

Jouko Nikula & Leo Granberg (eds.)

JOUKO NIKULA &
LEO GRANBERG (EDS.)

Jyväskylän yliopiston sosiologian professori Ilkka Alanen jäi eläkkeelle heinäkuussa 2012. Hänen kunniaakseen julkaistavan juhlakirjan kirjoittajat ovat Ilkka Alasen ystäviä ja kollegoita Suomesta, Latviasta, Unkarista ja Venäjältä. Kirjan teemat liikkuvat kylätutkimuksesta post-sosialistiseen murrokseen sekä yhteiskuntaluokista sosiologian klassikoihin.

Ilkka Alanen, professor of sociology at the University of Jyväskylä, retired in summer 2012. The contributors in the book published in his honor are friends and colleagues from Finland, Latvia, Hungary, and Russia. The book covers a wide range of themes; from rural villages to post-socialist transition and from social classes to classics of sociology.

Talonpoikaisuuden ja post-sosialismin jäljillä
Traces of peasantry and post-socialism

TALONPOIKAISUUDEN JA POST-SOSIALISMIN JÄLJILLÄ

Todellisuuksia tutkimassa Ilkka Alasen seurassa

TRACES OF PEASANTRY AND POST-SOCIALISM

Researching realities with Ilkka Alanen

[SoPhi]

ISSN 1238-8025

ISBN 978-951-39-4822-1 (painettu)

ISBN 978-951-39-4823-8 (verkkojulkaisu)

Jouko Nikula – Leo Granberg (toim/eds):

Talonpoikaisuuden ja post-sosialismin jäljillä –
Todellisuuksia tutkimassa Ilkka Alasen seurassa

Traces of peasantry and post-socialism –
Researching realities with Ilkka Alanen

Kannen ja otsikkosivujen valokuvat: Jouko Nikula ja Leo Granberg.

Taitto: Jouko Nikula

Kuvankäsittely ja kannen suunnittelu: Jukka Oksa

Copyright: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino oy
ja tekijät

Painopaikka

Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino oy
Tampere 2012

ISBN 978-951-39-4822-1 (painettu)

ISBN 978-951-39-4823-8 (verkkojulkaisu)

Acknowledgements

We would like to thank Jukka Oksa for his untiring work with photos in this book; he has designed the cover of the book and the lay-out of the pictures in the beginning of each chapter. Laura Kauppila proof-read some articles and Pentti Luoma contributed to writing of the Introduction, so thank also for them. Olli-Pekka Moisio took care all the details concerning the printing and SopHi generously accepted the book to their publication series. The greatest thanks go to those who contributed to this book. Thank You all.

SISÄLTÖ/CONTENTS:

Acknowledgements

Traces of academic life and works of Ilkka AlanenI

I. JÄLKIÄ POST SOSIALISMISTA

Jouko Nikula: Decollectivization processes and class formation in the Baltic countries and in Russia.....	1
Martti Siisiäinen & Tomi Kankainen: Nuorten luottamus ja yhdistysjäsenyydet Pohjoismassa ja Baltian maissa.....	12
Marja Ylönen: Harmaa talous selviytymisstrategiana Baltiassa	31
Inna Kopoteva: Civil society and associations in Russian Karelia	43
Tälis Tisenkopfs: Sweet Pepper. An Essay on Hungarian paprika	60
Katalin Kovacs: Teaching and promoting Roma integration in a small rural school in Hungary.....	73

II. JÄLKIÄ KYLILLÄ

Kaija Heikkinen Karjalaisuutta Joensuusta Jyskyjärvelle, Helsingistä Leningradiin?.....	93
Jukka Oksa: Thirty-five years of uneasy affair: triangle of research, village, and policies	114
Kjell Andersson: Reflexive solidarity as a key to rural-urban resilience	132
Pertti Rannikko & Jarmo Kortelainen: Shokkihoitoja Venäjän Karjalan rajalla - post-sosialismin aika metsätyökylässä	140
Esa Konttinen: Kansalaisyhteiskunta ja kollektiivisen toiminnan koordinaatit –tarkastelussa ympäristöliike.	161

III JÄLKIÄ KLASSIKOISTA

Jukka Laari: Vaihteeksi materialismista, sosiaalisesta ja teoriasta – hajahuomioita.....	178
Leo Granberg: Pitirim Sorokin between peasant and modern society	197
Tuukka Kaidesoja & Ilkka Kauppinen: Suunnitellut markkinat	217
Pertti Jokivuori & Petri Ruuskanen: Marx, kriisit ja kapitalismi.....	231
Harri Melin ja Raimo Blom: Luokat Suomessa	242

Jälkiä Ilkka Alasen tieteellisestä toiminnasta

Jouko Nikula, Leo Granberg & Pentti Luoma

Jos tahtoo jäljittää Ilkka Alasen tieteellisen toiminnan kokonaisuudessaan, on varauduttava maantieteellisesti suureen ja teoreettisesti vielä suurempaan haasteeseen. Ilkan tutkimuksellinen ura ei alkanut maaseutukyliltä vaan jälleen ajankohtaisen romaniongelman parissa. Hän toimi puolitoista vuotta (joulukuu 1968 –heinäkuu 1970) Mustalaisasiain neuvottelukunnan sihteerinä. Tätä vaihetta muistelee Jacob Söderman näin: ”...päädyimme siihen, että romaniväestön oloista, erityisesti asunto-oloista, pitäisi saada ajankohtaista tietoa. Valitin pääministerin sihteerille Seppo Lindblomille, ettei mistään löytynyt rahaa selvitystyöhön. Hän sanoi, että parhaiten uusia asioita oivaltava hallituksen jäsen taitaa olla pääministeri Mauno Koivisto. Saimme tapaamisajan ja kävimme koko neuvottelukunnan voimin TV-lamppujen loisteessa jättämässä pääministerille kirjelmän 20.11.1968. Pääministeri vei heti asian hallituksen iltakouluun ja niin saimme tarpeelliset rahat selvityksen tekemiseen seuraavalla viikolla. Löysimme selvitystä tekemään valtiotieteen ylioppilas Ilkka Alasen. Taas onni potkaisi asiaamme. Tämä nuori ylioppilas teki nopeasti voimiaan säästämättä hyvän perusselvityksen asunto-asiasta, joka julkaistiin kesäkuussa 1969 nimellä ”Mustalaisten asunto-olot 1969” (STM 26.6.1969). Seuraavan vuoden maaliskuussa valmistui selvitys ”Mustalaisten sosiaalisista oloista 1969” (STM 5.3.1970).

Maatalous oli seuraava tutkimuksellinen etappi Ilkan uralla ja talonpojan poikana maanviljely ei ollut Ilkalle outo ala. Mutta on toinen asia viljellä maata ja toinen asia tutkia maaseutua sosiologisesti. Kimmokkeen maaseutututkimukseen Ilkka lienee saanut tehtävässään Kehitysalueiden Neuvottelukunnan tutkijana vuosina 1971–1972. Keskellä pienviljelyn kriisiä, maaseutukylien autioitumista ja Vennamolaisuuden nousua sovellettiin sosiologiaa tapahtuneen selittämiseen. Ilkan myötävaikutuksella syntyi Tapani Valkosen kanssa ”*Raportti kehitysalueiden maaseutuväestön oloista ja asenteista*”(1972) ja ”*Vastausjakautumat kehitysalueiden maaseutuväestön oloja ja asenteita koskevasta tutkimuksesta.*” (1972) sekä Tapani Valkosen ja Kirsti Suolinnan kanssa raportti ”*Taustatietoja kehitysalueiden maaseutuväestön oloja ja asenteita käsittelevään sosiologiseen tutkimukseen*”(1971).

Ilkka on vaikuttanut lähes kaikissa Suomen yliopistoissa, joissa jonkinlaista yhteiskuntatieteellistä opetusta annetaan Turun yliopistoja lukuun ottamatta. Kaija Heikkinen toteaa tässä julkaisussa, että

Ilkka ”sopii akselille Joensuu- Jyskyjärvi ja Helsinki- Leningrad ”, jossa Helsinki edusti ”pyrkimystä teoreettis- filosofiseen ajatteluun, järjestötoimintaan ja kiihkeään maailman parantamiseen” (Heikkinen 2012,). Opiskeltuaan Helsingissä valtiotieteen maisteriksi, Ilkka suuntasi Joensuuhun, tutkimusassistentiksi uudentuoreeseen Joensuun (opettaja) korkeakouluun. Tuolla ajalla Ilkka loi jo maineensa Agrarfragen suomalaisena asiantuntijana. Yhdessä muiden Karjalan tutkimuslaitoksen tutkijoiden kanssa hän oli käynnistämässä yhtä suomalaisen yhteiskuntatutkimuksen parhaista saavutuksista Sivakka-Rasimäki –projektissa. Tämän perinteen merkitystä ja saavutuksia puntaroi tässä teoksessa Jukka Oksa. Ilkka oli näkyvä hahmo Joensuussa myös yliopiston ulkopuolella, sillä Helsingissä alkanut maailmanparannustyö jatkui Joensuussa nuorisoliiton opintopiireissä, joissa Ilkka kävi puhumassa Marxista. Ilkan pyrkimys ottaa teoreettisesti haltuun maatalouden pientuotantomuoto Marxin Pääoman teoreettisesta kehyksestä lähtien alkoi Joensuussa 1970-luvun aikana, mutta kuten Kaija Heikkinen toteaa ” Ilkan.. liseniaattityö oli synnyttänyt niin vahvaa vastahankaa, että sen tekijälle tuli lähtö yliopistosta.” Teoreettinen luokkataistelu johti siis tieteelliseen maanpakoon Tampereelle, jossa Ilkka viimeisteli liseniaattityönsä *Maaseudun ja kaupungin ristiriita maaseutusosiologian teoreettis- metodologisena perustana* (1979). Työn kirjoittamisen ohessa hän piti kaksi luentokurssia maaseutusosiologiasta, jonka kovan ytimen muodosti Marxin maankorkoteoria ja sen tulkinnat. Ne eivät olleet vastaanottajalleen kaikista helpoimpia kursseja, kuten ei ollut Ilkan liseniaattiyökään lukijalleen. Kaija Heikkinen luonnehtii hienosti Ilkan työtä:” Kirjoittamistavan vimmaisuus ja tarkasteluotteen abstraktisuus säväyttävät vielä nytkin. Työssä maatalous muuntuu lisäarvon tuottajaksi, yhteiskunnan rakenteeksi; se ei ole mitään lempeää talonpoikaista elämäntapaa”.

Tampereelta Ilkan tieteellinen matka jatkui pohjoiseen. Ilkka otti tuoreena yhteiskuntatieteiden liseniaattina tuntumaa Oulun yliopiston sosiologian laitokseen vuonna 1981, jolloin hän hoiti runsaat puoli vuotta sosiologian apulaisprofessorin virkaa Osmo Koskelaisen ollessa virkavapaalla. Ilkan maine maaseutututkimuksessa tunnettiin ja Pentti Luoman mukaan koko silloinen Oulun yliopiston sosiologian laitoksen väki otti Ilkan arvostuksella vastaan. Ala oli monen oululaisen tutkimusintresseissä ja juuri sen tiimoilta kaivattiin pohjoisessa Suomessa tutkimusta. Ilkan liseniaatintyötä ja muita kirjoituksia oli Oulussa luettu ahkerasti, ja joitain hänen tutkimuksiaan oli myös sosiologian kurssivaatimuksissa jo 1970-luvun puolella. Ilkan asema Oulussa vakinaistui kuitenkin vasta syyskuun alussa vuonna 1984, jolloin hänet nimitettiin sosiologin assistentin toimeen ajalle 1984–1989 ja sen jälkeen vielä toiseksi viisivuotiskaudeksi 1989–1994. Toisen kauden alussa hän kuitenkin siirtyi Jyväskylän yliopistoon. Hämmäläisenä miehenä Ilkka on ahkera ja vastuuntuntoinen ja Oulussa ollessaan hän opetti sosiologiaa eri puolilla Pohjois-Pohjanmaata ja

Kainuuta. Pentti Luoman mukaan kunnioitusta herätti Ilkan tehokkuus opetustehtävien hoidossa, josta esimerkkinä sosiologian peruskurssin vetäminen eräällä paikkakunnalla kolmessa päivässä eli kahdeksan tuntia per päivä. Taso piti kuitenkin säilyttää tässä *fast-science* opetuksessakin: ”Opiskelijat oppivat tuntemaan hänet osaavana mutta vaativana opettajana, joka ei hyväksynyt minkä tahansa tason suorituksia” (Luoma).

Ilkka vaihtoi lisensiaattityönsä jälkeen tutkimuksensa teemaa, ja työ pitkittyi kymmeneksi vuodeksi. Hänen aloittaessaan uuden aiheen parissa julkaistiin vasta ensimmäisiä artikkeleita maatalouden tuotantomuodosta. Kohta keskustelu yltyi vilkkaaksi ja aineistoa oli yllin kyllin. Ilkka koki kuitenkin joutuneensa teoreettisiin umpikujiin. ”En esimerkiksi kyennyt yhdistämään aikaisemmissa käsikirjoituksissani taloutta, politiikkaa, ideologiaa jne. orgaaniseksi kokonaisuudeksi, vaan ne jäivät toisiinsa nähden ulkoisiksi... vasta kaksi ja puoli vuotta sitten... oivalsin, että mahdollisesti koko toisen maailmansodan jälkeistä maatalouden pientuotantokeskustelua vaivasi yhteinen perusongelma, tietoteoreettinen ja ontologinen dualismi, ja että juuri tämä oli pääsyynä viime vuosien pientuotantokeskustelun kriisiytymiseen.” (1991) Hän totesi yhtä lailla epäonnistuneiksi modernisaatioteoreettisen empirismin, strukturalistisen marxismin ja uusweberiläisen subjektivismen. Ilkalle ominaista on pyrkiä kattavaan ymmärrykseen ja etsiä ratkaisua filosofis-teoreettisia kysymyksiä kiertämättä. Tästä syystä hänen väitöskirjaansa voi pitää kansainvälisessäkin vertailussa ainutlaatuisena. Väitöskirja valmistui 1991, jolloin hän väitteli Jyväskylän yliopistossa, jonka sosiologian laitokselle hän oli asettunut muutamaa vuotta aikaisemmin. Kymmenen vuoden työhön Ilkka ei suuria projektirahoja saanut, mutta muistaa esipuheessaan kiitollisena Jyväskylän yliopiston tukea ja Suomen Akatemialta saamaansa puolen vuoden tutkimusrahaa, joka auttoi häntä ratkaisevan henkisen kynnyksen yli. ”Sen aikana kypsyivät monografian teoreettiset yleisratkaisut ja näkökulma”.

Väitöskirja oli Ilkan välitilinpäätös siihenastisesta tutkimuksestaan, jonka jälkeen hän suuntautui alueelle, jonka oli rajannut väitöskirjansa ulkopuolelle. Maaseutututkimuksesta hän ei irtautunut tuolloinkaan, mutta liittyi Tampereen yliopiston sosiologian laitoksella koordinoituun ja hallinnoituun Pohjoismaat-Baltia projektiin, jonka rahoitti NOS-S. Hankkeen työnjaossa Ilkan tontiksi tuli maatalous, jota ensi vaiheessa tutkittiin laajoilla survey-tutkimuksilla kaikissa Baltian maissa. Projektin tulosten perustalta Ilkka aloitti 1994 oman projektinsa, jossa tutkittiin virolaisen Kanepin kolhoosin purkamisprosessia ja sen sosiaalisia ja moraalisia vaikutuksia. Tässä projektissa Rein Ruutsoo Viron tiedeakatemiasta tutki yhteiskunnallista organisoitumista ja toimintaa, Helvi Pöder Viron Maatalousyliopistosta toimi tulkkinä ja projektikoordinaattorina ja Jouko Nikula Tampereen yliopistosta analysoi ei-maataloudellisen yrittäjyyden kehitysprosessia. Kanepi-

projektissa Ilkka palasi empiiriseen kvalitatiiviseen tutkimukseen pitkähkön tauon jälkeen. Snow ball –metodin avulla läpivalaistiin Kanepin kolhoosin ja kolhoosilaisten kohtaloita perusteellisesti. Tuloksena syntyi maaseudun transiititutkimuksen merkkiteos ”Decollectivisation, Destruction and Disillusionment” (2001), josta arvioijat totesivat mm. ” Here, it is shown in great detail how the enormous social change has hit individuals and localities, the losers of the process. There is still much to learn about it, and that is why this is an innovative and necessary study” . (Köll 2002) ja “Decollectivisation shows how rural sociology and rural studies contribute to general sociology.. The documentation and analysis of various social changes in the countryside can help general sociology to deal with this issue in a more complex and detailed way. .. Both ways of outlining the relations of general social sciences and rural studies are found in Decollectivisation.” (Lostak 2002).

Kanepi-projekti laajeni vuonna 1998 maatalouden dekollektivisoinnin vertailevaksi tutkimukseksi Virossa, Latviassa ja Liettuassa. Sosiologisen analyysin rinnalle nousivat dekollektivisoinnin psykologiset seuraukset ja temaattinen ja alueellinen laajennus merkitsi myös projektiryhmän laajenemista. Tämän ja sitä seuraavan projektin aikana mukaan tuli uusia tutkijoita Suomesta ja Virosta sekä tutkijoita Liettuasta ja Latviasta, joista mainittakoon Riikan yliopiston professori Talis Tisenkopfs ja Vilnan yliopiston professori Arunas Poviliunas. Baltian maiden vertailututkimuksessa, *Mapping the Rural Problem in the Baltic Countryside* (2004) todettiin mm. ” Compared with other publications on Baltic States’ transformation, this book delivers more critical analyses of transition processes in this region. The main criticism refers to the international model of transformation... as a result it gives a comprehensive picture of structural change from a Soviet-type society to a capitalist market economy with many consequences on various levels of organization.” (Maciag 2006) “The reader is left with a highly nuanced picture of rural transition that offers insight into rural civic communities, agricultural change, entrepreneurship, poverty, the elderly and tourism.” (Herslund 2007)

Sittemmin mielenkiinto Baltia-tutkimukseen rapautui niin Suomessa kuin muuallakin ja siirtyi joko itään, Venäjälle ja Kiinaan tai etelään, Afrikkaan. Ilkka on jatkanut kolmen Baltian maan vertailututkimusta, ottaen aiheeksi maaseutuköyhyyden ja sosiaalisen liikkuvuuden. Metodisesti hanke erosi edellisistä siinä, että tärkeän osan tutkimusaineistoa muodostivat paikalliset asukasluettelot, joista käy ilmi jokaisen kyläläisen työura ja asumisliikkuvuus. Baltia-projektin rinnalla Ilkka aloitti vertailututkimuksen dekollektivisoinnista ja maaseututransitiosta Viron ja

Venäjän välillä yhdessä allekirjoittaneiden kanssa. Tästä yhteistyöstä on syntynyt jo useita artikkeleita vaikka työ onkin vielä kesken.

Ilkan tutkimusote yhdistää kokonaisvaltaisuuden ja yksityiskohtiin uppoutumisen ja tutkimusten esitystapa on haastavan monitasoinen. Tekstien taustalla on silti paljon enemmän kuin niistä välittömästi ilmenee. Pohjaton kiinnostus ihmisen esihistoriaan ja suomalaisten alkuperään, ornitologian ja klassisen musiikin harrastus, lenkkeily ja maaseutuasunnon rakentaminen ovat osa Ilkan elämänpiiriä, joka ei aukea tieteellisten tekstien kautta. Niistäkin aiheista ovat saaneet osansa ne, jotka ovat Ilkan kanssa kenttätöitä tehneet ja päässeet jakamaan hänen seurassaan kiireettömän keskustelun arvokasta elämismailmaa.

Teokset:

Alanen, I. (1991), *Miten teoretisoida maatalouden pientuotantoa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Alanen, I. (1979), Maaseudun ja kaupungin ristiriita maaseutusosiologian teoreettis-metodologisena perustana. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 36, 1979. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jacob Söderman: Lämpimurron aikaa. Julkaisussa: Romanit toimijoina yhteiskunnassa. Toim. Sarita Friman Korpela ja Anne-Mari Mäki. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu 2006:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.

Jolanta Maciag: Review on Mapping the Rural Problem in the Baltic Countryside. Transition Processes in Rural Areas of Estonia, Latvia and Lithuania. London: Ashgate, 2004. Eastern European Countryside vol.9. , pgs. 133-141. 2006

Michal Lošťák: Review on Decollectivisation, Destruction and Disillusionment. A Community Study in Southern Estonia, by I. Alanen; J. Nikula; H. Pöder; R. Ruutsoo. Europe-Asia Studies, Vol. 54, No. 7 (Nov., 2002), pp. 1180-1184

Lise Herslund: Review on Mapping the Rural Problem in the Baltic Countryside. Transition Processes in Rural Areas of Estonia, Latvia and Lithuania. London: Ashgate, 2004. Journal of Baltic Studies, 36:4, 488-498.

Köll, Anu-Mai: Review of: Ilkka Alanen, Jouko Nikula, Helvi Poder, Rein Ruutsoo; Decollectivisation, Destruction and Disillusionment - A community study in Southern Estonia. Aldershot: Ashgate, 2001, 438 pp. Journal of Baltic Studies. Volume: 33, Issue:3, Pages:352-356, 2001.

Ilkka Alanen haastattelemassa Praasan tilan lypsajaa Karjalan tasavallassa 2003.

Ilkka Alanen interviewing the milker of the Pryazha farm, the Karelian Republic 2003

JÄLKIÄ POST-SOSIALISMISTA

Traces of Post-socialism

Decollectivization processes and class formation in the Baltic countries and in Russia¹

Jouko Nikula

Abstract:

The privatisation processes in the post-socialist countries meant not only rebirth of private property and dismantling the large-scale collective agriculture. It was also a process which had very profound consequences for class formation in the rural areas. In all Baltic countries and also in Russia the large-scale agricultural production has become more dominant, but the initial decentralized ownership of enterprises by their employees (closed privatisation and closed enterprises) has given way to more centralized ownership along the entrance of external investors into the agricultural enterprises. That has been the basis for a formation of the core of agricultural system, owned by agricultural and investor capitalists. At the same time, a large part of the employees have been transformed from small owner-employee category into pure wage-worker category, stripped from any ownership and with significantly less power to influence decision making in the enterprise.

The most dynamic large-scale enterprises in Baltic countries have benefitted from the more stable and regulated social and economic environment brought by the European Union membership. In Russia the process has been much more contradictory and prolonged, due to political and social instability and very decentralized and uncoordinated development of agricultural policies until the mid- 2000s.

The stratum of modern family farms, which was supposed to be the main beneficiary of the decollectivisation process both in the Baltic countries and in Russia, has developed very slowly and the main obstacle for their development has not been related to the preservation of the large scale production, but more general reasons related to those skills, capitals and institutional infrastructure which are necessary for running successful modern family farms. In this paper we analyse more deeply these developmental patterns of rural class structures in the Baltic countries and Russia and try to sketch some of the key features of emergent class formations in their rural areas. The analysis is based on long-term empirical studies on decollectivisation processes in these countries, as well as on survey data, collected in all Baltic countries during 2006-2008.

Key words: Class formation, decollectivisation, Baltic countries, Russia,

Introduction

In many countries the rural transformation has probably been the most difficult and painful process and even though the processes have differed between the countries, as well as the

¹ Extended and revised version of the presentation at 2009 XXIII ESRS Congress in Vaasa, Finland. Original version written together with Ilkka Alanen.

results, the general picture is that of increasing levels of poverty and social problems, together with decay of productive capacities in rural areas. There is a shared conviction among agricultural economists and policy advisers that most of the current problems of agriculture in countries like Russia are due primarily to the weak property rights of shareholders. This, as the argument goes, is attributed to failures to implement the family farm project. Property rights are stronger in the Baltic countries than they are in Russia, but it is not fully clear how much of the differences in profitability or productivity of agriculture are explained by these differences. Alanen (2009) has shown that in fact the poor results of the Lithuanian agricultural reform are explained by *too strong property rights of shareholders* and that in Estonia the reason for more successful reform was the ability of the middle class of former collective farms to maintain and modernize large-scale production in capitalist conditions.

The latest statistics from Estonia, Latvia and Russia indicate that the dominating tendency in agriculture in these countries is steady growth of large-scale farms and semi-capitalist family farms and corresponding clear decline of small family farms and household plot farms. These figures can be interpreted as a clear sign of strengthening of family farms, which was original goal of the reform programs in the Baltic countries and in Russia. But they can also be seen as a slow but inevitable development of agriculture based on large-scale agricultural enterprises.

In this article we ask what kind of a process of class formation decollectivization has produced in countries of FSU, especially in the Baltic countries and in Russia. To answer the main question we compare farms structures and agricultural employment between the three Baltic countries and Russia. The main interest in this article is the comparison of these four countries which share a common history of socialist agriculture and common policy of decollectivization, but which have reached quite different results and developmental trends. The first part of the article describes and analyses the main features of decollectivization process in each country. The second chapter discusses the rural social structures and the ways in which the agricultural reforms have affected the existing combinations of social forces in rural areas. In the final chapter we make conclusions about the current tendencies of development of rural class structures in the Baltic countries and in Russia.

The joint path of decollectivization

The decollectivization policy followed in all countries closely the World Bank recommendations which aimed at creating successful family farms. However, there were qualitative differences in the adopted policies between the countries. In Lithuania the reform policy was most stringent and the Latvian policy was very much similar to Lithuanian. In this respect Estonia and Russia were less orthodox, and their policy could be characterized as hesitating. However, at least in the beginning, in all countries the main goals were the same; dismantling the collective farm structure and creating preconditions for emergence of class of independent (family) farmers in rural areas. In Russia among the goals were also the increase of agro-industrial efficiency and the decrease of the State's role in agricultural subventions and regulation of the sector. Lithuania adopted very centralized strategy in implementation of the reform, while in Latvia and especially in Estonia the reform was clearly more decentralized, where local actors played the key-role. The political struggles in Estonian parliament over the methods of reform delayed the implementation of the project and gave time for local actors to modify the process and restore the crucial elements of large-scale production. Therefore, the large-scale and successful semi-capitalist family farms emerged in a "natural –like process" which the government had to accept and start to support financially.

There were big differences in the structure of agriculture between the Baltic countries immediately after the decollectivization – in Lithuania and Latvia agriculture was dominated by a fragmented and inefficient farm structure, while in Estonia there remained a number of large agricultural farms, either in the form of cooperatives or agricultural enterprises. The reason for more successful and rapid transition in the development towards large-scale enterprises and modern, semi-capitalist family farms in Estonia was in the fact that there (like also in Russia to some extent) the traditional institutional basis was preserved, which contributed to maintaining the skills and knowledge of agricultural population. This fact made the move much smoother than in Latvia or especially in Lithuania, where the whole institutional structure was completely eliminated. That is still the basic reason for slow construction of institutions necessary for large-scale production. The Russian government adopted a very strict reform strategy in the beginning; from 1991 a number of laws and decrees were adopted which aimed at creation of juridical base for different forms of land ownership: state, municipal and private.

The first elements of agricultural reform appeared already during 1980's, which in principle gave a possibility to start private farming. But only in the beginning of 1990's the land reform replaced collective (state) ownership of land with private. This was also written in the new Constitution. The main goal in the early stage of reform was the re-distribution the land funds in favour of citizens. In practice this meant that after a decision to reorganize the collective farms (sovkhozes and kolkhozes) employees were given a possibility to decide collectively about the form of ownership of the enterprise and after listing the property resources of the enterprise and eligible persons to have an ownership in the reformed enterprise, they received documents which indicated their share from the land and other resources. The process resulted in 12 million new owners of land, whose ownership was mainly virtual until 2001 when legislation concerning landownership was completed. One of the main goals in the beginning of the reform was to create a private (family) farmer as a new type of agricultural producer. The Russian Federation Government adopted a number of decrees in order to promote the Farmers' Movement, which specified aid measures targeted to farmers, including a financial aid of 1 billion Roubles. Very soon however, only after a year from beginning, the *fermer* program was halted and emphasis moved to parallel development of large-scale and farmer-based agriculture. The family-farm project was essentially shortened and consciously obstructed soon before mid-1990's and main reason for this were the delays in distribution of property shares, which made family-farming complicated and burdensome. Also the economic crisis contributed to the strengthening of the traditional system of negotiation between the farm management and authorities. The reform did not improve the efficiency of the Russian agriculture and during 1990-1998 the profitability of the sector declined from 43 % in 1991 and in 1995 it was -2 % , reaching - 28 % in 1998. (Serova 2008)

In the Baltic countries and also in Russia the strongest individual farms were established with government and foreign financial and technical support well before the decollectivisation of large-scale farms began during late 1980's, early 1990's. Later the strong private farms were started by those agricultural specialists and managers, who possessed necessary skills and effective networks of information and financial support and who left the collective farms in order to become private agricultural entrepreneurs.

In all countries the withdrawal of the State from regulation of prices and subventions resulted in the destruction of productive capital in large scale. Except for Latvia and Lithuania, there was already in mid 1990's a clear shift towards the reform of large-scale production and family farming was reduced in secondary position.

Trends in agriculture since 2000

The first years of 1990's in the Baltic countries and in Russia were characterized by the lack of regulation and necessary institutions for running a successful agricultural production. This meant that there were no agricultural subsidies or price controls in any of these countries during the first half of 1990's. Only since late 1990's began incoherent efforts to develop institutions in Russia. In the Baltic countries the turning-point was the beginning of accession to European Union membership since the turn of the Millennium. In Russia more consistent government rural policy was adopted only after 2005 when Agricultural program and rural projects, together with crediting systems were introduced. In the Baltic countries the EU-accession process brought strong credit and other institutions to agriculture.

Strengthening institutional basis and improved possibilities for funding in the Baltic countries and in Russia increased the interest of external investors to invest in agriculture. In the Baltic countries most of the external investors have been foreign capitalists, while in Russia the investors represent domestic capital from another economic sector, such as energy, metal industry or food processing.

The results of increased investments have been the growth of large-scale farms in Russia and semi-capitalist family farms especially in Estonia, where it has also has enabled a rapid modernization of family and corporate farms. In very short period of time in Estonia developed one of the most modern agricultures among the New Member states of European Union. At same time a common feature for Lithuania and Latvia has been the persistence of dominance of primitive house-hold plot production and small holdings. However, in all three Baltic countries the core of the agricultural system consists nowadays of agricultural capitalists and external investors.

In Russia the main impetus for investments took place shortly after the ruble crisis in 1998, which made domestic production far more profitable than foreign imports, which boosted also the development of agro-holdings. The ruble devaluation made agriculture profitable target for external investors from energy sector and food processing, which took over insolvent enterprises and implemented a radical reorganization program in these enterprises. Agroholdings have been created in three waves, between the ruble crisis in 1998 and after 2001. The main mechanism has been when both non-agricultural and agricultural large enterprise takes over the shares and property of indebted company. They include except agricultural farms, also industrial units, such as bakeries, slaughter houses, mills and also banks. The main types of organization are vertical integration, contract farming, land leasing and machine stations. Reorganization was applied to management practices, labor was divested and production profiles were changed. The result in most cases was specialization of production, investments in renewal of production capacities, that is, increasing the mechanization level of production by dismissing labor. The stage of formation of agro-holdings has resulted in twofold structure of farms; firstly there is a big regional variation in the structure of agricultural enterprises. According to statistics, in 2009 there were more than 200 private agro holding companies in Russia with more than 14500000 hectares of land altogether. Among these 200 companies there are 34 companies that have at their disposal over 100 000 hectares each. (Serova 2009) Successful agro holdings are mainly located in southern parts of Russia but elsewhere there are large numbers of enterprises which are barely operating. They exist mainly for employment and social reasons.

According to Nikulin (2011, 65-66), there are two main lines of development among the large-scale agricultural companies in Russia; post-kolkhoz or oligarkhoz. Nikulin finds certain differences and similarities between these two types. According to him post-kolkhoz is based on a conglomeration of property rights and non-formal relations, while the oligarkhoz aims to establish a unified system of private property on the basis of clearly defined legal regulations. Secondly, the post-kolkhoz tries to get maintain the social-economic and cultural symbiosis of the agrarian enterprise and family households, while the oligarkhoz tries to get rid of the personal subsidiary plot economy, since it is unprofitable for the enterprise. The most important difference exists in the relation to the State; according to Nikulin the post-kolkhoz perceives itself as a respectful servant and a subject of the State. It fulfills traditionally important duties for the State and expects care and protection from the State in return. The oligarkhoz, on other hand, considers itself to be a partner of the State. It

does not respect its partner, only acknowledges that the State is a “stern bureaucratic force with which one must be able to come to an agreement”. However, Nikulin believes that the State is more interested in co-operating with the oligarkhoz than with the post-kolkhoz, because the oligarkhoz has its own resources and efficient management to participate in implementing the national agrarian policy.

In general the structural development in Russia has been similar to Baltic countries: fewer and larger enterprises. For example in Estonia the decrease in the number of agricultural holdings has occurred mainly among those farms with agricultural area less than 10 hectares. Also the number of holdings with 10–100 hectares has decreased, but at the same time the number of large holdings with more than 100 hectares of agricultural area has almost doubled (Statistics Estonia, 2010 Agricultural Census). This means that the agricultural area has concentrated into the disposal of large holdings². Thus, the strong petty-bourgeoisie, which was one of the key goals of agricultural reform, has not been realized in Estonia, or in Russia.

Table 1: Share of corporate farms of production (%)

Year	Latvia	Lithuania	Estonia	Russia
1990	72	68	76	74
1995	24	31	46	50
1998	21	21	47	44
2000	23	20	45	42
2002	27	22	47	39
2003	28	23	47	39
2010				44

² Almost 75 % of the agricultural area is already at the disposal of holdings with agricultural area more than 100 hectares

As we can see from the Table 1, the trends in Lithuania and Latvia have differed sharply from those in Estonia and in Russia. The share of corporate farms was practically similar in all countries still in 1990, but thanks to radical reform programs in Latvia and in Lithuania the share dropped very steeply to 1/5, while in Estonia and Russia the share has remained closer to 50 % until last years.

Class structure tendencies

In all countries the dispersed insider ownership of corporate farms has gradually been replaced by more centralized insider- and outsider ownership. The agricultural capitalists are both external (outside agriculture) and internal (former managers and specialists). There are many contradictory tendencies in the development of rural middle class: the number specialists and employees who worked in the collective farms have significantly decreased. Also the numbers of state-employees in public services (education, health-care, social services) have radically diminished. At the same time, the private semi-capitalist large farms have employed highly educated experts to run the operations in farms.

In all countries the number of employees is decreasing and within corporate farms the decline has been most radical in Estonia; in all other countries the decrease has been more modest.

This means that the total rural employment has fallen and farm employment has fallen dramatically, both in total numbers and proportionally. That means, among other things that rural under-employment and rural depopulation will be a big problem in the Baltic countries and in Russia too, for many years in the future. In Russia employment declined most rapidly in large-scale farms, between 1990 and 2002 the decline was 60 %. A part of the labour shed by corporate farms shifted to household plot farming and a certain share of them represented the entirely new sector of peasant farms. In Estonia the most rapidly growing part of farms has been the semi-capitalist farms, which evolves from family farms.

Conflicts

The transformation of farm structures has also meant a decisive, even if slow decay of patrimonial strategies in large enterprises. That has been indicated by continuous shedding of labor from agricultural enterprises, diminishing benefits and services provided by the

enterprises and gradual dissolution of the symbiotic relationship between agricultural enterprises and local (municipal) administration. When these processes have not been accompanied by development of trade-unionism in rural areas or institutional development of social and labor protection, the result has been growing insecurity among the employees over the wages and work in general. As the former management strategy combining care and control has been losing ground, it has been replaced by authoritarian management practices or by modern capitalist management practices. However, in Estonia the managerial control has been weakened by acute shortage of labor in many large agricultural enterprises as workers have chosen to get employment in agricultural enterprises in Finland, where wages and conditions of employment are more institutionally regulated.

Plot farming - a coping strategy

In Latvia, Lithuania and in Russia there exists wide stratum of primitive house-hold plot farms and small farms side by side with large-scale enterprises. These undertakings represent both habitual small holders and semi-proletarian farms, whose owners combine multiple sources of income: wage-labor, small scale production mainly for own consumption, social transfers and also occasional incomes from informal sector. Those, who rely only on agriculture and occasional rural jobs, form the core of rural poor together with marginalized persons. In all countries there is a clear tendency to close down the agricultural part of the "survival portfolio" and move to wage work, whenever possible.

Table 2: Features of rural population and employment in the Baltic countries and Russia (%)

Country	Share of rural population	Agriculture share of GDP	Share of labor force in agriculture	Rural unemployment rate
Estonia	31	4	6	9
Latvia	34	4	14	8
Lithuania	31	6	18	5
Russia	27	6	16	8

In Russia 27.2 million people in 2003 were employed in the household sector – including both commercially oriented and subsistence oriented household plots. For 45% of them the household plot is their main or sole occupation.

Decollectivization and formation of class structure

Decollectivization was crucially important for evolution of sustainable structures of agricultural system and formation of class structure. Failures in this are visible first of all in weak development of capitalist large-scale production and rural middle class in Latvia and Lithuania. It is also visible in the persistent element of semi-proletarian subsistence farming in all countries. Agricultural politics and general features of society (like the bargaining economy in Russia) have merely strengthened the structural features born in the decollectivization process. In conclusion we can argue that in all countries classes and class conflicts still in emergent stage in rural areas. The nature of conflicts and class structure will be dependent on the farm structure and progress of modernization of agriculture. In all countries the organization of labor is still underdeveloped the best preconditions for evolution of modern wage-worker society and social conflicts are in Estonia, while in other countries there are possibilities for development of more repressive forms of struggle over wages and labor conditions. Estonia has also a modern agrarian labor class which is independent on own (plot) farming. The other side of the coin is the fact that the number of employees is diminishing very rapidly due to rapid development of small number of, but often semi-capitalist family farms and large agricultural enterprises.

In Russia the development of large-scale production has taken place through vertical integration and external investments. Still, there is a clear distinction between two types of large enterprises; super-large farms in Southern parts of Russia and large number of decaying (“social”) farms especially in Northern and North-Western parts of Russia. The fact that household plots are producing over 50 % of some key products of Russian agriculture, testifies of the fact that the dependency of agrarian labor class on household farming is still a dominating feature in coping strategies for large share of Russian rural employees. In Russia and to some extent also in Estonia the large household plot farming has persisted as a part of

way of life of pensioners and especially the marginalized population are dependent on subsistence farming in their coping.

In Latvia and Lithuania the characteristic structural feature is the domination of primitive household and small farms. Large-scale production is still peripheral even if gaining strength and also family farms growing in size and strengthening economically. Agrarian labor class is very dependent on household farming. In Latvia there is a very large share of poor small farms and household plots and they are still having a central role in agriculture. Number of agricultural workers is diminishing only moderately but at gradually accelerating pace.

In Lithuania large-scale production is even more peripheral than in Latvia, but also there it is gaining strength. Like in Latvia, also in Lithuania there is a very large share of poor small farms and house-hold plots, because agrarian labor class is highly dependent on household farming. The prospects for development of agricultural middle-class are less favorable in Lithuania than in any other Baltic countries because the share of family farms is small and their share is increasing very slowly.

References:

Alanen, I (2009): Why did Russia fail in its agricultural reform? A comparative analysis of property rights in Russia and the Baltic countries. In: *Beyond the Rural-Urban Divide: Cross-Continental Perspectives on the Differentiated Countryside and Its Regulation*. Research in Rural Sociology and Development, Volume 14, 79–106

Grazhdaninova, M. & Lerman, Z. (2005): Allocative and Technical Efficiency of Corporate Farms in Russia. Paper prepared for presentation at the 99th seminar of the EAAE (European Association of Agricultural Economists), 'Allocative And Technical Efficiency Of Corporate Farms In Russia', Moscow, Russia, July, 2005.

Nikulin, A (2011): From post-kolkhoz to oligarkhoz. Вестник РУДН, серия *Социология*, 2011, № 2, pgs. 56-68

Serova, E: Contribution of Russia to World Food Markets. A presentation at Helsinki University 18.10.2010.

Nuorten luottamus ja yhdistysjäsenyydet Pohjoismaissa ja Baltian maissa

Martti Siisiäinen & Tomi Kankainen

Johdanto

Kansalaisyhteiskunnan ja kansalaistoiminnan vertaileva tutkimus on voimistunut 1990-luvulta alkaen. Tutkimuksen kohteena ovat olleet muun muassa niin kutsutun kolmannen sektorin organisaatioiden määrä ja kattavuus, kapasiteetti, eriytyminen, osuus kansantuotteesta ja työllisestä työvoimasta (ks. Salamon ym. 1999), yhdistystoimintaan osallistuminen, jäsenyydet ja aktiviteetti (ks. Baer 2007; Morales 2009; Siisiäinen & Blom 2009), luottamus toisiin ihmisiin sekä erilaisiin instituutioihin (Putnam 2000; Rothstein 2003; Kankainen 2007), yhdistysten merkitys valtion ja kansalaisten suhteen välittäjinä erilaisissa poliittisissa järjestelmissä (ks. Schofer & Fourcade-Gourinchas 2001; Siisiäinen & Blom 2009).

Valtion ja kansalaisyhteiskunnan välisten suhteiden eroihin pohjautuvissa hyvinvointiregiimien tyypittelyissä pohjoismaiden on katsottu muodostavan ainutlaatuisen, suhteellisen yhtenäisen kokonaisuuden. Esping-Andersenin tunnetussa typologiassa ne – yhdessä Alankomaiden kanssa – edustavat sosialidemokraattista mallia, joka erotetaan ”konservatiivis–korporatistisesta” (Ranska, Saksa) sekä Yhdysvaltoihin ja Isoon-Britanniaan liitetystä ”liberaalista” tyypistä (ks. Esping-Andersen 1990; 2002). Pohjoismaille tyypillisiä piirteitä ovat olleet korkea julkisen sektorin osuus hyvinvoinnin turvaamisessa, sitä kautta kansalaisten vähäinen markkinariippuvuus, vahvat hyvinvointivaltio-ohjelmat sekä laajat universaaliset sosiaalietuudet. Tuossa luokittelussa 1990-luvun transitiovaiheen Baltian maat epäilemättä parhaiten sopisivat ”konservatiivis–korporatististen” valtioiden joukkoon.

Myöhemmissä tutkimuksissa on kuitenkin yleisesti päädytty käsitykseen, jonka mukaan entisten eurooppalaisten valtiososialismin maiden kehitys ei sovi mihinkään Esping-Andersenin kolmesta perustyyppistä. Sen lisäksi nuo maat muodostavat suhteellisen heterogeenisen joukon, jonka sisällä kehitys on noudatellut erilaisia polkuja. Sen vuoksi niiden luonnehtimiseen tarvitaan useampia alatyyppejä.

Tämän artikkelin tarpeisiin soveltuu hyvin Menno Fengerin entisten valtiososialististen maiden hyvinvointityyppien jaottelu: (1) entisten Neuvostoliitto-maiden ryhmä (mm. Venäjä ja Baltian maat), (2) suhteellisen menestyksekkäät Keski- ja Itä-Euroopan maat (mm. Puola ja Tšekin Tasavalta); (3) kehittyvien maiden ryhmä (Romania, Moldova ja Georgia) (Fenger 2007, 1-3). Tuossa ryhmittelyssä Baltian maiden hyvinvointivaltiokehitys nähdään yhdistelmäksi valtiososialismin ”universalististen” piirteiden jatkuvuutta (polkuriippuvuus) sekä Kansainvälisen Valuuttarahaston ja Maailmanpankin vaatiman neoliberalistisen, markkinaorientoituneen hyvinvointivaltion muotoutumista.

Fengerin analyysin muuttujia soveltaen Pohjoismaita luonnehtivat – edellä esitettyjen piirteiden ohella – korkea veroaste ja tulonsiirrot, naisten osallistumisen korkea taso, korkea materiaallinen hyvinvointi (alhainen lasten kuolleisuus, korkea eliniän odotusarvo) sekä korkea luottamuksen taso. Baltian maille puolestaan on tyypillistä markkinatalouden vapaa kehitys, veroasteen, sosiaalimenojen ja valtion sosiaaliohjelmien tason yleinen alhaisuus (muun muassa koulutusmenojen verrattuna Pohjoismaihin). Suuria eroja Länsi-Eurooppaan löytyy lisäksi odotetun eliniän alhaisuuden, korkeamman lapsikuolleisuuden sekä työttömyyden alueilta. (Fenger 2007,18–25.)

Myös yhdistystoiminnan ja luottamuksen korkean tasonsa ja kansanvaltaisuutensa perusteella Pohjoismaat on usein nähty ainutlaatuisena yhteisönä. Pohjoismaalaisilla on vakaa, korkea luottamus niin kanssaihmiin kuin poliittisiin instituutioihinkin. Luottavaisuutta täydentää Pohjoismaissa aktiivinen ja laaja yhdistyslaitos sekä vilkas yhdistysosallistuminen. Pohjoismaille tyypilliseksi piirteeksi on nähty yhtäältä yhdistystoiminnan vapaus ja pluralismi ja toisaalta valtion ja kansalaisten suhteiden välittyminen pääasiallisesti yhdistyslaitoksen kautta (uuskorporatismi). Tästä mallista erottuvat yhtäältä ei-pluralistiset, toisaalta ”statistiset”, valtion ohjailman kansalaistoiminnan yhteiskunnat (sekä valtiososialistiset yhteiskunnat että Ranskan ja Italian tyyppiset maat, joissa pluralistinen yhdistysperinne on alisteisessa asemassa). Pohjoismaat erottuvat myös maista, joissa kansalaisten suhdetta valtioon ei välitetä ja säädellä korporatistisesti, vaan kansalaisten oletetaan toimivan yksilöinä ja suhde valtioon nähdään jännitteisenä tai antagonistisena (esimerkiksi USA, Iso-Britannia). (Schofer & Fourcade-Gourinchas 2001; Siisiäinen & Blom 2009.)

Valtio–kansalaisyhteiskunta-suhteen perusteella suoritetuissa luokitteluisissa 1990-luvun Baltian maat muistuttivat enemmän yhtäältä statistisia, toisaalta ei-korporatistisia yhteiskuntia, jos niitä verrataan Pohjoismaihin. Kuitenkin niiden nopea, ristiriitainen muutos

vaikeuttaa niiden selkeää sijoittelua varhaisempiin tyyppittelyihin. Markkinatalouden ja porvarillisen demokratian kaudella Baltian maiden poliittiset järjestelmät ovat lähentyneet pohjoismaista mallia. Lisäksi on hyvä muistaa, että myös Baltian maiden ja Pohjoismaiden keskinäinen erilaisuuskin on mittakaavakysymys: verrattaessa niitä maapallonlaajuiseen kollektiivisen toiminnan ja demokratian erojen kirjoon, ne näyttävätkin nykyisin monien indikaattorien osalta suhteellisen samanlaisilta. Tarkemmassa analyysissä ne kuitenkin paljastuvat erilaisiksi tapauksiksi, niin kansalaisyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion historioiltaan kuin 2000-luvun kansalaistoiminnan luonteenomaisuuksienkin osalta (ks. esim. Ruutsoo 2002; Hvinden & Johansson (eds.) 2007; Alapuro & Stenius (eds.) 2010; Rikman 2010; Wollebaek, Ibsen & Siisiäinen 2010).

Edellä on puhuttu enemmän hyvinvointivaltioista ja -järjestelmistä ja vähemmän valtion ja kansalaisyhteiskunnan suhteiden tyyppittelyistä. Perustelumme sille on, että hyvinvoinnin taso ja sen mahdollistama turvallisuuden kokeminen on hyvin keskeinen erityisesti tämän artikkelin keskiössä olevien varhaisnuorten tunteman luottamuksen ja yhdistysaktiivisuuden kehittymiselle (ks. Kankainen & Siisiäinen 2012; Siisiäinen & Kankainen 2012). Tässä artikkelissa emme ole kiinnostuneita tutkittujen maiden sijoittelusta valmiisiin typologioihin, vaan Baltian maiden ja Pohjoismaiden (mukana Norja, Ruotsi, Suomi, Tanska) välisten erojen ja yhtäläisyyksien tarkastelusta laajempaa kansainvälistä taustaa vasten. Toinen tutkimustehtävä on kummankin maaryhmän sisäisten erojen analysointi.

Tarkastelumme pääkohteena on kahdeksannen luokan oppilaiden – noin 14-vuotiaiden – luottamuksen ja yhdistysaktiivisuuden analysointi laajan kansainvälisen ICCS-tutkimuksen aineistojen perusteella. Tutkimuskysely suoritettiin vuoden 2009 kevätlukukaudella 38 maassa. Sillä kerättiin yhteensä 5200 koulussa tietoa 140 000 opiskelijan kansalaistietämyksestä, luottamuksesta, arvoista ja asenteista sekä osallistumisesta koulun ja kansalaisyhteiskunnan aktiviteetteihin. Opiskelijoiden lisäksi myös opettajien käsityksiä kansalaistoiminnasta, kansalaisyhteiskunnasta ja koulun roolista poliittisen kansalaisuuden kehittämisessä kartoitettiin laajalti. Kyselyn toteuttamisen tavasta johtuen vastausprosentti – ja sitä kautta edustavuus – kohosi poikkeuksellisen korkeaksi, vähintään 85 %:iin (ks. Schulz et al. 2010; Suoninen ym. 2011).

Laajasta aikuisväestön luottamusta ja yhdistysaktiivisuutta koskevasta tutkimuskirjallisuudesta voidaan johtaa seuraavat yleiset hypoteesit, joiden paikkansapitävyyttä artikkelissa koetellaan:

- Ensiksikin aikuisväestön tutkimukset osoittavat vakuuttavasti, että maan korkealla hyvinvoinnin tasolla (hyvinvointivaltion mahdollistama perusturvallisuus) on positiivinen yhteys kansalaisten luottamukseen toisiin ihmisiin (yleistetty luottamus) sekä luottavaisuuteen suhteessa maan demokraattisiin instituutioihin.
- Toiseksi maan hyvinvoinnin (ja hyvinvointioikeuksien) taso vaikuttaa kannustavasti kansalaisten yhdistysjäsenyyksien – ja yleensäkin yhdistysaktiivisuuden – määrään.
- Ja kolmanneksi luottamuksen taso ja yhdistysjäsenyyksien (aktiviteetin) määrä kulkevat käsi kädessä toisiaan vastavuoroisesti vahvistaen. (ks. esim. Rothstein 1998; Kankainen 2007; Kankainen & Siisiäinen 2012.)

Artikkelin analyysi jakautuu kolmeen osaan: ensimmäisessä osassa nuorten tutkimusta taustoitetaan yhteenvedolla maiden aikuisväestön yhdistysaktiivisuudesta ja luottamuksesta; toisessa jaksossa tutkitaan, miten edellisen kappaleen tutkimustulokset pätevät nuoriin sekä analysoidaan tarkemmin luottamuksen ja yhdistysaktiviteetin tilaa sekä keskinäissuhdetta Baltiassa ja Pohjoisissa. Kolmannessa osassa selvitetään, millaisiin asenne-eroihin yhdistysaktiivisuuden ja luottamuksen erot liittyvät sekä esitetään tulkintoja maiden koululaisten luottamuksen ja yhdistysaktiviteetin eroille (ja yhtäläisyyksille).

Aikuisten yhdistysaktiivisuus ja luottamus Baltiassa ja Pohjoismaissa

Kansainväliset vertailut osoittavat, että pohjoismaalaisilla on poikkeuksellisen paljon yhdistysjäsenyyksiä. Keskinäisessä vertailussa kärkipaikasta Pohjoismaiden joukossa kiistelevät usein Norja, Ruotsi ja Tanska¹, Suomen lukujen ollessa hieman niiden alapuolella (ks. Baer 2007, 76-77, 80-81; Morales & Geurts 2007, 138). Vuonna 1993 pohjoismaalaisten keskimääräinen yhdistysjäsenyyksien luku vaihteli 1.9 % ja 2.7 % välillä. Kyseisenä vuotena 23 % suomalaisista, 25 % norjalaisista ja ruotsalaisista vain 9 % oli kokonaan vailla yhdistysjäsenyyksiä, kun taas 27 %:lla suomalaisista oli vähintään kolme yhdistysjäsenyyttä. Latvilaisista 70 % ja liettualaisista 67 % oli ilman jäsenyyksiä, virolaisistakin 54 %. Virossa korkeintaan viidellä, Latviassa neljällä ja Liettuassa kahdella sadasta kansalaisesta oli kahta useampia yhdistysjäsenyyksiä (Ruutsoo & Siisiäinen 1996, 435; Siisiäinen 1999, 132-135). Suomessa ruotsinkielisen vähemmistön yhdistysjäsenyydet olivat 1993 vähintään samalla

¹ Islanti on jätetty pääasiallisesti pois vertailusta yhtäältä puuttuvien tietojen, toisaalta erityisluonteensa, kuten pienen kokonsa, takia. Vuoden 1993 Pohjoismaiden - Baltian vertailussa Tanska ei ollut mukana (ks. Siisiäinen 1999).

tasolla suomenkielisten kanssa, mikä on tilanne edelleenkin. Virossa ja Latviassa venäjänkielisen vähemmistön jäsenyydet olivat tarkasteluajankohtana selvästi enemmistön jäsenyyksiä alemmalla tasolla, sen sijaan Liettuassa kieliryhmien välillä ei ollut juurikaan eroja (Ruutsoo & Siisiäinen 1996, 437). 1990-luvun alkupuoliskon jälkeen jäsenyyksien erot ovat säilyneet samansuuntaisina. Virolaiset näyttäisivät kuitenkin saaneen hieman suomalaisten etumatkaa kiinni. Suomalaisten yhdistysjäsenyyksien keskiarvo puolestaan saattaisi eräiden kyselyiden tulosten perusteella olla 2000-luvulla jäänyt hieman aikaisempaa enemmän ruotsalaisten ja tanskalaisten tason alapuolelle (ks. Rose 2006, 16).

Yhdistysosallistumisen todennäköisyyksiä (muodollisen ja aktiivisen jäsenyyden perustella arvioituna) tutkinut Douglas Baer arvioi World Value Survey-tutkimuksen perusteella ammattiyhdistysten, uskonnollisten organisaatioiden ja yhteiskunnallisten liikkeiden ulkopuolisiin yhdistyksiin osallistumisen todennäköisyyden kertoimeksi vuonna 2000 Ruotsissa 0.761, Islannissa 0.724, Tanskassa 0.659 ja Suomessa 0.626². Baltian maiden kertoimet olivat huomattavan alhaiset, Eestin 0.267, Latvian 0.187 ja Liettuan 0,118. Pohjoismaat olivat Alankomaiden, USA:n ja Kanadan kanssa vertailun kärjessä, Baltian maat muiden entisten valtiososialismin maiden kera joukon häntäpäässä. Ammattiliittojen, uskonnollisten organisaatioiden ja liikkeiden mukaan ottaminen korostaa entisestäänkin maaryhmien edellä esitetyn suuntaisia eroja (Baer 2007, 77-81).

Voidaan siis sanoa, että sekä Pohjoismaat että Baltian maat muodostavat suhteellisen samankaltaisten maiden ryhmät aikuisten yhdistysjäsenyyksien perusteella. Maaryhmien välisten erojen osalta Suomi ja Viro ovat toisiaan lähimpänä. Niiden välinen ero näyttäisi myös monin osien pienentyneen 1990-luvun alkupuolelta lähtien.

Kansainvälisissä tutkimuksissa Pohjoismaiden kansalaiset sijoittuvat kärkitiloille myös sekä kanssaihmiin luottamisen että poliittisiin instituutioihin ja oikeusjärjestelmään luottavaisuuden mittareilla. Viro sijoittuu luottamuksen osalta vertailumaiden keskiryhmään, Latvia ja Liettua alempaan kolmannekseen (ks. Siisiäinen & Kankainen 2009, 117-120).

Yleistäen voidaan siis todeta, että Pohjoismaiden ja Baltian maiden sijoittuminen kansainvälisissä vertailuissa noudattelee artikkelin alussa esitettyä ”kaavaa”: Pohjoismaat ovat korkeaa keskimääräistä hyvinvointitasoaan vastaavalla korkealla sijalla myös luottamuksen ja yhdistysaktiivisuuden mittareilla arvioitaessa. Niistä tiedetään tutkimusten

² Norjan tiedot puuttuvat vuoden 2000 arviosta, mutta 10 vuotta aikaisemmin sen kerroin oli Tanskan ja Ruotsin yläpuolella, joten sen voi olettaa olleen myös vuonna 2000 suunnilleen niiden tasolla.

perusteella myös, että yhdistysjäsenyyksien yleisyys ja korkea luottamusaste tukevat toinen toisiaan (ks. Kankainen 2007). Ja toisaalla Baltian maiden mitattu alhaisempi hyvinvoinnin taso vastaa niiden heikompaa sijoittumista luottamustason ja yhdistysaktiiviteetin kansainvälisissä vertailuissa.

Nuorten hyvinvointi, luottamus ja yhdistysaktiiviteetti

Lasten ja nuorten hyvinvoinnille on vaikea löytää luotettavaa ja yleisesti erilaisiin maihin sovellettavissa olevaa mittaria. Useita mittareita yhdessä käyttämällä lienee kuitenkin mahdollista tehdä luotettavia arviointeja erojen suunnista, erityisesti suuriksi arvioitujen erojen ollessa kysymyksessä (ks. UNICEF 2007).

Käytettävissä olevat eri mittarit osoittavat, että Pohjoismaiden ja Baltian maiden lasten hyvinvoinnin tasossa on selkeitä eroja. Niitä havainnollistetaan tässä artikkelissa Yorkin yliopiston tutkijaryhmän laatiman lasten hyvinvointi-indeksin avulla. Mittarin pohjana ovat 51 muuttujaa muodostavat kahdeksan klusteria: aineellinen tilanne, asuminen, terveys, subjektiivinen hyvinvointi, koulutus, lasten sosiaaliset suhteet, kansalaisosallistuminen sekä riskit ja turvallisuus. Käytämme tässä tuota kokonaisindeksilukua vaikkakin siihen sisältyy artikkelimme ”selitettävän” muuttujan, yhdistystoiminnan (*civic participation*) kanssa päällekkäisiä osioita (taulukko 1)

Taulukko 1. EU-maiden järjestys lasten hyvinvoinnin indeksin perusteella vuosituhaten vaihteessa (Bradshaw ym. 2006, s. 57)

1. Kypros	9. Saksa	17. Puola
2. Alankomaat	10. Luxemburg	18. Portugali
3. Ruotsi	11. Irlanti	19. Tšekin Tasavalta
4. Tanska	12. Itävalta	20. Unkari
5. Suomi	13. Ranska	21. Iso-Britannia
6. Espanja	14. Malta	22. Slovakia
7. Slovenia	15. Italia	23. Latvia
8. Belgia	16. Kreikka	24. Viro
		25. Liettua

Taulukon ydinkertoma artikkelimme kannalta on, että kaikki mukana olevat Pohjoismaat ovat Kyproksen ja Alankomaiden kanssa viiden maan kärkiryhässä, Baltian maat sen sijaan sijoittuvat EU-maiden joukossa viimeisimmiksi. Muiden vastaavien monipuolisten lasten hyvinvoinnin vertailujen perusteella tiedämme, että Norja sijoittuisi muiden Pohjoismaiden tasolle (ks. UNICEF 2007; Kankainen & Siisiäinen 2012).

Ensimmäinen luottamusta koskettava kysymyksemme on, onko parhaiten voivien pohjoismaisten nuorten yleinen luottamustaso sekä luottavaisuus poliittisiin instituutioihin korkeampaa kuin indikaattorien perusteella huonommin voivien baltialaisten ikätoveriensa? Ja vahvistuuko aikuisväestössä jo todetun säännönmukaisuuden yleistettävyyys sitä kautta entisestään (taulukko 2)?

Taulukko 2. Nuorten luottamus toisiin ihmisiin Pohjoismaissa ja Baltian maissa (asteikolla 1=luottaa täysin-4=ei luota lainkaan)

Maa	Luottamus (1=luottaa täysin - 4= ei luota lainkaan)	Luottamus ja sukupuoli		Luottamus vanhempien koulutuksen mukaan	
		Tytöt	Pojat	Korkeakoulutus	Keskiaste tai alin korkea-aste
Suomi	2,17	2,17	2,17	2,16	2,16
Tanska	2,25	2,24	2,26	2,19	2,24
Ruotsi	2,27	2,28	2,26	2,24	2,27
Norja	2,44	2,43	2,46	2,41	2,45
Liettua	2,29	2,29	2,28	2,25	2,29
Latvia	2,37	2,40	2,35	2,38	2,37
Viro	2,38	2,41	2,35	2,37	2,39
Keskiarvo kaikissa 38 ICCS maissa	2,35	2,36	2,33	2,36	2,35

Suomalaisnuorten yleisen luottamuksen taso on EU-maiden kärkeä Tanskan ja Ruotsin seurattessa Liechtensteinin ja Slovenian jälkeen myös viiden joukossa. Liettua on Suomen ja vain hieman myös Ruotsin ja Tanskan alapuolella, norjalaisten luottamustaso on koko tarkasteltavan joukon alhaisin. Tyttöjen ja poikien välillä ei ole suuria ja johdonmukaisia

eroja luottamisessa, ei myöskään korkean ja alemman koulutuksen saaneiden vanhempien lasten välillä. Kun mukaan tarkasteluun otetaan kaikki ICCS-tutkimukseen osallistuneet 38 maata, hyvinvoinnin ja luottamuksen tason positiivinen korrelaatio näkyy selvästi. Pohjoismaiden ja Baltian maiden osalta korrelaatio näkyy heikompana, mikä johtuu hyvinvoivien norjalaiskoululaisten alimmista luottamuspisteistä. Koko ICCS-aineistossakin norjalaisten luottamustaso jää selvästi keskiarvon alapuolelle (ks. myös Schulz ym. 2010).

Taulukko 3. Nuorten luottamus valtionhallintoon, puolueisiin ja tiedotusvälineisiin (täysin tai melko paljon luottavien % -osuus)

	Valtionhallinto	Puolueet	Tiedotusvälineet
Norja	67	56	51
Ruotsi	73	60	54
Suomi	82	62	80
Tanska	70	54	54
Latvia	32	25	65
Liettua	54	33	67
Viro	61	23	54
ICCS-ka.	62	41	60
korkein	95	66	81
ICCS	(Indonesia)	(Indonesia)	(Italia)
alin ICCS	20	18	41
	(Korea)	(Korea)	(Venäjä)

Pohjoismaiset koululaiset suhtautuvat Baltian koululaisia luottavaisemmin valtionhallintoon ja puolueisiin. Suomalaisten yleinen luottavaisuus ulottuu myös suhtautumiseen tiedotusvälineisiin. Erotukseksi edellä esitettyihin toisiin ihmisiin luottamista kuvaaviin lukuihin, liettualaisten ja latvialaisten luottavaisuus tiedotusvälineisiin ylittää suomalaisia lukuun ottamatta pohjoismaalaisten tason. Luottavaisuuden suhteen norjalaiset muistuttavat vastauksiltaan lähes yhtä paljon baltialaisia kuin muita pohjoismaalaisia. Tämä saattaa merkitä sitä, että ilmaistulla luottamisella on erilainen merkitys Baltian maissa ja Pohjoismaissa. Realistiselta tuntuu saatu tulos, jonka mukaan Baltian maissa luotetaan vain vähäisessä määrin puolueisiin, mutta hallinnon ja tiedotusvälineiden saama luottamus on lähes pohjoismaista tasoa tai osittain ylikin (tiedotusvälineet).

Yhtä kaikki tämänkin kysymysosion perusteella voidaan päätellä, että hyvinvoinnin sekä luottamuksen ja luottavaisuuden välinen korrelaatio löydetään taulukon pohjana olevasta aineistosta, mutta yhteys on selvästi heikompi kuin kaikki 38 ICCS-maata käsittävässä vertailussa (ks. Kankainen & Siisiäinen 2012).

Koululaisanalyysimme toinen kysymys koskee lasten/nuorten hyvinvoinnin ja yhdistysaktiivisuuden välistä yhteyttä. Aikuisia koskevat tutkimukset ovat lähes poikkeuksetta vahvistaneet tämän yhteyden olemassaolon: vakiintuneeksi on muodostunut myös käsitys, että maissa vallitseva korkeatasoinen hyvinvointi ja yleisen luottamuksen korkea taso yhdessä ruokkisivat erityisellä tavalla vilkasta yhdistysaktiiviteettia (ks. Rothstein 2003; Kankainen 2007; Kankainen & Siisiäinen 2012).

Taulukko 4. Nuorten osallistuminen erityyppisten yhdistysten toimintaan Pohjoismaissa ja Baltian maissa(%)

Maa	Ei osallistu yhteenkään	Osallistuu 1-3	Osallistuu vähintään neljään
Norja	38	52	10
Ruotsi	63	31	6
Suomi	64	34	2
Tanska	55	42	3
Latvia	32	54	14
Liettua	34	53	13
Viro	37	54	9
korkein ICCS			91 (Dominik. tasavalta)
alin ICCS			2 (Suomi, Korea)
ICCS - keskiarvo	35	48	17

Kaikkien Baltian maiden nuoret, latvialaisten johdolla, ovat yhdistysaktiivisuudeltaan kansainvälisen keskiarvon yläpuolella. Norjalaisnuorten yhdistystoiminnan tilanne muistuttaa taaskin tasoltaan Baltian maiden tilannetta, muut pohjoismaalaiset ovat kansainvälistä keskiarvoa jäljessä. Kun koko ICCS-aineiston aktiivisuuden kärkimaissa (Dominikaaninen tasavalta, Thaimaa, Guatemala) lähes puolet nuorista ilmoittaa osallistuvansa vähintään neljän yhdistyksen toimintaan, Suomessa sellaisia nuoria on vain 2

%, vähiten kaikkien tutkittujen 38 maan joukossa (ks. Suoninen ym. 2011, 120).

Suomalaisten, tanskalaisten ja ruotsalaisten nuorten aktiivisuus on lisäksi johdonmukaisesti 38 maan keskiarvon alapuolella kaikkien erikseen kyselyssä mainittujen yhdistystyyppien kohdalla (ks. Schulz ym. 2010, 132-133).

Tämä tulos – norjalaiset poikkeuksena vahvistanevat säännön? – on pääpiirteissään käänteinen aikuisväestön kohdalla havaitun hyvinvoinnin (ja sen kanssa korreloivan yleisen luottamuksen) ja yhdistysaktiivisuuden välisen positiivisen korrelaation kanssa.

Hyvinvoinnilla on selkeä yhteys yhdistysaktiivisuuteen, vaikkakin se on aikuisväestön ja nuorten kohdalla erisuuntainen. Johtopäätöksemme on siten se, että aikuisväestön kohdalla maan hyvinvoinnin tason kohoaminen nostaa sekä luottamuksen tasoa että yhdistysaktiivisuutta, kun taas nuorten kohdalla se nostaa jossain määrin vain luottamustasoa mutta laskee yhdistysaktiivisuutta.

Tulkintamme mukaan nuoret, kuten muutkin yhteiskunnalliset ja poliittiset toimijat, tekevät tietoisesti tai tiedostamattaan osallistuspäätöksiä käytännön logiikan tai todennäköisen kausaalisuuden käsitteen luonnehtimalla tavalla. Toimijan osallistumiseen tai osallistumattomuuteen johtaviin valintoihin vaikuttavat ensiksikin hänen käytössään oleva taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kokonaisuus eli hänen resurssipotentialinsa. Toiseksi valintaan vaikuttaa hänen habituksensa, elämänsä aikana sisäistetyt elämäkokemusten ja rakenteellisten ”mallien” kokonaisuus, joka ilmenee toimintatapamuksina, havaitsemisen rajoina sekä omien rajojen ja mahdollisuuksien tajuna. Ja kolmanneksi valintoihin vaikuttavat kulloisenkin suhdanteen, toimintatilanteen tarjoamat objektiiviset vaihtoehdot. Valintatilannetta voidaan suhteuttaa edellä lyhyesti luonnehdittuun teoreettiseen konseptioon: valintoja ohjaa sen mukaisesti pitkälti tiedostamaton realismi toimijoiden pyrkiessä itselleen – ja usein toisillekin ihmisille – todennäköisesti suotuisiin tai ainakin siedettäviin lopputuloksiin johtavien vaihtoehtojen suosimiseen. (ks. Bourdieu 1974; 1977; 1998; Siisiäinen 1986; 2010; Kankainen & Siisiäinen 2012.)

Kansainvälisen ICCS-tutkimuksen kaikkien 38 maan vertailussa selkeästi erottuva malli näkyy pääpiirteissään Pohjoismaiden ja Baltian maiden nuorten kohdallakin: kehittyneissä hyvinvointivaltioissa kasvaneet nuoret luottavat elämänsäkokemustensa ja suhteellisen korkean turvallisuudentunteensa perustalta enemmän toisiin ihmisiin sekä poliittis-julkisiin instituutioihin. Hyvinvointivaltio on antanut pohjoismaisille nuorille mahdollisuuden

kansainvälisesti verrattuna pidempään lapsuuteen ilman painetta aktivoitua yhteiskunnallisesti ja poliittisesti (ks. Suoninen ym. 2011; Kankainen & Siisiäinen 2012).

Sosiologiassa osallistumisen suuntautumista – tai osallistumattomuutta – kuvataan intressin käsitteellä (ks. Weber 1976, 15-16; 532-533; Neuendorf 1973, 23-25; Siisiäinen 1986, 67-75; Bourdieu 1998). Toimija, jolla on intressi, on kiinnostunut osallistumaan kamppailuun tietyllä kentällä kohteena olevista erilaisista panoksista tai palkinnoista. Niin ollen intressoituneisuus on välinpitämättömyyden vastakohta. Nuorison poliittisen ja yhteiskunnallisen kiinnostuneisuuden taso on Pohjoismassa varsin alhaalla (taulukko 5):

Taulukko 5. Nuorten kiinnostus politiikkaa ja yhteiskunnallisia asioita kohtaan Pohjoismaissa ja Baltian maissa (hyvin tai melko kiinnostuneiden %-osuus)

	Kaikki
Norja	47
Ruotsi	45
Suomi	46
Tanska	48
Latvia	51
Liettua	51
Viro	50
korkein ICCS	57 (Dominik. tasavalta)
alin ICCS	45 [Ruotsi, Slovenia, Belgia (fl.)]
ICCS – keskiarvo	50

Kaikkien Pohjoismaiden nuorten ilmaiseman kiinnostuneisuuden keskiarvo on kansainvälisen aineiston maittaisen keskiarvon alapuolella, Baltian maiden nuorison kiinnostuneisuuden ollessa keskiarvon tasolla (Viro) tai hieman sen yläpuolella. Kansainvälisessä tilastossa taaskin Dominikaanisen tasavallan nuoret ovat kärkisijoilla.

Tulkintoja pohjoismaiden nuorten yhdistyspassiivisuudelle

Pohjoismaisten nuorten tärkeät kiinnostuksen kohteet näyttäisivät kyselyn valossa olevan järjestölaitoksen ulkopuolella. Yhdistyspassiivisuus ei ainakaan Pohjoismaissa ole seurausta tietämättömyydestä (ks. taulukko 6).

Taulukko 6. Yläkouluikäisten nuorten yhteiskunnallinen tietämys Pohjoismaissa ja Baltian maissa

	Kaikki	Tytöt	Pojat
Norja	515	527	504
Ruotsi	537	549	527
Suomi	576	590	562
Tanska	576	581	573
Latvia	482	497	466
Liettua	505	523	488
Viro	525	542	509
korkein ICCS	576		
	(Suomi, Tanska)		
alin ICCS	380		
	(Dominikaaninen tasavalta)		
ICCS -keskiarvo	500	511	489

Pohjoismaiden nuorten tietämys on ehdotonta kärkitasoa 38 maan vertailussa, tyttöjen kautta linjan poikia parempaa. Virolaisnuoret ylittävät Norjan tietotason. Latvialaiset jäävät puolestaan kansainvälisen keskiarvon alapuolelle, liettualaiset nousevat hieman keskiarvon yläpuolelle. Tälläkin kertaa Dominikaanisen tasavallan nuoret ovat kärjessä, nyt vain vähiten tietävien suunnalla. Tietotason, luottamustason ja yhdistysaktiiviteetin mukaisten luokittelujen vertaaminen nostaa esille kysymyksiä, joihin vastaaminen ei enää ole mahdollista survey-tutkimuksen rajoissa. Monissa maissa korkea yhdistysaktiivisuus ja alhainen yhteiskunnallisen ja poliittisen tiedon taso liittyvät yhteen. Ja toisaalla, Pohjoismaissa – erityisesti Tanskassa ja Suomessa – yhdistyspassiiviset nuoret tietävät eniten maailmassa (tai tarkemmin: tutkituissa 38 maassa) yhdistystoiminnan kannalta relevanteista poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista. Se voisi puhua – ainakin jossain määrin – nk. valistuneen kansalaisen hypoteesin puolesta: sen mukaisesti passiivisuus ja osallistumattomuus formaalin politiikan organisaatioihin ja järjestötoimintaan saattaisi

perustua tietoiseen valintaan eikä siten useimmiten olisikaan seurausta välinpitämättömyydestä (ks. Norris 2002; Hay 2007; Siisiäinen & Kankainen 2009). Norjalaistenkin koululaisten muita pohjoismaalaisia korkeamman yhdistysaktiiviteetin tason saavutus himmenee, kun siihen liitetään heidän muita pohjoismaalaisia – ja virolaisia – alhaisempi yhteiskunnallisten ja poliittisten asioiden tuntemuksensa.

Hyvinvointivaltion tarjoama mahdollisuus keskittyä opiskeluun ja pitkän lapsuuden viettämiseen olisi myönteinen, ”kiltti” selitys pohjoismaalaisten (suomalaisten) nuorten yhdistyspassiivisuudelle. Vaikka riittäviä systemaattisia vertailutietoja mukana olevista muista maista ei tässä ole käytettävissä, voidaan passiivisuuden selityksiä tai ainakin viitteitä hakea ICCS-tutkimuksen muista osioista. Jos kavennetaan tarkastelua Suomen tilanteen syiden pohdintaan, syitä on haettava ainakin kahdelta taholta: koulun sekä kodin ja ystäväverkoston piirissä tapahtuvan yhteiskunnallisen ja poliittisen sosialisointin käytäntöjen luonteesta (laajemmin: ks. Kupari & Siisiäinen (toim.) 2012).

Taulukko 7. Vanhempien kanssa poliittisista tai yhteiskunnallisista asioista viikoittain keskustelemisen yleisyys Pohjoismaissa ja Baltian maissa (keskustelleiden %-osuus)

	Vanhempien kanssa	Ystävien kanssa
Norja	22	22
Ruotsi	18	18
Suomi	11	11
Tanska	27	27
Latvia	32	32
Liettua	23	23
Viro	16	16
korkein ICCS	38	38
	(Italia)	(Italia)
alin ICCS	11	11
	(Suomi)	(Suomi)
ICCS-keskiarvo	24	24

Tarkempi analyysi osoittaa ensiksikin, että sellaisten suomalaisten kotien lapset, joissa käydään lasten ja vanhempien välisiä keskusteluja poliittisista ja yhteiskunnallisista asioista, ovat muita aktiivisempia yhteisen toiminnan alueella (ks. Elo 2012; Schulz ym. 2010).

Suomalaisten maine tuppisuisena ja keskustelemattomana kansana saa vahvistusta tämänkin tutkimuksen osalta suomalaisten sijoituessa alimmalle tasolle niin perheen sisäisen kuin ystäväpiirinkin kanssa käytävän keskustelutiheyden vertailuissa. Voidaan hyvin perustein otaksua, että tällä tekijäryhmällä on vaikutusta suomalaisten osallistumisen alhaisuuteen. Yleisemminkin suomalainen poliittinen kulttuuri ei ole aktiivista poliittista kansalaisuutta kannustava ja korostava, mikä näkyy suomalaisten kansalaisuuden passiivisuutena kansainvälisissä vertailuissa (ks. Siisiäinen & Blom 2009).

Kansallisia stereotypioita huonosta itsetunnosta sen kummemmin korostamatta, jotain vaikeasti selitettävää johdonmukaisuutta on ICCS-tutkimuksenkin tuloksissa: suomalaisilla nuorilla on paras poliittisten ja yhteiskunnallisten tietojen taso, mutta he arvioivat itse tietämyksensä toiseksi heikoimmaksi kaikkien tutkittujen maiden nuorista. Samoin heidän käsityksensä kyvyistään osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ovat heikoimmat kaikista 38 maasta. Virolaisen veljeskansan nuoret sijoittuvat tällä ulottuvuudella lähelle suomalaisia, liettualaisten ja norjalaisten kykyarvion ollessa artikkelin kuuden kohdemaan kärkeä, kuitenkin heidänkin vain kansainvälistä keskitasoa (ks. Suoninen ym. 2011, 56).

Oma vaikutuksensa lienee myös suomalaisen kouluopetuksen ja koulujen poliittisen kulttuurin laadulla. Viime vuosituhanen lopulla kulminoitunut kouludemokratian ja kansaliskasvatuksen heikentyminen lienee omalta osaltaan vähentänyt yläkouluikäisten virikkeensaantimahdollisuuksia poliittiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen (ks. Suutarinen & Törmäkangas 2012). Niissäkään puitteissa, joissa se saattaisi olla mahdollista, kouluissa ei suuremmin harrasteta yhteiskunnallista keskustelua tai aktiivisen poliittisen kansalaisuuden kehittämistä. Tämä ilmenee suoraan tai epäsuorasti ICCS-tutkimuksen tuloksista (ks. taulukko 8).

Taulukko 8. Nuorten osallistuminen koulussa Pohjoismaissa ja Baltian maissa (%)

Norja	59
Ruotsi	48
Suomi	29
Tanska	36
Latvia	37
Liettua	30
Viro	28

korkein ICCS	62 (Kreikka)
alin ICCS	18 (Malta)
ICCS- keskiarvo	39

Koulun musiikki- tai näytelmätoimintaan tai väittelyyn osallistumisen, koulun vaaleissa äänestämisen, koulun johtamisesta päättämisen, oppilaskokouskeskustelujen, luokan edustaja- tai oppilaskuntavaalin ehdokkuuteen osallistumisen yleisyyden pohjalta laaditulla mittarilla suomalaisnuoret sijoittuvat 38 maan vertailussa 8. viimeisimmiksi, virolaiset 6. viimeisiksi, norjalaisten ja ruotsalaisten ollessa kärkiseitsikossa. Koulujen keskustelukulttuuriltaan Suomi sijoittuu samaan ryhmään Viron ja Liettuan kanssa. Eikä suomalaisten keskustelukulttuurissa koulun ulkopuolellakaan ole kehumista: sekä opettajien että koululaisten arvioinneissa suomalaiskoululaisten osallistuminen koulun ulkopuolisiin toimintoihin on kansainvälisesti heikoimmasta päästä (ks. Suoninen ym. 2011, 66-70). Kovin hyvää kuvaa suomalaiskouluista ei anna myöskään oppilaiden käsitys, jonka mukaan koulun kehittämisessä ei kovin hyvin oteta huomioon oppilaiden mielipiteitä asiassa (Suomi 7. viimeinen, Tanska 3. viimeinen).

Johtopäätöksiä

Vaikka survey-aineiston pohjalta ei voida ”todistaa” tai ”selittää” luotettavasti sitä, mistä nuorison aktiviteetin maiden väliset erot johtuvat, voidaan Pohjoismaiden osalta tehdä suuntaa-antavia johtopäätöksiä useiden samansuuntaisesti oletettavasti vaikuttavien tekijöiden merkityksestä. Yhdistysaktiiviteettia alentaviksi tekijöiksi osoittautuu analyysissä hyvinvointivaltion tarjoama mahdollisuus turvalliseen (pitkään) lapsuuteen ja koulunkäyntiin. Kun on mahdollisuus luottaa hyvinvointivaltioon sekä kansalaisyhteiskunnan organisaatioiden tehokkuuteen hyvinvoinnin edistämiseksi, ei ole (pakottavaa) tarvetta toimia itse järjestöllisesti. Sen lisäksi hyvinvointivaltio voi tarjota koululaiskansalaisilleen yhdistystoiminnan kanssa kilpailevia harrastusmahdollisuuksia. Kansalaisyhteiskunnan ja (paikallisen) valtion rajan häilyvyys on myös saattanut vaikuttaa niin, etteivät koululaiset Suomessa tai muissa Pohjoismaissa aina tiedä milloin kysymys on yhdistysten, milloin

kirkon ja milloin hyvinvointivaltion toiminnoista, mikä heijastuu alhaisempina ilmoitettuina yhdistysosallistumisen prosentteina (vrt. Suoninen ym. 2011). Hyvinvointi myös korreloi maan taloudellisen vaurauden kanssa, joten on oletettavaa, että korkea kansantuotteen maissa nuorilla on paremmat mahdollisuuden hankkia harrastusmahdollisuuksia markkinoilta.

Kun hyvinvointivaltion tarjoamiin mahdollisuuksiin ja kaupallisen kulttuurin mahdollistamiin harrastusvaihtoehtoihin lisätään Suomelle erityisen tyypillinen kotien poliittisen sosialisointin ja keskustelukulttuuriin vähäisyys sekä koulun ”epäpoliittisuus”, kouludemokratian alasajo ja poliittiseen toimintaan kannustamattomuus, voidaan jo uskottavalla tavalla ymmärtää suomalaiskoululaisten yhteiskunnallista passiivisuutta. Toki kaiken taustalla ovat yhteiskunnalliset suuret muutosprosessit, joiden monitasoinen ja mutkikas välittyminen koululaisten yhteiskunnalliseen motivaatioon vaatisi oman, erityisen analyysin ja lähestymistapansa.

ICCS 2009 -kyselyssä kartoitetaan pääasiallisesti formaaliin politiikkaan ja formaaliin järjestötoimintaan osallistumista, joiden aika tulee – jos on tullakseen – ajankohtaiseksi myöhemmällä iällä. Kun suomalaisten äänestysprosentit viimeisissä eduskuntavaaleissa ovat parhaimmillaan ylittäneet 70:een, ilmoittaa tutkituista koululaisista kuitenkin 85 prosenttia, 5 prosenttiyksikköä yli EU-koululaisten keskiarvon, aikovansa äänestää aikuisena eduskuntavaaleissa. Viron, Latvian ja Tanskan nuorten äänestysaikomukset ovat EU:n keskitasoa, Liettuan 8 prosenttiyksikköä sitä korkeammat (Norjan tiedot puuttuvat). Monien, osin ristiriitaisten tendenssien valossa on siten syytä varovaisuuteen ennakoitaessa nuorten tulevaa yhteiskunnallista aktiivisuutta tai kansalaistoimintaa. Vaikka aikaisemmat tutkimustulokset puhuvatkin sen puolesta, että nuorten (17–20-vuotiaiden) poliittisella sosiaalistumisella on jossain määrin taipumus muuttua pysyväksi (ks. Wass 2008), ei teini-ikäisten poliittisen kiinnostuneisuuden tai yhdistysosallistumisen osalta tällaista tietoa ole käytettävissä. On siten mahdotonta arvioida, mikä merkitys on ikäkohorttien sosiaalistumiseen liittyvillä tekijöillä (sukupolviefektillä) verrattuna aikakauden yleisten tekijöiden vaikutukseen yhteiskunnalliseen aktiviteettiin.

Lisäksi kyselytutkimuksessa, jossa on mukana poliittiselta kulttuuriltaan hyvin erilaisia maita, väärintulkintojen mahdollisuus on suuri, jopa todennäköinen. Yhteiskunnallisella osallistumisella ja vastaamisella sitä enemmän tai vähemmän mekaanisesti selvittäviin kysymyksiin voi olla hyvin erilainen, jopa vastakkainen, merkitys erilaisissa poliittisissa kulttuureissa. Kaikesta päätellen Suomessa vastataan niukasti ja varovaisesti esimerkiksi

tulevia poliittisen ja yhteiskunnallisen toiminnan suunnitelmia koskeviin kysymyksiin. Sanojen ja toiminnan välinen sidos on perinteisesti ollut Suomessa tiukka, kun taas joissain toisenlaisissa poliittisissa kulttuureissa tuo suhde saattaa olla huomattavasti löyhempi. Erityisen vaikeaa ennustaminen on nopeiden muutosten aikakaudella, niin kuin historiasta tiedämme.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (eds.) (2010), *Nordic Vividness Revisited in the Age of Association - Associational forms of participation in national contexts*. Baden-Baden: Nomos.

Baer, Douglas (2007), Voluntary Association Involvement in Comparative Perspective. Teoksessa: Lars Trägårdh (ed.): *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York & Oxford: Berghahn Books, 67-125.

Bourdieu, Pierre (1974), Avenir de classe et causalité du probable. *Revue française de sociologie* 19 (3) 3-42.

Bourdieu, Pierre (1977), *Outline of a Theory of Practice*. New York: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre (1998), *Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.

Bradshaw, Jonathan & Hoelscher, Petra & Richardson, Dominic (2006), An Index of Child Well-being in the European Union. *Social Indicators Research* 80, 133-177.

Esping-Andersen, Gösta (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, Princeton: Princeton University Press.

Esping-Andersen, Gösta et al. (2002), *Why We Need a New Welfare State* (Oxford and New York: Oxford University Press).

Elo, Kimmo (2012), Kodista ja kiinnostuksesta se lähtee: Suomalaisten peruskoulun 8-luokkalaisten yhteiskunnallinen asennoituminen ja sen yhteys oppilaiden kotitaustaan. teoksessa: Kupari, Pekka & Siisiäinen, Martti (toim.) *Nuoret ja yhteiskunnallinen aktiivisuus*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos (ilmestyy)

Fenger, Menno (2007), "Welfare Regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating Post-Communist Countries in a Welfare Regime Typology". In: *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences* 3 (2) 1-30.

Hay, Colin (2007) *Why We Hate Politics*. Cambridge: Polity.

- Hvinden, Bjoern & Johansson, Håkan (eds.) (2007), *Citizenship in Nordic Welfare States. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. London and New York: Routledge.
- Kankainen, Tomi (2007), *Yhdistykset, instituutiot ja luottamus*. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 326.
- Kankainen, Tomi & Siisiäinen, Martti (2012), *Hyvinvointi, luottamus ja yhdistysaktiivisuus*. Teoksessa: Kupari, Pekka & Siisiäinen, Martti (toim.) *Nuoret ja yhteiskunnallinen aktiivisuus*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos (ilmestyy)
- Kupari, Pekka & Siisiäinen, Martti (toim.) (2012), *Nuoret ja yhteiskunnallinen aktiivisuus*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos (ilmestyy)
- Morales, Laura (2009), *Joining political organisations. Institutions, mobilization and participation in Western democracies*. Essex: ECPR.
- Morales, Laura & Geurts, Peter (2007), *Associational involvement*. Teoksessa: Deth, Jan W. van, José Ramón Montero & Anders Westholm (Eds.) *Citizenship and Involvement in European Democracies*. London & New York: Routledge, 136-157.
- Neuendorf, Hartmut (1973), *Der Begriff des Interesses. Eine Studie zu den Gesellschaftstheorien von Hobbes, Smith und Marx*. Frankfurt a/M: Suhrkamp 1973
- Norris, Pippa. (2002), *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University press.
- Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rikmann, Erle (2010), *Estonian Civil Society in a Nordic Perspective*. Teoksessa: Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (eds.), *Nordic Associations in a European Perspective*. Baden-Baden: Nomos, 195–214.
- Rose, Richard (2006), *First European Quality of Life Survey: Participation in civil society*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Rothstein, Bo (1998), *Just institutions matter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, Bo (2003), *Social Capital, Economic Growth and Quality of Government: The Causal Mechanism*. *New Political Economy* 8 (1), 49-71.
- Ruutsoo, Rein (2002), *Civil Society and Nation Building in Estonia and The Baltic States*. Rovaniemi: University of Lapland.
- Ruutsoo, Rein & Siisiäinen, Martti (1996), *Restoring Civil Society in the Baltic States 1988-1994*. Teoksessa: Máté Szabó (ed.), *The Challenge of Europeanization in the Region: East Central Europe*. Budapest: Hungarian Political Science Association, 419-446.
- Salamon, Lester M. & Anheier, Helmut K. & List, Regina & Toepler, Stefan & Sokolowski, S. Wojciech and Associates (1999), *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Schofer, Evan & Fourcade-Gourinchas (2001), The Structural Contexts of Civic Engagement: Voluntary Association Membership in Comparative Perspective. *American Sociological Review*, Vol. 66, No. 6, 806-828.

Schulz, Wolfram & Ainley, John & Fraillon, Julian & Kerr, David & Losito, Bruno (2010), *ICCS 2009 international report: civic knowledge, attitudes and engagement among lower-secondary school students in 38 countries*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.

Siisiäinen, Martti (1986), Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylä: *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 57.

Siisiäinen, Martti (1999), Voluntary associations and social capital in Finland. Teoksessa: Jan Van Deth & Marco Maraffi & Ken Newton & Paul Whiteley (eds): *Social capital and European democracy*. London and New York: Routledge, 120-143.

Siisiäinen, Martti (2010), Osallistumisen ongelma. *Kansalaisyhteiskunta* 1 (1), 8-40.

Siisiäinen, Martti & Blom, Raimo (2009), Associational Activeness and Attitudes Towards Political Citizenship in Finland from a Comparative Perspective. *Journal of Civil Society*, Vol. 5, Nro 3, 265-282.

Siisiäinen, Martti & Kankainen, Tomi (2009), Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuudennäkymät Suomessa. Teoksessa *Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen*. Helsinki: Oikeusministeriö, 91-137.

Siisiäinen, Martti & Kankainen, Tomi (2012), Trust and associational activeness of second-level students in 23 countries. Paper to be presented at the 10th International Conference of the ISTR, Siena July 10-13, 2012.

Suoninen, Annika, Kupari, Pekka & Törmäkangas, Kari (2011), *Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2009 -tutkimuksen päätulokset*. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.

Suutarinen, Sakari & Törmäkangas, Kari (2012), Nuortenkoulukokemukset, tiedollinen osaaminen ja valmius laittomaan yhteiskunnalliseen toimintaa. Teoksessa: Kupari, Pekka & Siisiäinen, Martti (toim.) *Nuoret ja yhteiskunnallinen aktiivisuus*. Jyväskylä: Koulutuksen tutkimuslaitos (ilmestyy)

UNICEF (2007), *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries*. Florence: Innocenti Research Centre.

Wass, Hanna (2008), Generations and turnout. Generational effect in electoral participation in Finland. *Acta Politica* 35. Helsinki: Department of Political Science, University of Helsinki.

Weber, Max (1976) *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.B.C. Mohr (Paul Siebeck).

Wollebaek, Dag & Ibsen, Bjarne & Siisiäinen, Martti (2010), Voluntary Associations at the Local Level in three Nordic Countries. Teoksessa: Risto Alapuro & Karl-Henrik Sivesind (eds.): *Nordic Associations in a European Perspective*. Baden-Baden: Nomos, 121-150.

Verkostot ja harmaa talous selviytymisstrategioina Baltian maaseudulla

Marja Ylönen

1990-luvun alku oli Baltian maille itsenäistymisen sekä nopean yhteiskunnallisen ja taloudellisen muutoksen aikaa. Siirtymä Neuvostoliiton aikaisesta komentotaloudesta markkinatalouteen toimeenpantiin Maailmanpankin suositusten mukaisesti uusliberalistisen talouspolitiikan hengessä (Alanen 2004). Se tarkoitti maaseudulla suurimpina työllistäjinä toimineiden kolhoosien nopeaa yksityistämistä. Kaikkein ripein yksityistämistähti oli Latviassa ja Liettuaassa, missä maanviljelyn uudistukset johtivat lukuisten pienten maatilojen syntyyn ja samalla maatalouden suurtuotannon nopeaan romahtamiseen. Uudistusten seurauksena Latviassa ja Liettuaassa 78% maataloista (household farms) oli pieniä yhden tai kahden lehmän maitotiloja, jotka eivät tarjonneet riittävää toimeentuloa omistajilleen. Tällaisten tilojen pitäjillä ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia maksaa veroja (OECD 2003). Täten kolhoosien yksityistäminen johti käytännössä – suurisuuntaisista tavoitteista poiketen - köyhdyttävään peltoviljelyyn (Alanen 2009). Näin tapahtui myös Virossa, vaikka siellä kolhoosien yksityistämistähti oli hitaampi ja suurtuotantoyksiköt säilyivät hieman muita Baltian maita paremmin. Kaiken kaikkiaan kolhoosien yksityistämisen tuloksena oli laaja työttömyys ja taloudellinen epävarmuus. 1990-luvun puolivälissä Baltian maissa ilmaantui kaksi miljoonaa uutta köyhää ja kolmasosa väestöstä eli köyhyysrajan alapuolella (Panicciá 2000, 106-107; Kim 2001, 182-183).

Ihmisten sopeutuminen huomattaviin yhteiskunnallisiin muutoksiin edellyttää selviytymisstrategioita. Ne tarkoittavat jokapäiväisen elämän ylläpitämistä ja rakentamista olemassa olevia materiaalisia ja henkisiä resursseja hyödyntäen (Eckenrode 1991, 1-2). Tarkastelen tässä artikkelissa kahden selviytymisstrategioita käsittelevän tutkimukseni tuloksia. Ensimmäinen tutkimus tarkastelee harmaata taloutta ihmisten sopeutumisessa muuttuneisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin (Ylönen 2012). Tilastot ja etnografiset tutkimukset ovat osoittaneet, että Venäjällä ja entisissä Neuvostotasavalloissa ihmiset turvautuivat lisääntyvästi epäviralliseen talouteen selviytyäkseen jokapäiväisestä elämästään sosialismin jälkeisellä kaudella (Fituni 2000; Schneider & Enste 2002; Birdsall 2000; Tchernina 2000; Walker 1998). Käytän tässä artikkelissa

epävirallisesta taloudesta nimitystä harmaa talous. Palaan harmaan talouden määrittelyyn tuonnempana.

Toinen tutkimus perustuu materiaalista ja henkistä tukea tarjoavien henkilökohtaisten verkostojen analyysiin M. Van der Gaagin ja Snijdersin (2005) kehittämän resurssigeneraattorin pohjalta (Ylönen ja Ylistö 2012). Tutkimuskysymykset ovat seuraavat: Millaisia verkostoja entiset kolhoosityöntekijät kykenivät hyödyntämään ja millaista apua he niistä saivat? Millaisia eroja kolhoosityöntekijöiden verkostoissa oli? Miten yleinen selviytymisstrategia harmaa talous oli entisten kolhoosityöntekijöiden keskuudessa Baltian maissa? Keille harmaasta taloudesta tuli keskeinen elinkeinon lähde? Millaisia hyötyjä ja haittoja harmaa talous on tuonut ihmisten elämään?

Tutkimus on osa laajempaa, Ilkka Alasen johtamaa tutkimusprojektia *dekollektivisaation vaikutuksista instituutioihin ja entisten kolhoosityöntekijöiden elämään*, joka alkoi jo 1990-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tutkimani kolhoosit valikoitiin kolmen kriteerin pohjalta. Ensinnäkin kolhoosit vastasivat kunkin maan kolhoosien keskimääräistä kokoa. Toiseksi, ne olivat Baltian maille tyypillisiä lypsykarjatiloja. Kolmanneksi, valittujen kolhoosien yksityistäminen oli toimeenpantu samoin kuin kussakin maassa keskimäärin. Lisäksi kolhoosit sijaitsivat sangen syrjäisillä alueilla, 10–20 kilometrin päässä lähimmästä pikkukaupungista. Kaakkois-Latviassa kohteena oli 469 hengen kolhoosi, Itä-Liettuaassa 268 hengen kolhoosi ja Etelä-Virossa 436 hengen kolhoosi. Neuvostoaikana näiden kolhoosien tuotanto oli alle kolhoosien keskimääräisen tuotantotason.

Artikkeli rakentuu seuraavasti: luvussa 2 määritellään harmaa talous ja tarkastellaan harmaata taloutta entisten kolhoosityöntekijöiden arjessa. Tutkimus tarjoaa alustavan analyysin entisten kolhoosityöntekijöiden osallistumisesta harmaaseen talouteen. Lisäksi tutkimus osallistuu keskusteluun harmaan talouden hyvistä ja huonoista puolista entisten kolhoosityöntekijöiden elämässä postsosialistisella kaudella. Luvussa 3 tarkastellaan entisten kolhoosityöntekijöiden verkostoja ja kolhoosityöntekijöiden välisiä eroja mahdollisuuksissa hyödyntää verkostoja. Loppuluvussa 4 pohditaan saatuja tuloksia.

Harmaa talous selviytymisstrategiana Baltian maaseudulla

Vaikka harmaan talouden käsitteeltä puuttuu yksiselitteinen määritelmä ja sitä on vaikea mitata, omaksun tutkimusta varten seuraavan määrittelyn: harmaa talous on markkinalähtöistä, laillista tai laitonta tavaroiden ja palvelujen tuottamista, joka pakenee virallisia kansantalouden indikaattoreita (Schneider ja Enste 2002). Laillinen liiketoiminta muuttuu harmaaksi taloudeksi silloin, kun se välttelee verojen tai muiden virallisten maksujen maksamista (Lehti 2009). Harmaata taloutta koskevat määrittelyt nojaavat väistämättä valvontainstituution tekemiin määrittelyihin ja siten määritelmät voidaan katsoa ongelmallisiksi heikossa asemassa olevien ihmisten näkökulmasta. Harmaa talous saattaa olla heille merkittävä toimeentulonlähde. Ledeneva (2000) ja Birdsall (2000) ovat painottaneet, että peitettyjä tulonansaitsemiskeinoja ei tulisi pitää poikkeavana tai rikollisena käyttäytymisenä vaan mieluummin normaaleina reaktioina arkielämän pakkoihin. Samoin omaksun tässä valvontainstituutioita ja rikoslakia laajemman sosiologisemman näkökulman harmaaseen talouteen. Ymmärrän harmaan talouden moniulotteisena selviytymisstrategiana sekä materiaalisesti ja kulttuurisesti sidonnaisena ilmiönä, jolla on sekä etuja että haittoja sekä yksilö- että yhteisötasolla.

Harmaa talous voi saada seuraavia ilmenemismuotoja: i) harmaan talouden työntekijät, jotka toimivat ”harmaiden” yritysten palkkaamina; ii) itsensä työllistävät epäviralliset työntekijät, kuten luvatta toimivat kauppiaat, kirjanpitäjät, jotka myyvät palvelujaan toisille yrityksille maksamatta veroja; iii) yritysten epävirallinen tuotanto, joka käsittää ohi kirjanpidon tapahtuvan liiketoiminnan (Andrews et al. 2011).

Tietoa harmaasta taloudesta on hyvin vaikea saada ja parhaimmillaankin se perustuu arvioihin ennemmin kuin täsmällisiin lukuihin (Schneider ja Enste 2002). Entisten kolhoosityöntekijöiden harmaaseen talouteen osallistumista koskeva tieto perustuu sekä suoriin että epäsuoriin menetelmiin. Epäsuora tieto pohjautuu kullakin kolhoosipaikkakunnalla kahden avaininformantin arviointeihin ihmisten osallistumisesta harmaaseen talouteen vuosina 1990-2005. Arviointeja on täydennetty asiakirja-aineistolla. Suora tieto perustuu 31 entisen kolhoosityöntekijän kasvokkaiseen haastatteluun. Haastattelut tehtiin vuosina 2009–2010. Analyysimenetelminä on hyödynnetty ristiintaulukointia, joka tiivistää avainhenkilöiden arviot ja asiakirjatiedot sekä narratiivista analyysiä, joka tiivistää ihmisten henkilökohtaisia kokemuksia harmaasta taloudesta.

Maaseutualueilla voidaan tunnistaa erilaisia ryhmiä, joihin transitio on vaikuttanut eniten. Frances Pine (1998) tutki yksityistämisen vaikutuksia naisiin kahdella maaseutualueella Puolassa. Kaikkein

eniten talouden uudistuksista kärsivät ammattitaidottomat naiset, joilla oli alaikäisiä lapsia. Heidän elintasonsa oli pudonnut kaikkein voimakkaimmin. Naisilla oli miehiin verrattuna vähemmän työmahdollisuuksia maaseudulla. Miehet saattoivat löytää töitä rakennustyömailta, toimia linja-auton kuljettajina tai työläisinä (*manual labourers*). Usein naiset työskentelivät liiketoimintaa harjoittavien miessukulaistensa alaisuudessa. Naiset koettiin usein ylimääräisenä työvoimana ennemmin kuin todellisina työntekijöinä (Pine 1998.) Täten naisilla näyttäisi olevan miehiä alistetumpi asema myös harmaassa taloudessa. Lisäksi Wallacen ja Latchevan (2006) tutkimus Keski- ja Itä-Euroopan postkommunististen maiden ihmisten osallistumisesta epäviralliseen (harmaaseen) talouteen osoittaa, että epävirallinen talous oli tärkeä lisäansioiden tuojana ja elintason kohottajana eikä se ollut niin vallitseva köyhissä kotitalouksissa. Nämä tutkimukset tarjoavat keskusteluperustan ja viittauskohteen käsillä olevalle tutkimukselle.

Entisten kolhoosityöntekijöiden haastattelut Baltian maissa vuosina 2009 ja 2010 toivat esiin muutamia harmaan talouden esimerkkejä. Ihmiset matkustivat Venäjälle ostamaan halvempaa bensaa tai Puolaan tai Valko-Venäjälle ostamaan vaatteita, joita he saattoivat myydä kalliimmalla kotimaassaan. Tyypillinen harmaan talouden ilmentymä oli puiden kaato omasta metsästä ja niiden myyminen myyntituloja ilmoittamatta. Yksi haastateltava kolhoosityöntekijä kertoi työskennelleensä 1990-luvun puolivälissä lypsäjänä osa-aikaisesti useampaan otteeseen ilman työsopimusta. Työnantajien kieltäytyminen kirjoittamasta työsopimusta – näin säästään sosiaaliturvakuluissa – merkitsee epävirallisen työvoiman hyväksikäyttöä, jota on pidetty vallitsevana piirteenä Baltian maissa (Woolfson 2007a; 2007b). Heti dekollektivisaation jälkeen maaseutuväestö toimi halvan työvoiman lähteenä kausiluontoisille maanviljelystöille (Blom, Melin & Nikula 1996). Epävirallisen työvoiman käytön on katsottu tarjoavan työtilaisuuksia työttömille ja niille, joiden tulot ovat pudonneet äkillisesti. Kielteisenä puolena on se, että epävirallisen työvoiman hyödyntäminen on merkinnyt lähes poikkeuksetta työvoiman hyväksikäyttöä kuten pakottamista tekemään ylitöitä palkatta. Epävirallisen työvoiman käytöstä vallitsee ristiriitaisia arvioita. Yhden arvion mukaan epävirallista työvoiman käyttöä ei hyväksytä enää samoin kuin aikaisemmin, sen sijaan toisten arvioiden mukaan epävirallisen työvoiman käytöstä on tullut normi siirryttäessä komentotaloudesta markkinatalouteen. (Woolfson 2007b.)

Entisten kolhoosityöntekijöiden harmaaseen talouteen osallistumista koskeva tutkimus osoitti, että kaikkein aktiivisimmat harmaan talouden työntekijät olivat miehiä, työttömäksi jääneitä ammattitaitoisia työntekijöitä. He olivat syntyneet vuoden 1959 jälkeen ja heillä oli perhe. Yksilötasolla harmaaseen talouteen osallistumista motivoi siis työttömyys sekä vastuu perheestä ja lapsista. Mainitut piirteet korostavat harmaan talouden merkitystä välttämättömänä

selviytymisstrategiana sekä eräänlaisena suojauskurina kurjuutta vastaan erityisesti Latvian entisellä kolhoosialueella.

Tutkimuksen tulokset ovat yhteneväisiä useiden etnografisten tutkimusten sekä tilastojen kanssa, jotka ovat osoittaneet, että osallistuminen harmaaseen talouteen lisääntyi postsosialistisella ajanjaksolla (Walker 1998; Leutloff-Grandits 2003; Schneider & Enste 2002). Harmaa talous näyttää toimineen ihmisten normaalina reaktiona arkielämän tuomiin pakkoihin, kuten Ledeneva (2000) esittää. Tämä tutkimus osoitti, että Baltian maissa ihmiset olivat pakotettuja turvautumaan harmaaseen talouteen selviytymisstrategiana transition jälkeen. Lisäksi ihmisten kertomukset toivat esiin riskejä ja haittoja, joita harmaaseen talouteen osallistuneet saattoivat kohdata, kuten joutumisen kirityksen, väkivallan tai mielivaltaisen kohtelun uhriksi (Ylönen 2012). Näitä haittoja on tuotu esiin myös toisissa harmaata tai epävirallista taloutta koskevissa tutkimuksissa (Tchernina, 2000; Woolfson, 2007a).

Harmaa talous vaihteli entisillä kolhoosityöntekijöillä lyhykestoisesta toiminnasta pitkäkestoiseen toimintaan. Lisäksi aineistosta kävi esiin, että harmaata taloutta voitiin hyödyntää sekä ylimääräisen että päätoimeentulon hankkimiseksi. Täten harmaa talous osoittautui monitahoiseksi ilmiöksi. Kuitenkin monelle latvialaiselle harmaasta taloudesta oli tullut pysyvä ansaitsemiskeino. Ihmiset yhdistelivät harmaata taloutta toisiin selviytymisstrategioihin, kuten sosiaalsiin tulonsiirtoihin ja palstaviljelyyn. Täten tutkimuksen tulokset myötäilevät maaseudun uudistuksia ja selviytymistä koskevien tutkimusten tuloksia, jotka ovat osoittaneet, että Itä-Euroopan transitiomaissa asuvien täytyi turvautua useampiin selviytymisstrategioihin (Walker 1998; Pine 1998; Burawoy et al. 2000). Harmaassa taloudessa työskenteli myös niitä, joilla oli ansiotuloja tai maatalousyrittäjyydestä, mikä voidaan tulkita osoitukseksi mainittujen tulojen riittämättömyydestä.

Harmaan talouden analyysi toi esiin myös joitain eroja aikaisempiin tutkimustuloksiin nähden. Wallacen ja Latchevan (2006) tutkimus osoitti, että harmaa talous oli erittäin tärkeä ylimääräisten tulojen lähde ja vaurauden kasvattaja eikä kovin yleinen köyhille kotitalouksille. Heidän tutkimuksessaan kotitarvetalous muodosti merkittävimmän tulonlähteen maaseudun köyhille ja vanhuksille. Tämän tutkimuksen tulokset sen sijaan osoittavat, että harmaa talous toimi selviytymisstrategiana erityisesti köyhille kotitalouksille ja työttömille ihmisille. Työttömille harmaa talous oli merkittävämpi tulonlähde kuin työssäkäyville. Tältä osin tutkimuksen tulokset eroavat Wallacen ja Latchevan (2006) esittämistä tuloksista. Toisaalta harmaa talous yhdistyi myös entisillä kolhoosityöntekijöillä usein kotitarvetalouteen.

Latvialaisten ja liettualaisten välillä vallitsivat selkeimmät erot harmaaseen talouteen osallistumisessa. Selityksiä näille voidaan etsiä demografisista, maantieteellisistä ja kulttuurisista piirteistä. Liettualaisten vähäisempää osallistumista harmaaseen talouteen voidaan selittää muun muassa kolhoosin sijainnilla lähempänä pääkaupunkia, mikä tarjosi paremmin työtilaisuuksia eikä ihmisillä täten ollut tarvetta etsiä vaihtoehtoisia selviytymiskeinoja harmaasta taloudesta. Latvian kolhoosi sijaitsi sen sijaan kaukana pääkaupungista. Harmaaseen talouteen aktiivisesti osallistuvat latvialaiset olivat myös nuorempia ja heillä oli enemmän suita ruokittavanaan kuin liettualaisilla. Liettualaisten keskimäärin korkeampi ikä, mahdollisuus saada eläkettä sekä kotitalouksien pienempi henkilömäärä tarjoavat selityksen liettualaisten vähäisemmälle osallistumiselle harmaaseen talouteen. Lisäksi aluetta, jolla Liettuan kolhoosi sijaitsi on kuvattu Liettuan Jerusalemiiksi. Nimitys viittaa ihmisten vahvaan uskonnollisuuteen. Vaikka uskonnollisuuden aste on saattanut vähentyä ajan kuluessa, saattaa uskonto tarjota yhden selityksen ihmisten haluttomuuteen osallistua laittomaan toimintaan. Organisoitu uskonto voi tarjota vaihtoehtoisen selviytymisstrategian sosiaalisen tuen muodossa sekä toimia sosiaalisen kontrollin välineenä – kaikki mainitut tekijät voivat rajoittaa harmaata taloutta.

Harmaan talouden ristiriitainen luonne tulee esiin tarkasteltaessa toimeentulon nousu- tai laskusuuntaa. Yli puolella harmaassa taloudessa työskentelevistä virolaisista ja latvialaisista toimeentulo oli pysynyt ennallaan verrattuna kolhoosiaikoihin. Tämä tarkoittaisi, että harmaa talous on auttanut ihmisiä ylläpitämään perustoimeentulon tason. Lähes kolmanneksella latvialaisista ja virolaisista harmaan talouden työntekijöistä toimeentulon taso oli parantunut. On kuitenkin hyvä muistaa, että Neuvostoaajalla elintaso oli alhainen, vaikka perustarpeet oli tyydytetty. Alhaisen toimeentulon tason huomioon ottaen toimeentulon paraneminen ei välttämättä merkitse suurta taloudellista menestystä. Toimeentulon paraneminen on kuitenkin linjassa sen ajatuksen kanssa, että harmaa talous auttoi ihmisiä ylläpitämään toimeentulonsa siedettävällä tasolla. Vain pienellä osalla harmaan talouden työntekijöistä toimeentulo oli laskenut. Tämäkin voidaan tulkita siten, että harmaa talous on toiminut tärkeänä selviytymisstrategiana toimeentulon laskun takia tai toimeentulon laskusta huolimatta.

Harmaalla taloudella on selviytymisstrategiana Januksen kasvot. Harmaan talouden myönteiset vaikutukset sisältävät tulot, jotka auttavat ihmisiä selviytymään materiaalisesta niukkuudesta olosuhteissa. Harmaassa taloudessa ansaitut tulot voidaan säästää ja käyttää virallisella sektorilla, siten harmaan talouden tulot voivat tukea myös laillista taloutta. Joissain tapauksissa harmaa talous voi toimia jopa ponnahduslautana lailliseen talouteen. Myönteistä materiaalisista vaikutuksista huolimatta harmaalla taloudella on myös kielteisiä puolia. Harmaa talous altistaa ihmiset työvoiman

hyväksikäytön ja jopa väkivallan kohteiksi heikentäen näin ihmisoikeuksia ja ihmisarvoa. Pitkäaikainen harmaaseen talouteen osallistuminen tuottaa ihmisille alhaisen eläkkeen, mikä lisää eriarvoisuutta ja köyhyyttä. Avoin keskustelu harmaan talouden yhteiskunnallisista haitoista sekä eriarvoisuutta tuottavista ja ylläpitävästä vaikutuksista olisi tärkeää. Silti keskustelu sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja epätasa-arvoisuudesta saatetaan vieläkin kokea Baltian maissa Neuvosto-aikaan liittyviksi teemoiksi, joista puhumista halutaan välttää. (Eglitis ja Lāce 2009).

Kolhoosityöntekijöiden verkostoitunut selviytyminen

Verkostoanalyysin aineistona on vuonna 2010 tehty kyselytutkimus entisille kolhoosityöntekijöille. Runsaan 16 vuoden jälkeen kolhoosien purkautumisesta oli mahdotonta saada tietoa kaikista entisistä kolhoosityöntekijöistä. Survey-tutkimus tavoitti 194 latvialaista, 88 liettualaista ja 187 virolaista. Verkostoihin perustuvaa selviytymistä lähestyttiin Van der Gaag & Snijdersin (2005) eri avun lähteitä ja muotoja hahmottelevan kysymyspatteriston pohjalta (Ylönen & Ylistö 2012). Analyysimenetelminä hyödynnettiin kuvailevia tilastoja, keskiarvovertailuja ja varianssianalyysia.

Maaseutusosiologisessa tutkimuksessa on ollut kiinnostusta verkostoanalyysiä kohtaan. Verkostoanalyysi on ymmärretty eräänlaisena vastaliikkeenä kahdelle päätutkimuslinjalle eli strukturalistiselle marxismille ja yksilöpainotteisemmille lähestymistavoille, koska se yhdistää sekä mikro- että makrotason selityksiä välttämättä liian yksipuoliset selitysmallit (Tickamyer 2006; Murdoch 2000). Toisaalta verkostoanalyysijäkin on useanlaisia. Tässä hyödynnetään sosiaalisen pääoman käsitteen pohjalta rakennettua ja pääoman eri ulottuvuuksia kvantifioivaa resurssigeneraattoria (Van der Gaag & Snijders 2005).

Tutkimuksen tulokset perustuvat kussakin Baltian maassa yhden kolhoosipaikkakunnan entisten kolhoosityöntekijöiden vastauksiin, eivätkä siten ole yleistettävissä. Tuloksia voidaan kuitenkin pitää suuntaa antavina tarkasteltaessa selviytymistä ja verkostoja suhteellisen syrjäisillä maaseutualueilla. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että emotionaalisen tuen lisäksi autokyydin saaminen tai kotitaloustöissä tai maatöissä saatu apu olivat kaikkein yleisimpiä verkostoista saatuja avun muotoja. Tuen antajina olivat useimmiten omassa kotitaloudessa asuvat henkilöt. Emotionaalinen tuki oli lähes kaikkien ulottuvilla koulutuksesta riippumatta. Kyseinen voidaan kiteyttää seuraavasti: mitä yleisempiä resurssit olivat, sitä laajemmin niitä hyödynnettiin. Vastaavasti mitä harvinaisempia resurssit olivat, sitä todennäköisempää oli, että korkeasti koulutetut kykenivät hyödyntämään niitä.

Entisten kolhoosityöntekijöiden selviytymisessä oli siis havaittavissa selvä kahtiajako monipuolista tukea saaviin korkeasti koulutettuihin ja vastaavasti vähäistä tai yksipuolista apua saaviin heikosti koulutettuihin. Sosiaalista pääomaa käsittelevässä kirjallisuudessa on puhuttu nk. bonding- ja bridging-tyyppisestä sosiaalisesta pääomasta (Narayan 1999). Bonding-tyyppinen sosiaalinen pääoma tarkoittaa, että apua saadaan samankaltaisessa sosiaalisessa asemassa olevilta ja sitä jaetaan samanlaisessa sosiaalisessa asemassa olevien henkilöiden kesken. Bridging-tyyppinen sosiaalinen pääoma puolestaan tarkoittaa, että apua saadaan hyvin erilaisissa asemassa olevilta ihmisiltä ja sitä jaetaan erilaisissa asemassa olevien ihmisten kesken. Kummatkin pääoman tyypit ovat merkittäviä emotionaalille ja materiaaliselle selviytymiselle (Woodhouse 2006; Murdoch 2006). Heikosti koulutetuilla entisillä kolhoosityöntekijöillä homogeenisten suhteiden yleisyyttä ja merkitystä lisäsi se, että julkiset liikenneyhteydet olivat heikot, mikä pakotti ihmisiä pysymään omilla kotinurkillaan ehkäisten osaltaan bridging-tyyppisen sosiaalisen pääoman muodostumista. Yksinomaan homogeeniselta ryhmältä saatu tuki ei ole riittävää taloudelliselle selviytymiselle saati taloudellisen toiminnan kehittymiselle.

Yleisimpiä avun lähteitä olivat siis henkilön omassa kotitaloudessa asuvat ihmiset. Heikosti koulutetut saivat hyvin koulutettuja harvemmin tukea ystäviltä ja tuttavilta. Lisäksi viranomaisilta saatu tuki oli vähäistä. Voisi kuvitella, että nimenomaan viranomaisten merkitys esimerkiksi työpaikoista tiedottamisessa olisi tärkeä, mutta näin ei ollut entisten kolhoosityöntekijöiden kohdalla. Viranomaisten vähäistä roolia avun tarjoamisessa voi selittää se, että pienillä kolhoosipaikkakunnilla ei ole saatavilla viranomaisapua. Lisäksi monilla ihmisillä on Neuvostoajoilta peritty epäluottamus viranomaisia kohtaan. Täten heikosti koulutetut ihmiset, jotka olivat usein työttömänä tai sitten eläkkeellä, kykenivät mobilisoimaan vain hyvin harvoja resursseja. Täten ne, joilla olisi eniten tuen tarvetta, mutta joilla on vähiten sosiaalista, kulttuurista ja taloudellista pääomaa jäävät tukea vaille, lähes oman onnensa nojaan. Kyse on sosiaalisen pääoman kielteisestä puolesta, joka ei edistä heikoimmassa asemassa olevien ihmisten selviytymistä. Vertailut kolmen eri Baltian maan entisten kolhoosityöntekijöiden välillä osoittavat siis selviä halkeamia erilaisten ryhmien välillä, mikä voidaan tulkita sosiaalisen koheesion puutteeksi. Se heikentää myös maaseutualueilla elävien ihmisten taloudellista selviytymistä sekä taloudellisen kehittymisen tulevaisuuden näkymiä.

Tutkimuksen tulokset eivät tue ajatusta entisten kolhoosityöntekijöiden monipaikkaisuudesta (*multilocality*) (Andersson et al. 2009). Paremminkin, ihmiset ovat sidottuja paikkakunnalleen korkean iän, rahanpuutteen ja julkisen liikenteen heikkojen tai kokonaan puuttuvien yhteyksien takia. Samantyyppisiä tutkimustuloksia on esitetty toisissa Itä-Euroopan maaseutua käsittelevissä

tutkimuksissa (Shubin 2007). Siksi maaseutuköyhyys voidaan ymmärtää noidankehänä, jossa mainitut tekijät eli köyhyys, ikääntyminen, pitkät etäisyydet, ja julkisten kulkuyhteyksien puute johtavat vähäiseen sosiaaliseen pääomaan ja heikkoihin selviytymisstrategioihin.

Pohdintaa

Varsin nopea siirtyminen Neuvostoliiton aikaisesta komentotaloudesta markkinatalouteen 1990-luvun alkupuolella ilman riittävää valtiollisten tukijärjestelmien toimimista johti siihen, että kolmasosa Baltian maiden väestöstä eli köyhyysrajan alapuolella (Paniccià 2000, 106-107; Kim 2001, 182-183). Vielä vuonna 2007 EU-maista Latviassa ja erityisesti sen maaseutualueilla asuvilla ihmisillä oli suurin riski joutua köyhäksi (Eglitis & Láce 2009). Tätä taustaa vasten voidaan väittää, että transito on tuottanut maaseudulle pysyviä sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia, joita ei ole kyetty ratkaisemaan EU:n maaseudun kehittämistä edistävien tai ihmisten syrjäytymistä ehkäisevien tukien ja keinojen avulla.

Harmaata taloutta koskevat tutkimustulokset tukevat aiempien tutkimusten tuloksia latvialaisten muita suuremmasta taloudellisesta ahdingosta. Harmaasta taloudesta on muodostunut joillekin maaseudulla asuvista pitkäaikainen toimeentulon muoto. Entisten kolhoosityöntekijöiden verkostojen analyysi osoittaa puolestaan selkeän halkeaman hyvin koulutettujen ja heikosti koulutettujen välillä mahdollisuudessa saada apua ja tukea. Eniten tukea tarvitsevat saavat sitä heikoimmin.

Tutkimuksen tulokset auttavat tunnistamaan niitä ongelmia, joille Baltian maaseudulla asuvat ihmiset altistuvat. Paikallisten olosuhteiden analysoinnin lisäksi tulisi eritellä historiallisia ja makrososiologisia tekijöitä, jotka ylläpitävät ja edistävät maaseutuköyhyyttä ja syrjäytymistä, esimerkkeinä uusliberalistiset tendenssit, jotka vierittävät vastuuta taloudellisesta selviytymisestä yksilöille. Selviytymisstrategiat on ymmärrettävä laajasta historiallisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Yhteiskunnan makrotasolla olevien ongelmien ratkaisuksi ei riitä yksinomaan paikallisten olosuhteiden kehittäminen (vrt. Juska et al. 2005).

Lähteet

- Alanen, I. (2004), 'The Transformation of Agricultural Systems in the Baltic Countries – A critique of the World Bank's Concept'. In Alanen, I. (ed.) (2004) *Mapping the Rural Problem: Transition Processes in Estonian, Latvian and Lithuanian Countryside* (Aldershot, Ashgate).
- Alanen, I. (2009), 'Why Did Russia Fail in its Agricultural Reform. A Comparative Analysis of Property Rights in Russia and the Baltic Countries'. in Andersson, K., Eklund E., Lehtola M. and Salmi P. (eds) (2009), *Beyond the Rural-Urban Divide. Research in Rural Sociology and Development*, vol.14.(UK, Emerald Group Publishing Limited).
- Andersson, K., Eklund E., Lehtola, M. and Salmi, P. (2009), Introduction: Beyond the Rural-Urban Divide. Pp. 1–21. In K., Andersson, E., Eklund, M., Lehtola and P., Salmi (eds.), *Beyond the Rural-Urban Divide. Crosscontinental Perspectives on The Differentiated Countryside and Its Regulation. Research. Rural Sociology and Development*, vol. 14. (UK: Emerald Group Publishing Limited)
- Andrews, D., Caldera Sánchez A. and Johansson, Å. (2011), Towards a Better Understanding of the Informal Economy, *OECD Economics Department working papers*, No 873, OECD Publishing, available at <http://sx.doi.org/10.1787/5kbg1mf88x28-en>, accessed 30 August 2011.
- Birdsall, K. (2000), 'Everyday Crime' at the Workplace: Covert Earning Schemes in Russia's New Commercial Sector', in Ledeneva, A. & Kurkchiyan M. (eds), *Economic Crime in Russia* (Hague, Kluwer Law International).
- Blom, R., Melin, H. and Nikula, J. (1996), *Between Plan and Market. Social Change in the Baltic States and Russia* (Berlin, De Gruyter).
- Burawoy, M., Krotov, P. and Lytkina, T. (2000), *Involution and Destitution in Capitalist Russia*. Ethnography 1.
- Eckenrode, J. (1991), Introduction and Overview. In: J., Eckenrode, ed. *The Social context of Coping*. (Plenum Press, London)
- Eglitis, D.S. and Láce, T. (2009), Stratification and the Poverty of Progress in Post-Communist Latvian Capitalism. *Acta Sociologica* 53 pp. 329-349
- Fituni, L. (2000), 'Economic Crime in the Context of Transition to a Market Economy', in Ledeneva, A. and Kurkchiyan M. (eds, 2000) *Economic Crime in Russia* (Hague, Kluwer Law International).
- Juska, A., Poviliunas, A. and Pozzuto R. 2005. Resisting marginalization: The Rise of the Rural Community Movement in Lithuania. *Sociologia Ruralis*, vol. 45 (1/2), 3-21).
- Kim, H. (2001), 'World Bank Support for Agriculture and Rural Development in Latvia.', in Csáki, C. & Lerman, Z (eds.) *The Challenge of Rural Development in the EU Accession Countries*, (Washington DC, The World Bank).
- Ledeneva, A. (2000), 'Introduction: Economic Crime in the New Russian Economy', in Ledeneva, A. and Kurkchiyan M. (eds) *Economic Crime in Russia*. (Hague, Kluwer Law International).
- Lehti, M. (2009) 'Talous- ja ympäristörikkokset', teoksessa Rikollisuustilanne 2008. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. OPTL:n tutkimuksia 247. Julkisuuteen 22.10.2009.

Leutloff-Grandits, C. (2003), 'Coping with Economic Devastation: Agriculture in Post-War Knin, Croatia', in Hann, C. (ed.), *The Postsocialist Agrarian Question*, Max Planc Institute for Social Anthropology, (London, Transaction Publishers).

Murdoch, J. (2006), Networks– a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies* 16 (4) pp. 407–419

Narayan, D. (1999) Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty. World Bank: Working Paper, available online: <http://www.world-bank.org/poverty/scaptial/index.htm>.

OECD Report (2003), *Labour market and social policies in the Baltic countries* (Paris, OECD).

Panicciá, R. (2000), Transition, Impoverishment, and Mortality: How Large an Impact? Pp. 105–126. In: G.A., Cornia, and R., Panicciá ed., *The Mortality Crisis in Transitional Economies*. UNU/Wider Studies in Development Economies. (Oxford University Press, New York)

Pine, F. (1998), 'Dealing With Fragmentation: The Consequences of Privatization for Rural Women In Central and Southern Poland', in Bridger, S. and Pine, F. (eds.), *Surviving Post-socialism: Local Strategies and Regional Responses in Eastern Europe and the Former Soviet Union* (London, Routledge).

Schneider, F. and Enste D. (2002), 'The Size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries. What Do We Really Know?' IMF Working Paper, available at <http://new.csd.bg/publications/infeconseeaccession/PSRT01.pdf#>, accessed 16. February 2010.

Schneider, F. (2004), 'The Size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003', *Discussion Paper Series. IZA* (The Institute for the Study of Labor in Bonn.) DP No. 1431.

Shubin, S. (2007), Networked poverty in rural Russia. *Europe-Asia Studies* 4 pp. 591–620

Tchernina, N. (2000), 'Rising Unemployment and Coping Strategies: The Case of the Novosibirsk Oblast in Russia', in Cornia, G.A. and Panicciá, R. (eds.), *The Mortality Crisis in Transitional Economies*, UNU/Wider Studies in Development Economies (New York, Oxford University Press).

Tickamyer, A.R. (2006) Rural poverty. Pp. 411–426 in P. Cloke, T., Marsden and P.H., Mooney ed., *Handbook of rural studies* (London: Sage)

Wallace, C. and Latcheva, R. (2006), 'Economic Transformation Outside the Law: Corruption, Trust in Public Institutions and the Informal Economy in Transition Countries of Central and Eastern Europe' *Europe-Asia Studies* 58, 1.

Walker, M. (1998), 'Survival Strategies in an Industrial Town in East Ukraine', in Bridger S. and Pine, F. (eds.), *Surviving Post-socialism: Local Strategies and Regional Responses in Eastern Europe and the Former Soviet Union* (London, Routledge).

Van der Gaag, M. and Snijders, T.A.B. (2005), The Resource Generator: social capital. Quantification with concrete items. *Social networks* 27 pp. 1–29

Woodhouse, A. (2006), Social capital and economic development in regional Australia: A case study. *Journal of rural studies*. 22 pp. 83–94

Woolfson, C. (2007a), 'Labour Standards and Migration in the New Europe: Post-communist Legacies and Perspectives', *European Journal of Industrial Relations* 13,2.

Woolfson, C. (2007b), 'Pushing the envelope: the 'informalization' of labour in post-communist new EU member states', *Work employment Society* 21,3.

Ylönen, M. (2012), Grey economy as a coping strategy in Baltic rural areas. (draft under review in Europe-Asia Studies)

Ylönen M. and Ylistö S. (2012), Networked coping in Baltic rural areas (draft under review In Sociologia Ruralis).

Civil society in rural Russia

Inna Kopoteva

In the so-called western thinking there are basically two differing interpretations of the concept of civil society. As Purdue (2007, 2) has noted, there is an ongoing debate ‘whether civil society is one side of a state-civil society dichotomy (Hegel), or one part of a three-way division between state, economy and civil society (Tocqueville)’. Thus, civil society can be seen as a counterweight to the state policy and power or as a “helpmate” of the state, engaged with the state agencies in governance. I understand civil society as an intermediate actor between state and market and community, but not just as service delivery mechanism, but as a political civil society in the conditions of consolidated democracy (Linz, Stepan, 1996). Among the crucial characteristics of civil society there are: organised social life, i.e. institutionalised to some extent; voluntary; private, i.e. institutionally separated from the government; non-profit; self-governing; self-generating; at least partially self-supporting (see, for example, Fish, 1995; Salamon, Anheier, 1996; Henry, McIntosh Sundstrom, 2006).

In Russia the concept ‘civil society’ (*гражданское общество*) became very popular in the lexicon in the scientific and everyday discourses since *perestroika*. Anyway, there is no common view what is civil society or even if there is a civil society in Russia. Besides, there are different terms closely connected to the basic concept: NGO, third sector, voluntary sector, non-profit sector. Very often scholars and politicians put equal mark between them (see, for example, the state-of-the-art review of Russian non-profit sector made by ZIRKON, 2006 (non-profit = third sector), Sanovich, 2009 (civil society = NGO = third sector), and others).

There are different opinions about existence of civil society in Russia. The simplest understanding is that “the fact of existence of the State is simultaneously the testimony of existence of civil society” (Pozdnjakov, 2006). The President Dmitry Medvedev had an optimistic view on the existence of civil society in Russia:

Our civil society was born in painful, inconsistent events of last two decades. It is an indisputable fact that today it [civil society – IK] is an important element of a political life. Moreover, the structured civil society – which now passes the process of its registration – already exists. In the future, this is the most important thing, it [civil society - IK] should become a result of our stable and civilized developments (Medvedev, 2008).

Anyway, many authors have opinion that there was no civil society in the Soviet Union and there is no civil society in contemporary Russia. According to Borisov (1996, citation from Salmenniemi, 2008) some elements of civil societies could appeared under a totalitarian regime, but “lack of necessary conditions that could ensure the independence of those elements from political power and their right to self-governance and independent activity makes it impossible to consider a society as civil one”.

The concept of civil society can be divided into two dimensions: descriptive (or empirical) and normative (or political) ones. The first one refers to the voluntary, non-profit, non-governmental sectors. The second one is sphere through which one can resist, pressure or influence the state, and increasingly also the market (Anheier, et al., 2001, 15). From the point of view of the second dimension “civil society (in modern Russia, I.K) is extremely disorganised, absolutely demoralised and very weak” (Yashin, 2007). Or even more strongly: “there are citizens and some separate groups of citizens; but as such civil society across the whole Russia, unfortunately, does not exist” (ibid.). Salmenniemi (2007, 15) also argues that a political dimension of civil organisations has become blurred in Russia.

Interesting attitude to the Russian civil society is offered by Liborakina, et al., (1996). According to them during post-soviet time the structure “society-state” has become a sand-glass, where upper part represents state and politics, bottom part is a society. “From above elite competes for the power, riches, prestige. From below also considerable social activity of citizens is observed. Such society is similar to civil, however it is not, and owing to that communications between top and bottom are rather limited”.

Other group of authors (see, for example, Hann 2002, Bondr, Dines 2008) speak about special form of the Russian civil society and impossibility to estimate it using western standards. Hann (1996, 17) suggests that “standard” western model of civil society is not necessarily “a

helpful one in understanding social realities, particularly in circumstances that are radically altered from those in which it was first used". He suggests that this concept

needs to be broadened, relativised and adapted to local conditions. If this is done, "civil society" can remain a useful general term to designate a broad flow of social activity... between domestic sphere on the one hand and the state on the other, but not sharply separated from either of these (Hann, 2002, 9).

Budov speaks about national model of civil society (Budov, 2009, 25). Vorobjev (2009) suggests that etatism is the most effective theoretical base for the construction of civil society in Russia. According to him Russian model of civil society

... is in a condition of partnership with the state, submitting to the majestic (державный) purposes and goals and tolerantly concerning restrictions of the individual rights and freedom for the sake of economic development, social security and state security (Vorobjev, 2009).

This attitude, on the one hand, is trying to wake up, revive the majesty (*державность*) of Russia, not really patriotism, but just of symbol of greatness of authority of old Russia. On the other hand, it calls for obedience, recognition of priority of the state interests before individual rights and freedom. Russia is already is moving to "the managed democracy". According to this view some special form of managed civil society is appearing in Russia. In the western understanding a significant aspect of civil society is that it functions as a realm of free associations, guaranteed by the state through civil rights, but not directly controlled by the state (Purdue, 2007, 2). In Russia, under 'managed democracy,' the independence of civil society is endangered (Purdue, 2007, 5). There is the tightening of state control over civic sector (Salmenniemi, 2007, 21).

In the view of broad range of various opinions, it is necessary to recognise that we still do not fully comprehend what the Russian civil society is (Shmidt, 2006). So, I would leave the questions 'is there a civil society in Russia' and 'could we use western concept in Russian circumstances' for the future discussions and will concentrate on empirical data (both collected in rural areas by me and my colleagues and represented in the wide range of literature). I will use terms NGO or civic organization (both formal and informal) for the organisations operating in Russia. Biggest part of Russian NGOs are operating in the social

welfare sector and have been established precisely in order to produce those social services that the state and private business cannot or do not want to provide anymore (Salmenniemi, 2007, 25). So, I put equal mark for the terms NGO, non-profit sector, and third sector as it used in bigger part of literature about civic organisations in Russia.

The total amount of NGOs in Russia was in the beginning of 2009 around 360 000. Approximately 38 % (i.e. 136 000) of them were really operating (Mersijanova, 2010). Unfortunately, amount of NGOs in rural areas is really small (in some Russian regions up to 5 % from total amount of NGOs). From the organisational point of view majority of Russian NGO are weak: 36 % of NGOs do not have permanent staff, next 28 % of NGOs have only 1-5 persons; in recalculation on a full working time (40 hours per week) the share occupied in the Russian non-profit sector makes only 0,89 % of economically active population¹. 24 % of NGOs do not use the volunteers; next 27 % of NGOs have up to 10 volunteers; in recalculation on a full employment a labour force of volunteers is 0,43 % of number of economically active population².

Defining rural NGOs I will not limit them by the geography of rurality. Rural NGOs are not necessary located in rural areas. Following Wegren (2006), I define them as organisations that serve the rural population. According to him (ibid, 133) the target audience is more important than the location of an NGO. Rural NGOs can locate in villages, in district or in regional centres or even on the federal level – in Moscow. Location outside rural dwellings merely reflects rural social conditions (bad roads, week public transportation, lack of facilities, etc.).

At the federal level there are such civil organisations like the Association of Peasants (Farmers) and Agricultural Cooperatives of Russia (AKKOR)³ or Agro-industrial union of Russia, which are non-governmental, non-profit organisations.

AKKOR was formed in 1990 to provide wide-ranging assistance to the rural population, mainly farmers. According to Wegren (2006, 134) since foundation AKKOR became the primary rural agent representing rural policies of reformers in Moscow. State subsidies and credits for the “Russian Farmer” programme (1992-1994) were channelled through local branches of AKKOR (Wegren, 1998, 191-193). Later on with introduction of national

¹ For comparison, in Israel and Netherlands – more than 10 %, Canada, Belgium, Ireland – 8-9 %, U.K., France, USA – 5-6 %, Finland, Norway, Sweden, Austria – 2-3 % (Mersijanova, 2010).

² For comparison, Netherlands, U.K., Sweden – 6-7 %, USA, Austria, Germany, Finland, Canada – 3 %, Israel, Spain, Italy – 1-2 % (Mersijanova, 2010).

³ See more about AKKOR in Wegren, 2006 or on web site of the association <http://www.akkor.ru/> (23.07.2010)

projects (in 2006) representatives of AKKOP were included in Coordination council on realisation of the priority national project “Development of Agro-industrial complex”. The role of AKKOR was the organisation of crediting of small agro-producers, the coordination of this process with banks and in cooperation with the Ministry of Agriculture. In the 1990s AKKOR participated in the Duma elections with different blocks (in 1993 with “Choice of Russia”, in 1994 with “Our home - Russia”). In July 2010 political party “United Russia” accepted a party programme “Russian farmer”. Representatives of the Association suggest that such support of party of power will allow AKKOP to lobby more effectively farmers’ interests, to make amendments to laws and to achieve acceptance of the important decisions for peasantry in Russian regions.

From the very beginning AKKOR was created as an organisation uniting small agro-producers. It represents certain alternative to the Agro-Industrial Union of Russia, which is mainly expressing interests of the large agro-enterprises and agro-holdings. This Union was created in 1989 as Agrarian Union of Russia on the base of two earlier existing organisations: Peasant Union of the USSR and Agrarian Union of the RSFSR. Protection of the rights and interests of agro-producers in public and other structures became the main task of the Union. In 1997 Agrarian Union was renamed into Agro-Industrial Union of Russia. Along with the agricultural enterprises the union includes the processing enterprises, the building and machine-building factories which are producing production for agrarian sector, the enterprise of sphere of service, manufacture of mineral fertilizers, the scientific and other organisation connected with an agro-industrial complex and providing its development. As AKKOR, the Agro-Industrial Union has very close connections with the State. The Union has signed the agreement with the Russian Government and the Ministry of Agriculture about mutual cooperation in sphere of agro-industrial production and social development of rural areas; there is the government regulation about attraction of the Union to participate in the formation and realisation of the state agrarian policy. Recommendations, made by the Union, have been considered during working out of the State “Programme of the development of agriculture and regulation of the markets of agricultural production, raw materials and the foodstuffs for 2008-2012 (in 2007), federal laws "On agriculture development" (2006), "On credit cooperation" (2009) and during preparation of the Doctrine of food safety of Russia, etc.

Both AKKOR and the Union are formal, professionalised organisations, which play intermediate role between agrarian society and the State. They share very similar goals:

assistance in the development and the realisation of the state agrarian policy, rendering of consulting services for different agro-producers, assistance in the development of state-private partnerships, participation in the improving of legislative base concerning agricultural and rural development, etc. In April 2008 these organisations signed an “Agreement on interaction of the Agro-Industrial Union of Russia and the Association of Peasants (Farmers) and Agricultural Cooperatives of Russia (AKKOR) on the development of agro-industrial complex of the country during 2008-2010”.

At the regional level there are such organisations as funds of local communities / community foundations. The idea of community foundation model was brought to Russia by the Charities Aid Foundation (CAF) in 1995⁴. CAF Russia made a lot of effort to disseminate the idea of community foundations as an effective means for structuring local social activities. After carrying out a survey of the areas with the highest potential for establishing a community foundation, the choice was made to create the first community foundation in the city of Togliatti on the Volga River. The Togliatti Community Foundation was registered in 1998 and CAF became one of its founders. CAF Russia assisted the community foundation to attract international funding in the initial stage of its development, but very soon the foundation involved local stakeholders in the community foundation’s operations. Now the Togliatti Community Foundation is mostly reliant on local funding and is building an endowment. Along with CAF Russia, the support for establishing community foundations and Community Philanthropy Organizations (CPO)s was provided by the Charles Stewart Mott Foundation, Ford Foundation, Eurasia Foundation, the Soros foundation (Open Society Institute of Russia), USAID, DFID, CIDA and other development agencies.

At the beginning in Russia foundations were named as *city* charity funds, because they were created in urban areas and involved in “urban regeneration”. Later on some funds started to pay attention to rural areas too (for example, Perm’, Nizhny Novgorod funds). Nowadays funds are named as *TN* (*фонд местного сообщества*). Mission of such funds is to improve the life of whole community and therefore they are not focusing on the specific charity programmes, but their activity is directed on the actual problems of local territory during selected period. Such approach allows working out integrated view on the development of community. At the moment the community foundation concept has become more popular in

⁴ See more on the website <http://www.cafrussia.ru/>

Russia; currently there are 21 funds of local community across the country. All of these funds are jointed in Partnership of local community funds.

In Nizhny Novgorod region (our case study region) fund of local community "Partners' Council" was created in January 2004. The fund organizes gatherings of donations from the physical and juridical persons in the Nizhny Novgorod region for grant programmes for the solving of socially significant problems of region.

Partners' council occupies unique place between state, business and society. In the situation of growing gap between the scale of the problems and the scale of the solutions on offer, the Partners' council as a fund plays such important role in local development. Fund allows to accumulate and to distribute additional sources and its activity is directed on the solving of the most actual problems of a community. The fund makes it possible for both recipients and donors to function in mutually respectful and orderly manner on project base. During 2004-2007 the fund organized five grant programmes and financed 99 projects with total sum of 25 million roubles (RUR). The main spheres of projects were social protection and social support of population, education and youth policy, sport and tourism, employment, culture, medical care, urban environment and modernization of communal services. The main target groups of population were veterans, pensioners, disable persons, children, and youth. Until autumn 2006 all grant programmes were financed by the Department for International Development (DFID) with attraction of local resources. At present the main task of Partners' council is to create mechanisms, which will provide the financial stability of fund in the future.

Several projects, financed by Partners' council and implemented in rural areas, could be mentioned. First one is "The School of young farmer", which was created on the base of the Shelter for children who are without parental support. The shelter is located in a rural village in Nizhny Novgorod region. "The School of young farmer" took part in several grant programmes, organized by different funds. Among them there were orthodox fund of the Saint Serafim Sarovsky⁵ (in 2006) and Partners' council (2007, 2008). On the base of funding small farm was created: sheds, fences were constructed, a small garden was plated, and animals were bought (cows, sheep, rabbits, and chicken). The goal was not only to use the yields of production for children, but also to involve them into work with land and animals. The shelter employees use the idea of labour education in order to socialise children.

⁵ see more http://www.bfss.ru/programs/konkurs_1/konkurs_1_winners/

Children are very complex, with difficult nature, with deviant behaviour, children who absolutely have not been prepared for any work. The sense of innovation is that a child takes pleasure in work, which s/he has never made. Now they reserve brooms for sheep with great pleasure. Some children were not able to do anything, but they can learn during work. The innovation is to reveal interest of a child. One likes to build a shed, another one is to mow a grass. Our task is to reveal abilities of a child, and create situation where s/he can show own abilities (interview 5). NN?,????

Shelter with “The School of young farmer” adapts children for normal conditions of a social life and integrates them into society through agricultural and other activities.

Another project, which was supported by the Nizhny Novgorod fund of local community, is “Increasing employment of rural population” or so-called “sheep project”. This project should lead to increase of livestock in villages and increase of (self-)employment of rural population. The idea of the project is based on the Heifer International philosophy, which is the commitment families make to “pass on the gift” by sharing one or more of their animal’s offspring with other families in need. So, the main idea of the project is to distribute the Romanov breed of sheep among rural unemployed people by passing offspring to other families.

The Romanov breed is evaluated very positively: it is a productive breed and brings offspring twice a year and not fewer than two lambs. In addition it is easy to take care and it does not require much food. First sheep were bought with the grant money, but the continuation of the project must continue on self-developing (self-financing) base. In the case study regions at the beginning 12 families with unemployed members were selected and five of them got sheep. Other should queue to receive sheep. This was small-scale project, which will probably continue to work in the same scale for some years.

So, fund of local community of Nizhny Novgorod region is a civic organisation, which allocates and distributes grants, supports charitable activities and completely independently of other organisations. It has own activities in the above mentioned region and part of this activities are directed on rural areas.

Other example of the regional level civic organisation is a consulting centre. In the case study region there is a fund “Nizhny Novgorod consulting services of agro-industrial complex”,

which was created for giving assistance to development of agrarian production and for improving the social and economic living conditions in rural areas. Creation and development of the Fund passed with active technical support of Department of the International Development of Great Britain (DFID project "Rural consultation centres"). Nizhniy Novgorod consulting services forms system of information, consulting, educational, scientific and technical support of the rural population and different agro-producers. Besides, it helps in overcoming of insolvency of the agricultural organisations, in perfection of their intra-economic relations, with questions of integration and cooperation in agriculture. Until 2009 this centre was functioning as NGO (fund), but nowadays it is part of the Ministry of Agriculture and foodstuff of Nizhny Novgorod region.

At the municipal district level there are different types of civic organisations involved into rural / agricultural development.

The first actor, which is actively working in Nizhny Novgorod region, is *Rural advisory centre (RAC)*. RAC is a part of the Nizhniy Novgorod consulting services of agrarian and industrial complex. To render consulting services, the first three rural advisory centres within the limits of the pilot project of administration of the Nizhniy Novgorod region and the British Fund of the Know-how were created in 1994. Later on the base of regional budget three other RAC were created. One of them was Semenov rural advisory centre, which was established in 1998 in the form of state unitary enterprise. In 2000 all six rural advisory centres together with some other organisations were united into one non-profit organisation – fund “Nizhniy Novgorod consulting services for agro-industrial complex”.

In 2000 year there was a question about necessity to unite the project – rural advisory centre and the state unitary enterprise. State unitary enterprise was insufficiently financed: wages were very low. Really, we paid taxes ... there were problems. And there was a question on independence: if we are the state unitary enterprise the administration prevails over us and lays down the conditions. Then the question has raised how to develop organisation in order to both participate in different projects and work with the state? Therefore different forms have been investigated: official body, the state enterprise, non-commercial partnership, etc. Nevertheless we have come to a conclusion that fund, the non-profit service is one of the most comprehensible forms of activity (NN2, 2005).

RAC is seen as an important local actor. Majority respondents were expressed very positive attitudes about activity of RAC. “*We use very often the consultations of this centre. They help us in all [issues]*” (FG3). RAC is rendering a wide spectrum of services. Staff of the centre consists of different specialists: a zoo-technician, an agronomist, an accountant, an economist, and a lawyer.

Among all respondents only one local entrepreneur was not aware about activity of RAC. All other respondents have wide knowledge about activity of RAC. During interviews and FGs discussions the role of RAC was discussed, according to the local population the centre really plays key role in the development of rural territories. Respondents pointed out that the centre additionally has to team up local population/actors in order to solve local problems (FG2). Rural advisory centre being non-profit organization during years of my research work on this territory became public actor (nowadays the centre is a part of the Ministry of agriculture of the regions and its activities are financed by the regional budget).

Cooperation is a child of need and a mother of well-being

Popular wisdom

As a special case I would like to include agricultural consumer cooperative, which is an example of civil organisation operating in rural areas on the municipal district level.

Agricultural consumer (supply-sell) cooperative “Olonets” (Olonets municipal district, the Republic of Karelia) was created on the base of the State policy in agriculture and legislative acts about cooperatives (as the Nizhny Novgorod credit cooperative too). According to Federal laws FL-3085-1 “On consumer cooperation” (1992) and FL-193 “On agricultural cooperation” (1995), a consumer cooperative is structured⁶, voluntary⁷, non-profit⁸, independent⁹, self-governing¹⁰ and self-supporting¹¹ organisation (compare with characteristics of civil society at the beginning of this sub-chapter).

⁶ see articles 15-20 of FL-3085-1 and articles 19-33 of FL-193

⁷ see paragraph 2, article 4 of FL-3085-1 and article 2 of FL-193

⁸ see article 5 of FL-3085-1 and paragraph 2, article 4 of FL-193

⁹ see paragraph 1, article 3 of FL-3085-1 and paragraph 3, article 7 of FL-193

¹⁰ see paragraph 2, article 4 of FL-3085-1 and article 2 of FL-193

¹¹ see paragraph 1, article 4 of FL-3085-1 and articles 34-35 of FL-193

The idea of creation of the agricultural consumer (supply-sell) cooperative “Olonets” came into mind of its organiser already in 2004, one year after adoption of important amendments to the law “On agricultural cooperation”. In interviews 2004-2005 the head was using both terms “association of farmers” and “consumer cooperative” for his organisation. At the beginning there were only six farmers, which did not fully comprehend what kind of association, or cooperative it was and what it could give to them.

- ***Do you know about association of farmers and are you a member?***
- *The cooperative? We have just entered it.*
- ***What are the goals of the cooperative? What should it deal with? What are the plans?***
- *I don't know.*
- ***Then why have you entered it?***
- *Well, he advised us and we entered.*
- ***How did he explain it was necessary?***
- *I don't know, he didn't explain anything.*
- ***What did he say about the purpose of establishing the organization? What you need it for?***
- *I don't know. We just entered it recently. I don't know why (K6, 2005).*

Thus, at the first stage there was a lack of understanding of joining up, goals, and common interests. At that stage an office was established, head of organisation had distributed the idea and he tried to attract new people. Official registration as consumer cooperative was done in 2006. According the head of the cooperative the most difficult thing was to convince owners of household plots and farmers about necessity of association. He had to visit almost each farmstead, to talk to owners, to prove advantages of joint activity. In 2006, when cooperative started to work, there were 14 members. At that year the turnover of cooperative was 860 thousand RUR (approx. 25 000 EUR), next year was about 6, 5 million RUR (approx. 187 000 EUR), in 2009 was almost 10 million RUR (approx. 230 000 EUR). Nowadays¹² there are 41 members of cooperative (17 farmers and 24 household plot owners).

There could be more members. Many people wish to enter our cooperative, but we refuse in order not to create unduly bulky structure. From my point of view it could be

¹² July 2010

good, if the cooperatives similar to our will be created in each more or less large village (K1, 2010).

The main activities of cooperative are certification of agro-production, pre-sell preparation of agro-production (washing, packing, etc.), transportation of agro-production to the market (open markets, shops, other consumers), realisation of agricultural production produced by members of cooperative (farmers and household plot owners): such as meat, vegetables, potato and milk and buying (and by request for other agro-producers) agricultural machinery for the cooperative needs, from Finland, for example.

Speaking about advantages of joining up of small agro-producers the head of cooperative¹³ pointed out four the most significant positions. The first advantage is in solving of organisational problems. For example, for the state or business structure it is much easier to cooperate with the larger organisation, representing interests of all participants, than to establish relations with each small-scale producer separately. Second point is advertising and advancement. Nowadays cooperative has own brand mark "Olonets", which is known not only in the Republic of Karelia, but outside its borders too. Third advantage is in the purchase and rent of machinery which cooperative as the legal organisation carries out much easier than separate farmers. Fourthly, cooperative as organisation gives better possibilities for activities with foreign partners. There is a possibility for members of cooperative to participate in the international programs and seminars, in an exchange of experience, there is a possibility to apply and receive grants from foreign funds and to participate in foreign trade activities (K1, 2010).

This cooperative has a head and members (it is a structured organisation). Members are united on the voluntary base. The cooperative is an independent organisation, self-governing and non-profit. It does not distribute its surplus revenues to its members, but instead uses them to help in pursuing the cooperative goals. Besides, this cooperative is a self-supporting organisation, which has surplus from realization of the goods, works, and services or additional income from the grants of the international projects. The cooperative does not get any financial help from the state or municipal authorities. So, based on these facts this cooperative can be defined as NGO.

¹³ Nowadays there is another head of cooperative, because previous one was elected on the position of a head of local government in his village.

NGOs located in Russian villages remains the Soviet traditions of civic activity – women', veterans', sports', children' clubs, chorus. Very often rural women clubs play the most important role among NGOs in local development. In Olonets district (Republic of Karelia) there are 17 womens' clubs. They actively participate and organize socio-cultural activities in their area: they have organized handicraft courses for unemployed (*"There are not enough working places in the village, therefore our main task for today is to learn how to earn money and teach other how to do it. We hope that men will follow us"* (K?, ???)). They organize festivals, lectures, free of charge dinners for poor people, they help the children and they try to solve the most acute local problems. *"There are many problems in our village: no water in wells, banja does not work recently, the youth leaves. We want to participate in solving of these problems. We want that the life in the village will improve"* (K?, ???).

Variety of topics, which women activists are intersecting in, is really broad. In the 5th Karelian women forum next topics were discussed: problems of the legislation about rural development, rural family, rural intelligence, role of women in social and economic development of village, work and unemployment of village, social problems of village life, preventive measures of drunkenness, alcoholism and other offences in village.

Concluding remarks

There are several varieties of civil society in Russia. The first one was "created" and supported by the state for the service of the state. This variety of civil society is a new civil society: it has a very short history, because it was created during last 15-20 years, and it is a part of the network society. This kind of civil society is the one which Vorobjev (2009) sees as genuine civil society. The examples of this type are Civic Chamber of the Russian Federation, AKKOR, and other very formal and professionalised organisations. AKKOR has attempted to gain political influence and it has very close relations with the state bodies. But even having the great number of members, there is a shortage of relations with local level, since there is not so much real participation of agro-producers. There are no talks about these NGOs at local level and there are negative or neutral attitudes on the web-forums.

IMHO¹⁴, it is some state organisation. The purposes and goals of this organisation are not clear to me, though I tried to understand, reading their materials. I did not see the results of their activity in my region. We have a regional branch, but what they are doing I do not know; I have never addressed to them (a farmer-poultry breeder from the forum at fermer.ru)¹⁵.

Such NGOs are look like Liborakina's sand-glass: communications between top (federal level NGOs) and bottom (ordinary members) are rather limited.

Another variety of civil society is the one, which has been transferred from the West. This civil society neither has any history in Russia (or it has a fragmented history), since it was transferred since *perestroika* time. One example of this type is the Fund of local community. Such organisations are Tocquevillian-type of civil society, which are independent from the state and kind of a counter-weight for the state power and also to market. Some of these organisations are politically neutral, while others are not since political parties belong to this type of civil society.

The third type of civil society is the Soviet heritage organisations. They have a long history in Russia and used to be a part of the "official and formal" state-society structure¹⁶, but which most likely also served as informal body outside the state-society structure (so-called kitchen-table democracy). Nowadays they usually are non-registered different informal social groups with non-political orientation. Among this type of civil society organisations are different clubs and councils (women, veteran, disabled, sports, youth, etc.), which are acting as problem oriented and interest articulated NGOs. These organisations have close connections with local population, they have knowledge about local needs and they help to solve local problems. At this level there is active use of partnership relations.

Usually these organisations are more or less independent, but they work with close contact with local administrations. These contacts are based on two main factors: geographical proximity and historical traditions. Municipal authority usually allocates premises for civic organisations and in turn they help with cleaning of territories, organisation of village events,

¹⁴ in my humble opinion

¹⁵ <http://www.fermer.ru/forum/fermerru/48932>

¹⁶ For example, already in 1919 the party had approved the establishment of the Women's Department (*женотдел*) of the Central Committee Secretariat, which was subordinated to the party committees at the corresponding levels and was intended to carry out work among women as determined primarily by the goals for the political regime (Buckley, 1989, 65,70, citation from Evans, 2006, 33)

etc. Mutual help, interdependence, cooperation are the main characteristics of such relations. Role of all these clubs and councils, which were existing during almost whole Soviet history, as a pressure group was very limited at that time. Political role of rural clubs is still very limited, but they offer some useful services to whole rural community.

In general role of bottom level organisation has not change a lot since Soviet time. They are still are working for solving of local needs, politically non-active and unite special social groups (women, disable, veterans, etc). The main change, in my opinion, is some kind of independence from above. There is no (almost) party control, relations with local authority is more partnership relations than top-down ones, types of activities determined by local activists, club members, not from above. But anyway, there is not full freedom/independence, because majority of such organisations do not registered, do not have own budget and in this sense they are dependent on municipal authorities.

Returning to the Liborakina's sand-glass I would say that rural NGOs in Russia (those, which serve rural areas) can be divided into two parts: on the above there are those organisations, which has political influence and bellow there are those, who are involved in service delivery. And there almost are no contacts between two parts. So, the main principles of Civil Society concept are not combined but divided between different levels rural NGOs.

References

Anheier, H., Glasius, M., and Kaldor, M. (2001): Introducing Global Civil Society. In: Anheier, H., Glasius, M., and Kaldor, M. (eds.) *Global Civil Society 2001. Yearbook*. Pp. 3-22.

Bondar, A., Dines, V. (2008): Бондарь, А., Динес, В. Об особенностях исследования гражданского общества в России. *Власть*, № 12, с. 1-7.

Budov, A. (2009): Будов, А. Институциональная сфера гражданского общества. *Власть*, № 7, с. 25-27.

Fish, M. S. (1995): *Democracy from Scratch: Opposition and Regime in the New Russian Revolution*- Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hann, C. (1996): Introduction: Political Society and Civil Anthropology. In: Hann, C., Dunn, E. (eds.). *Civil society: Challenging Western Models*. Routledge. New York, London. Pp. 1-26.

Hann, C. (2002): Farewell to the Socialist "Order". In: Hann, C. (ed.). *Postsocialism. Ideas, Ideologies and Practices in Eurasia*. Routledge. New York, London. Pp. 1-11.

Henry, L.A., McIntosh Sundstrom, L. (2006): Defining Civil Society. In: Evans, A.B., Henry, L.A., McIntosh Sundstrom, L. (eds.) *Russian Civil Society. A critical Assessment*. M.E.Sharpe. Pp. 323-326.

Liborakina et al (1996): Либоракина, М. Флямер, М., Якимец, В. Социальное партнерство. Заметки о формировании гражданского общества в России. М., Школа культурной политики.

Linz, J., Stepan, A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press.

Medvedev, D. A. (2008): Медведев Д.А. Выступление на гражданском форуме 22 января 2008 г. // Официальный сайт Дмитрия Медведева. www.medvedev-da.ru.

Mersijanova (2010): Мерсиянова, И.В. Российский третий сектор: основные характеристики и условия деятельности. <http://www.portal-nko.ru/biblio/book/?id=366> (05.07.2010)

Pozdnjakov, E. (2006): Поздняков, Э. Российское гражданское общество. Иллюзии и реальность. *Политический класс*, № 22. 2006. The text of this article is available in the internet <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=36324> (20.07.2010)

Purdue, D. (2007): Introduction. Dimensions of civil society. In: Purdue, D. (ed.) *Civil societies and Social Movements. Potentials and problems*. Routledge/ECPR Studies in European Political Science. P.1-16.

Salamon, L.M., Anheier, H.K. (1996): Social origin of civil society: explaining the nonprofit sector cross-nationally. Working Papers of The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector

Project. The Johns Hopkins University, Institute for Policy Studies.
<http://www.ccss.jhu.edu/pdfs/Publications/origins.pdf> (09.07.2010)

Salmenniemi, S. (2007): Civic organizations and the state in Putin's Russia. Co-operation, co-optation, confrontation. In: Purdue, D. (ed.) Civil societies and Social Movements. Potentials and problems. Routledge/ECPR Studies in European Political Science. P. 19-34.

Sanovich, S.V. (2009): Санович, С. В. Консолидация гражданского общества в переходной России. Препринт WP 10/2009/03, серия WP 10. Научные доклады лаборатории институционального анализа. Москва, Государственный университет – Высшая школа экономики.

Shmidt, D. (2006): Шмидт, Д. Какое гражданское общество существует в России. *Pro et Contra*, № 1 (31). <http://www.socpolitika.ru/rus/ngo/research/document184.shtml>

Vorobjev, S. (2009): Воробьев, С. Гражданское общество и модернизация России. *Власть*, № 5, с. 18-21. <http://www.isras.ru/files/File/Vlast/2009/05/Gragdanskoe%20obschestvo.pdf>

Woods M. (1998) Advocating Rurality? The Repositioning of Rural Local Government. *Journal of Rural Studies*. Vol. 14. No. 1, pp. 13-26.

Wegren, S. (2006): Civil Society in Rural Russia. In: Evans, A.B., Henry, L.A., McIntosh Sundstrom, L. (eds.) Russian Civil Society. A critical Assessment. M.E.Sharpe. Pp.126-146.

Yashin, I. (2007): Яшин, И. Есть ли в России гражданское общество? Radio "Эхо Москвы", 11 февраля 2007 года.

Zirkon (2006): Динамика развития и текущее состояние сектора НКО в России. Аналитический обзор по результатам анализа государственной статистики, баз данных НКО и опросов общественного мнения. Исследовательская группа ЦИРКОН. Москва.
<http://www.socpolitika.ru/files/424/NKO2006.pdf>

Sweet Pepper. An Essay on Hungarian paprika

Tālis Tisenkopfs

I am leaving rye bread, caraway cheese and carrot tarts behind and heading for Hungary to research paprika. The Ministry of Agriculture and Rural Development, a monumental 19th century building, is located just opposite the Hungarian Parliament; the means of getting from floor to floor is a lift like no other I have ever seen: it never stops and you just have to be quick enough to jump into open wood boxes reminiscent of vertical coffins. I ask Agnes from the Department for Geographical Indications Registry: so what happens if you miss it? She smiles and assures me the equipment is actually quite safe. During the conversation I am trying to figure out what exactly is this thing I have come here to study in an international group of researchers. Agnes tells us of two producer groups – one from Kalosca, the other one from Szeged – that have submitted applications for the ministry to assign paprika a protected geographical indication, and the papers have now been passed on to be reviewed in Brussels. The main authors of the specification are a number of processing companies and mills. This is when I start to feel confused: are you telling they actually *grind* paprika? I begin to expound on my conjecture on the object of research: in Riga Hungarian paprika is available in supermarkets – I mean the big, juicy, green vegetables. My French colleagues who have been studying geographical indications for twenty five years and are now asking specific questions, give me puzzled looks. Agnes is quick to elaborate: those must be edible bell peppers; the real Hungarian paprika is red and they always grind it. I am surprised – what can you actually get if you grind juicy fruit like paprika? She replies that we will find out more when we visit paprika producers in the south of the country. In a few days I will already know that it is not Californian paprika, the big, fleshy, vividly coloured rotund fruit, puckered-up in a coquettish pout; it is not the round white apple paprika or the red and green cherry pepper (*cseresznyepaprika*), mostly grown for pickles, either. It is more likely to be *kápia paprika*, *Szegedi 17*, also known as *Hope*, the patented *fűszerpaprika* variety, or some other local kind of paprika, the result of years and years of selection work.

Approaching the object requires some sort of agreement. In this case – on the matter of colour, species, variety, appearance and other nuances. After the interview, as I descend in the open wood box, I realise

that I am still not very clear as to what exactly is the thing I am going to study for a whole week and still haven't quite come to terms with the phrase 'ground paprika'. After a string of interviews at the Hungarian patent office and marketing centre I grow even more cautious: I should really steer clear of situations like a recent one when I was in the Zemgale region of Latvia studying rape production. Camera lenses protruding from our car windows, we were slowly passing a field of white thistle-like stems. A young fellow scientist inquired of me: 'What exactly *are* these things?' – 'They must be *something*,' I told her. It turned out to be a conscientiously harvested rape field. Or take the occasion when I was studying some sort of pumps. I was convinced to the very end that the gadgets are bore hole pumps designed to bring up underground water – only to find out later that they were supposed to be vacuum pumps you attach to a cow's teats to milk it. My customer, however, was quite satisfied with the findings and recommendations – after all, you can always find some use of sort of advice that 'the technical condition of the equipment needs more attention', and 'routine maintenance check-ups have to be carried out on a regular basis'.

As we approach Kalosca, I turn to Barna: 'So where are the paprika fields then?' as we are surrounded by nothing but corn and sunflower plantations. Laughing, he responds: 'Why grow paprika ourselves if we can import it from Brazil, process and export to other countries?' The tiny paprika fields are squeezed in between plantations of more important cultures and the flood-land meadows of the Danube and the Tisza. Before the big changes in Hungary they used to grow paprika on 15 000 hectares of land and produce 10–12 thousands of tonnes of the ground product; these days it is officially grown on a couple of thousands of hectares, producing a thousand and a half tonnes of the spice. Approximately as much is grown by individual planters on their household plots and processed at home. Considering the fact that worldwide sales of paprika powder stand at 100 thousand tonnes a year and the industrial market value totals at EUR 180 million (the market value of all the jars and packages sold in retail is many times the amount), we could say that Hungary is a famous yet tiny part of the global geography and economics of the plant. Seriously, why should I research a marginal culture that hardly rises above the ground and is hiding on the edges of corn fields? Why can't I go and study the stuff that stands up proudly, aspiring towards the sky, spreading as far as the eye can see from the roadside? Why should I travel to a foreign country to look for the object behind the shrubbery? The unimpressive fruit – the biggest temptation for a researcher.

Hungary is the land of happiness for paprika. It is thought to have the perfect climate for paprika-growing, unlike Brazil, Mexico or Spain, and that's the reason why this country has been its home for several centuries. In the 1930s the state monopolised paprika production and took control over the whole chain of trade. In other countries state held the monopoly on alcohol, in Hungary it monopolised paprika. The small cooperatives were issued production permits and controlled to ensure the appropriate methods. Proper paprika was produced by manual labour and added as a very special condiment to goulash, fish soup, salami and other dishes and products for colour, flavour and aroma, so the fields were small and the required amount of work huge. Hardly anyone is interested in taking on such a hard job nowadays; people choose the easiest route and add sloppily produced paprika of unknown origin to ketchups, crisps and fast food dips.

Today I am discovering paprika for real. This is the second day of our field research, and it gradually starts to dawn on me what this is all really about. The juicy green fruit we call Hungarian paprika in Latvia is not considered the genuine paprika here; the real paprika is the red pepper – harvested, dried and powdered – that gives other foodstuffs flavour, colour and taste, these special organoleptic qualities – a certain blend of bitterness, sweetness and hotness that arouses taste buds. The authentic paprika is not chubby and flabby, it is elongated, hard and firm – red, not green. There are a few small and round varieties of sweet pepper but in this case the fruits are also supposed to be red. On the second day of study I am drawing a multidimensional matrix for better understanding of the object: I put colour on one of the facets (green, red – can it be yellow?), shape on another (round, oblong, rotund, pointed?), taste on the third one (sweet, spicy, hot, indeterminable?), purpose on the fourth (for eating, grinding, preparation of sauces?), denomination on the fifth (paprika, pepper, who knows?), tangibility on the sixth (handable, hard, crumbly, powdery, liquid?), and nuances of cultivation and processing – on the seventh facet. The whole thing falls apart: the geometry lacks form, the space lacks dimensions and an important question remains unanswered – which one is the actual denotation – the untouched fruit or the produced powder? And what is the relationship between people involved in the economic and political subjugation of the fruit?

The ground extra special sweet ruby paprika is so good that it has been awarded a diploma by the Head of the National Assembly, and its sweet taste as well as its deep colour can't be adequately described. Quality of paprika hinges on the proportions of aroma, colour and flavour. A balance of sweetness and

spiciness is the thing that matters most. And if you don't believe in the superiority of Hungarian paprika, you should explain it in written.

Paprika conquered Europe at the time when the white race was busy colonising other continents. Five hundred years ago Columbus and his white team brought the red fruit (*Capsicum*) to Europe out of sheer curiosity, along with potatoes, tomatoes and corn. However, the herbal colonisation of Europe was based on the principle of diversity of species, not of the Unileversality of the race, and growing potatoes was the lot that befell Latvia. The very best of Hungarian paprika, the one they call 'the spice of life', doesn't discolour even in six years' time, while some kind of Spanish stuff loses its colour in a couple of years. Growing paprika is almost like bringing up a child: planting, growing, harvesting and drying it demands great care. An honest farmer's heart breaks when he sees the mechanic harvesters they now sometimes use in paprika fields – the machines throw everything into one container, without separating the fruit from the leaves and dirt. And then the whole load is taken to the mechanical drying kiln.

Today is the first time I have ever seen authentic homemade paprika powder. The exact shade can't be described, at least there is no name to denote it in Latvian: it is almost brick red but a bit more yellowish, closer to orange, very vivid with a slightly brownish tinge but there is also a hint of yellow in its depths. The powder is heavily mealy like dry clay; if you blew at it, the tiny grain would stay put as they are quite heavy. The colour stands out best when the paprika is placed in a matted white majolica bowl. Placed in front of me, it emanates a "bitterish" aroma. I dip a finger into the bowl and put it to my tongue. Oh, the taste does not let the colour down, it is staying just one step behind and, while the eyes go on admiring the orangey wonder, slowly doing its work on the palate: the mouth is gradually filled with tender bitterness. It brings some much needed freshness to an overheated mind on a sultry afternoon; I would be prepared to spend the whole evening by the table, contemplating the colour and inhaling the intoxicating aroma. Where does paprika grown in a sandy soil get this sort of colour? The shade of the colour is the one that inspires me most. I am told that the powder is prepared in this very kitchen and it can't be bought – it is so good that the man who makes it keeps all of it for his own needs. He invites us to his wine cellar instead and I praise God for gifting me this research.

The following day I continue my exploration on the colour. All the other paprika producer countries are located closer to the equator: Peru, Brazil, South Africa, recently also Morocco and Israel where the fruits stay on the vine until completely ripe and all sugar transforms into red pigment right on the field. Hungary is a more northerly country; the fruits are picked in September, shortly before the first frost, and packed into boxes where they reach perfect ripeness. Due to the special conditions not all sugar is transformed into the red pigment and that's why Hungarian paprika is not as dark but is much sweeter than the one grown elsewhere. This is what Hungarian paprika is famous for: not pure hotness and pure sweetness but something between the two: a moderate but deep colour and taste. This set of conditions form the metaphysical basis of the denomination of origin and geographical indication. It is quite telling that very hot paprika sauce from the *Szegeed 178* variety is produced here only by non-locals, a Dutch company that uses a huge amount of imported ingredients and exports 95 % of the production – first to the Netherlands and from there to the rest of the world, mostly catering to the needs of Europe-based Thai restaurants and supermarket chains. Everything is subordinated to the tastes of the international consumer in this foreign company, and people abroad just tend to prefer hot sauces.

For paprika to ripen it doesn't need anything but sun of which there is more than enough in Peru or Spain and not quite enough in Hungary. The answer to the enigma of Hungarian paprika lies in this specific balance between sun, sugar and colour, and it can only be produced here: less sun means that not all sugar is transformed into the red pigment – the result can be measured in as few as 180 astas (ASTA is the unit of measure for extractable colour intensity), while the intensity of the Peruvian pigment can exceed 300 astas; at the same time paprika retains its sweetness. That's exactly why the name 'sweet pepper' is preferable over 'red pepper'. Equatorial countries are better at growing all things hot, pungent and scorching (meaning all the varieties of chilli paprika). Excessive sun causes hotness and redness; moderate sun creates balance and sweetness. And that is a factor controlled by the climate, not the government. You can take this legend to Brussels to demand a protected denomination of origin for Hungarian paprika – and you can ask for the same for Latvian-style curdled milk, caraway cheese or perhaps even Latgalian pottery, but that's a different story altogether.

All through the field study week the weather stays insufferably hot: 40° C in the shade. Sweat is streaming all over my brow and falling to the ground; the earth greedily soaks up every drop. Having escaped a rainy summer I can finally enjoy the sun and warmth that is making the ripening paprika

deep red. Heat waves can wear people out but they give hope to paprika. I am standing in a polythene hothouse they call a tunnel here, getting acquainted with the fruit hanging on the vine: it is dark red, long and conic. Growing paprika in hothouses is an innovative technology practised in the Szeged region by enterprising farmers who collaborate with the local Paprika Institute and sell their product to the small processing plant owned by Mr Molnár. It is one of the sixteen small Hungarian factories where they strive to work with local ingredients and varieties only and preserve the traditions of paprika-making. That is certainly more than could be said of the three large plants, Kalosca Paprika RT, Szeged Paprika RT and Hazierany factory that have now formed a monopoly and control 70 % of the market: these factories widely use imported ingredients, processing them and marketing as authentic Hungarian paprika. They are calculated to be using two kilos of imported ingredients per each kilo of Hungarian-grown paprika, and the fact has been the cause of many a loud scandal. A few years ago when first the aflatoxin and then the acrotoxin scandals broke out, it transpired that the contaminated ingredients had been imported from Brazil and other South American countries where the harvest is never as clean as the one picked at home but much cheaper instead, and after all price is what really matters to large factories. There was also a minimum scandal before that when a number of factories tried to enhance the colour by adding red lead to the paprika powder – that's the red stuff they paint ship hulls with – it's lethal for humans. The scandal undermined the reputation of Hungarian paprika dramatically and halved its price in the international market; now paprika growers and processors are looking for ways of overcoming the crisis. Quite a few have given up paprika and switched to more profitable cultures. The paprika fruit has become very vulnerable; its future in Hungary depends on what action people will take.

The big producers take the globalisation path and switch to cheap imported ingredients. Basically, it's all the same to them where paprika comes from; they only invest in expensive drying and grinding equipment and what they need is volume. The industrial purchasers, producers of crisps, dips, sauces and salami in Germany, the Netherlands, Austria, Poland, Czech Republic and elsewhere in the world, also do not concern themselves with unique qualities provided by the origin of the paprika; they are mostly interested in the price and the ASTA number – the bigger, the better, since it means brighter colour. As for the quality of taste, there are always all sorts of enhancers available. Another strategy is re-orientation from making paprika powder to the more lucrative production of hot sauces; this is the option chosen by the aforementioned Dutch company as well as the huge multinational Unilever

Company. The third available solution was named by us researchers ‘the strategy of market adaptation’ – it has been chosen by a string of small producers, including the Rubin Kft plant in Szeged. They also want to increase the volume of output and secure a position in the export market but hope to achieve that by using local ingredients and are interested in defending the reputation of Hungarian paprika. For this reason they joined the consortium that submitted the application for the protected denomination of origin. However, something went wrong – presumably somebody fell out with someone else, and they withdrew from the consortium. The fourth approach, dubbed by us ‘the complex strategy of niche market’, is practised, for instance, by the Bioberta and Chilli Trade companies. These companies strive to secure a position in specific niche markets, preserving the old traditions, using local varieties and specific processing techniques. Bioberta has started to produce organic paprika and is aiming at the health food market. Part of the powder is processed into granules; they also employ a specific method of drying, similar to the one used in Extremadura, Spain, where paprika is cured in oak-wood smoke. This approach allows differentiating the product in the market and gives certain price premium, but most importantly – the producer wants to retain control over the process in its entirety and has no expansion plans. After a period of certain doubts we gave the fifth strategy the hopeful name of ‘the new integration model’; it reflects attempts to marry tradition to innovation in an economically viable way. The main roles on this scene are played by enterprising planters, small processing companies, research institutes and market support organisations. It becomes obvious in this unbearably hot polythene house where paprika has grown twice as tall as the one on the field and the plentiful bunches are already turning red. The new technology was developed by the Paprika Institute; it is more expensive – the hybrid seeds cost six times the price of the ordinary ones and have to be bought each year afresh. Construction of tunnel hothouses also demands investments, and it still remains to be seen if the larger harvest, better price and independence of weather conditions will prove them cost-efficient. That much said, Unilever has already expressed certain interest. And yet the farmer is not completely sure that this approach has some sort of future. If need be, he is ready to switch to potatoes or flowers. He is also reluctant to believe that the traditional way of growing paprika – on the field, with manual picking of the fruit, natural drying and careful plucking off the green stem – is going to disappear completely. Besides, there is always the sixth strategy which is, in fact, no strategy at all, but the obvious co-existence of a hundred-year old plant and human beings in the same territory – growing paprika on small fields, processing at home, sharing with extended family, selling through acquaintances or at farmers’ market, for some unknown reason called ‘black market’ in Hungary.

According to the statistics, each Hungarian eats 0.3 kilos of paprika a year, which makes it 3000 tonnes nationwide; half of this amount is bought on local markets or through personal networks as opposed to supermarkets. Hungarians seem to have this innate belief that homemade paprika is better and they are prepared to pay double the supermarket price, although there is no control of toxin level or sanitary standards for that sort of product – their choice is dictated by culinary taste and palate evolved through centuries and fortified by the awareness that it's OUR OWN Hungarian paprika.

Today we are visiting a 78-year old ethnography professor who has founded a Paprika museum in Szeged and penned a ninety-two-kilo book on paprika – in a single copy. He is a patriot of paprika and tells us the story. In other words, the history of decrease. Just like Latvian dairy producers could tell endless stories of the long-gone white roadside dairies, he speaks of the thirty local paprika mills replaced by a single huge collective farm after the war. The old man demonstrates the way they used to crush paprika once upon a time – you press your foot on a huge wood lever and then let it fall back into a wood tub, smashing the dried paprika skins – a kilo in twenty minutes. During the war paprika was referred to as the red gold. The simple device has been there next to the house for generations but concentration and trade are very tricky: huge companies may go bankrupt and get founded afresh, shrewd people can join the trade and leave it again, knowing next to nothing of the history of paprika and feeling no real respect for the fruit. He knows of a co-op that is considering taking on paprika-growing as we speak.

Paprika used to have a cousin in the province; in the 1920s she caught tuberculosis and passed away. Her name was tobacco. She and paprika were very much alike: both of them demanded the whole family to make their contribution; both had to be dried, desiccated and crushed in wood tubs – except tobacco had no suitors, everyone was clamouring after the ruddy-cheeked paprika and prepared to pay better money for her. Tobacco was fading before everyone's eyes until she died. In fact, she must have expired of sadness. Paprika's body and the manner of tasting her have a lot in common with sampling tobacco. The old man demonstrates the right way of going about the business. He scoops some powder into his tablespoon, brings it close to his nose, takes his time smelling it and then tastes with the tip of his tongue. He also throws some light on the nomenclature side of the affair by addressing me in Russian: *krasny peretz, sladkaya paprika*.

– *A mozhno skazatj sladky peretz?*

– *Nyet, peretz, krasny peretz, paprika.*¹

I'm still not quite getting it.

The traditional technology of paprika-making prescribes a period of mandatory after-ripening in wood boxes, during which time the colour becomes deeper, oils and vitamins ripen and the sugar level normalises. Afterwards you carefully hang the strings of fruits to dry under wood shelters; that is natural drying. Later you pluck off the green stem, cut the dry fruit into halves, deseed it – all of these are woman's jobs. Only then you proceed to crush the fruits and smash the skins; that is a man's task. They say there was a time when all the local chickens used to sport red feathers – the birds used to bathe in the water where paprika had been washed. And that's the only way to obtain an excellent spice, source of vitamins for cosmetic and pharmaceutical production and raw material for a Nobel Prize in Medicine for synthesis of ascorbic acid from paprika – the one Albert Szent-Györgyi was awarded in 1937. But these days factories omit the after-ripening stage, they wash the fruits in huge tubs, then quickly dry on Teflon surfaces, grind with stems intact – hence the toxins – and sell the resulting insipid powder to producers of crisps. It's a tragedy, sums up the old professor. And finally – the edible paprika is for eating, the grindable one is for grinding and the hot one is very hot. That's three completely different things. And if you have handled the hot variety, be careful as you visit the loo. As we bide our good-byes I ask the old professor: am I really not allowed to say *sladky peretz?* – *'Mozhesh, mozhesh, sladky peretz, muzhskovo roda, sladkaya paprika – zhenskovo.'*²

Plants don't recognise political borders, and on the fourth day we follow paprika's trail to Vojvodina³. Notions like 'international trade' and suchlike are political concoctions; you could call it exchange between different climate zones or neighbouring territories just as well. Buying fruit from the Hungarian-populated Vojvodina region is not thought of as import. As you enter Vojvodina, clouds of blue smoke rise into the sky and a stretch of dusty sprawled-out villages appear; beyond them – an expanse of empty landscape. If you happen to be driving in a good car, Vojvodina is ideal for passing through with the speed of 150 km/h. If I were paprika, I would never move here. However, plants abide by different rules. I shouldn't entertain the hope that caraway cheese is going to expand the Latvian

¹ Red pepper, sweet paprika. – May I say 'sweet pepper'? – No, pepper, red pepper, paprika.

² May I say 'sweet pepper'? – Of course you can: sweet pepper is in the masculine gender; sweet paprika is in the feminine gender.

³ Formerly part of Hungary, now part of Serbia.

citizenship and rivers of milk are going to criss-cross there. Paprika has taken me farther to the south, and upon crossing the border I have received a Cyrillic Serbian stamp of ‘*Horgoš*’ in my passport; the word looks very much like the Russian ‘*khorošo*’ – ‘good’. The Horgoš region stretches out as far as a 100 km on the other side of the border; paprika is mostly grown here by local ethnic Hungarians and they produce twice the amount grown by fellow nationals in the fatherland. In Hungary there is this stream of sentiment that believes the paprika industry could be saved from going bankrupt by annexing the former territories, first of all Vojvodina and Transylvania, perhaps throwing in Slovakia, Croatia and Ukraine for good measure. Then the sweet-and-red empire could be restored to its former glory. On this side of the border they are dallying with a similar idea: how about turning the whole region into a trans-boundary zone of geographically identified paprika? If only they managed to move the Carpathian Mountains slightly to the right and push the Belgrade foothills a bit southward – then the *Paprika Hungaricum* kingdom would be reborn. Actually, there is little hope of that ever happening – even my mobile phone is not working in the border zone – network wars, as likely as not. Sadly enough, no empire can survive on paprika and tomatoes in this age.

You have to be very careful with territory: the most important thing is to pick the right size of the place. Let’s take France – many of the geographically identified wines of the Bordeaux region are based on the concept of a very small territory, the idea of *terroir*. There must be no indication of the variety of grapes on the label. Wines of this kind have a very limited market; it is very hard for them to compete with Australian, Chilean or American wines referring to a much wider space. Could a medium-size territory be the answer? Perhaps location is not even the most important thing at all, perhaps it is something else? Could it be that too much origin is not such a good thing after all and if the embeddedness is too strong it can hinder the product’s progress in the market? The trick is to present your embeddedness in such a way as to arouse the organolepsy of a wider circle of consumers. You have to transform your roots on the surface into supple marketing branches, remaining somewhere in the middle at the same time.

WIPO⁴ defines geographical indications as public intellectual property, just like language or toponyms. The World Trade Organisation provides a practically applicable definition and regulations of applying these indications in international trade.⁵ The European Union has its own rules.⁶ Working on

⁴ World Intellectual Property Organisation

⁵ „Geographical indications are [...] indications which identify a good as originating in the territory of a Member, or a region or locality in that territory, where a given quality, reputation or other characteristic of the good is essentially attributable to its geographical origin.” This definition is known as the WTO TRIPS Agreement signed in 1994 (Art. 22.1)

geographical indications people develop definitions of their products both individually and collectively. Some countries have formed national institutes that deal with certification of origin; in others monitoring and control are in the hands of producers' associations. There exists an abundance of agencies and regulations, audits and inspections, markings and labels, national interests and international agreements in the sphere of geographical indications – in other words, it is a heterogeneously complex situation. But if you would like to grasp it at a stroke, you should try to think of the way your own identity is being formed – it happens at the point where the lesser encounters the larger and you define the territory freely. You can also bestow a name upon yourself.

There is not a lot of choice for paprika in the world of humans, and geographical indication is an attempt to restore its identity in a world put out of joint by man. Perhaps with the help of the indication a brighter future might await paprika in Vojvodina? In this lost land I start to realise that each natural substance – curdled milk, paprika, fine rye bread – has a soul of its own; you can find it by peeling off the packaging, trademarks, markings, geographical indications, designations of origin and other marketing stunts and identifying the basis of its authenticity to which people have attempted to add their knowledge and wishes. Once the soul of the plant lies bare in front of you, the principle of food chains and global flow of goods also start to make better sense. The plant itself prompts people to adopt certain economic and political strategies. Once I finally master the secret of buttermilk, I will definitely become the largest buttermilk exporter in the world – or the largest buttermilk drinker at the very least.

After four days of field visits, seventeen interviews and hundreds of kilometres, we returned to Budapest and decided to devote the last day to an internal scientific discussion to wrap up field work results and develop a conceptual framework of analysis that would be necessary to write a comprehensive report. It was a Saturday; in late afternoon after a long and lazy lunch we headed for the Corvinus Unileversity on the Danube embankment, the former seat of the main customs office of the empire that used to control the entire length of the river – the place where passing barges carrying salt and other goods were subjected to huge customs duties. We were hoping to get it over with quickly so

⁶ Two kinds of origin denotations are used in the EU: PDO (protected designation of origin) and PGI (protected geographical indication). To register a designation of origin (PDO), the product in its entirety has to be produced in the specific location, its unique qualities have to be derived from the location and producers have to prove that local skills are essential in the process of production. To register a protected geographical indication (PGI) slightly less is required: the product has to be proven to be produced in the specific location; special skills are not necessary and part of ingredients may even be imported from elsewhere.

there would be enough time for a hearty dinner. And yet the meeting dragged on and we couldn't reach an agreement on any of the issues – neither on the periodisation of the crisis and its manifestations, nor on the obscure prognoses and their expected impact on the revival of the industry. One by one lights went off in the stately customs building; the courtyard was releasing the pent-up heat of the day. By 10 pm I was desperate for some fresh air and went for a breather in the passage. As I wanted to return to the office, the door turned out to be stuck. I kept rattling the antique door handle until it started to revolve. My colleagues from inside the office unanimously advised me to push the knob inwards – that didn't help and I had to go downstairs to the lobby to ask the concierge for help. Around 11 pm a locksmith arrived and the two men attacked the door handle. The whole thing lasted for a half-hour or so; I spent the time pacing the passage lined with tall pillars and contemplating the essence of paprika. Its origin makes it special by placing emphasis on its varieties, natural properties; it reveals the added human skills, reflects the uniqueness of the territory. Its quality, on the other hand, makes paprika equalise itself with others – be comparable and measurable in a unified world – meet all those ISO⁷, HACCP⁸ and all sorts of other standards. Researchers of geographical indications attempt to understand the relationship between origin and quality and establish whether it is permissible to merge these two things or not. From the legal point of view it shouldn't be done – that would entitle the red-born paprika to impose redness on other vegetables: paprika would now be the measure of quality. Lawyers from the European Commission recommend paprika to confine itself to taking pride in its origin, for instance, by calling itself Hungarian paprika – *Kalosca Fűszerpaprika Orlemany* – or in some other way but avoid imposing its ruddy complexion and sweet taste as some sort of Unileversal measure of quality on others. But that's not the way it happens in real life – everyone is keen to pose himself or herself as the ultimate truth; it's hard to forbid paprika to take pride in being the reddest in the world. The producers are quick to take advantage of the fact and try to register their paprika as a product of geographically limited origin, capable to achieve that particular shade of redness only in their gardens, in the hope of improving its competitiveness with the help of this marketing stunt. Theoretically geographical indications are a public benefit owned by everyone, not private property like trademarks, so the regulations should be open to let other producers join in. But that's life for you: someone is always looking to appropriate the public property or simply forge it, and geographical indications have become a field of endless legal, economic and political battles, both on a national and international

⁷ International Standard Organisation

⁸ Hazard Analysis and Critical Control Point Assessment

level. First people domesticate a plant, then attribute to it all sorts of qualities they have voluntarily made up themselves, and finally get stuck in the door. A certain picture of the world order began to unfold in my mind: untouched plant – a species; domesticated plant – a variety; skills of handling a plant – agronomy; eating habits – culture; cohabitation space of plant and man – territory; the constant and the variable – climate; usurpation of the plant – economics; forced marriage with man – PDO and PGI; public confirmation of agrosocial union – marketing; indifference of the plant and its dependence – politics; the border between the north and the south – mould; man’s return to the plant – sustainable development; plant’s attachment to the place – origin; man’s attachment to the place – misery.

As I was pacing the dark passage with these thoughts in mind, a sharp noise came from the direction of the office – the maintenance men had given up hope of dealing with the stuck door handle and started to break down the door. First they dismantled the door ledge and then tried to force the door leaf. When the tall and thick door of the old customs building finally gave in and I was able to enter the office, my somewhat frightened colleagues-in-research had already come to agreement both on common stages of paprika’s progressive development and their individual tasks of characterising the complex situation. When we finally found ourselves on the street, it was already past midnight; there was no hope of finding anything to eat. At that point we found solace in the awareness of not being just a lonely group of weirdie people in the land of the red fruit – there are other research groups in our joint project as well studying rice in Pakistan, tea in South Africa, oranges in Florida, beef in Argentina, cheese in Serbia and blueberries in Quebec.

The weather has been intolerably hot all through the week – God’s gift to paprika. It is way too hot for me but still too cool for paprika and the plant is moving southwards where the soil is blacker and the sun is hotter. As for me, I am boarding the plane in the morning and going back to the land of the grey fungus – back to rye bread, buttermilk and, God willing, carrot tarts.⁹

⁹ The SINERGI project („Strengthening International Research on Geographical Indications From Research Foundation to Consistent Policy”) is supported by the EU 6th Framework Programme for Research and Technological Development, Contract Nr. SSPE-CT-2005-006522. The project website at www.origin-food.org

Teaching and promoting Roma integration in a small rural school in Hungary

Katalin Kovács¹

“Find a young master of sociology and a prime minister ...!”

Preface

In the 1990s Ilkka Alanen and I conducted empirical studies on the transforming large scale farm sector, me in Hungary, Ilkka in the Baltic countries. During the past decade, I was investigating rural peripheries with multiple disadvantages in Hungary, a topic providing no common grounds with Ilkka’s works. However, with the help of a mutual friend, Leo Granberg, one of the editors of this book, I have found another line of shared interest, albeit narrow and from the early start of Ilkka’s career. It is Roma integration which, for a short while, activated Ilkka’s capacities, and which remains one of the most sensitive and important issues of Hungarian sociology and rural development.

“A council on Roma affairs was established in Finland in the late 1960s. At that time Mauno Koivisto was Prime Minister and because there was no clear idea, how the so called Roma problems should be taken over, a social democratic politician organised a visit to him for persons interested in the question. He then, decided to establish a Council on the issue. The secretary for this Council was called Ilkka Alanen, who then worked with the issue and wrote a remarkable report on the problems related. Mauno Koivisto became later President and Ilkka a university professor. So, perhaps this model can be adapted elsewhere, too. Just find a young master of sociology full of energy and a prime minister!” (A personal letter by Leo Granberg; see also introduction of this book)

¹ Centre for Economic and Regional Research, Hungarian Academy of Sciences

Background

Starting with a general picture on territorial and social inequalities, three risk factors appear simultaneously in the geographic areas with the deepest disadvantages in Hungary: an extremely fragmented settlement structure (hilly landscapes with small villages of a couple of hundred inhabitants in the valleys), a protracted economic structural crisis (impacted by the collapse of heavy industry, mining, as well as large-scale farming), and an ever-deepening social crisis obviously intersecting with the economic downturn of the wider regions. Social crisis manifests itself in the population's exclusion from the labour market – and also from welfare benefits: the long-term unemployed usually fall out of unemployment registries and lose entitlements for social security as well as pensions. These people have to pay a high price for the scarce interest of investors in rural peripheries, as well as for the incapability of post-Socialist governments to come up with relevant policies to ease their accumulating disadvantages. There is a fourth specificity I have not yet mentioned in relation to the deprived areas concerned, namely, the high proportion of Roma.

The Roma in Hungary as well as in some other Eastern Central European and Balkan countries have been the most vulnerable ethnic (social) group, for various reasons. Though the term Roma is an overarching indication of a horizontally and vertically structured ethnic group (or groups), having been integrated into the majority nations at varying degrees, a significant number of the Roma are part of the poor and the socially excluded. In Hungary, the official 2001 census figures of persons who identified themselves as Romany² was 240 thousand, but experts estimate their numbers three times as many – 600-700 thousand, or 6-7% of the total population, with 60% living in rural areas.³ There are numerous segregated residential units in urban areas, as well as in the rural spaces populated by the Roma. Rural segregation is usually created by overcrowded 'shacks' (cigánytelep, putri) or uniformed houses close to the border of the village or town, built during the last two or three decades, and supported by government housing programs. Among smaller villages, however, the villages themselves could become segregated. During the socialist era, many so-called 'shacks' were to be destroyed outside the villages and towns, and Roma families were encouraged

² The new census data were not published at the time of writing.

³ Legal Situation of the Roma in Europe. April 2002. Appendix III.
<http://assembly.coe.int/documents/workingdocs/doc02/EDOC9397.htm>

and supported to settle in certain villages, from where peasantry was migrating to urban areas – switching from agricultural to industrial labour.

The settlements hosting Roma families were close-by to the shacks that were supposed to be demolished, nevertheless, in most cases they ended up as heavily underserved, so-called side villages, without local governments of their own. The move of the Roma from the outskirts to the villages speeded up the outward migration of peasantry, at least of its younger members, and resulted in village ghetto, or in villages close to that stage, with 60-70% Roma. The shift from socialism to capitalism hit these areas adversely, and their population amongst the most, and no remedy has been provided since then. With only a few exceptions, people lost jobs soon after the political changes, because they were working in industries that were the first to collapse during the 1990s. Given that Roma were usually low-skilled, they have become increasingly marginalised due to the competition with more educated non-Roma for a scarce number of jobs.⁴

Their exclusion from the labour market pushed many of the most vulnerable Roma labour force towards the illegal economy, entirely or partially: entirely if public work was not available either. Public work typically organised by municipalities has been increasingly regarded by consecutive governments as the most important tool preventing the long-term unemployed from further decline and deprivation. Government funds targeting employment programs were relatively generous, nevertheless, at the local level, this concerned only part of the unemployed, and only for a restricted period of time (until they qualified once again for unemployment benefits). This rotation between public work and the status of being eligible for unemployment benefits (for another six months) was rarely interrupted by paid work among most Roma families in villages, and an estimated 20-30% of the families could not get public work at all. The livelihood of the latter, most deprived group of people has been restricted entirely to various social transfers, such as child care allowances, regular social assistance and means-tested benefits like targeted social aid (heating aid, food supply for children at kindergarten and primary school, or support for the school children of low-skilled, long-term unemployed parents).

The last point of the problematic of multiple (territorial and social) disadvantages, I would like to rise, is the situation of small municipalities in backward rural areas. It is easy to

⁴ In contrast to Western countries, the low-skilled labour force has significantly less access to jobs in Hungary as also in the rest of the Central and Eastern European countries (Köllő, 2009)

conceive that if there is no taxable economy, the municipalities have to rely mainly on earmarked state subsidies, and they lack resources of their own. (Kovács, 2010) In the case of small villages, the maintaining of public human services like primary school has become increasingly difficult. To somewhat remedy the miserable financial situation of small municipalities, and also to increase central, fiscal control over school maintenance, a tricky financial method was applied between 2004 and 2012. As a first step, budgetary entitlements to primary education were cut in 2007 by an average of ten per cent. Then additional earmarked funds were made available via municipal associations for those municipalities that united for joint service provision. Those municipalities that did not associate with others in keeping up their educational services were not entitled to additional entitlements. As recent research pointed out, due to this scheme, the number of villages capable of maintaining primary schools on their own dropped to one half of their former numbers between 2004 and 2008. (Balázs & Kovács, 2012) Many of the closed schools were small, segregated village schools, which was apparently in line with national and EU anti-segregation policies. However, a closer view reveals that most schools were closed without any careful preparation for the desegregation of pupils at the host school, and furthermore that the majority of representatives in the local councils simply did not want to run a school for the Roma, as long as non-Roma parents were educating their children elsewhere – generally at the schools of the local rural centre. (Kovács, 2012; Kovács & Váradi 2012; Nikitcher & Velkey, 2012; Vidra, 2012; Virág, 2012)

These circumstances have increased the gap between them and the majority society. Strong anti-Roma sentiments appeared as well: six Roma people were killed in targeted racial murders during the course of 2008-2009 they were attacked by a tiny group of extremists. Another warning signal: the far right with open anti-Roma politics got into Parliament in 2010.

In the times of brutality demanding human lives, on one hand, and in the era of consolidation of the school networks, on the other hand, meaning the closure of small schools, the efforts of the teachers in Mindszentgodisa, a village in south-west Hungary, to teach Roma and non-Roma children in an integrated manner, and, furthermore, by endowing them with personal care and warmth, certainly deserves our attention.

The inclusions of children with learning difficulties into regular classes begun here years before budgetary programmes supported by EU funds were started. This systematic work aimed at educating kids coming from families suffering from severe poverty, in order to

decrease their grave disadvantages. All that was needed from the staff was openness and a professional commitment, together with a lot of extra work.

Integrated teaching in the Mindszentgodisa primary school⁵

The villages, the villagers and the school

Mindszentgodisa is one of the decaying small villages in south-west of Hungary still provisioning some administrative, health and educational services for its own inhabitants, somewhat less than one thousand people, and three other tiny villages (Bakóca, Kisbeszterce and Kishajmás). The proportion of Roma in these villages is quite high ranging from 15% in Kisbeszterce to 30% in Kishajmás. All four villages are proud of that there are no ethnic conflicts among the inhabitants: Roma live in peace with non-Roma.

The primary school in Mindszentgodisa does not count as exceptional among other small schools of the Southern Transdanubian Region. It has also had to fight for survival, though it belongs to the ranks of the luckier ones with the number of pupils totalling 130. A bird's eye view provided by statistical data will not really render justice to the exceptional performance of the school staff, because competence indicators of the students are hardly better than the average. What happened at the school of Mindszentgodisa during the past five or six years, though, is exemplary.

A half a century ago, when the nearby shack colonies were dissolved and their inhabitants relocated, there was amply work for the Roma who moved into this region, and they worked willingly. Four labourers' buses took men daily to the mines of the nearby town Komló and the regional centre Pécs, and the women to the sewing shops. Many started small-scale gardening and animal husbandry on the side: they grew most of the vegetables for their own use for an entire year, they raised poultry, and there were even instances of fattening 15–20 pigs for sale. Many recall very cordial relationships between Gypsies in those times, for example, Anna Orsós, a Roma woman whose father was a miner, and cultivated a vineyard and other small-scale gardening on the side. "When we went up the mountain to hoe, we

⁵ The research project (TÁMOP 3.1.1.) carried out in 2010-2011 was aimed at exploring school networks and joint service provision in primary education in rural areas. Ten case studies were produced and published in a volume referred to in the above chapter (*Balázs & Kovács, 2012*)

never picked a single piece of fruit that belonged to others. Neighbours were practically forcing us to accept some... For instance, we did not have a well. They always told my dad: "Come in and get some water, János, even when we're not home! Just replace everything where you found it!" We were on very good terms with the neighbours, they were fond of us." After the system change, though, both money-making opportunities and household agriculture was over. The mines closed, the agricultural co-operative dissolved even those council lots inside the villages were sold where a few Roma families used to grow fodder for their animals, as free users. Only a few people remained occupied with growing food for their own consumption, mainly due to old habits, and the whole pattern is sinking into oblivion, both among the Roma and non-Roma.

After approaching each other's' child birth rate for two generations, an about-face can be observed in this regard too: in three of the villages, the gap is widening again in the strategies of family planning, with non-Roma having one child or two children, and Roma families having larger and larger families. "There are two dominant generations of people in this village, children and pensioners. The parents also constitute a group, they are adults, but they generally do not have jobs. The self-supporting capacity of the village is practically nil", complained the mayor of Mindszentgodisa in an interview.

While the signs of this demographic turnaround can be so far mostly observed in the growth of the number of children in the kindergarten, a net demographic loss is still the summary force of change, due to which the total number of inhabitants in the four villages has decreased by about five hundred people during the course of a single decade, and has altogether barely surpassed one thousand and a half in 2008. Thus the children living in the area have only been able to fill one kindergarten and one school, and the number of students in each class regularly remains under twenty. The decrease in the total number of children has given cause to serious worries in the past years – as it did elsewhere, since the co-financing burdens of the maintaining municipalities grew close to the border of tolerability by cuts in budgetary funding.

All the same, education in smaller groups at the school of Mindszentgodisa is expressly recommendable, since – parallel to the dramatic decline in opportunities for making a living – the number and the rate of children from severely disadvantaged families that start school careers is on the rise. These children not only come from families where unemployment has become permanent, with lack of incomes, as well as lack of education of the parents and

deficits in socialisation of children, which they bring with them while entering the school. Only extraordinary care can balance these disadvantages for which purpose the smaller classes actually provide very friendly circumstances. The number of students per class is only one condition among the many, though, and not the most important one. The most important factor is the teaching staff, which has no choice but to strive to save these children and to extend helpful arms. Teachers' motivation comes from their sense of professional conviction, from their humane qualities and commitments, as well as the heart-wrenching needs they face every day on the recipients' side.

Staff and education methods

Thirteen teachers were working full time at the school of Mindszentgodisa in May 2010, with stable jobs, including one teacher nearing retirement – fulfilling a so-called “premium year” –, and in addition one part-time mentor-teacher financed by the State and project programmes. The school had been missing three teachers since 2007, when municipal leaders decided to cut the number of teachers, and to integrate the economic management of the school with the municipal government (which spared yet another job). These measures, adopted by sheer necessity, were brought one year after the school was enlarged – an extra storey was built on the roof with the help of Phare funds⁶ – to include a library and a modern IT room. The municipal government was still heavily indebted due to the loan they had to take for the refurbishing works and for another project aimed at further education of the teachers⁷. Local leaders were forced to cut costs in order to avoid closing the just renovated school – and had to fire some of the teachers that had just been trained in the latest methods of education.

⁶ Phare was one of EU's pre accession funds, supporting – among others – infrastructural investments.

⁷ A project financed from the Human Resources Development Program, part of the first EU sponsored National Development Plan adopted after the accession in 2004.

Teaching children with learning difficulties in the general class was gradually introduced in the Mindszentgodisa school. Integrated teaching was launched by the young principal of that time and widely applied in the lower four classes between 2002 and 2008, while separate education of students with learning abilities was retained in the upper grades. That means that from 5 through 8 only skills were taught in integrated classrooms, while the main subjects were taught in separate classes with the help of special education teachers, along a separate syllabus.

It was 2003 when a practice called Internal Care Programme was introduced as an educational package aimed at developing children with social and cultural deficits. The practice was imported from Holland, where it was originally developed for the integration of immigrant children.

Internal Care⁸ means a differentiated education programme that takes family background into consideration as well. A file is kept of each child, another of his/her family, an “entry test” measures the child’s skills and capabilities upon entering school, and a survey follows the child’s development every six months. Individual

⁸ The full Hungarian name of this Dutch method was ‘System of Internal Care’

plans for each child's development are drawn up on the basis of these surveys. The class teacher and an Internal Care specialist will draw these plans up jointly during the first four classes. A system of filing is also part of the method: each child has a folder, where every significant test or skill survey and individual development plan is stored, so anyone can follow the development of each child from entry to graduation.

Although this project was stopped in 2006 and although neither of the complicated requirements were fulfilled completely, nor all goals of the programme could be met, there is still an agreement among those recalling it that this Dutch project gave the real head start to the integrated, inclusion-oriented education of children of disadvantaged families. This was the first programme in which everyone participated, thus it was possible for the teachers to adopt its basic philosophy, the child-centred and family-centred approach, as well as its requirements for differentiated, individual lines of development. Also co-operation among teachers was fortified both vertically, at the entry points from kindergarten to school, between the teachers of the first four grades and the teachers of the higher classes, and horizontally, e.g. among all the teachers working with the same students.

Since 2006, the full-scale integral education of disadvantaged children at Mindszentgodisa has become three-sided within the IPS scheme (IPS – Integrating Pedagogical System) launched by the government in 2003. It aims to involve not only pupils but also their parents, by arranging every three months a meeting with parents, where a written evaluation of the children's performance and development is provided, and the further steps towards progress are discussed. This practice involves parents – if they have such ambitions and are able to do it – as partners of teachers in supporting their children's study times at home. Anna Orsós, a Romany woman who raised her two smaller children alone, as a widow, is among those who appreciate the extra value of inclusion-oriented education brought about by addressing and involving parents. “The teacher told me personally how I could help and with what, what were all those things I had to pay attention to. And... from then on I was always checking her, asking her whether she did homework as requested” Many parents of course could not use the advantage of the offered partnership role, and there were also those who did not even show up at the meetings. In such cases as “the mother not being able to pay bus fares, having to cross the woods on foot in chilly winter to get here, the class teachers will ask for the help of Family Social Services.” The activities of the Family Social Services financed by an association of 27 municipalities of the micro-regional (district) level, is much appreciated,

even if people wish they could devote more attention to such families and children living in extreme poverty in the four villages.

According to the headmaster, though “the snowball was started” by the Integral Care programme, the EU financed training session was also needed so that the members of the teachers’ board would not only merely accept and acquiesce to the new, inclusion-oriented, child-centred, differentiating pedagogy, but also become immersed in it. When I was asking the principal and others about the secrecy of the Mindszentgodisa school, they all stressed opportunities that only a small school can provide. “Our school is almost like a family. We know everyone by name, we know the parents, we are a family-centred school... We make sure it’s not only in class that we see that kid but also outside of school, and we invest a lot of energy – sometimes more than possible – in getting them to theatres, libraries, or for a trip to see the downtown of Pécs, the regional centre, organised by project programmes... We have one-day and several-days class excursions, nature walks, forest school, and those also help greatly. Ever since I started doing nature walks, I never had a discipline problem with those kids that came along...”

Close relationships, the utmost amount of care, spending time together are just as important elements of the struggle for the children within the new educational approach. One thing presupposes another – that is the only natural way to remedy the defects in socialisation. This is where the number of pupils in each class becomes important along with class composition. “Kids with behavioural problems simply cannot be handled well in classes of 26-27... they are almost one-person jobs for the teacher, you always have to be present to provide care, to watch them and give them encouragement, or, God forbid, even to discipline them sometimes,” says Magdolna Papp, today Mayor of a dwarf village, formerly a teacher for a long time in a small school nearby. She thinks that the optimal class size would be 15–20 full-day students, with pairs of teachers dividing morning and afternoon programmes between them, working in partnership and helped by professional educational assistants. Out of all these conditions, only the small classes are a given and all-day schooling remains a distant dream. Here you must provide what necessity demands, and exactly the way it is required. You have to provide care after school and oversee the study room. Teachers have to accept extra duties, watch all those lagging behind with keen eyes, and involve them in development in small groups and individually, in the morning and in the afternoon; and if nothing works because the kid is tired, by using e-learning.

The virtues of a small school are paramount in such a context, and irreplaceable, especially in the first four grades. “I rely on empathy when I turn to the parents and their child, and they also have empathy towards me. ... Trust. ... Personal, close relationships. ... A family atmosphere...” one teacher enumerates, and adds that all other conditions are provided, like modern equipment, to which small numbers of pupils can actually secure a more regular and an easier access. “We could no longer work without these methods. We simply could not accomplish our goals. There are very few small schools like ours with such a well-trained staff. We took at least 300 hours of training sessions. Whatever you expect in terms of IPS, we know it already.” Paying attention to children, including a knowledge of their circumstances, and their everyday troubles is not only an opportunity in a small school, provided in part by the small classes, but also – at least in Mindszentgodisa – a moral and professional requirement, supported by individual teachers’ attitudes, and also by the requirements of the child-centred educational methods they follow. The teachers want to find out why a certain child turned into a troublemaker from one day to the next, or why another one is suddenly depressed. They know when a child has serious family troubles, and avoid calling him or her in front of the class to answer, and, if necessary, they may even intervene in

crisis: they sometimes have to rescue children from mounting aggression in the family, and take them to a grandmother or an aunt in another village. Also, they monitor their progress afterwards – as long as the teacher’s capacities allow it.

Frequently, deep human relationships develop between students and teachers in such a small school, which can motivate talented children and – maybe temporarily – can tame students, who are just getting wilder and wilder in their pre-puberty, opposing their parents’ requests. “It happens sometimes that it’s the parent, usually the mother who calls frantically that she can’t get the kid out of bed. I witnessed once when my colleague Zsuzsa was discussing with a parent, “Just hand me over the phone to him!” The parent obeyed, and Zsuzsa said, “Listen, Zsolti! Get on the next bus, will you please, we are waiting for you!”

Here children have nothing to hide in front of one another. They learn to accept another child as he or she is, as a Roma if he / she is one, as a poor person if he / she is one. “I think some of these kids would feel ashamed in a city school for their clothes, their shoes. You can see yourself in those classes where they have a pair of change shoes, what kind of shoes they come in, and how they dress. Sometimes we get them a pair of boots, or I buy them myself, so a kid wouldn’t be walking in boots with holes in them. About half of the kids live in such conditions nowadays.”

The Impacts

What is this all enough for, and what is still lacking? How far can the hands of the teachers and the school reach, at what point are they helpless, and where does their influence ends?

What other participants would be needed for success?

The headmaster answers my three questions with a list of results: from all pupils 30–40% with multiple disadvantages continued studies at high schools which provide maturation – and actually graduating there successfully – to minimal drop-out rates and decreased absenteeism.

At a school in a more favourable social milieu, this would be the normal starting level, you would not have to work for it especially. At Mindszentgodisa, however, strenuous work performed with empathy has to back all these results, truly worthy of appreciation. The Mayor of Kishajmás, one of the co-financing settlements says, “The way I see it, children are never left behind by this school, if there is any reasonable possibility. And staff wants not to provide the minimum, they strive for quality education. The teachers are excellent. I am judging this from a strictly human point of view; I simply know they love these kids. They are familiar

with the problems and the family background of each and every child from this village, and I feel they are trying to bring out the maximum from every one of them.”

The results on the headmaster’s list are almost taken for granted now, they are everyday occurrences. The school, however, also boasts of alumni with some exceptional performance: one young woman: Anikó Orsós, and a young man, Attila László, for example, Roma youth in their twenties. They both graduated from college, though coming from disadvantaged families, and they still live at a segregated residential part of Mindszentgodisa with their respective families. Though their success is mostly based on their own diligence and persistence, the role played by their families as well as their elementary and high school teachers cannot be underestimated.

Attila continued his studies at the high school of the nearby town Komló, which he chose mostly because his favourite teachers, among them the mathematics teacher, also graduated there. Mathematics has always been Attila’s favourite subject, while he had always trouble with literature and languages. This boy with exceptional learning skills was supported and encouraged both by his parents, especially the father, and his teachers. Teachers helped him to get scholarships too: Attila received a grant from the Soros Foundation as well as help from MACIKA [the Public Foundation for the Gypsies of Hungary]. “I was constantly stimulated, they kept on telling me that the only way I could realise myself in the future was to have some training or degree, that’s the only way. They were helping me and encouraging me ... It was a great feeling when they kept on noticing me. Part of me thought I was studying for my own sake, another part said I had to prove to my teachers that I was not going to be a screwed-up kid... My dad was also telling me all the time to keep on studying: he would have done the same if there had been such an opportunity in his time.” Attila was a shy, reticent boy, so teachers did not want to involve him in open study competitions, they had to be satisfied that he was a frequent participant at mathematics student clubs and at the sports club, and that he wanted to gain their approval with every inch of his being, to make them become proud of him. Successfully passing his exams in building engineering, he was eight months unemployed, before landing to a job in Komló.

Anikó Orsós, the eldest daughter of Anna Orsós was a “talented girl with great manual skills.” She was early to start reading, and she would have learned writing in kindergarten too. It was her mother who feared to teach her. Thus she heaped her child with “only” colouring books,

crayons and pencils, and puzzles. Anikó was taking the obstacles of the first four grades with flying colours, she picked up knowledge easily. A warm and accepting environment was provided to her at home, at the same time high standards were expected: her mother, who worked at the shoe factory of Komló for 15 years as a maker of upper leather parts, used to love her work. She already returned from maternity leave to her job when Anikó was 2.5 years old, because when she was not there, “the job just did not go the same way.” In the evenings, she loved to tell stories to her children, both in Hungarian and in Roma language, from books or by heart. Anikó’s greatest joy was her grandfather’s appreciation, which he showed to her whenever she brought a praise mark or a good mark from school. Her studying was important in her home environment, as was the support of her studies by her mother Anna, who was pleased with her daughter’s good grades, but never scolded her children if they happened to bring a grade worse than expected. When she was at the seventh grade, she was selected to Gandhi High School⁹ in Pécs, the regional centre, where she was surrounded by the same unconditional acceptance she had experienced in Mindszentgodisa. “They received all of us with great love at Gandhi, and they really appreciated children in such a way that they helped us establish self-confidence. They also did a superb job of teaching...” Apart from her ability to strive for goals, and her diligence, what she needed most was her mother’s support and the tolerant atmosphere of encouragement in Gandhi High School in order to get her through to college. “I was at a low point for a long time, but after a time I got out of the pit, then I was able to keep my level, I could go and try for the college entrance exam, and I was admitted.”

As she did not find a proper job, she was teaching Roma language¹⁰ part time in a segregated school of the town Kaposvár, 30 km far from Mindszentgodisa – this was hardly sufficient to make a living and did not satisfy her ambitions. Thus she was eager in 2010, when she was interviewed, to participate in the programme “Roma People in Public Administration,” among the 150 young Roma people, with college degree, who passed a specific exam qualifying them for work in public administration. “Now it’s time to say good-bye to the family, because all you can do in this village is to grow old... I’m at the point where I want to leave, and if it is Budapest [where I can find a job], it will have to be Budapest.”

⁹ A secondary school established by the Gandhi Foundation in the regional centre in 1994 in Pécs educating Roma youth.

¹⁰ One of the Romany languages used in the South-Transdanubian region

If we are looking for the common denominator behind the success stories of Anikó and Attila, apart from their talent, we must underline their family and teachers encouraging them to move on, and also the accepting atmosphere, which supported their self-confidence. Both started very well at the first four classes of primary school, Anikó received support and trust to continue at the Gandhi High School, Attila received similar support at Mindszentgodisa and Komló. Anikó was not even twenty when she lost her father, and Attila was just facing the last challenges of college when his father died, and yet they still continued. This would not have been possible without a unified stand of the family, neither without the scholarships and grants these young people were supported by. There are a host of obstacles before a young person if he or she wants to complete high school when starting from abject poverty, even if such a person is very talented. Therefore they need persistent love, and financial as well as psychological support until they hold their degrees in their hands.

Of course it was sad and demoralising when in possession of such a hard-earned degree, they turn up unemployed just like their unlearned fellows. Although the hardships experienced by these two young college graduates show that a college degree by itself is not a guarantee for an easy success, perhaps there will be others who follow their suit: Anikó's younger sister Krisztina was also a student at Gandhi High School, while three students from Kishajmás took their GDE's at Leövey Klára High School, a most prestigious institution of learning in the city of Pécs in 2010. All four were studying with a government scholarship targeting talented kids with social and ethnic disadvantages. The students from Kishajmás were supported also by the municipality throughout their secondary school studies, each by a monthly stipend of a modest sum of HUF 5,000 (€17). "These are all kids with good abilities, all three are half Roma: they are talented and smart. When they were ready to enter high school, their class teacher sought me out to get some support in the form of a scholarship, and to help in encouraging parents to prevent their dropping out. I could see that she really wanted these children to find their places and not to be left behind... So far it is a success story, and I hope this is not the end of it, I hope they will continue their studies. These kids really have to strive for everything, they have to work very hard, with family backgrounds like... nothing" - said the Mayor of Kishajmás.

Limitations and failures

The true value of success is seen in the light of opposing stories with sad ending. One can hear many such stories at Mindszentgodisa, as well. When looking for causes, the people mostly say "a lack of a family background": children who arrive in a city will not get enough psychological support from home, the goals they aimed at start to look increasingly unattainable, and after experiencing failure after failure, their self-confidence will crumble. "One time I was teaching a very smart kid, a Roma boy from Bakóca. That was when they started the high school from fifth class up to twelfth in the town of Dombóvár. I went to talk to his parents, and we enrolled him there. Headmaster Bertalan told me in Dombóvár: "We've never had a Roma kid before!« The boy was accepted. The family failed to stand behind him though. They promised me everything, but they could not make it: I was the one that went to PTA meetings in their stead, then I was prodding the parents, but all in vain. Finally, he dropped out," Zsuzsanna Simon a teacher of the Mindszentgodisa school recalls. "I had another student," she goes on, "who participated at the national poetry recital competition... Everyone cried tears when he was reciting a poem... The family moved away, his parents didn't pay attention, and he became the biggest underworld personality."

Another girl the Mayor of Kishajmás was telling about did not come from a Roma background. This girl started high school in Pécs relying on the same scholarship eligible to disadvantaged kids mentioned above. “She just could not take the discipline required at the boarding school, and she was absent a lot. Family Social Services sought her out to give her some support. She was enrolled again, then, again with the help of Family Social Services, we enrolled her to yet another school, then a third one, perhaps even a fourth one. But finally she dropped to such depths you cannot imagine... She had left her family, and gave birth to a premature baby... She was beyond help – we tried everything, I think, for about two years. When children leave the warm and friendly environment of the Mindszentgodisa school and get to a high school or a vocational school in Pécs, all it takes is an instant, or maybe six months at the maximum, and many of them drop out.” Exactly that is the point which brings up a haunting dilemma: whether children should step out of this environment earlier? Or is it that the loving and understanding world of a small school pushes the limit until which deficits of socialisation can be still corrected for a longer time? There is no one single right answer to these questions.

In several conversations people brought up an excessive “mommy care,” i.e. giving too much support, as a possible source of danger, and not only when speaking about children. A teacher at the higher level expressed most succinctly: “Here parents need the same amount of support, you have to practically act like their mothers; you’ve to take care of everything for them... Actually, we are ourselves frequently not sure if this is the way to go, to give all we can to a child, to take care of everything, or should perhaps less be done, because then they would be forced to think the situation through. We can be so satisfied with ourselves because we do all this for the children, but I am not sure if this is the best in the long run!”

Two more motifs frequently surfacing in conversations should be mentioned here, which mark out the limits of the school’s scope of influence. One is the helplessness, which teachers voiced (with strong uncertainty) in respect to the backgrounds of the failures told earlier: facing families which have sunken into poverty, and do not co-operate to provide psychological support to their children: “We cannot [change] their families. Although we do say that the parents have been our students as well, which is true, and yet...” one teacher muses. Another negative factor is “bad company” which grabs boys and girls earlier showing much promise. This reason also came up in interviews with Anikó and Attila. They also felt

their earlier classmates were mixing with – as they put it – bad company, and thereby they got alienated. These two motifs show that the responsibility and the scope of influence of an elementary school, together with its “intervention powers” will stop at the abstract boundary of the school. Painful as it might be, school programs and teachers cannot change masses of social and institutional anomalies, such as the hopelessness of unemployment or the one-way streets of vocational schools. But maybe that would be beyond the school’s duties anyway.

Closing remarks

As a summary and adaptation of Ilkka’s efforts to promote Roma integration in the Finnish context, the Mindszentgodisa prescription goes as follows: “Take an energetic young principal and a big dose of devoted teachers, and you can start fighting massive disadvantages of Roma kids” This contribution is primarily meant to honour Ilkka Alanen’s oeuvre but the staff of the elementary school in Mindszentgodisa is also been paid tribute to, in the hope that they can continue their blessed work after January 2013 as well, when elementary education will be re-nationalised in Hungary.

Bibliography

- Balázs, É. and Kovács K. (2012), Kistérségi és mikrotérségi társulások a közoktatásban. In Balázs, É. and Kovács K. (eds.), *Többcélú küzdelem, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet*, Budapest, pp. 17-64
- Kovács, K. (2010), Social and Administrative Crises Interlocking: the Misery of Rural Peripheries in Hungary. *Eastern European Countryside*. 16, pp. 89-113.
- Kovács, K. (2012), Rescuing a small village school in the context of Rural Change. *Journal of Rural Studies*, 28 (2) 108-117
- Kovács, K. and Váradi M. (2012), Már mindenki együttműködik... In Balázs É. and Kovács K. (eds.), *Többcélú küzdelem, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet*, Budapest, pp. 65-112
- Köllő, J. (2009), *A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a poszt-szocialista gazdaságban*. Osiris, Budapest, 245 p.
- Nikitcher, P. and Velkey G. (2012), Mert az iskolának maradnia kell. In Balázs, É. and Kovács, K. (eds.), *Többcélú küzdelem, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet*, Budapest, pp. 207-243
- Virág, T. (2012), A “sötét Abaújtól” ... Közoktatás szervezés az Encsi kistérségben. In Balázs, É. and Kovács, K. (eds.), *Többcélú küzdelem, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet*, Budapest, pp. 273-274
- Vidra, Zs. (2012), Közoktatás szervezés a Nagykállói kistérségben . In Balázs, É. and Kovács, K. (eds.), *Többcélú küzdelem, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet*, Budapest, pp. 275-306

Tutkijat Alanen ja Oksa "Pientilan emäntien iltamat" ohjelmassa Valtimolla 1975. Valtimolaiset emännät Aini Väyrynen ja Sanni Sormunen kysyvät välikäsien osuutta maidon hinnassa. Välikäsien pussi on pohjaton.

In 1975 researchers Alanen and Oksa participated in the TV-show "The Night of the Small Farmers' Wives". Aini Väyrynen of the Rasimäki village and Sanni Sormunen of the Sivakka village ask about the share of the middle-men in the milk price.

JÄLKIÄ KYLILTÄ

Traces of Villages

Karjalaisuutta Joensuusta Jyskyjärvelle, Helsingistä Leningradiin

Kaija Heikkinen

Natasja, kultainen heimosisaremme, avasi meille kiehtovan näkymän karjalaiseen kulttuuriin. Kalevalalainen elämänmuoto oli säilynyt pitkään Kuujärvellä ja muualla Aunuksessa. Itkijänaiset, värttinällä kehrääjät ja muut kansantaitajat olivat siinä silmiemme edessä. Perinteiden kunnioittaminen oli itsestänselvyyys. Kodit olivat erittäin siistejä, vaikka aineellinen puute olikin selvästi havaittavissa. Käsien kirjutut, puhtaat käspaikkaset riippuivat pirtin seinillä ja vuoteet oli petattu kauniisti valkoisilla peitteillä ja tyynyillä itäkarjalaiseen tapaan. Kalevalainen vieraanvaraisuus ja ystävällisyys henki aitona jokaisesta kodista...’Tulethan tzajulle illalla, tulethan... (Hakko 1988, 230- 231).

Yllä oleva lainaus on otettu sota-aikana Aunuksessa olleen lotan muistelmista. Nykyisessä tutkimuksessani (työnimeltään *Yhdessä vai yksin. Rintamanaisten monta sotaa* 1) lähestyn sukupuolen ja etnisyyden yhteen kietoutumisen problematiikkaa sodan kontekstissa rintamanaisten muistelmien pohjalta. Tutkimuksen viitekehys muodostuu muistitietotutkimuksesta (ks. Fingerroos ym. 2006). Muistitieto on tässä tapauksessa naisten kirjoittamia tai haastattelujen pohjalta tehtyjä kuvauksia, siis julkaistuja tekstejä. Suurin osa kirjoituksista on lottien muistelmia, sillä lotat ovat olleet muita aktiivisempia muistelemisessa. Heitä on motivoinut tarve palauttaa lottien pilattu maine, kuten asia yleensä ilmaistaan. Tosiasiassa rintamalla liki puolet naisista edusti muita organisaatioita (Kinnunen 2006, 263). Hoitohenkilökuntaa (naispuoliset lääkärit, sairaanhoitajat ja apusisaret) oli tullut Suomen Punaisen Ristin lähettämänä ja sotilaskoteja pitivät sotilaskotisisaret. Naisia oli matkustanut rintamalle ja valloitetuun Karjalaan myös ns. siviilityöpaikkojen työntekijöinä, ns. työvelvollisina. Noin sadasta eripituisesta kirjoituksesta on tehty sisältö- ja osin tyylianalyysi. Yllä oleva kirjoitus edustaa monessa mielessä rintamanaisten teksteille ominaista tyyliä. Tästänsävyisiä kuvauksia on runsaasti. Niille ominaista on ote, jossa paikallisten elämää, kuljettuja kylämaisemia ja asutusta katsellaan kansallisromanttisesti Kalevalan läpi. Vanhoista tavoista kirjoitetaan ihastellen: "Vuosikymmenten takaa väikkyy Paatenen kylänäkymä unenomaisena mielessäni" (Luoto 1992, 53).

Voisin omasta puolestani toistaa: vielä vuosikymmenien päästä elää kenttätyömatka Paateneseen mielessäni jännittävänä ja jonkin verran dramaattisenaakin. Ollessani etnologian jatko-opiskelijana Leningradin yliopistossa 1970-luvulla olin päässyt esittämieni hartaiden pyyntöjen jälkeen mukaan Venäjän Tiedeakatemian Petroskoin filiaalinen työntekijöiden järjestämälle kenttätyömatkalle. Tuolloin ulkomaalaisen ei ollut mahdollista liikkua maaseudulla. Ymmärrän hyvin, ettei tässä oma haluni ollut kovinkaan painava, vaan että pääsy oli monen eri tahon maanittelun vaikutusta.

Matkasta en muista juuri muuta kuin, että olin koko ajan pää pyörällä karjalaiskylien ja maiseman kauneudesta. Suomalaisuuttani ei haluttu korostaa, päinvastoin, esiinnyin murtaen venäjää puhuvana sikäläisenä. Tämä rooli mahdollisti sen, että asukkaat puhuivat myös sota-ajan raaosta puolista, kuten suomalaisten ylläpitämistä leireistä. Kenttätöiden aiheena oli tosin normaali kansanrunouden ja etnografisen aineiston keruu. Rooliini tuli jännitettä siitä, että olin kiinnostunut keskellä Paatenen taajamaa pystytetystä partisaanien muistomerkistä. Paikallismuseossa kävin läpi sotaa käsittelevää aineistoa, ja ymmärsin Paatenen olleen sota-aikana neuvostoliittolaisten vastarinnan yksi tukialue. Kauniissa Mäntyselän kylässä esiteltiin rivi rannalla olevia uloslämpiviä saunoja, jotka suomalaisten sanottiin rakentaneen sodan aikana. Muutenhan Karjalassa tuolloin 1970-luvulla ja vielä nykyäänkin ovat savusaunat yleisiä. Kertoessani kotona käyneeni Karhumäessä, mistä matka oli jatkunut Paateneseen pikkubussilla, mainitsi isäni, joka ei koskaan puhunut sota-ajasta kotona, olleensa Karhumäessä. Karhumäkeä ympäröiville korkeille kukkuloille oli sijoitettu suomalaisten tykit ja niiden mukana isäni.

Paatene tulee esiin monista rintamanaisten kirjoituksista. Sitä verrataan lähellä sijainneeseen pieneen, puhtaasti karjalaiseen Sellin kylään, jonne kenttäsairaala oli sitten siirretty Paatenen osoittauduttua liian levottomaksi. Vaikka naiset eivät juuri kirjoita partisaaneista, tulee Paatene partisaanien paikkana epäsuorasti esiin, kuten myös toinen sota-aikana vaarallinen paikka, ja minulle myöhempien tutkimusteni pohjalta tuttu vepsäläiskylä, Soutjärvi. Huomaan taas uudelleen ottaneeni käsittelyyn lähes koko tutkijatoimintani ajan kiinnostaneen, ajoittain unohtuneen, mutta aina jossakin alitajunnassa vaivanneen karjalaisteemaan. Koska karjalaisuuteen liittyy uskonnonkaltaista tunnustuksellisuutta, määrittelen asemani tässä: minulla ei ole karjalaisjuuria. Pääsin jatko-opiskelijana Helsingin yliopistossa suureen ortodoksista perinnettä koskevaan tutkimushankkeeseen, joka mahdollisti kiertämisen Salmin siirtokarjalaisten luona Maaningalla. Sieltä kerättyyn aineistoon pohjautuu väitöskirjani Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus (1989), joka toi esille rajakarjalaisten kaksijakoisen identiteetin Venäjän ja Suomen, venäläisyyden ja suomalaisuuden välissä. Karjalaisten fyysinen ja henkinen sijaitseminen suomalaisten ja venäläisten välissä, valtiollisin termein sanottuna kahden puolen rajaa, on aiheuttanut sen, että karjalaisiin on kohdistunut suuri poliittinen, kulttuurinen ja tieteellinen kiinnostus molemmilta puolilta.

Heimoatteen suomalaiset Karjalassa 1800-luvulla

Karjalan tutkimista monimutkaistaa itse Karjala-käsitteen epäselvyys. Käsiteanalyysi suomalaisten käyttämistä etnisistä ja alueellisista nimityksistä tuo esille kiinnostavia muutoksia, jotka voidaan yhdistää Suomen kansallisideologian kehitykseen 1800-luvulla (Heikkinen 1984). Analyysi on tehty kansallisten tieteiden edustajien, kuten kielitieteilijöiden, etnografien ja kansanrunouden kerääjien matkakuvauksista alkaen A. J. Sjögrenistä ja Elias Lönnrotista. Käsitteistä paljastuu irtiotta venäläisyydestä, sen kontrastointia suomalaisuudelle ja karjalaisuudelle. Venäläisyyden vaikutus nähdään pelkästään karjalaisuutta pilaavana. Valitellaan karjalan kielen, perinteen, mytologian ja vanhojen tapojen katoamista. Tarkastelutavassa on paljon implisiittistä vertailua omaan kulttuuriin. Tekstit vilisevät sellaisia mainintoja “kuin meillä”, “eri lailla kuin”, “oudosti”, “kummallinen”. Vertailumekanismi on periaatteessa yksinkertainen. Useimpien kirjoittajien yhteydessä jää kuitenkin epäselväksi, mikä on toisaalta erilaista ja toisaalta samankaltaista. Outouden ja tuttuuden havaitsemista seuraa yleensä melko intuitiivisesti käytetty etnistäminen eli karjalaiseksi, suomalaiseksi tai venäläiseksi leimaaminen. Etnistetut luonnehdinnat kantavat etnosentristä arvolatausta. “Tyypillistä karjalaista” tarkoittaa itse asiassa suomalaista tai ainakin jotakin suomalaisenkaltaista.

Etnistäminen on jo alkuasetelmastaan käsin synnyttänyt suomalaisten kuvauksiin selvästi havaittavaa hierarkkista tarkastelua. Toisaalta Suomen karjalaiset ovat “meitä” ja toisaalta vieraita; Venäjän karjalaiset ovat “enemmän” vieraita kuin Suomen karjalaiset, mutta kuitenkin “meitä”, “omia suomalaisia” kuten yksi kulkijoista, Vienan Karjalassa 1900-luvun vaihteessa kulkenut A.W. Ervasti vakuuttamalla vakuutti ylitettyään Venäjän rajan. ”Mutta eihän tämä ole vierasta maata, vaan aivan omaa meidän.” Hän ilmoittaa lukevansa “...Venäjän Karjalankin meidän suomalaisten isänmaahan, vaikka meillä vielä tavallisesti isänmaalla käsitetään ainoastaan suuriruhtinaskunta.” Näin venyttämällä isänmaan käsitettä Ervasti onnistuu vakuuttamaan, että (Venäjän) Karjalassa nähty ja koettu koskee “omaa maata ja omia oloja”. (Ervasti 1918, 18.) Teksteistä vaistoaa samanaikaisesti karjalaisuuden ihailun kanssa etäisyyttä, vierautta ja eron tuntoja. On monenlaista havaintojen tekoa, mutta ei niiden systemaattista pohdintaa. On luettavissa pyrkimystä ”heimoveljeyteen”. Tulee esille suomalaisten vieraudentunteita näennäisesti tutuilla paikoilla ja samalla epäluuloa väestöä kohtaan.

Vähitellen Karjalassa alettiin kulkea entistä enemmän tunnelmoiden. 1800-luvun loppupuolella empiiristen havaintojen tarkkuus alkoi vähetä ja yleistävä spekulatiivinen tarkastelutapa levitä. Ei

kirjoiteta enää konkreettisia kuvauksia, joita on esimerkiksi Elias Lönnrotilla (Lönnrot 1902), jota voidaan havaintojen tekotavan perusteella pitää empiristinä. Kuvauksiin tulee yhä enemmän opittua kerrontaa, luetun kautta tullutta tarkastelutapaa. Ne tulevat hämyisemmiksi. Kulkemisen ja siten myös havainnoinnin lähtökohtana onkin yhä useammin "...halu viettää metsäläiselämää... pitää pakinaa muschikko in kera.. kuulla kannelta soitettavan ja vanhoja Kalevalan runoja laulettavan...“, kuten asian ilmaisee O. A. Forsström (Forsström 1883). Aletaan kuvata entistä enemmän omia tuntemuksia, huudahdellaan ihastuksesta ja huokaillaan. Otteeseen on tullut sisäänpäin kääntymistä ja sitä kautta sumuisuutta, mikä on tuttua varsinkin taiteilijakareliaanien kohdalla. Otan vielä yhden esimerkin tunnelmoinnista U. T. Sireliukselta, joka on kunnostautunut ammattitaitoisena suomalaisugrialaisten kansojen tutkijana. Hänen matkansa Karjalaan vaikuttaa jonkinlaiselta episodilta, mutta siitä syntynyt teksti edustaa tuolle ajalle tyypillistä otetta. "Vienan Karjala! Näissä sanoissa on jotain, joka heti mielen sytyttää: Kalevalan runot, satujen maailma, mistä ne pulppuavat, kaikuva, kaihova kannel..." (Sirelius 1911.) Tämänkaltaista tulokulmaa luonnehdin sumeudeksi, ja sitä on helppo tunnistaa niin 1800-luvun kuin sota-ajan ja 2000-luvun Karjalaa koskevista kirjoituksista. Aluenimitykset ovat pysyneet epämääräisinä kerraten muutosta, joka on nähtävillä jo vanhoissa teksteissä. 1800-luvulla käytetyt suhteellisen tarkat hallinnollis- valtiolliset käsitteet alkoivat vuosisadan vaihteessa korvautua etnis-alueellisilla. Esimerkiksi "Arkangelin kuvernementista" tulee epämääräinen "Viena". (Heikkinen 1984, 156.) Kulkijat matkaavat Suomesta epäselvään Karjalaksi kutsuttuun maahan, joka oli jotakin kuvitteellista, ei mitään täsmällisen historiallista eikä valtiollista.

Karjalaa koskeva matkakirjallisuus on totuttu jakamaan kansallisromanttiseen ja poliittiseen (Sihvo 1973). Jakoa on kuitenkin pidettävä ehdollisena. Karjalan modernisointia aktiivisesti propagoivien voidaan sanoa edustavan realistista politisoitunutta otetta, mikäli realismilla tarkoitetaan taloudellisten olojen käsittelyä ja kehittämissuunnitelmien esittämistä. Näin ollen romanttisen ja realistisen suhtautumistavan välillä toimii työnjako. Realistisella kirjoittamisella perustellaan tarvetta Karjalan "auttamiseen" ja romanttinen suhtautuminen synnyttää etnisen myötätunnon kyllästämiä tekstejä. Muiden kansallisuuksien hahmottaminen on olennainen osa kansallisideologian kehitystä. Tässä prosessissa "vieraita" kansoja tutkivilla tieteillä on olennainen tehtävä. Sekä romanttista että realistista painotusta voidaan pitää modernisaatioon kietoutuneen kansallisuusaatteen olennaisina osina. Matkakuvauksissa tulee esille nationalismiin kuuluva ristiriita, jossa katsotaan yhtäaikaaisesti taakse ja eteenpäin. Siinä kehitellään oletetun yhtenäisen kansan mytologista menneisyyttä, jonka avulla rakennetaan tulevaisuuteen suuntautuvaa

nykyaikaista poliittista projektia. Nationalismi on (ollut) ennen kaikkea modernin politiikan muoto. (Kandiyoti 1991, 431.)

Rintamanaisten tuttu ja vieras karjalainen

Suuri osa rintamanaisten kirjoituksista käsittelee olemista miehityssä Karjalassa eli tuolloisessa Neuvosto-Karjalassa, jota Suomessa kutsuttiin ja kutsutaan osin vieläkin Itä-Karjalaksi. Suomalaiset asettuivat elämään valloittajina paikallisen väestön pariin, lähinnä naisten, vanhusten ja lasten joukkoon, sillä nuoremmat miehet olivat puna-armeijassa. Miehitylle alueelle pystytettiin etniseen diskriminaatioon perustuva hallinto. Väestö jaettiin kansallisiin ja epäkansallisiin. Kansallisia olivat karjalaiset, vepsäläiset, inkeriläiset ja muut suomalaisugrilaiset. (Laine 1982, 116-125; Seppälä 1989, 40-45, 75-89.) Maaseudun kylissä oli nähtävissä odotuksenkaltaista perinnekulttuuria, joka miellytti suomalaisia. Sen sijaan kaupunkien urbaani ja monietninen elämä ei tunnu suomalaisia naisia kiinnostaneen. Kaupungeissa asui monietnistä väestöä, josta ns. epäkansallinen väestö eli lähinnä venäläiset ja muut slaavit oli siirretty pääsääntöisesti leireille. Leireiltä heitä vietiin päivittäin töihin. (Laine 1982, 116-125; Seppälä 1989, 40-45, 75-89.) Kirjoituksissa on paljon kuvauksia karjalaisista ja vepsäläisistä. Aktualisoituu oma ja vieras etnisyys niin, että niistä on luettavissa tuttu asetelma venäläisyyden torjuntaa ja aidoksi karjalaisuudeksi määriteltyä arkaistista karjalaisuutta (ja vepsäläisyyttä). Ne ovat kansatieteellissävyisiä tekstejä täynnä tutuntuntuista kuvausta piirakoista, tsajunjuonnista ja partasuumusikoista. Seuraavassa esittelen yhden esimerkin kautta karjalaiskuvien kierrätystä. Lääkintälottana toiminut Anna Luoto kuvaa värikkäästi Paatenessa järjestettyä joulujuhlaa, jossa "karjalainen maatuska" oli ollut pukeutuneena "siitsaan" eli eräänlaiseen liivihameen tapaiseen perinteiseen asuun. Lauantai- ja pyhäiltoina karjalaistytöt olivat kävelleet pyhävaatteissaan "dorogalla gulaitshemassa", kuten kirjoittaja sanoo. (Luoto 1992, 51, 83.) Paatenen "dorogalla" kulkevat tytöt ovat olleet muutenkin suosittuja. Heitä on ihasteltu ja valokuvattu. Museovirastoon on päätyneet valokuvia tyttöjoukosta, jossa yhdeksän tyttöä kulkee tien leveydeltä käsikynkkää tasatahtiin. Kuvat ovat vuodelta 1942 ja ne on otettu kansatieteilijän otteella niin että tyttöjen asut näkyvät sekä edestä - että takaapäin. (Museovirasto SUK 453 - 470 ja 423 - 361.) Samantyyppisestä vaatteesta antoi 1800-luvun puolivälissä kulkenut suomalainen F. Polen seuraavan arvion "... Venäjän Karjalassa naisväki, olletikin likempänä rajaa, melkeen yli kantaan, saapi sanoa, ei näyttänyt miltään. Ruma vaatepartensa onkin tälle syynä. Kainaloihin kiskovat hameensa...ymmärrettävää on miltä kukin, etenkin vaimo-ihminen näin säkkiin pukeutuen näytti"

(Polen 1904, 44). Sarafaani- tai ferezihameen väljä etuosa antanee vaikutelman säkkimäisestä vaatteesta kainaloihin kiskottuna. Vaikka sitaatit ovat kokonaan eri aikakausilta ja erilaisista konteksteista, tulee niistä esille tuttu ristiriitainen suhtautuminen karjalaiseen kulttuuriin ja varsinkin sen venäläisperäisiin piirteisiin.

Väitöskirjassani käytin kyseistä tyttöjen guljailu-kuvaa hyväkseni kerätessäni haastatteluaineistoa Salmin evakoilta. Kuvassa näkyviä asuja kommentoitiin seuraavasti: ”...naisilla oli niinku ferezi-puku, no tässähän se on”; ”...äitil, vanhemmilla, ei nuorilla”; ”...tämähän on niinku ferezi-puku, että siinä on rinnuksen kanssa...” (Heikkinen 1989, 256- 259.) Pohjois-Karjalassa kehitetty ns. rajakarjalaisen naisen kansanpuku, nimeltään ferezi antoi haastattelussa kuvan katselijoille tunnistamiseen kiintopisteen.

Yllä olevaa voidaan pitää esimerkkinä perinteisen kulttuurin herättämisestä ristiriitaisista tunteista, ja siitä tulee esille, miten ilmiön karjalaiseksi määrittely eli etnistäminen on ongelmallistunut. Myös rintamanaisten kirjoituksista on helppo lukea vastenmielisen venäläisyyden häivyttämistä. On nähtävillä kaksoisväritys: toisaalta Karjalaa kuvataan karelianistisesti aidon perinteen ja toisaalta kulttuurisen, sosiaalisen ja taloudellisen laman ja tuhon maana. Tämä puolestaan palautetaan bolshevismiin. Esiintyy yhtä aikaa vanhan perinteellisen ihastelua ja sen leimaamista ränsistyneeksi, primitiiviseksi ja alkeelliseksi.

Samalla kun suomalaiset mielsivät karjalaiset ja vepsäläiset viattomiksi ja suomalaisille suopeiksi luonnonlapsiksi, katsoivat he velvollisuudekseen valistaa karjalaisia ja tehdä näistä vähemmän luonnonlapsia. Valistus kohdistui maailmankatsomukseen, kansallisuuteen ja arjen toimintatapoihin. Etniskansallista identiteettiä muokattiin suomalaiseksi tai edes suomalaisuudelle suopeaksi siihen kuuluvine Suur-Suomi ideologioineen ja muun suomalaisen kulttuurin ja (luterilaisen) uskonnon omaksumisineen mitätöiden karjalaisten omaa kulttuuria. Suomalaistamista harjoitettiin. Nyt karjalaiset huomasivat olevansa Maijoja ja Matteja entisten Mashojen sijaan (esim. Hakko 1988, 83-4). Nimien suomentaminen on vain yksi, mutta vahvan symbolinen ele suomalaistamisesta. Näinhän tapahtui sodan jälkeen myös Raja-Karjalasta muualle Suomeen siirtyneille siirtokarjalaisille. Moni kirkonkirjojen Ivan sai nimekseen Juho (Heikkinen 1989.) Arjen taidoista varsinkin siisteys, hyvät tavat ja hygienia nostettiin esille. Lotat opettivat ”...itäkarjalaisia heimosisaria puhtauden, siisteyden... tielle” kuten lottien ideologiaa tutkinut Kaarle Sulamaa asian ilmaisee (Sulamaa 1999, 66).

Valistuksen kohde on aina alempiarvoinen valistajiin nähden. Tämä on itsestään selvää puhuttaessa sota-ajan tilanteesta, jossa miehittäjät olivat samanaikaisesti valistajia. Tämä on ollut synnyttämässä epäselvää ja alentuvaa suhtautumista paikallisiin. Tätä eriarvoisuutta tuo yksi kirjoittajista harvinaisella tavalla esille: "Me suomalaiset taisimme sittenkin katsella karjalaisia ylhäältäpäin, vaikka olimme tarjoamassa heille vapautta ja vaurautta. Emme ymmärtäneet että heillä oli oma rikas kulttuurinsa." (Luoto 1992, 86.) Samasta asiasta kirjoittaa Olavi Paavolainen. Aunuksen kaupungissa oli vihitty Aunuksen teatteri. Juhla oli ollut kaikin puolin tyylikäs. Mutta erästä seikkaa Paavolainen ilmoittaa katselleensa silmät pyöreinä: koko salissa ei ollut paria rakennusmiestä lukuun ottamatta yhtään ainoata aunukselaista. "Kaikilla penkkiriveillä kukoistaa sen sijaan 'herrakansa' koko loistossaan. Eturiveillä istuu korkearvoisia, harmaatukkaisia upseereita ja lottakihoja, sitten seuraa nuorempaa, hyvin suittua, rintamantakaisissa hommissa olevaa upseeristoa Aunuksen kampaamoissa hyvin kiharoitettuneilla lotta- ja virkailijadaameineen... eikö koko Aunuksen kaupungista vieläkään ole löydetty yhtään ainoata täkäläisen kansan edustajaa..." (Paavolainen 1982, 204.)

Kaiken kaikkiaan paikallisista kertovat naisten tekstit ovat sävyltään epäluuloisia ja varovaisia. Naisia, vanhuksia ja lapsia käsitellään suojelevasti ja samalla alentuvasti. Sama varauksellisuus koskee vielä enemmän venäläistä siviiliväestöä. Kirjoituksista päätellen osin kuvitteellinen yhteys suomalaisten miehittäjänaisten ja venäläisten siviilinaisten välille perustuu sukupuolen samuudelle. Ollaan kaikki äitejä, vaimoja ja perheestä huolta kantavia. Vedotaan yhteiseen huoleen rintamalla olevista miehistä, pojista ja veljistä. Eräs kertoja oli ollut töissä varuskorjaamolla, jonne oli tuotu töihin venäläisiä siviilivankeja. "Kun katselin niitä vankinaisia... ajattelin, miten mieletöntä tämä sota onkaan. .. Aikaa myöten nämä naiset tutustuivat meihin ja luottivat ja kertoivat kohtaloitaan, omia asioitaan. Niillä oli aviomiehiä ja poikia ja perheet hajalla... Silloin siellä ompeluhuoneessa vasta minä tajusin ensi kerran, ettei tässä olla mitään vihollisia, vaan samat murheet niilläkin on. Meikäläisilläkin isät ja veljet sodassa." (Lehväslaiho 1988, 75.)

Yllätyksekseni kirjoituksista huokuu jonkinlainen välinpitämättömyys miehitetyn alueen väestöä kohtaan, vaikka yhtenä lähtökohtana oli ollut kiinnostus suomalaisten naisten ja paikallisen väestön tapaamista kohtaan. Vaikka karjalaisista kirjoitetaan ja vaikka naiset olivat joutuneet venäläisten haavoittuneiden sotavankien kanssa tekemisiin, mistä on jonkin verran kuvauksia, ei loppujen lopuksi oltu kiinnostuneita paikallisesta väestöstä (Heikkinen 2010b). Suomalaisten naisten huomio

kohdistui “omiin poikiin” muun jokapäiväisen elämän huolien ja työnteon lisäksi. Voi yhtyä Tenho Pimiän tekemään havaintoon, että oma suomalainen lähipiiri oli tärkeintä rintamalla. Pimiän mukaan “... kohokohdiksi eivät välttämättä muodostuneet niinkään kohtaamiset paikallisen väestön kanssa kuin samalla tavoin muista ulkopuolisista muodostuneen pienyhteisön omat tapahtumat, korkeampi-arvoisten upseerien harvat vierailut syrjäisillä asemapaikoilla tai vaikkapa ankean arjen juhlistamiseksi järjestetyt lettukestit.” (Pimiä 2007, 240).

Paikallisten asukkaiden näkemys puuttuu; he ovat olleet äänettömiä toimenpiteiden kohteita. Miehityksen alla eläneiltä ei ole juurikaan saatu muistitietoa. Vasta aivan viime aikoina on ilmestynyt kiinnostavia muistelmia. Vepsäläisaktivisti Rurik Loninin muistelmateos *Detstvo, opalennoe vojnoj* (Sodan pilaama lapsuus) ilmestyi 2004. Se kuvaa kirjoittajan lapsuutta miehitysaikana Kaskesojalla. Teoksesta on luettavissa jännitteistä suhtautumista suomalaisiin, sota-ajan vihollisiin, mutta muistot on monessa suhteessa positiivisesti kuvattu. Myös Petroskoin yliopiston historian tutkijat ovat alkaneet kiinnostua suomalaisten miehitysjäsenistä. Aikaisemmin virallisen sotahistorian rinnalle on otettu käyttöön muistitietotutkimuksen menetelmiä tuomaan esille ruohonjuuritason kokemuksia. Petroskoilaisten tutkijoiden julkaisemassa teoksessa *Finskij faktor ...* (Suomalainen tekijä..2009) on lyhyitä lainauksia vepsäläisten, karjalaisten ja venäläisten haastatteluista. Olen itsekin haastatellut osin samoja henkilöitä 1990-luvulla kerätessäni aineistoa Äänisen vepsäläisten kulttuurista ja sosiaalisesta elämästä. Jutellessani heidän kanssaan sota-ajasta ja suomalaisista ja varsinkin suomalaisten ylläpitämistä kouluista - puhujat olivat olleet lapsia sodan aikana – tuli esille, että kouluista oli jäänyt mieleen hyvänä muistona kaksi asiaa: kasvimaiden pito ja kova kuri (“oli annettu tukkapöllyä noin vain” kuten eräs nainen asiaa kuvaili). Kaiken kaikkiaan miehityksen alaisen väestön kokemuksista on valitettavan vähän aineistoa ja tuntuu olevan ilmeisen vaikeaa saada varsinkin venäläisväestöltä haastatteluja aiheesta.

Kirjailija Marja-Leena Mikkola ja sotahistorioitsija Helge Seppälä ovat niitä harvoja suomalaisia, jotka ovat olleet kiinnostuneita tapamaan suomalaisten leireille sodan aikana sulkemaa venäläistä siviiliväestöä (Seppälä 1989; Mikkola 2004). Varsinkin Mikkola on onnistunut sensitiivisellä otteellaan saamaan henkilöt kertomaan kokemuksistaan. Venäläisten kertoman mukaan suomalaisissa oli ollut sekä julmia, ylimielisiä että heitä ystävällisesti ja armahtavaisesti kohtelevia. (Mikkola 2004.) On vaikea saada rikasta kuvaa suomalaisten naisten ja paikallisen väestön harjoittamasta yhteistyöstä tai rinnakkaiselosta maaseudun kylissä. Vielä epäselvemmlä näyttäytyy tilanne kaupungeissa. Tuntuu oudolta, että kuvauksissa on niin vähän viittauksia

miehitykseen.

Suomen sodanjohdolle tuotti koko sodan ajan vaikeuksia saada suomalaiset niin koti- kuin sotarintamallakin ymmärtämään sodan päämääriä siltä osin kuin kyse oli miehitetystä alueesta. Suomelle kuuluneen Karjalan kannaksen ja Raja-Karjalan takaisin palauttaminen oli ongelmatonta. Sen sijaan Neuvosto-Karjalan, joka ei koskaan ole ollut osa Suomen valtiota, valloittamista ei kaikkialla hyväksytty. ”Heimoveljet”, joiden vapauttamista pidettiin virallisessa propagandassa niin tärkeänä, pysyivät viime kädessä suurelle osalle, poisluettuina innokkaat Akateemisen Karjala Seuran henkilöt, vieraina, monella tavoin ”toisina”. Palautuu mieleen A.W. Ervastin vakuuttelut 1900-luvun vaihteessa: ”Mutta eihän tämä ole vierasta maata, vaan aivan omaa meidän.” Vieraus paikallista väestöä kohtaan tuli esille myös rintamalla toimineen Suomen armeijan valistustyön raporteista. Niiden mukaan vetoaminen paikallisiin ”kansallisina” tai argumentit alueen Suomeen kuulumisesta historiallisesti, maantieteellisesti ja kansatieteellisesti eivät olleet suomalaisia vakuuttaneet. Näyttää, etteivät suomalaiset loppujen lopuksi koskaan kunnolla omaksuneet ja hyväksyneet karjalaisia ”omikseen”. (Ks. Salminen 1976, 136, 162, 181.)

Rintamanaisten muistoja raamittavat 1990-luvulla tapahtuneet poliittiset muutokset, joista tärkeimpiä ovat sosialistisen järjestelmän purkautuminen. Varsinkin Neuvostoliiton eli entisen vihollismaan hajoaminen on tehnyt aikaisempaa helpommaksi ylläpitää ja uusintaa sodanaikaista kansallistunnetta. Naisten teksteissä ilmenee raamituksena vanha näkemys sodasta pelkästään Suomen puolustussotana eikä kirjoittajilla tunnu olevan halua tai tarvetta tämän ajatustavan pohdintaan. Teksteissä ei ole myöskään viittauksia 1990-luvulla virinneeseen uudentyyppiseen matkailuun Karjalan tasavaltaan, missä on ollut mahdollista tavata sodan aikana suomalaisten kanssa toimineita karjalaisia tai missä sotaveteraanit molemmin puolin rajaa ovat tapailleet.

Modernisaation tarve venäläisillä

Karjalan täyttäminen perinnekulttuurilla, samovaareilla, ferezeillä, kansantansseilla ja kalevalaisella runoudella tuo esille mennyttä maailmaa, monelle suomalaiselle elvyttämisen arvoista ja kaihoisaa, jotakin mikä Suomessa on jo kadonnut. Kaikille ei etnisyys, siis karjalaisuus, siis suomenheimoisuus ja heimolaisuus ole ollut eikä ole ensisijainen tekijä.

Karjala on ollut vanhastaan myös venäläisten kiinnostuksen kohteena (Pimenov & Epstein 1969; Sihvo 1973; Heikkinen 1978, 1983, 1984, 1989). Venäläisten kirjoitukset olivat minulle kuten

uskoakseni useimmille suomalaisille tuntemattomia, mutta ne osoittautuivat tavattoman virkistäviksi. Ei ollut lähes pakkomielteenomaista kalevalaiseen perinteeseen ja suomalaisuuteen tarrautumista. Karjala-kuvauksia on tehty 1700–1800 -luvulla eri lähtökohdista käsin, eri tarkoituksiin ja eri tavoin organisoituina.

Olen jakanut ennen vallankumousta vaikuttaneet venäläiset Karjalan ja karjalaisen kulttuurin kuvaajat neljään ryhmään seuraavasti:

1) 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen luonnontieteellisesti orientoituneet tutkijat, jotka kirjoittivat ns. ”kuvauksia” (ven. ”opishanie”). Niissä kartoitettiin alueen ilmastoja, luontoa, maaperää ja kasvillisuutta lähinnä luonnon hyödyntämisen näkökulmasta; mukana saattaa olla joitakin havaintoja väestöstä.

2) Poliittiset karkotetut Karjalassa, joka toimi Siperian ohessa karkotuspaikkana tuon ajan opposition edustajille. Näillä oli yleensä kiinnostusta sosiaalisiin kysymyksiin ja siten myös maaseutuväestön elinolosuhteisiin. Aluksi karkotettiin opiskelijoita ja sivistyneistön edustajia ja myöhemmin työläisiä. Karkotetut joutuivat itse hankkimaan toimeentulonsa ja osa heistä onnistui pääsemään töihin virkakoneistoon kirjureiksi ja muuhun henkiseen työhön. Tuloksena saattoi olla erinomaista aineistoa väestön elinolosuhteista. Ukrainalaisesta separatismista syytetty P. P. Tsubinskij, toimessaan Arkangelin Tilastollisen komitean sihteerinä, keräsi ja julkaisi erinomaisen kuvauksen pohjoiskarjalaisten ja venäläisten elämästä (Tsubinskij 1886). Myös etnografit P. S. Jefimenko ja hänen vaimonsa A. J. Jefimenko lukeutuvat tähän ryhmään. He olivat kiinnostuneita kansanoikeudesta ja suhteuttivat sitä lainsäädännön kehittämiseen. A. J. Jefimenkon tutkimukset naisen asemasta, avioliittomuodoista ja perintöoikeudesta käsittelevät sekä venäläisten että karjalaisten ja saamelaisten oloja (A. J. Jefimenko 1885, 1877.) Jefimenkot ovat kiinnostavia suomalaisille tutkimustyönsä lisäksi siksi, että suomalainen runonkerääjä D. E. D. Europaeus oli kirjeenvaihdossa P. S. Jefimenkon kanssa (Heikkinen 1988), mikä puolestaan muistuttaa usein unohdetuista yhteyksistä suomalaisten ja venäläisten tiedemiesten välillä.

3) Erilaisten tiedeinstituutioiden kuten Venäjän Maantieteellisen Seuran ja valtion virastojen, esimerkiksi Aunuksen ja Arkangelin Tilastollisten Komiteoiden lähettämät folkloren kerääjät, ammattietnografit ja kotiseuduntutkijat. Tähän ryhmään kuuluu sellaisia tutkijoita, joilla oli sitoutunut suhde karjalaisiin. Näistä on syytä mainita varsinkin N. F. Leskov, joka oli aunukselaisen papin poika ja syntyperältään karjalainen. Hän teki kolme matkaa Maantieteellisen Seuran stipendiaattina 1890-luvulla Suomen ja Venäjän Karjalassa keräten etnografista ja folkloristista aineistoa. Leskov julkaisi matkakertomuksensa puolipopulaarissa *Zivaja Starina*-lehdessä (Leskov

1894, 1895). I. V. Olenov asui Arkangelissa, osasi suomea ja oli ammatiltaan kansakoulun opettaja. Hän kulki 1896 Venäjän ja Suomen Karjalassa. Julkaisukanavana oli aikakauslehti *Niva* (Olenov 1902). Molemmilla oli myös tuntumaa Suomen Karjalaan, mikä antoi heille perspektiiviä vertailuun. A. Sobornov työskenteli Aunuksen Tilastollisen komitean jäsenenä ja kirjoitti pitkän ja kiinnostavan kuvauksen karjalaisista (Sobornov, 1875-1876.)

4) Harrastaja- kulkijat, jotka kirjoittavat vaikutelmistaan. Monet näistä olivat taiteeseen suuntautuneita. Näitä voisi kutsua venäläisiksi taiteilijakareliaaneiksi. Karjala näyttäytyi heille ennen kaikkea rauhan, kauneuden ja hiljaisen luonnon maaksi, vaikka kirjoitettaisiinkin väestön elämästä. Teosten nimet kertovat omalta osaltaan asennoitumisesta: esimerkiksi M. M. Prishvinin teos *V kraju nepugannyh ptits* (Pelottomien lintujen maassa, 1897) tai S. A. Priklonskijn teos *Narodnaja zizn na Severe* (Kansanelämää pohjoisessa, 1884). Tästä joukosta voisi nostaa esille myös A.V. Eliseevin, joka lähinnä toimittajan ominaisuudessa kulki sekä Venäjän että Suomen Karjalassa ja muuallakin Euroopassa ja Euroopan ulkopuolella. (Pimenov & Epstein 1969; Heikkinen 1978, 3-20; 1983.)

Venäläiset kulkijat havainnoivat maisemia, teitä, kyliä ja asukkaita. He pohtivat kansan elämisen mahdollisuuksia. Alueen kurjuus tuodaan yleensä esille. Teksteissä toistuvat maininnat ‘‘kyyhöttävistä, harmaista taloista’’, puhutaan ‘‘ikuisesti likaisista, rähjäisistä ja puolinälkiintyneistä maamiehistämme’’. Mutta kirjoitusten lopussa usein tyyli muuttuu; tapahtuu painopisteen vaihto. Valittelun sijaan aletaan kiitellä väestöä. Esimerkiksi Tsubinski vertaa karjalaisia venäläisiin: ‘‘He ahertavat siinä missä venäläiset elleivät enemminkin, eikä köyhyys mitenkään voi osoittaa heidän laiskuuttaan.’’ (Tsubinski 1866, 112). Olenov puolestaan ottaa laajemminkin kantaa ajankohtaiseen keskusteluun ”vierasheimoisista”. Hän kritisoi pessimistisiä väitteitä, ettei taloudellinen tilanne ”alkuperäisväestöllä” Venäjän Karjalassa antaisi aihetta minkäänlaiseen lohtuun ja ettei karjalaisilla olisi tulevaisuutta. Tätä vakuuttaakseen Olenov kuvaa karjalaisten elävän yleisesti luultua paremmin. Heillä on ‘‘hyvät talot’’ (on pärekattoja), ‘‘siistit vaatteet’’ ja maataloudessa käytetään kehittyneitä työvälineitä kuten hevosen vetämää tehokasta auraa, rautakarhia, silppukonetta ja rukkia. Parhaimmat huonekalut, astiat ja työvälineet tulevat Suomesta, missä niitä tehdään halvemmalla ja hyvin. Olenovin mukaan karjalainen on hyvin ”energinen” eikä ”...istu kädet ristissä vaan etsii työtä, vaikka Amerikasta”. Olenov vertaa karjalaisten elämää myös Suomen matkoilla näkemäänsä. Hänen mukaansa karjalaiset ovat jääneet jälkeen suomalaisista, siksi ettei karjalaisiin ‘‘...oltu kiinnitetty huomiota; heitettyinä Arkangelin ja Aunuksen korpiin ja erotettuina heimoveljistään Suomesta ja ollen vailla yhteyksiä Venäjän kulttuurikeskuksiin heidät oli jätetty oman onnensa nojaan’’. (Olenov 1902, 65). Kysymys

laiskuudesta tai työteliäisyydestä saa vahvoja moraalisia painotuksia. Eliseev kirjoittaa puolestaan: “Suomalaisen lailla ahertaa karjalainen työssään eikä karjalaisia voi syyttää laiskuudesta. Usein karjalainen työskentelee vanhuuteen asti ja hänellä on paljon tietoa ja ymmärrystä.” (Eliseev 1893, 102.) Myös Leskov korostaa, ettei karjalaisten köyhyys johdu laiskuudesta vaan alueen maaperästä (Leskov 1895, 284).

Karjalaisille myötätuntoiset kirjoittajat joutuvat ratkomaan vanhaa ja vaikeaa kysymystä taloudellisen köyhyden syistä. He antavat oman vastauksensa karjalaisiin kohdistuneisiin moraalissävyisiin syytöksiin. Laiskoiksi karjalaisia ei suostuttu luonnehtimaan. Heistä annetaan myönteinen kuva; korostetaan väestön työteliäisyyttä, rehellisyyttä, raittiutta, vieraanvaraisuutta ja muita tämänkaltaisia hyveitä. Köyhyteen oli löydettävä ulkoinen syy. Kirjoittajat tavoittelevat rakenteellisia ratkaisuja, joiden etsintä ilmentää aikansa yhteiskunnallista liikettä.

Parannussuunnitelmia esitetään: olisi kehitettävä teollisuutta, varsinkin metsäteollisuutta kuten Suomessa, olisi kuivattava soita ja parannettava liikenneyhteyksiä. Elinkeinojen kehittämiseen olisi liitettävä ”kansanvalistusta”, koululaitos varsinkin olisi organisoitava. (Olenov 1902, 652-653.)

Leskov puuttuu kielikysymykseen puhuessaan kirkon toiminnasta. Hän vetoaa erään karjalaisen vanhuksen sanoihin “minulle papit kirikös kui lindut metsäs, en elgendä ni yhtä” perustellessaan kirkolle esittämäänsä suositusta käyttää kansankieltä. Sen tulisi korvata käytössä ollut kirkkoslaavi. (Leskov 1895, 285-286.) Ehdotus oli tuona aikana radikaali, mitä se on tavallaan nykyäänkin.

Leskovin artikkelin lopussa on vielä toimituksen pitkä jälkikirjoitus, josta tulee esille toimituksen intressi tämänkaltaisten artikkelien julkaisemiseen. Toimituksen mukaan kulttuurin kehityksessä on tunnustettava ns. venäläisen elementin ja ennen kaikkea venäjän kielen suuri merkitys, mutta samalla olisi sallittava kansoille oikeus omaan kieleen. Muiltakin osin toimitus yhtyy omalta osaltaan artikkelissa esitettyyn alueen kehittämisohjelmaan.

Osa kirjoittajista on selkeästi sitoutuneita Venäjän Karjalan kehittämiseen moderniksi alueeksi. Heidän voidaan katsoa edustavan tuolloin kehittyvää, mutta lopulta vähäiseksi jäänyttä Venäjän porvaristoa. Varsinkin karjalaistaustaiset kirjoittajat korostavat modernisaatiota. He olivat omaksuneet ajatuksen modernista kulttuurista ja siihen kuuluvasta yhteiskunnan kehityksestä. Käytetään termejä “sivilisoiva elementti” ja “kulttuuristava tekijä”. Venäläisille näitä tekijöitä olivat venäläinen kansakunta, venäjän kielen taito ja kristinusko. Esimerkiksi Sobornovin mukaan “mitä lähempänä karjalaiskylät ovat venäläistä kansallisuutta, sitä sivilisoituneempaa on väestö.” – Petroskoilaiset etnografit ovat kritisoineet 1800-luvun venäläisten tutkijoiden tapaa palauttaa

sivistys nimenomaan venäläiseen kulttuuriin, mikä on vaihtelevasti nähtävillä myös sinänsä karjalaisiin sympatialla suhtautuvien matkakuvauksissa. (Taroeva 1965, 5-10.)

Sobornov oli hyvin kiinnostunut karjalaisten ‘kristillisestä laadusta’, minkä hän havaitsi hyväksi. Karjalaiset ovat ‘oikeita kirkon poikia’, vaikka on myös joitakin ”karjalais-villejä”, jotka eivät osaa myöskään venäjää. (Sobornov 1875- 1876, 123-124.) Monet muutkin karjalaisiin myötätuntoisesti suhtautuneet venäläiset korostivat karjalaisten kristillisyyttä. Joskus tämä tuntuu menevän havainnon yli. Esimerkiksi Eliseev kuvaa paljon aunuksenkarjalaisten perinnettä, varsinkin vanhaa kansanuskoa (metsänhaltioihin uskomista, taikuutta ym.). Yhteenvedossa hän kuitenkin korostaa, että väestö ‘mustasukkaisesti kannattaa oikeauskoisuutta’. (Eliseev 1893, 104.) Tässä näkyy nykyäänkin tuttu kristillisyyden sisäistäneen kansanuskon tutkijan dilemma. Suomalaisia on sen sijaan miellyttänyt nimenomaan karjalaisten ”pakanuus”. Heiltä kerätyt kansanrunot, mytologiset ja maagiset aineistot ovat suosittuja, sillä niiden katsotaan kertovan jotakin suomalaisten muinaisuskosta.

Venäläisillä on tapana painottaa karjalaisten kylien syrjäisyyttä hyvässä ja pahassa. He ihmettelevät kylien rauhaa ja hiljaisuutta. Ei riitoja, ei juoppoutta eikä rivoja puheita havaita edes suurissa kylissä. Ainoastaan siellä missä karjalaiset asuvat lähellä suuria asutuskeskuksia, missä ”sivilisaation hedelmät” ovat tavoitettavissa, tavataan juoppoutta ja sen mukana riidat ja torailu ovat tulleet tavalliseksi asiaksi karjalaisten keskuuteen. (Eliseev 1893, 104.) Modernisaation malli ei ole ristiriidaton. Kehityksessä on joitakin piirteitä, joita Karjalan kävijät kansallisuudesta riippumatta arvostelivat. Arvid Genetz valitteli Raja-Karjalassa näkemäänsä edistystä, mikä oli tuonut kyliin ‘laulun renkutusta, riettautta’ (Genetz 1870). Näin sivilisaation lisääntymisen yksi puoli on niin suomalaisten kuin venäläistenkin mielestä tietynlaisen naiivin ja ”kunnollisen” elämäntavan rikkoutuminen. Siirtymällä luonnonmukaiseksi ymmärretystä talonpoikaisesta elämästä markkinatalouteen on Janus-kasvonsa; taloudelliseen modernisaatioon liittyy seurauksia, joita arvioidaan moraalisenä kysymyksenä.

Venäläisten Karjalan kävijöiden lähestymiskulma painottaa sosiaalisuutta, mikä asettuu myös tarkkailijan ja tarkkailtavan kyläläisen väliin. Sosiaalinen juopa näyttäytyy niin suurena, että se peittää alleen etnisyyden. Kulkijat asettelivat sivilisaation rajoja samanaikaisesti kun he nauttivat ‘primitiivisyydestä.’ Sivilisaatio oli kunnollista kommunikointia, vieraanvaraisuutta, kristinuskkoa, lukutaitoa, parempaa teknistä kehitystä ja muita kulkijoiden hallitsemissa asioita. Näissä asenteissaan kulkijat ovat tyypillisiä sivistyneistön edustajia, mihin on, varsinkin Venäjällä, perinteisesti kuulunut käsitys omasta merkityksestä.

Kirjoittajien käyttämistä osin populaareista julkaisukanavista voi päätellä, että yleinen mielenkiinto Venäjän vähemmistökansoja kohtaan oli sivistyneistön parissa suuri. Samantyyppistä yhtä aikaista köyhyden valittelua ja myötätuntoa löytyy venäläisten matkailijoiden vepsäläisistä kertovista teksteistä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alusta (Heikkinen 2006, 35-38).

Kertausta ja kierrätystä 2000-luvulla

Rintamanaisten kirjoitukset synnyttivät joiltakin osin kiusallista tuttuuden tunnetta. Pelästyin toistoa, samankaltaisuutta; kirjoitusten kansatieteellisesti sävyttyneet tekstit ovat kuin tältä päivältä ja samalla kuin 1800-luvulta. Nyt 1990–2000-luvuilla uusinnetaan 1800-luvun ja sota-ajan kuvausten tyyliä. Pääasiassa haltioituneiden kyläesittelyjen pohjalta on mahdollista suunnistaa vielä nykyäänkin kylänraittia pitkin, löytää pystyssä olevia vanhoja taloja ja huomata kylätien kiemurtelevan tutuntuntuudessa suomalaisille lapsuutta muistuttavassa maisemassa. Kulkija ihmettelee outoja hautajais- ja muistajaistapoja ja etsiskelee karsikkopuita. Hätkähdyttää, miten vanhalla ja ilmeisen vakiintuneella tavalla mielletään maaseutu nyt taas rajojen auettua 1990-luvulla ja ulkomaalaisten saatua luvan kulkea kylissä. Nopeaan tahtiin tuotetuissa matkakuvauksissa, niin ammattilaisten kuin harrastajien tekemissä filmeissä, videoissa, valokuvissa, matkailuesitteissä kuin monenlaisessa lehti- ja nettikirjoittelussa toistuu sama kuvio, jonka tunnistan omasta aineistostani. Kenttätöissä ottamani valokuvat toistavat yleistä kaavaa, ja samalla niiden kuviteltu omaperäisyys alkaa hiipua. Varsinkin Soutjärveltä eri vuodenaikoina, mutta liki aina samoja vanhoja taloja esittävät kymmenet valokuvat muuttavat talot kliseiseksi kauneudeksi.

Nostalgisten tuntemusten lisäksi suomalaisilta tulee esille tuttua kaksijakoista suhtautumista Venäjän Karjalaan. Sitä on luettavissa suomalaisten huokailuista: ettei edes taloja ole saatu maalatuksi; ettei ole aitoja, vaan karja kulkee vapaana teitä pitkin; ettei kyläkauppa olekaan auki merkittyinä aikoina, ja muuta jokapäiväistä. Venäjän taloudellisen laman ja yhteiskunnan rakenteiden hajoamisesta seurannut kurjuus projisoidaan neuvostojärjestelmään ja sen passivoivaan - kuten ajatellaan – vaikutukseen. Toistetaan samaa, mitä voi lukea vanhoista matkakuvauksista. Modernit ilmiöt kuten puu- ja metsäteollisuus, teollisuustavarat, populaarimusiikki, puhumattakaan suurempien maaseutupaikkojen diskoista asetetaan vastakkain perinteiden, omin käsin tekemisen, käsityöläisyyden ja muun esimodernin kanssa. Moderni kytketään venäläisyyteen eli vieraaseen etnisyyteen. Kuuluu valitteluja karjalan kielen, folkloren ja perinnetapojen katoamisesta. Nyt tuhoutunut neuvostojen malli nähdään usein pelkästään venäläisyytenä ikään kuin

”suomensukuiset” eivät olisi olleet sitä lainkaan ajamassa. Yhdistäväksi tekijäksi nousee antimodernismi.

Karjalan tasavalta täyttyi neuvostojärjestelmän hajottua ja rajojen avauduttua monenlaisista suomalaisten ja muiden länsimaalaisten sinne tuomista kehittämis- ja yhteistyöhankkeista. Taustavoimina saattoi olla uskonnollisia, etniskansallisia tai yhteiskunnallisia organisaatioita ja jopa yksittäisiä henkilöitä. Toiminta vaikutti villiltä kun sitä havainnoi kylätasolla, kuten tein vuosikymmenen ajan ollessani kenttätöissä Karjalan tasavallassa ja Vologdan ja Leningradin lääneissä. Osa toimintaa oli humanitaarisen avun vientiä, voisi sanoa hyväntekeväisyyttä. Suomalaisten käyttäytymistä ihmeteltiin monesti kyläläisten kokoontuessa. Paanajärven kyläkaupassa tarttui korviini huokaus, joka on suomennettuna seuraava: ’Aikaisemmin oli sosialismi ja vesihuolto pelasi. Nyt on vapaus, mutta ei ole vettä eikä kaupassa tavaroita. Sitten tuli humanitaarisen työn tekijä (ven. *gumanitarka*) ja kylä hajosi’. *Gumanitarkalla* viitataan suomalaisiin projektityöntekijöihin, jotka tulivat kylään vaikkapa uskonnollisen lähetystyön varjolla ja jakoivat avustuksia omien mieltymystensä mukaan toisia kyläläisiä suosien ja toisia diskriminoiden. Erityisesti karjalan ja suomen kieltä taitavat olivat suomalaisten suosiossa. (Heikkinen 1996.) Myöhemmin 2000-luvulla yhteistyö- ja kehittämishankkeet muuttuivat paremmin organisoiduiksi sekä suomalaisten rahoittajien ja EU:n valvonnan että venäläisten vaatimusten takia (ks. Kulmala 2010.)

Maaseudun vahvistaminen on monien projektien kohteena. Kyse ei ole pelkästään maaseudun elinkeinojen kehittämisestä vaan usein myös vanhan maalaisen – Venäjän yhteydessä on hankala puhua talonpoikaisesta – elämäntavan arvoon nostamisesta. Monissa yhteistyöprojekteissa pyritään elvyttämään maaseudun vanhaa, usein esivallankumouksen aikaista eli 1800-luvun kyläelämää ja kulttuuria, pienimuotoista tuotantoa, liki luontaistaloudenomaista elämistä, perinteistä kulttuuria maagis-mytologisine rituaaleineen. Pienviljelyn oheen tarjotaan vakiintuneen työnjaon mukaista käsityöläisyyttä, naisille tekstiilikäsitöitä, joiden opettamisprojekteissa toimivat suomalaiset alan ihmiset ja miehille veneenveistoa. Karjalaisesta kulttuurista pyritään tekemään turismin käyttöön myyvää tuotetta (kuinka mummo myydään?), mikä on Suomessakin käytetty kehittämisen malli. Esimerkkejä on paljon. Mainittakoon tässä yksi tyypillisimmistä hankkeista, nimittäin Vienan niin sanottujen runokylien (mm. Haikolan, Jyskyjärven ja idempänä sijaitsevan Paanajärven) elvyttäminen (ks. www.juminkeko.fi/viena/paanajarvi).

Kehittämisprojektit voidaan tulkita osaksi suomalaisten pitkää, katkeamatonta Karjalan fantasiaa. Haavetta pienviljelyn (*fermeritalouden*) mahdollisuuksista monine omavaraistaloutta muistuttavine

piirteinen ruokki ja ruokki monet kylissä havaitut asiat. Ihmettelin itsekkin 1990-luvulla toistuvasti näkemiäni entisten sovhoosien käyttämättömiä peltoja, kun taas kyläläisten yksityiskarja tuntui lisääntyvän ja kasvimaat talojen ympärillä laajentuvan vuosi vuodelta. Palstaviljely oli kaikkialla nähtävillä. Vepsäläisten asuma-alueella Vologdan läänin Pontalassa alettiin rakentaa vanhalla menetelmällä veneitä, kun ostoveneisiin ei ollut enää varaa. ”Luontaistaloudella” oli ihmisten puheissa selkeät syyt eli rahan puute.

Maaseudun kehitystä olen kartoittanut 1990-luvulla kyläläisten kanssa käymieni vapaamuotoisten keskustelujen, havainnoinnin ja tuolloin vielä suhteellisen vähäisen tutkimustiedon avulla (Heikkinen 2006). Hiukan myöhemmin 2000-luvulla Ilkka Alasen, Jouko Nikulan ja Leo Granbergin Venäjän maatalouden ja laajasti ottaen koko maaseudun muuttumista koskevat tutkimukset laittoivat monet kylissä näkemäni kummallisuudet laajempaan ja ymmärrettävämpään kontekstiin. Puuttumatta tässä yhteydessä kyseisten tutkijoiden taloustieteellisiin arvioihin Venäjän maatalouden kehityksestä, otan esille palstaviljelyn tai yksityisviljelyn ja siihen kuuluvan yksityiskarjan pidon, joiden historia neuvostoaikana on vaihdellut. Vuoroin se on ollut kiellettyä, vuoroin taas tarpeen vaatiessa sallittua, kun kolhoosi- ja sovhoositilojen elintarviketuotanto on ollut riittämätöntä. Palstaviljelystä tuli post-sosialistisena aikana olosuhteiden dramaattisesti heikentyessä väestölle liki eloonjäämisen ehto. Tutkimuksista tulee esille, että vaikka kylissä kulkija helposti näkee palstaviljelyn jotenkin perheen itsenäisenä elinkeinona vailla kytkeä maaseudun laajempaan struktuuriin, on palstaviljelyn olemassaololle tärkeää jonkinlainen liitto emoyrityksen kanssa. Emoyrityksellä tarkoitetaan entisen sovhoosin tilalle tullutta maatalousyritystä. Sieltä on mahdollista saada välttämätöntä koneapua, usein myös karjalle heiniä ja lannoitteita. Tämä kytkeä emoyhtiöön on nyt alkanut kyseenalaistua. Tutkimusten mukaan (suomalaisten hellimällä) perheviljelyllä Karjalan tasavallassa ei ole lupaavia näkymiä. (Nikula, Granberg & Alanen 2006; myös Alanen ym. 2003.) Kaiken kaikkiaan Karjalan tasavallassa kulkevat suomalaiset, niin turistit, tutkijat kuin erilaisten yhteistyöprojektien ja humanitaarisen työn tekijät ovat usein kareliaanisen ajattelun vallassa. Karjalaisuuden korostus ja karjalaisen kulttuurin yksipuolinen ihailu synnyttää taaksepäin katsomista. Tällä on seurauksia sukupuolten välisten suhteiden kannalta katsottuna. Nähdyn tulkinta nousee perinteisen sukupuoli-ideologian pohjalta. Ei esiinny nykyaikaisen naisen mallia. Perinteinen naiseus yhdistyy etniskulttuurisesti suuntautuneissa projekteissa konservatiiviseen kulttuuri – ja yhteiskuntanäkemykseen tavalla, johon sopivat venäläisen tutkijan Aleksei Golubevin johtopäätökset suomalaisten päämääristä sodan aikana. Hänen mukaansa suomalaisten miehittäjien propagoima naisen malli edustaa perinteistä

konservatiivista maatalousyhteisöä, mikä puolestaan sopii hyvin yhteen suomalaisten hellimän Karjala-kuvan kanssa. Karjala nähtiin vanhan suomalaisen kulttuurin maana ja siitä haluttiin pitää kiinni. (Golubev 2009, 290- 295.)

Etnologisesti suuntautuneet perinnettä korostavat toimijat ajautuvat helposti sukupuoli-ideologin kannalta katsottuna konservatiiviseen naismalliin. Kärjistäen voisi sanoa, että vepsäläisten naisten kyläkulttuuria (mm. rituaaleja ja uskomuksia) käsittelevä tutkimukseni yhdeltä osin uusinti (ikääntyvien) naisten yhdistämistä perinteeseen. Näin siitäkkin huolimatta, että arvostan suuresti naisten aktiivisuutta kylissä. Tutkijat olivat konstruoimassa naiseuden mallia, johon liittyy perinneuskollisuus, rakkaus uskontoon, mytologiaan ja rituaalikulttuurin rikkaus. Yhteiskunnallisesti aktiivinen naiseus ei tähän kuulu. (Heikkinen 2010a.)

Sen sijaan koulutetun kaupungistuneen nykyaikaisen naisen voi löytää yhteistyöprojekteissa, joiden kehys ei ole etniskansallisesti määrittynyt. Monikansallisesti ja yleensä venäjän kielellä toimivissa kansalaisjärjestöjen projekteissa on läsnä moderni naiseus. Niissä keskitytään naisten tasa-arvoon ja voimaantumiseen. (Ks. Boicenko & Heikkinen 1999; Kulmala 2010; Saarinen 2010). Meri Kulmalalla on sosiologin ote hänen tehdessään tutkimusta Sortavalan piirikunnassa 2000-luvulla. Tehtävänä oli kansalaisjärjestöjen ja hallinnon vuorovaikutuksen tutkiminen. Tarkastelun alaisissa lähialuehankkeissa oli myös Suomen valtion rahoitusta. Projektit suuntautuivat sukupuolten tasa-arvon kehittämiseen. Aino Saarinen on puolestaan harjoittanut osallistavaa tutkimusta Luoteis-Venäjällä organisoidessaan kahta laajaa kansainvälistä naisverkostoa Pohjois- Suomessa, - Ruotsissa, - Norjassa ja - Venäjällä. Toinen oli naisten kriisikeskusten verkosto 1990-luvulla ja toinen Pohjoismaihin muuttaneiden venäläisten naisten verkosto 2000-luvulla. Karelianistisesti identifioituvien tutkimusotteesta poiketen sekä Saarisella että Kulmalalla on oivaltava refleksiivinen lähestymistapa; he arvioivat asemoitumistaan hienovaraisesti (Kulmala 2010; Saarinen 2010). Saarisin ja Kulmalan projekteissa ei ole etnistä painotusta, vaan huomion kohteena ovat kaikki naiset. Heidän tutkimuksensa tuo esille suomalaisten ja venäläisten yhteistyöhön usein liittyvää sukupuolittuneisuutta, mikä katoaa karjalaisuuden korostamisen alle. Mistään erityisestä karjalaisuudesta ei ole kyse. Hahmottuu perinnehankkeisiin verrattuna toisenlainen maailma, ollaan lähempänä omaa suomalaista yhteiskuntaa.

Lopuksi

Artikkeli vääntäytyi omasta tahdostaan jäljittämään tutkimustyötäni, mutta vain näennäisesti kyse on minusta. Vaikka etnologiset ja naistutkimukselliset teemat ovat ankaran tutkimusotteen sosiologille, sellaiselle kuin Ilkka Alaselle vieraita, on meillä runsaasti yhteisiä intressejä. Myös hän sopii akselille Joensuu–Jyskyjärvi ja Helsinki–Leningrad. Ehdin tavata Leena ja Ilkka Alasen mentyäni Joensuun yliopistoon työhön 1970-luvun loppupuolella. Ilkan marxilainen maatalouden kehitystä käsittelevä lisensiaattityö oli synnyttänyt niin vahvaa vastahankaa, että sen tekijälle tuli lähtö yliopistosta. Sitä ennen ehdin kyläillä Leenan ja Ilkan luona Leinikkitiellä, minkä seurauksena ostin itsekin asunnon Vanamokadulta, joka oli leimautunut marxilaisten ja feministien pihapiiriksi, niin kuin alueen historian kirjoittaja Ismo Björn asian ilmaisee. Olin jo aikaisemmin pitänyt Joensuuta lupaavana elinpaikkana, sillä Tiede & Edistys – lehden toimitusneuvostossa Joensuuta oli edustanut Ilkka Alanen. Jyskyjärvi on tässä symboloimassa myös Ilkan maaseudun tutkimusta postsosialismissa. Taloustieteellisen informaation ohessa Ilkan havainnot Karjalan tasavallasta olivat kiinnostavia. Helsinki ja Leningrad ovat puolestaan älyllisyyttä, pyrkimystä teoreettis-filosofiseen ajatteluun, järjestötoimintaan ja kiihkeään maailman parantamiseen. Olemme opiskelijatuttuja Helsingin yliopistosta. Leningrad on retkeni opiskelemaan vieraille maille, Suomessa tuolloin vihattuun ja rakastettuun Neuvostoliittoon. Vaikka jatko-opiskelijana en joutunut tenttimään marxismi-leninismiä enkä Marxin Pääomaa – päinvastoin istuin professori Itsin Konfutsea käsittelevässä seminaarissa – olin kiinnostunut Marxin ja muiden marxilaisten kirjoituksista. Liki 40 vuotta myöhemmin tyhjentäessäni työhuonetta eläkkeelle siirtymisen takia löysin Ilkan lisensiaattityön. Kirjoittamistavan vimmaisuus ja tarkasteluotteen abstraktisuus sävyyttävät vielä nytkin. Työssä maatalous muuntuu lisäarvon tuottajaksi, yhteiskunnan rakenteeksi; se ei ole mitään lempeää talonpoikaista elämäntapaa. Ilkan tutkimukset ovat muistutus siitä, että yhteiskuntatieteellinen tieto on tarpeen tasapainottamaan yleensä hyvin emotionaalista Karjala-keskustelua.

1) Tutkimus on osa Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia nimeltään Ethnosexual Processes in Finland, Estonia and Russia: A Study of Border-crossing and Border-creating Sexualities (SA 122796).

KIRJALLISUUS

Alanen, Ilkka, Nikula, Jouko, Granberg, Leo ja Kopoteva, Inna (2003), Monitoimisuutta ja palstaviljelyä – maaseudun sopeutuminen kapitalismiin Venäjän Karjalassa. *Idäntutkimus* 2/2003

Boičenko, Larisa and Heikkinen, Kaija (1999), Cross-Border Cooperation of Women's Organizations. The Case of the Karelians Republic. Eskelinen, Heikki, Liikanen, Ilkka and Oksa, Jukka (1998) *Curtains of Iron and Gold. Reconstructing Borders and Scales of Interaction*. Ashgate. U.K.

Eliseev, A.V. (1893), Suomea ja Karjalaa koskevat artikkelit Priroda i Ijudi -lehden liitteessä Po bely svjetu. vyp. II, III, IV.

Ervasti, A.W. (1918), *Muistelmia Venäjän Karjalasta*. Otava. Helsinki.

Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne ja Peltonen, Ulla-Maija (2006), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki. SKS. 2006.

Forsström, O.A. (1883), "Muutama viikkokausi Venäjän Karjalassa." *Laatokka* No 4.

Genetz, Arvid (1870), Kertomus Suojärven pitäjämä matkustaessani siellä v. 1867. *Suomi* 8. osa, toinen jakso (II:8). Helsinki.

Golubev, Aleksei (2009), Ideologia i povsednevnost': zhenshsiny v politike finskogo okkupatsionnogo rezhzima i praktike povsednevoj zhizni v Karelii (1941-1944 godi).(red.) O.P. Iljuha. *Finskij faktor v istorii i kuljture Karelii XX v. Kareljskij nautsnyi tsentr*. PAN. Institut jazyka, literatury i istorii.

Hakko, Mirja. (1988, toim.) *Naiset kertovat sodasta*. Rintamanaisten liitto ry. Oulu.

Heikkinen, Kaija (1983). Russian visitors to Karelia. Identity and a critical review of the sources. *Ethnologia Fennica. Finnish studies in ethnology* 1982 - 1983. Vol. 12. s. 75 - 90.

Heikkinen, Kaija (1984). Etnisten käsitteiden problematiikasta. Käsitemaalyysi suomalaisten Karjalaa koskevista matkakuvauksista autonomian ajalta. Joensuu. Joensuun yliopisto. *Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja no 58*.

Heikkinen, Kaija (1988). D.E.D.Europaeus, suurmies vai kummajainen. Teoksessa Kuusi, M., Laaksonen, P. ja Timonen S. (toim.) *D.E.D. Europaeus. Kansainvälinen tiedemies ja idealisti*. KV 67. SKS. Helsinki.s 82-87.

Heikkinen, Kaija (1989). *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja No 9. Joensuu.

Heikkinen, Kaija (1996). Lähetystyö kylää organisoimassa (Venäjän Karjalassa). Liikanen Ilkka ja Stranius Pentti. (toim.) *Matkalla kansalaisyhteiskuntaan? Liikettä ja liikkeitä Luoteis- Venäjä*. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisusarja no 115, 93- 102.

- Heikkinen, Kaija (2006) *Metsänpelko ja tietäjänaiset. Vepsäläisnaisten uskonto Venäjällä*. SKS. Helsinki.
- Heikkinen, Kaija (2010a) Etnistetyn naiseuden tuottamista kenttätöissä Venäjällä. Meri Kulmala ja Aino Saarinen (toim.), *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Kikumora Publications Aleksanteri Sarja 5/ 2010. ss 22- 37.
- Heikkinen, Kaija (2010b), The Question of Gender and Ethnicity in the the War Memoir of Finnish Women. Pp 185- 206 In Virkkunen, Joni, Uimonen, Pirjo and Olga Davydova (eds.). *Ethnosexual Processes. Realities, Stereotypes and Narratives*. Kikumora Publications Aleksanteri Series 6/ 2010.
- Ijuha O.P.(ed. 2009), *Finskij faktor v istorii i kuljture Karelii XX veka*. (Suomalaisfaktori Karjalan historiassa ja kulttuurissa 1900-luvulla). Kareljiskij nautsnyi tsentr. PAN. Institut jazyka, literatury i istorii.
- Kandiyoti, Deniz (1991), Identity and Its Discontents: Women and the Nation. *Millenium*, vol. 20, no 3, pp. 429-43.
- Kinnunen, Tiina (2006), *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava. Keuruu.
- Kulmala, Meri (2010), Suomalaisena naistutkijana Sortavalan järjestökentillä. Meri Kulmala ja Aino Saarinen (toim.), *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Kikumora Publications Aleksanteri Sarja 5/ 2010. ss 163-188.
- Laine, Antti (1982), *Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941-44*. Otava. Keuruu.
- Lehväslaiho, Reino (1988), *Lottien sota*. WSOY. Helsinki.
- Leskov, N.F. (1894), *Ocet o poezdke v Cudskoj kraj (Oloneckoj gub. Lodejnopoljskogo ujezda) v 1894*. *Zivaja Starina* 1894 vyp.1. str. 1 - 13.
- Leskov, N.F. (1895), *Poezdka v Korelu*. *Zivaja Starina* 1895 vyp. III - IV. str. 279 - 297.
- Lonin, Rurik (2004), *Detstvo, opalenoje vojnoj*. ('Sodan pilaama lapsuus) Petrozavodsk. Verso.
- Luoto, Anna (1992), *Näin sodan armottomat kasvot. Kenttäsairaalalotta muistelee*. Tammi. Hämeenlinna.
- Lönnrot, Elias (1902), *Elias Lönnrotin matkat*. I osa, vuosina 1822-1839, II osa, vuosina 1841- 1844. SKS: Helsinki
- Mikkola, Marja-Leena (2004), *Menetetty lapsuus suomalaismiehittäjien vankeudessa 1941-1944*. Tammi. Helsinki.
- Museovirasto SUK. (eri vuosilta), *Suomalais-ugrilainen kokoelma*, Helsinki.
- Nikula, Jouko, Granberg, Leo ja Alanen, Ilkka (2006), Sovhooseista maatalousyrittäjiksi – Venäjän maatalouden tie? Teoksessa Nikula, Jouko (toim.), *Katse Venäjään – suomalaisen Venäjä-tutkimuksen antologia*. Aleksanteri-sarja 3/2006. Helsinki, Aleksanteri-instituutti, 189–217.
- Olenov, I.V. (1902), *Po Korelii*. *Ocerk Niva, jezemec. liter. priloz.* no 9, str. 65- 160, no 10 str. 255 - 295, no

11 str. 431 - 471. no 12 str. 635 - 654.

Paavolainen, Olavi (1982), *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941-1944*. Otava. Helsinki.

Pimenov, V.V. and Epstejn, E.M. (1969), *Karelija glazami putesevstvennikov i issledovatelej XVIII i XIX vekov*. Karelija. Petrozavodsk.

Pimiä, Tenho. (2007), *Sotasaalista Itä-Karjalasta. Suomalaistutkijat miehitetyillä alueilla 1941-1944*. Ajatus Kirjat. Helsinki.

Polen F. (1904), F. Polenin ja S. Sireliuksen matkalta Savossa ja Suomen Karjalassa v. 1847. Niemi A.R. (toim.). *Runonkerääjimmme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle*. SKS:n toim. 109. osa. Helsinki.

Priklonskij S.A. (1984), *Narodnaja zizn na Severe*. Moskva.

Prishvin M.M. (1897), *V kraju nepugannyh ptits*, Sankt Petersburg.

Saarinen, Aino (2010), Rinnakkain ja vastakkain – naistoimijana ja –tutkijana Luoteis-Venäjällä. Meri Kulmala ja Aino Saarinen (toim. 2010), *Naistutkijana Venäjän kentillä*. Kikumora Publications Aleksanteri Sarja 5/ 2010. ss38- 65.

Salminen, Esko (1976), *Propaganda rintamajoukoissa 1941-1944*. Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana. Otava. Helsinki.

Seppälä, Helge (1989), *Suomi miehittäjänä 1941-44*. SN-kirjat. Helsinki.

Sihvo, Hannes (1973), *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. SKS:n toimituksia 314. Helsinki - Joensuu.

Sirelius, U.T. (1911), *Valkeanmeren mailta*. Helsingin Sanomat No 220.

Sobornov, A. (1875 - 1876), *K istorii kuljtury Oloneckoj Korelii. Oloneckij Sbornik 1875 - 1876 vvp. I. Otd. 1. str. 123 - 143*. Petrozavodsk.

Sulamaa, Kaarle (2009), *Lotat, uskonto ja isänmaa. Lotat protestanttis-nationalistisina nunnina*. SKS Helsinki. Hist. tutk. 242.

Taroeva R.F. (1965), *Materialjnaja kultura karel*. Nauka. Moskva-Leningrad.

Tsubinski, P.P. (1866), *Statistiko-etnografi_ eski o_erk. Karely*. Trudy Arhangelskogo statistieskogo komitea 1856 g.kn. 2. Arhangelsk.

Thirty Five Years of Uneasy Affair: Triangle of Research, Village, and Policies¹

Jukka Oksa

Introduction

The first time I went to do field work in the villages of Sivakka and Rasimäki was in 1973. Members of the ad hoc research group moved on to other places, but ten years later, in 1983 I found myself again in Sivakka and Rasimäki as a member of a new research group. The bulk of this group has returned to these villages in 1995 and in 2006 both updating the records and finding new approaches to understanding the changes of the two villages. The villages seem to be able to move beyond the earlier interpretations, challenging the researchers to find new approaches.

When I formulated the title to be “an uneasy affair”, I did not have a very detailed picture what was so troublesome about it. Usually our long relationship with the villages has been presented as a unique and nice one. Because such long relationships are rare, it has been regarded a success as such. In this article I try to focus on the lines of tensions and the changing constellations of interests.

When a social scientist takes a position between policies and local groups, it is natural that he or she is under crossfire. The conflict between local expectations and those of policy and decision makers is intensified by the popular belief that legitimacy of various demands can be justified by research and that researchers can produce relevant evidence base for policies and policy changes.

The policy makers expect that researchers working with local communities can report about the state of local societies in a relevant way, and that they can help to translate the local expectations and demands into policy issues. From the point of view of the local villagers, researchers may appear as representatives of power institutions, and at least as channels for sending messages to them. This, of course requires that basic trust and understanding has been created between the

¹ *The draft of this paper was presented at the XXIII European Society for Rural Sociology Congress, Working Group: Rural Sociology: Knowledge for Whom? In Vaasa, Finland 17-21 August 2009*

villagers and the researchers. This is not always a case, especially if the researchers come from another culture, from far-away places, or even from another country, in which case they may be regarded as ignorant tourists or spies.

There are three basic ways, how a researcher may understand his or her position. Firstly, researcher may understand the research as a special expert mission. The researcher goes to the field, gathers facts and experiences, and then using his or her professional skills formulates concepts and conclusions and communicates about them to the other experts and knowledge communities in the policy institutions and in the scientific world.

The second possible position for a researcher is to become part of the local community and to try to find relevant truths for their problems and development initiatives. There are various participatory approaches that may help to formulate the researcher's role and self-understanding in this position. He or she may become the "eye and the voice" of local networks, an "advocate" for local demands, "an organic intellectual" of local movements, or even "a think tank" for the local development.

There are two practical weaknesses with this position. Usually the local resources are too scarce to maintain even a single researcher, even one with modest needs in life. That means that a local researcher necessarily depends on outside resources. In addition, a single lonely researcher becomes easily too specialised or narrow-minded to be really useful. He or she simply cannot manage all the relevant network and knowledge connections that are necessary in local development.

There is still a third possible position for a researcher, that of mediation. However difficult that may be, my intention in this article is to look at our research history from the viewpoint of researchers acting as mediators between local village life and policies.

In increasingly complex societies democracy is built more and more upon mediators. Our political system is a societal contract about the rules of representation and arenas of public sphere where discussions about the policies take place. During the 20th century the media has taken the role of the big mediator constructing the relationship of political power and the large public. Especially in the 1960's and 1970's the national radio and television channels had an important role as the forum for defining and debating issues of nationwide importance. During the recent decade or two, the national media has become a multiplicity of communication channels, each one reaching different audiences. However expertise and knowledge have remained central in creating legitimacy and trust in media, in political life, and in governance.

The village research projects of Sivakka and Rasimäki have become well publicised. In these reports new observations and conclusions about the changes in rural Finland were published. In addition to these research results, the projects had a role as a catalyst of media attention. When the journalists meet the villagers they use the background information produced by the research. Often they interview both the researchers and the villagers. Conceptual interpretations of the research help the journalist to put the personal stories of villagers into wider social, political and cultural frame. One of the most important impacts of the research is public visibility, even though often more practical impacts are sought after. Media visibility strengthens the voice of the village and makes their needs and issues a part of the larger scale policy discussions. So the focus of this story is the triangle of local village, the policies and the researchers, where the media connects these three together. (See figure 1.)

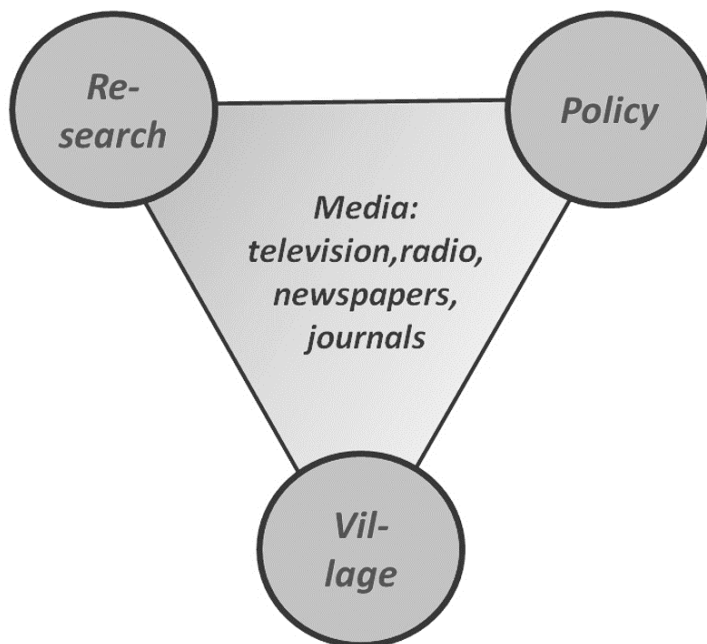

Figure 1: Triangle of research, village, and policies

Changing societal context

The research projects of the villages Sivakka and Rasimäki took place at different stages of the Finnish society. The timing of the projects did influence the expectations for research and also the interpretations of the project results, not to mention the conceptual framework defining the research issues.

The first report (in 1973) was a snapshot in the middle of a forceful rationalisation of agriculture and forestry, and in the middle of struggles about the nature of the Finnish Welfare State. The social impacts of the rapid structural change instigated fierce political conflicts. The second report (in 1984) was made in the period of more settled down stage of the Industrial Welfare State, where rural areas seemed to have found their new role and villages seemed to have found their permanent but differentiated paths in the Finnish production system. The third research project (1996) was again in the middle of turbulent period, just after Finland's EU membership and at the times of emerging local development projects. LEADER –programme had not yet started in Finland but Finland had regional development funds of its own. The fourth research (2008) took place in the era of project-based rural policies that aim to find new ways of adapting rural areas into forceful changes in the global and European market place. At the same time the role of rural areas is being redefined also in the national policies, new emphasis being on services, welfare, culture and renewable energies.

Political projects and media struggles: the first report

The first research project (1973) took place in the middle of the political struggles about the formation of the Finnish Industrial Welfare State. The economic growth that had been supported by the social policies since the 1960's had resulted in rapid structural change and social mobility, both in geographical and in social terms. The political elite, backed by social contract between national interest organisations, like labour unions, export industries, agricultural producers, was criticized both by leftist youth and student movements with strong international orientation and by national populist protest movement of small-farmers. This created an atmosphere, where future alternatives of society were seen in political terms. New generations of well-educated experts were not happy with the old elitist professional organisations, which, in their view, had no sensitivity for social inequalities and responsibilities. New national organisations were created to promote alternative democratic policies, in planning, in education, in journalism etc. The new generation got also positioned in the institutions promoting the modernisation of Finland, such as planning centres, the higher education, and the media.

One feature of the Finnish Welfare Society model was emphasising educational opportunities and development and reforms of education system. Among these political measures was the establishment of the University of Joensuu in 1969 and two years later its research institute called the Karelian Institute.

Two new Finnish organisations, the Society for Democratic Planning and the Society of Democratic Lawyers organised a series of summer conferences about future policy alternatives. The problems of the underdeveloped regions and rural areas were debated in June 1973 in an event called “Demokraattisen suunnittelun viikko” (the Week for the Democratic Planning). It took place in the centre of the underdeveloped region of North Karelia, at the premises of the newly established University of Joensuu. The representatives of the regional elite, like the regional governor, director of the regional council, and the rector of the university gave speeches. To highlight the problems of family farming, the organizers had asked the researchers of the two year old Karelian Institute, to produce a report about a North Karelian village. The young researchers of the institute formed a research group, consisting mainly of social scientists and folklorists. The group selected the two villages, spent about one week in each village doing interviews, gathered statistics and other background materials, and finally produced a small report (and a slide show) for the seminar. During the seminar it was well received and also favourably reported in the local press. The whole exercise was a speedily fact-finding mission. Its travelling expenses and small material costs were covered by the prime minister’s office. The report was later printed in the proceedings of the conference (Sivakka ja Rasimäki 1973).

As long as the research report remained in the sphere of expert discussion, it did not attract any noticeable political passions. The hullabaloo in the media started almost two years later, when a national television production team wanted to make a television programme about small-farmers wives. This show was a part of a series using the format of traditional evening event (“iltamat”), with local talent numbers, songs, poetry, sketches, and speeches, ending in a joint dance party. The main attraction of the TV-show, however, was a session of questions to a panel of highly positioned decision-makers, who had been invited to meet the citizens. Earlier programmes of the series, for example the one with the unemployed and the one with the university students, had attracted large national audience and started heated debates. These programmes became a voice for social groups demanding reforms and justice.

The television production team had decided to make an evening of the small-farmers wives and they knew about the report about a North Karelian village. They contacted both the villagers and the researchers. The production team went to villages, helping village women with manuscripts and rehearsing of sketches, poems, etc. Two of the researchers, namely project leader Ilkka Alanen and

the author of this article were invited to the expert panel of the show, in addition to government ministers and other national public officers.

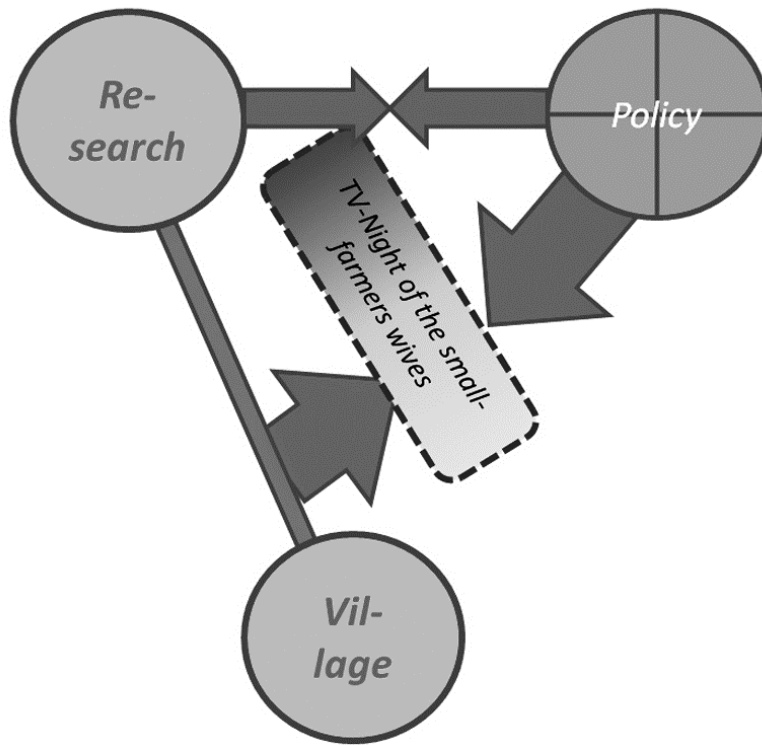

Figure 2: Triangle 1973-75: Clash of national projects

Already the idea of television show made the regional political elite nervous. In their eyes the television team was too critical and leaning to the left. At that time also the whole Joensuu University had been under the looking glass, because many of the new social and educational scientists had been educated in the older universities where Marxist critical theories had attracted students and younger staff. Neither was the selection of the villages suitable for the main political parties. In the recent parliament election, the farmers of the one village had largely voted for the rural protest party (SMP) abandoning the agrarian party (the Centre) and the other village of forest workers had voted leftist parties.

Already two months before the television show, the local centre party newspaper decided to take up again the research report. It wrote that the research was biased and unhelpful, and the researchers

were using wrong kind of imported concepts that are not suitable in the local context. When the recording of the programme took place, the journal claimed that the two researchers were terrorising the evening with their statistics. And finally after the broadcasting, none of the major political newspapers of the county was satisfied. The Social Democrats grumbled that their ministers were not invited to the show, and the Centrist paper complained that the real crooks were missing as the ministers of the Centre had to answer for the misdoings of the Social Democrats. The villagers, in their turn send a letter to the editors, stating that they felt that the researchers were on their side and improved the program.

However, the local women and their courage and talent were praised by all, and the two local hostesses of the show, namely Sanni Sormunen and Aini Väyrynen, became national celebrities. The show was voted the best TV-programme of the year 1975 by the readers of the Finnish TV-magazine “Katso”. In this way the TV-night made these two remote villages the voice of Finnish villages and small-farmers in general.

Some impacts of the first project

Selection of the villages set the path that was followed in the following years. The villages were selected to represent “typical” small-farming villages in an underdeveloped area of Finland, e.g. the political relevance of the research locations was defined on the basis of nationwide political agenda. The more detailed selection of the villages was influenced by the fact that these two villages were interesting from the viewpoint of folklore research. The Folklore Archives of Finland contain a lot of earlier materials collected from the forestry work village Sivakka, and the farming village Rasimäki was interesting because of its heritage of the Karelian evacuees that were settled there after the Second World War. For our later analysis it was a lucky incident that the villages represented also the two major local economic activities, forestry work and family cattle farming.

Another important path was set, when the villages were connected to the national media, the television, followed by printed media. As mentioned before, this connection was made because of the first research project. Then the media coverage in turn brought the research report into the limelight of the policy debate. During the following projects these networks connecting the research, the villages, and the media were revived and widened.

There is yet another definition that was drawn at that point. We defined the geographical borders of

the villages by using official land register maps. Later we were stuck with these geographical definitions of the “village” although they did not correspond to the structures of social networks and everyday practices of the villagers.

Villages of the industrial welfare state: the second report

The period when the second research report came out was much calmer (Yhteiskunta kylässä, 1984). The role of the countryside as a part of the industrial welfare state was established and unchallenged. Rural communities took active part in the development of the welfare state and received also parts of its fruits. The social innovation of the village committee had reached even the most remote parts of Finland and created new kind of optimism for rural communities. Also our report discussed the role of the village committees, and recognized their positive impacts on community self esteem and local living environment. At the same time, however, we made impatient remarks on the powerlessness of local action in relation to the issues of economic development and income generation. The increased energy of local action made public local needs, many of them addressed as demands to the municipal government. The leaders of the municipality in turn, hoped that the villagers would take things, including economic initiatives, in their own hands and stop sending “minutes, delegations, and invoices” to the local administration. Difficult contradictions in local politics arose about closing village schools. Many felt that closing the school destroyed the future of the village.

The main conclusion of the second report was a more detailed concept of the position of villages in society. The paths of the two villages were seen as different, because of their different links to the systems of food production and forest sector. Recognizing the different development paths of remote villages helped create typologies of rural areas. The report emphasized that local development means participation in the general development of society and its economy. The local developers in the agricultural village Rasimäki were farmers who invested in land, premises, and machinery and specialized in more effective production. In these tasks they received advice and innovation guidance from the dairy, meat plants and the banks. A parallel path on the side of forestry could be seen in few cases of forest contractors, who also were investing in heavy modern machinery.

Finding a role in the modern production system was not equally easy for all. (See figure 3.) Only a small part of the farms in Rasimäki village had been able or willing to invest in specialized agriculture. In addition to milk and beef production, new lines of specialization were tried, such as racing horse training and raising, sheep production, or fur-production, with variable results. In spite of the support and animation efforts of the municipality new forms of production were difficult to get started and especially difficult to keep on going. It was especially difficult to find new production and income possibilities for the remote forestry work village Sivakka. Sivakka had been hoping for new manufacturing activities for a long time. Already in the TV-night in 1975 they proposed to start a manufacturing and collection point for wild berries and mushrooms. In the late 1980s a lecture about beekeeping did not raise much interest. There was a training course and a start of production of wooden rowing boats in the unused school buildings. They learned to make good boats but they could not get a good enough price for them to keep the production going and to reach wider markets.

Some development efforts divided Sivakka. One nearby hotelkeeper wanted to develop fishing tourism by planting more valuable species to the local lake and then selling fishing rights to foreign travellers. One part of the villagers supported the idea, but majority of villagers signed a village committee's petition opposing the idea of because it would be taking away the village lake and fishing rights.

Sivakka is said to be "united in opposition but divided in development". Sivakka people feel that development takes away everything but gives back nothing. "Sivakka School was closed, voting district was joined to another one, post-office was closed, and even the road was left unpaved, because a dying village does not need anything." In the eyes of the municipal officers Sivakka was opposed to everything, even a public bus connection. Villagers responded that they had been working hard to get a taxi-permit to the village, but then the officers hit back with a morning bus connection and took away the school transports from the village taxi-driver.

Impacts of the second report

Because the first report had become a part of political fighting, the positive acceptance of the second report was almost a surprise (see Yhteiskunta kylässä, 1984). Some comments about it were

even enthusiastic. While reporting the changes during the ten years, the report created the model of two different local forms of rural economy, which was then widely applied in training and studies of Finnish rural development, especially in Eastern Finland. The model applied to Finnish rural context some basic ideas about locality studies developed earlier in British urban context (Massey 1979).

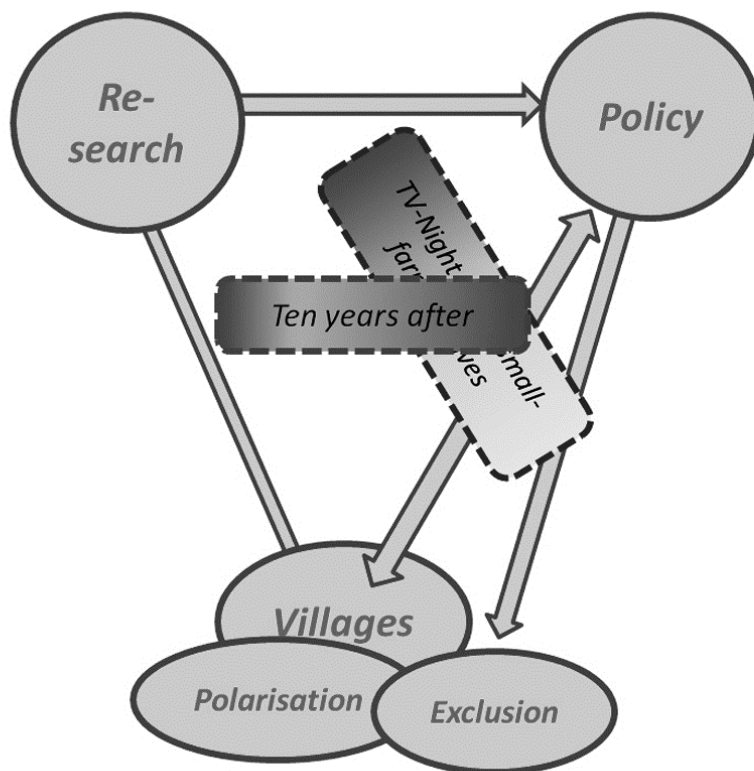

Figure 3: Triangle 1984: Productivism and the welfare state

After the researchers the media came back to villages. Two TV-documents were especially important. The main prime time current affairs programme A-Studio sent a 30-minute document about the villages. “Two destinies of a remote village” faithfully followed the conclusion of the report, illustrating them with interviews of the villagers and the researchers. The second important event was the return of the producer of small farmers TV-night. Their programme “Village lights” documented the nostalgic feelings of the villagers, when they were watching again their ten years old TV-programme.

Our research team included again a photographer. For the publication events of the research report in both of the villages our photographer Jukka Jänis prepared an exhibition of black and white photographs. Later the exhibition was set up for public in the municipal library of Valtimo, and in several other occasions in Finland, and also once in Vilnius, Lithuania.

After the report the discussion about the meaning of different development paths was continued also in terms of development strategies. Researcher Pertti Rannikko, the leader of the second project, proposed that in addition to outlining economic strategies, one should plan also welfare strategies. In many villages the elderly population does not need more animation efforts to develop new production but it needs active measures to improve and maintain local services. At this point these ideas were discussed mainly in the circles of rural researches, but a decade later, after the third village report, this idea was revived and became a part of the political initiative about “citizens’ income and community work”.

Refocusing onto local agency: the third report

The third research project (*Kyläläiset, kansalaiset*, 1996) took place soon after Finland’s EU membership. In the national referendum about the EU membership, the countryside had mainly voted against the membership, accompanied with discussions about national identity, agricultural policies, and rural development. Since the middle of 1980s, there had been discussions about local initiatives in the rural development, and some nationally financed regional development funds had been established. This time our research team, in addition to updating basic data about local economy and population, focused especially on everyday life and identity. Special attention was given to the local traditions of political activities, sports, oral history narratives, old aged people, and folk beliefs.

Compared to earlier reports, there was a dramatic change in the framework of main conclusions of the report. In earlier studies the researchers warned about declining conditions in the villagers, and after them the media reported about the dying villages and showed pictures about a closed village shop or a closed school. This time, when the focus was on local agency, the report concluded that the local history and heritage can be turned into a resource for future development. In spite of the earlier forecasts of the researchers, the villages were not dying. The narrative culture of a remote village can be valuable. This message was echoed in many TV-films and newspaper stories. A good

example of the turning about was the interpretation of the significance of the empty village school, an old building ridden with ghost stories. A national cultural journal titled a story about Sivakka: “Sivakka village does not die as long as the ghosts are alive”.

Impacts of the third report

Again the length of the research relationship got positive attention among the rural researchers in Finland. There had some other single returns of researcher back to the same community but coming back several times was a unique exercise.

At the publication event of the report, a proposal was formulated that the need for local basic services in the village (especially of the elderly) and the need for work (for the unemployed) should be connected. Enabling the local unemployed to do service work for the elderly in the village would enable both groups to continue living in the village. An experiment was needed, where regulations about social and unemployment benefits and employment supports would be synchronized locally across the borders of the administrative sectors. The idea was to combine voluntary work and social and unemployment benefits and the need of some very basic social help in the remote villages.

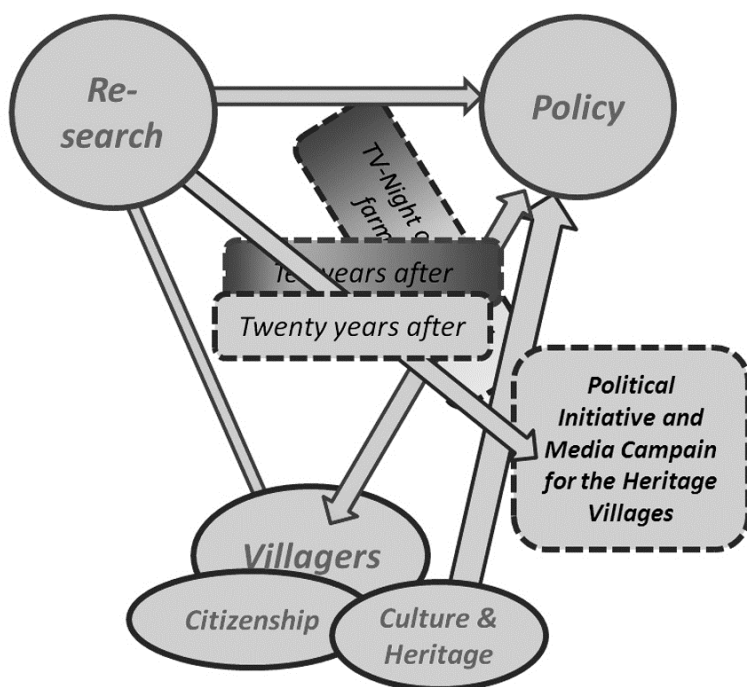

Figure 4: Triangle 1996: Discovering local agency

The people in the villages were worried about the declining public services and the proposal was supported with enthusiasm. The municipality of Valtimo adopted the proposal and sent it in 1997 officially to the Ministry of Labour and the Ministry of Education. The initiative became a political rally and started a series of newspaper stories about the conditions in remote areas. Some prominent public figures, such as one of the bishops, and the Governor of East Finland supported the initiative. A delegation consisting of the director of the Regional Council, local politicians and a researcher, travelled to Helsinki, to promote the idea in the Ministry of Labour. One member of Finnish Parliament, a representative from North Karelia, made an official inquiry about the matter. In spite of the wide support of the idea, the Ministry of Labour rejected the proposal, on the grounds that the experiment would, by favouring the people in the selected villages, be against the constitutional right to equal treatment of citizens.

The vivid media campaign in support of the initiative combined several competing argumentations. Some discussant were enthusiastic about the changing relationship of work and technology (compare Jeremy Rifkin's ideas about the end of work) and the increasing role of voluntary work. Another group was talking about the new models of social policies and new forms of service provision to remote and small communities. Researcher Pertti Rannikko emphasized the need to put together the undone work and the unemployed persons on the local community level. Although the initiative was rejected, some of these ideas have been later implemented in many local service projects around Finland, organized by village associations and financed by, for example, Local Action Groups of EU's LEADER Programme.

The media campaign included also a strong line of argumentation based on culture and heritage. Sinikka Vakimo, member of the research team, observed later in her chapter in the 2008 report that media seems to be attracted to presenting the villages in the past tense, as the cultural past. The campaign for the initiative used this argument skilfully. One of authors of the report of 1996, a folklorist and a teacher Merja Koistinen, herself living in Sivakka, defended the initiative in public: "We are not living inside heritage – the Heritage is living inside us." Another heritage figure was a 70 years old retired construction man Teuvo Sormunen, who sang "Sivakka Blues". His comments about roaming lifestyle and about free lonely spirit of Sivakka people became widely publicized in printed media.

Some of these ideas about the value of heritage and culture, come very near the concept of cultural economy, used also in rural research. It is used often for cultural tourist attractions but also for such

features of local culture and community that may attract permanent inhabitants. One part of cultural economy consists of producers of culture who use rural environment as a resource and source of inspiration. There are examples of such persons in both villages, in Sivakka and in Rasimäki. Remote and isolated nature and local culture may attract artists, photographers, and writers.

Our research team of 1996 included two artists, who also served as photographers. After the report they turned the old Sivakka Village School into an art installation. The exhibition “the Bear and the Soul Bird” was based on ancient seers’ connection to nature. It attracted lot of visitors. The commentator of the Finnish Journal of Arts got so enthusiastic about this encounter of fine arts and the village life that he proposed that the Sivakka village should be declared “a museum of modern art” (Honkanen 1996)

Multiple constructions of village: the fourth report

The latest, but may be not the last, report focused on new interpretations and constructions of the village. The villages had experienced one decade of EU membership, during which Finnish countryside has received both the blows of EU agricultural policies and the winds of LEADER Programme. Villagers and summer inhabitants were interviewed and records of the earlier decades were re-examined. TV journalists made two new TV-documents, one about the research process and another about the experiences of the villages still alive “On Extra Time”, the title referring to predicted “dying of the villages” by the research report of the 1984.

The name of the fourth report “Kylän paikka” (Place of Village) hits directly onto the central conclusion of the report: village has several places in the culture and the lives of people. Village does not die, but the places where it is alive may change dramatically. Village is being defined by many groups, also those living outside the village: children and grandchildren who have moved away, those spending only holidays in the village, or those roaming the wild nature around the village, such as hunting parties or foreign migrant workers picking berries and mushrooms. The media and researchers have a loud voice in defining a village, and strong definitions come also from the rural development programmes and projects. One of the new authors of the report was a granddaughter of one of the families that were interviewed for the earlier reports. She wrote about village as the place of family of several generations. Two young members of the research made a video about the summer in Sivakka, interviewing those who spent their summer holidays there. In

addition to seeing the villages as places of housing and recreation, the report has several articles that reflect the 35 years long history of the research and the media attention. The long history of the research is illustrated also by the cavalcade of photographs by the research team's photographers from four different decades.

The fourth report looks out different from the earlier reports. Actually, it does not look like a report at all. It is a thick illustrated book by an established national publisher The Finnish Literature Society that has a prominent role in maintaining the Finnish cultural identity.

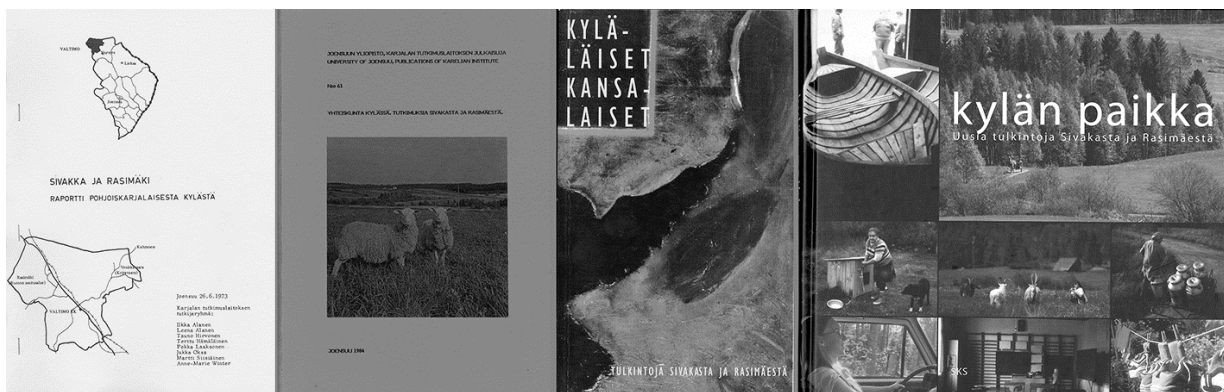

Figure 5: The covers of reports in 1973, 1984, 1996 and 2008

Impacts of the fourth report

In the last chapter of the book I myself made a claim that the villages have not been reached by the rural development projects. How soon was I proven to be wrong! In the very publication event of the book at Valtimo we were told that the village of Rasimäki is going to participate in a project “Kylä kelpaa” (“Village is OK!”). It is organised by Rural Life Fair, which promotes rural areas as attractive housing and living places. This event takes place every summer in a different part of rural Finland. The village of Rasimäki wanted to take part, along with some other villages in the area, by organising some events in early July. They asked if the researchers and the university could contribute and help the village to be accepted in the programme. We vaguely answered that we perhaps might tell something about our village research and the TV-documents about the village. Suddenly in the spring of 2009 we found ourselves in the whirlwind of organising a two day Village Seminar, including a mini film festival and an exhibition about the research projects. The event took place in the former village school building.

The local forces behind the new development projects are a new “generation” of activists, key persons being new incomers. They founded a Village Association that was officially registered to be able to act as a partner in Leader projects. The earlier village committee that had been founded in 1982, had suffered of the lack of active persons, and had been abolished several years ago.

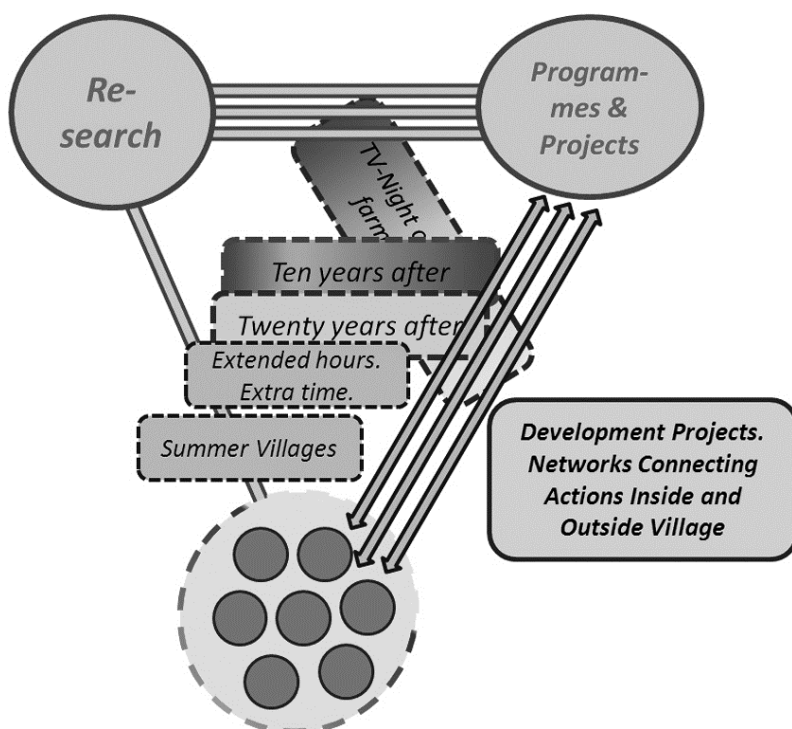

Figure 6: Triangle 2008: New agency in the sea of projects

The “Village is Ok!” event and the seminar at the village school building were successful. It attracted old and new people in the village and many from outside, some of them persons who had moved out and some of them otherwise interested in the village, the TV-documents, or village research. After the films, researchers, village developers, and village activists had vivid discussions that would not have been possible elsewhere. Media attention was attracted again, newspaper stories, journal stories and promises about new films, too. One of the new developments is that villagers take a stronger role in producing the video documents themselves, as there is technology and training available. Actually a first six-minute video of the village, by the villagers, got its premier in the seminar. After these cultural events the school became a camping base for a group of about one hundred berry pickers from Thailand, coming to earn income by gathering blueberries and lingonberries in the surrounding forests.

Conclusion

It is hard to say which has been a cause and which has been an effect in the interactions of village, research, policies, and the media. They have been intertwined in intricate ways in common processes. The constellations of active persons and groups and their arenas have varied at different times. The channels of influencing the society have changed, defining new requirements and opening new opportunities for local action. Also the challenges have changed as the frames set by national, European and global political and economic developments have changed. These changes have brought about new mechanism of intervention from outside to village. To be able to influence and to participate the villagers have to have changed too, acquiring new skills of communication and cooperation in wider networks, reaching out to different levels of governance and different groups of people who are interested in the village and its developments.

Notes

Jukka Oksa has worked during 1972-2010 in different research positions in the Karelian Institute of the University of Joensuu (nowadays a part of the University of Eastern Finland). After his retirement he has continued his activities in the Lammasoja Research Service. Contact information: email jukka.oksa@lammasoja.net, www.lammasoja.net

References

Reports of the villages research projects (in Finnish):

Sivakka ja Rasimäki. Raportti pohjoiskarjalaisesta kylästä (1973). Research group Ilkka Alanen, Leena Alanen, Tauno Hirvonen, Terttu Hämäläinen, Pekka Laaksonen, Jukka Oksa, Martti Siisiäinen, and Anne-Marie Winter. Printed in Demokraattinen suunnittelu. Helsinki: Suomen demokraattiset lakimiehet ja Yhteiskuntasuunnittelun seura.

Yhteiskunta kylässä. Tutkimuksia Sivakasta ja Rasimäestä (1984). Research group Pertti Rannikko, Jukka Oksa, Matti Kuikka, Seppo Knuuttila, Kaija Heikkinen, and Heikki Eskelinen. Publications of the Karelian Institute 61. Joensuu: University of Joensuu.

Kyläläiset ja kansalaiset. Tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä (1996). Research group Seppo Knuuttila, Ilkka Liikanen, Pertti Rannikko, Hannu Itkonen, Merja Koistinen, Jukka Oksa, and Sinikka Vakimo. Publications of the Karelian Institute 114. Joensuu: University of Joensuu

Kylän paikka. Uusia tulkintoja Sivakasta ja Rasimäestä (2008). Authors: Seppo Knuuttila, Pertti Rannikko, Jukka Oksa, Tapio Hämynen, Hannu Itkonen, Heidi Kilpeläinen, Mikko Simula, and Marjaana Väisänen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1167. Helsinki: SKS.

Selected articles in English

Oksa, Jukka & Pertti Rannikko (1988), "The Social Consequences of the Differentiation of Agriculture and Forestry. A Case Study of Two Villages in Finnish Forest Periphery." *Acta Sociologica* 31 (3) 1988, 217–229.

Oksa, Jukka (1994), "Villages Coping on the North-eastern Margin." In David Symes and Anton Jansen (eds.), *Agricultural Restructuring and Rural Change in Europe*. Wageningen: Agricultural University, Wageningen.

Rannikko, Pertti (1997), "From Functional to Symbolic Local Community. A Case Study of a Forest Village in Eastern Finland." *Research in Community Sociology* 7, 223–246.

Knuuttila, Seppo (2000), "How to Seize Mentalities." In Lauri Honko (ed.), *Thick Corpus, Organic Variation and Textuality in Oral Tradition*. Studia Fennica Folkloristica 7. Helsinki.

Other references

Honkanen, Martti (1996) "Kylätaide." ("Village Art") *Taide* 1/1996, Helsinki, pp. 58-59.

Massey, Doreen (1979) "In what sense a regional problem." *Regional Studies* 13, 1979, pp. 233-243

Reflexive solidarity as a key to rural-urban resilience

Kjell Andersson

C. Wright Mills (1959), the well-known internal critic of American post-war sociology writes in the beginning of his seminal work *The Sociological Imagination* that the social scientist should ask what the structure is in the society under study, how the parts relate to the whole, how the society in question relates to history and what the logic is of change and development. Furthermore he or she should ask which type of human beings it is that inhabits this society. My way of reading this is that nothing is given in society and that this must be one of the basic postulates in social research. However, astonishingly enough, ideas and concepts often seem to prevail in social science regardless of the fact that the societal conditions that once gave birth to them have been gone since long. It seems to be a need for fate in the invariant, if it then takes the shape of a search for “laws” the way natural science does or detainment of old-fashioned political ideologies.

My own field of study, rural studies, is telling example of this. Since long, the rural-urban dichotomy has been keeping the students on rural affairs (and urban as well) in a firm grip no matter that insightful social scientists successively have exposed the problematic elements in this thought figure. For example, the British rural sociologist Robert Pahl (1966) noted already in the 1960s that the rural and the urban more and more tended to become mixed and that hybrids succeeded distinct categories of either type. Later scholars have followed suit and focused especially on the counter urbanisation phenomenon, indicating that an increasing number of people have moved out from the cities to the countryside in an order reverse from the usual “modern” and have taken with them urban ways of life to a previously, as have been maintained by many, homogenous countryside.

This debate, and conceptual inertia, illustrates the difficulties to give the fantasy play, the way C. Wright Mills according to my reading suggest for social scientists. The rural-urban dichotomy has existed nearly as long as there have been civilisations; *the Bible's* Sodom and Gomorrah are a prime example of this. However, the rural-urban dichotomy in sociology is first and foremost coupled to modernisation (the way sociology in general is coupled to modernisation). During the modern époque the rural-urban narratives of the typical kind

suited well: the cities were growing, especially because of industrialisation, at the same times as the rural population decreased because of outmigration to fill the vacancies in the expanding industries. In the same way agriculture was modernised and needed less and less manpower. This tendency still prevails but in a very weakened and fragmented form. It is hard to tell of an industrial growth, in developed societies; on the contrary the industrial sector is shrinking in many societies. Instead, a new utterly complex and diversified economy has evolved, an economy in which the spectrum of what is produced and sold has expanded tremendously to include also ideas and images, to mention its most immaterial facets, and in which the consumers are the most driving force while it earlier in history was heavily organised industrial companies of the Fordist type. In this post-Fordist economy (Amin 1994) the rural areas are characterised by agricultural businesses' "race to the bottom" in terms of areal expansion, mechanisation and general cost squeezes. However, there is also a bunch of new economic, or to the economy related, activities in the countryside. These include rural tourism, organic farming, feasts and festivals, new and traditional handicraft or simply "quietness" as a business idea. Often, the activists and entrepreneurs behind the new activities and businesses are well-educated, of urban origin and often women (that were the first to leave the countryside during modernisation). It can be debated whether this new activity is "economy" or just rosy dreams. However, the new activity is so obvious to initiated observers that there is no doubt that the current map of the rural and rural-urban is wrong. There is a need for a new social scientific, and political, fantasy.

The traits above are far from the only ones characterising the shift from modernity and modernisation towards post-modernity. One of the most profound characteristics of the postmodern age is the increased mobility due to improved transport and communication. This affects the countryside in a special way since mobility makes a difference especially in relation to long geographical distances. Counter urbanisation is in its essence related to mobility: people with an urban background move out to the countryside but retain a central navel string to the city in terms of daily commuting to workplaces in the centre. Tourism, one of the new economic activities in the countryside, requires mobility and good transport and communication. However, in Finland one of the sociologically most interesting aspects of the new mobility is found in the second homes and the geographically multiple living that they represent. There are currently about 500 000 second homes in Finland; at the same time the phenomenon is astonishingly under-researched, with only few largely popular treatises published. One of the main reasons for this is obviously the Finnish second home's character

of “back stage” in the Goffmanian sense (Goffman 1956). In this back stage the Finns recreate themselves, and demand the right to recreate themselves, without any official monitoring and control in order to be fit for fight for the performances at the front stage, that is the official Finnish society with its rather strict norms and control. At the same time, the stock of second homes represent an enormous societal asset and undertaking in themselves. They also change the cultural, and natural, landscape profoundly; in the archipelago, at the coast, and in the large lake districts. Furthermore, they tend to create “gated communities” in these places because of the privacy granted to houses and building sites in the Finnish law, which in its turn upsets large parts of the Nordic right to common access which is a cornerstone also in the Finnish regulation of property rights. In addition to all this, they create a special social system of its own temporally delimited from the ordinary one where people live and work. The reasons behind this status of “non-phenomenon” is quite clear: nearly all actors with gate keeping functions in public affairs and debate own a second home and therefore have personal reasons to keep the sector as isolated as possible from official affairs.

Mobility in post-modernity is of the magnitude that certain authors have cast doubts over whether it still is justified to speak of a sedentary society or whether we instead should conceptualise it as a neo-nomadic society. A turn of that kind seems to require a new sociological theory, a new sociological imagination, but the issue has implications much more far-reaching than that. One of the cornerstones of postmodern sociological theories has been that human beings in our time, after been subjected to forces heavily determining life earlier in history, now for the first time are comparatively free to choose their own identity and way of life (Giddens 1991). This notion has been criticised but the point here is to scrutinise it to the extent that it obviously holds true, which to my understanding is far above zero. The place is without doubt central in construction of personal identity, as place always has been one of the most central identity markers. Today, there is a notion of multiple place-identities related to multiple homes, commuting and travelling (Mormont 1990). However, the postmodern human being constructs place-bound identities also more literary than by combining given places and sets of places. For example, in Finland places are constructed as “projects” where second home owners and visitors together with ordinary inhabitants restore buildings and cultural landscapes, bring new life into old traditions, create new place bound communities, etc. Theoretically, we here have an important instance of “turning the philosopher on his head”, or Marx is being turned on his head the way he turned Feuerbach on his feet since the societal superstructure obviously here partly forms what traditionally has

been regarded as the societal base. However, this place construction is not of interest primarily because of its materialist-idealist philosophical implications. Quite the contrary, this activity lays the most important basis for the new, symbol-laden, rural economy. It is only through active search and construction that these symbol values come to the fore, it is mainly the postmodern, academic, middleclass that performs this search and construction and it is likewise this middleclass that are the main consumers, and even producers, of the new rural goods and services in question (Andersson 2007).

My thesis of lacking sociological imagination in rural research and an unwarranted retention of the rural-urban dichotomy is admittedly a slight exaggeration. The development trends above are far from unknown in rural research quarters and many other phenomena, and research and theorising about them, prevail in current rural affairs. However, the problem is that the *dominating*, political, views seem to very conservative. To speak with Karl Marx, the superstructure tends to lay behind the base in societal development. This view may seem strange given the reasoning of socially and culturally “constructed places” but the intricate, interactive, case-and-effect relations are revealed if we note that mobility and transport are among the central factors behind the new, symbol-laden, rural economy. A look at the practical, political, questions facing the countryside currently shed additional light on the viewpoint and perspective dilemma above. Current rural development contains several promises, as has been demonstrated, but these promises are hard to materialise if there is a lack of politically accepted theory that fully acknowledges these promises. For example, with a modernistic theory that emphasises manufacturing industry the conclusion must be that the Finnish rural areas, or Finland generally, are lagging behind and have difficulties to ever catch up with the nations and global areas currently in the lead. The result may be endless dystopias or unrealistic hopes of local development based on people taking command of their own destiny and defying global trends affecting everyone.

The problem with theories and models guiding rural affairs can be taken down to much more concrete and specific levels than those discussed above. For example, Finland currently has a completely sedentary census and taxation system. It owes its features directly from the reign of Gustav Vasa and the sixteenth century when the aim was to keep record of the scattered population and secure a taxation base and minimum level of societal organisation. However, today more or less a majority of the population is geographically spread out, through commuting, through multiple homes, etc. To arbitrarily keep a sedentary system in this situation and determine *one municipality* as the one legally entitled to a person’s municipal

tax seems unwarranted, if not outright dated and dysfunctional. With the current information systems it would be easy to realistically determine a person's dwelling in different municipalities and allot burdens (e.g. taxes) and blessings (e.g. right to vote) accordingly. However, today a person not even has the right to register him or her in the municipality where he or she has the second home, no matter how well founded the request would be. The reason for this is only partly theory and perspective-related; first and foremost it has to do with the struggle for tax money between municipalities. Powerful urban municipalities simply do not want to share second home owners' tax money with the, rural, municipalities where the second homes are located.

To return to C. Wright Mills and his thoughts about history and social science, and the role of the later in the former, is it ignorant to believe that the current, late modern, countryside, lightly sketched above, should be a persistent phenomenon, even in the middle term future. The postmodern, in the real sense of the word, holds sway and beyond mobility and, to a large extent, irresponsible and unsustainable consumption we already see completely new trends unfolding themselves. The energy crises, epitomised as "peak oil", is a threat on which there is broad consensus, the questions is *when* not *if* the crises will be acute. Climate change is a much debated phenomenon, permeating practically all societal sectors with profound implications for long term policy and planning. The food crises is still more confined to experts and professionals but here the consensus on the severity of the situation and huge problems in the near future is more or less total, a thing that I recently witnessed on the annual meeting of the Agri-Food Research Network in Canberra, Australia in December 2011. A scenario is that these coming crises in a sense will turn the clock back and anew increase the differences between rural and urban areas, thus fortifying the rural-urban dichotomy. There will be a great demand for agricultural land, to fill the needs for food and bioenergy, according to this line of reasoning. Likewise cities and towns have to be re-densified and mobility restricted, in order to save energy, stop global warming and prevent pollution. However, this scenario is in my view an example of the "simplicity trap", often snaring social scientists, who are working with a subject matter more complicated than any other scientists and often leading to wrong predictions (of which the early Club of Rome is a telling example). What is needed at the basic level is the type of "sociological imagination", professed by C. Wright Mills. History will unfold itself no matter what social scientists do, and often in ways not thought of by social scientists. The foremost task of social scientists is to try to interpret history and do what they can to help the most promising currents to unfold themselves.

Èmile Durkheim (1997), one of the founding fathers of sociology, talked about mechanic and organic solidarity. As known, the former concept relates to pre-industrial society and the norms that in this situation “held society together”; the latter, for its part, portrays the sort of glue that exists in societies with a far-reaching division of labour in which the inhabitants are highly dependent of each other and in lesser need of unifying norms. My main argument in this paper is based on an additional, third, type of solidarity and the functions that this type of solidarity may serve. This, proposed, solidarity type is “reflexive solidarity”. One of the main traits of postmodern society is, according to sociologists, the increased capacity for reflexivity, the widened perspective and possibility for people to “put themselves above” the limiting circumstances and to pursue their own goals and dreams the way the former generations have been unable to do. Much of the traits of the postmodern countryside are reflexive in kind. They involve pursuit of different goals such as sustainability, community, health, a simple way of life, etc. These pursuits have their origin in the knowledge, insight and relative freedom that the postmodern human being today is endowed with, thanks to among other things technology and communication. But the central question is if this constitutes a collective, historical, force that more than hitherto can realise the goals of Enlightenment - of a civilised human being that can cultivate him/herself both as a social being and a custodian of Earth and nature?

Postmodern theoreticians have often talked about the end of the great narratives, and a general lack of sense of direction. However, the affirmative postmodernists (Rosenau 1992) usually pursue a broadly defined goal of improving “the world” being comprehended as the “here and now”: the micro environment, the personal social network, the moral (or immoral) discourse in which everyone is involved, etc. What is lacking in relation to earlier social/political pursuit is mainly the system, or more precisely, the state. However, what the current activists and citizens lack in terms of political and organisational apparatus they gain in terms of information and insight; no other generation has acted from an observation point that high. The new rural movement, if that expression is allowed, resembles in its best moments the affirmative postmodernists. They care for the rural, and want to preserve it as a milieu offering the optimal balance between nature and culture.

It is obvious that the reflexivity enabling this stance and pursuit is dependent on the modern traits of our society: technology, energy use and not the least the enabled mobility. However,

to believe that this historical-societal mode suddenly will disappear and be succeeded by a constricting neo-sedentary society is, as argued, an unwarranted dystopia. Information and knowledge will not be lost, structures such as the Internet will remain, and not the least, there is no sign of a slowdown in the pace of innovation. There would, given the mistakes of numerous dystopians during the recent decades, be a real surprise if physical mobility, despite its current input and output problems, should be restricted to the extent that it altered current societal logic within the foreseeable future.

There are already emerging models of a postmodern society overcoming the contradiction between “economic development” and nature preservation. A most promising one is elaborated by Brian Garrod and colleagues in the UK. Garrod & c/o take their point of departure in the new diversified rural economy, in principle working according to the logic touched upon in this treatise. This new rural economy, new rural goods and services, is matched by what Garrod et al. call “countryside capital”. This capital is on the one hand traditional, as part of the current rural economy also is quite traditional: it is soil, water, agricultural equipment, etc. However, partly the countryside capital is also built up of new ingredients such as culture, history, traditions, language, social capital and even public images flowing in the media. It has to be a balance between these sorts of capital to sustain a new rural economy, a thing which becomes obvious especially through the image capital which due to the importance of the tourist and leisure economy not can be destroyed, if it so would be by industrial agriculture, mining or energy production. This, horizontal, balance is rather intrinsic to the new rural economy with its mix of material and immaterial production and consumption. The vertical balance, the imperative that the capital inherited from the parents must be left over to the children in at least comparable quality and quantity, is in principle as obvious but pedagogically more difficult to instil because of the still weak state of externalities in economic doctrine and practice. However, Garrod et al. emphasise also this longitudinal capital balance, referring to the work of ecological economists such as Pearce (1989). It remains to be seen, of course, if this model really can be applied in rural development policy and practice on a large scale. Nevertheless, it has the advantage of being firmly in touch with the dominating market thinking of our time, and may therefore have better possibilities than traditional political interventions aimed at enabling the transition from one historical mode of production to another which often have weak, or even detrimental effects.

References

- Amin, Ash (1994), *Post-fordism: A Reader*. Blackwell Publishing.
- Andersson, Kjell (2007), *New rural goods and services: The foundation of the new countryside?* Helsinki: Swedish School of Social Science.
- Durkheim, Emile (1997), *The Division of Labor in Society*. Trans. Lewis A. Coser. New York: Free Press.
- Garrod, B., Wornell, R. and Youell, R. (2006), Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*. Vol. 22, pp. 117-228.
- Giddens, Anthony (1991), *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Goffman, E. (1956), *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday.
- Mills, C Wright (2000 [1959]), *The Sociological Imagination*. Oxford University Press.
- Mormont, Marc (1990), Who is rural? Or, how to be rural: towards a sociology of the rural. In Marsden, Terry et al. (eds), *Rural Restructuring. Global Processes and their Responses*. London: David Fulton Publishers.
- Pahl, Ray (1966), 'The Rural-Urban Continuum' , *Sociologia Ruralis*. Vol. 6, pp. 299-327.
- Pearce, David, Markandya, Anil and Barbier, Edward B. (1989), *Blueprint for a green economy*. London: Earthscan.
- Rosenau, Pauline (1992), *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions*. Princeton: Princeton University Press.

Shokkihoitoja Venäjän Karjalan rajalla – postsosialismin aika kahdessa metsätyökylässä

Pertti Rannikko ja Jarmo Kortelainen

Se, miten vanha väistyy uuden tieltä, ei ole mikään itsestäänselvyys. Yhteiskuntatieteilijät kuvaavat siirtymän usein vanhan ja uuden välisenä taisteluna. Joseph Schumpeter kehitti 1940-luvulla luovan tuhon käsitteen kuvaamaan kapitalistisen talouden evoluution ristiriitaista perusluonnetta: taloudellisen toiminnan rakenteellisten ehtojen muuttuessa uusia toimintoja ja yrityksiä nousee samalla kun vanhoja toimialoja ja yrityksiä häviää (Schumpeter 1942/2009). Luovan tuhon teoriaan tukeutuvat perustelevat tehtaiden sulkemisia ja muita kehityksen tuhoisia vaikutuksia sillä, että ennen pitkää prosessin positiiviset vaikutukset ja luovuus tulevat vallitseviksi.

Samanlaiseen uskoon vaikean vaiheen kääntymisestä positiiviseksi nojaa myös shokkiterapian nimellä tunnetuksi tullut oppi, jota länsimaiset talousasiantuntijat tarjosivat entisille sosialistisille maille siirtymästrategiaksi markkinatalouteen. Shokkiterapiassa tähdennettiin nopean markkinamekanismin käynnistämistä murskaamalla kovakouraisesti vanhat instituutiot. Talouden eri osa-alueille samanaikaisesti suunnatuilla toimenpiteillä tuli aikaansaada entiselle järjestelmälle sellainen shokkivaikutus, joka pakottaisi yritykset konkurssin uhalla mukauttamaan toimintansa markkinatalouteen (Alanen 2009, 220). Näin talouden uskottiin kääntyvän lyhyen vaikean vaiheen jälkeen nopeasti kasvu-uralle, mikä turvaisi myös reformin legitimitetin.

Shokkiterapiaa koskevien vaatimusten taustalla olivat ennen muuta Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin tapaiset kansainväliset organisaatiot. Käytännön toimenpidesuositukseen kuuluivat yksityistäminen, hintojen ja ulkomaankaupan liberalisointi sekä tiukka finanssipolitiikka subventioiden poistamisineen (Alanen 2009, 219–221). Sosialismin romahtamisen jälkeen shokkiterapian oppeja omaksuttiin entisissä sosialistimaissa eri tavoin. Viro, Latvia ja Liettua seurasivat suosituksia tarkemmin kuin Keski-Euroopan maat. Boris Jeltsin ajoi valtakautensa alussa Venäjää nopeasti kohti markkinataloutta muun muassa vapauttamalla hinnat ja ulkomaankaupan, mikä johti talouskriisiin. Koska artikkelimme kiinnostuksen kohteena on Venäjän maaseudun ja metsätalouden kehitys, emme lähde kuvaamaan laajemmin Venäjän talouspolitiikan muutoksia

postsosialismin aikana. Omalle analyysillemme hyvän lähtökohdan tarjoaa Nikulan, Granbergin ja Alasen (2006) esittelemä periodisointi Venäjän maatalouden vaiheista.

Periodisoinnissa Venäjän maatalouden reformit jaetaan kolmeen vaiheeseen: Jeltsinin reformien destruktiokauteen, rekonstruktiovaiheeseen ja konstruktiovaiheeseen. Jeltsinin valtakauden alun (1992–1993) reformia voidaan pitää entisen järjestelmän tuhoamisena, jossa valtio vetäytyi maataloussektorin säätelystä. Seurauksena oli tuotannon nopea romahdus vuoden 1950 tasolle. Rekonstruktiovaihe kesti 1990-luvun puolivälistä vuoteen 1998. Siihen sisältyi sovhoosien, kolhoosien, tukkukaupan ja elintarviketeollisuuden uudelleen organisoituminen niin, että suurtuotanto kuitenkin säilyi. Putinin kaudella, vuoden 1999 jälkeen, valtio on käynnistänyt uuden maatalouspolitiikan pyrkimyksenä markkinasuhteiden kehittäminen ja elintarviketuotannon vakauttaminen. Ohjelmaan sisältyvät suurtilojen velkajärjestelyt, kotimaisen tuotannon suojaaminen tullien ja tuotantorajoitusten avulla, maatalouden luottojärjestelmän luominen ja maatalouden konekannan parantaminen. (Nikula, Granberg & Alanen 2006; ks. myös Wegren 2002.)

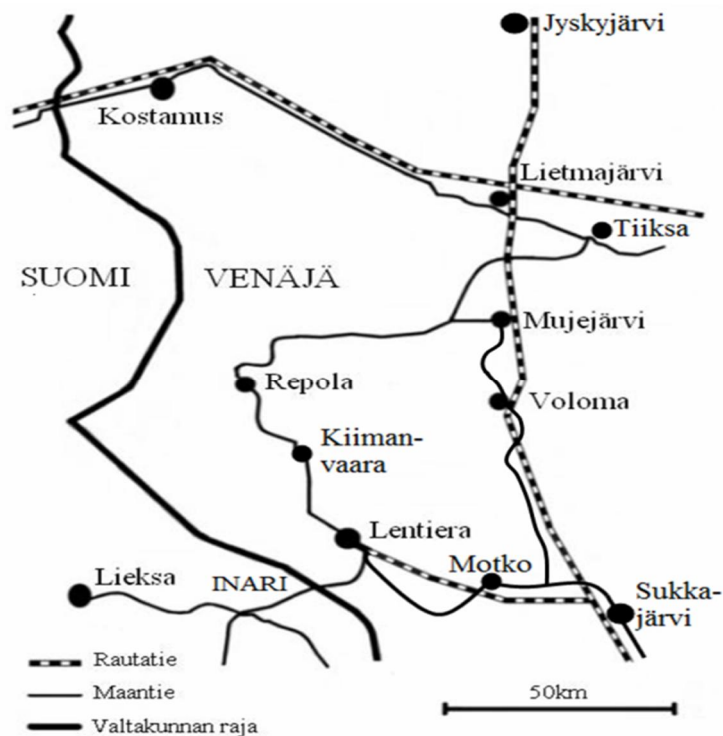
Venäjän metsätalous on kokenut postsosialismin aikana samantapaisia taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia käännteitä kuin maatalous. Edellä kuvattu maatalouden kehityksen periodisointi tarjoaakin hyvän virike- ja vertailupohjan Venäjän metsätalouden tarkastelulle. Metsätyökylien kannalta eräänlaisena shokkihoitona voidaan pitää 1990-luvun alun reformien lisäksi myös Putinin johdolla viime vuosikymmen jälkipuoliskolla harjoitettua politiikkaa, jolla pyrittiin modernisoimaan Venäjän metsäsektoria. Puutullien nopealla nostolla yritettiin painostaa kansainvälisiä metsäteollisuusyrityksiä investoimaan ja siirtämään tuotantokapasiteettiaan Venäjälle. Puutullit romahduttivat hakkuut ja aiheuttivat suuria ongelmia rajaseudun puunkorjuuyrityksille ja metsätyökylille.

Tässä artikkelissa tarkastelemme metsätalouden roolia Venäjän maaseudun sosialismin jälkeisen ajan murroksissa. Tutkimuksemme kohteena ovat Venäjän Euroopan puoleiset rajametsät ja niiden hallinnassa tapahtuneet muutokset. Päämääränämme on etsiä raja-alueille tyypillisiä piirteitä metsien käytössä ja hallinnassa. Tutkimuskohteemme Lentieran ja Repolan kylät sijaitsevat Venäjän ja Suomen rajalla, Venäjän Karjalan puolella, Lieksan naapurissa. Alueen kehitykseen on ratkaisevasti vaikuttanut neuvostomallisen metsätalouden romahtaminen ja organisoituminen markkinatalouden ehdoilla tapahtuvaksi.

Kuvaamme metsätalouden vaiheita Lentieran ja Repolan alueella paikallistutkimuksen menetelmillä. Keskeisin osa aineistostamme on kerätty vuosina 2008–2012 tutkimusalueelle tehdyillä kuudella matkalla, joiden aikana on haastateltu paikallisten asukkaiden ohella puunkorjuuryritysten johtajia. Artikkelin luettavuuden ja tiiviin esitystavan vuoksi emme juuri viittaa yksittäisiin haastatteluihin, mutta analyysissä käyttämämme haastattelut ilmenevät lähdeluettelosta. Kenttätyömatkat ovat olleet tärkeitä myös tutkimusalueeseen orientoitumisen kannalta. Kyläkohtaisia väestötietoja on kerätty Karjalan valtioneuvostosta ja paikallisviranomaisilta. Tutkimusalueen metsätaloudesta ja puunkorjuuryrityksistä on saatu tietoa myös internet-lähteistä ja lehtiartikkeleista.

Tutkimusalue

Tutkimusalueemme Lentiera (ven. *Lendery*) ja Repolan (ven. *Reboly*) ovat metsätalouden varassa eläneitä resurssiyhdyskuntia Karjalan tasavallassa Venäjän federaation luoteisella raja-alueella. Ne sijaitsevat metsäseuduilla Suomen ja samalla Euroopan unionin rajan tuntumassa, Mujejärven piirissä (ven. *Mujezerski rajon*) (kuvio 1). Nykyään piirin länsiosan asutus on keskittynyt lähes kokonaan näihin kahteen kylään. Tutkimiemme yhdyskuntien kehityksessä ja asutusrakenteessa tapahtuneet muutokset ovat seurausta metsätalouden ja puun kuljetuksen monista taloudellisista ja teknisistä murroksista.

Kuvio 1. Lentieran ja Repolan kylien sijainti ja liikenneverkko

Alue on ollut jo vuosisatoja rajaseutua, sillä valtioiden välinen raja tuli nykyiselle paikalleen vuonna 1617. Venäjän ja Ruotsin valtakuntien välisen rajan merkitys oli ihmisten liikkumisen kannalta pitkään vähäinen, mutta alue joutui aika ajoin kärsimään sodista. Alue kuuluu Lieksanjoen vesistöalueeseen, josta vedet virtaavat Suomen puolelle (kuvio 2). Ne ovat olleet luonteva reitti kaupalle ja muille rajan ylittävälle yhteyksille (Saarelainen 2004). Ennen Neuvostoliiton aikaa vesistöalueen Venäjän puoleinen asutus koostui yli 30 pienestä karjalauskylästä, jotka muodostivat Repolan kunnan (*volosti*) ja Neuvostoliiton alkuvuosikymmeninä Repolan piirin (*rajon*).

Metsästä saatavat tuotteet ovat aina olleet tutkimusalueen toimeentulon perustana. Alkuperäiset asukkaat, karjalaiset, muuttivat sinne yli 500 vuotta sitten ja saivat toimeentulonsa metsästyksestä, kalastuksesta ja kaskiviljelystä. Metsäteollisuuden kasvaessa Repolan ja Lentieran alueen puuta alettiin hakata teollisuuden raaka-aineeksi (Tshernjakova 2001). Jo ennen bolševikkien valtaantumista uitettiin Repolan ympäristöstä hakattuja tukkeja Suomen puolella sijaitseville sahoille. Syrjäisestä Repolasta ei ollut kuljetusyhteyksiä Venäjän omille tuotantolaitoksille, joten luonnon tarjoamat uittoyhteydet rajan yli länteen olivat ainoa mahdollinen puun kuljetussuunta. Puukauppa jatkui 1920- ja 1930-luvuillakin (Saarelainen 2004), vaikka Neuvostoliiton ja Suomen välisestä rajasta oli tullut paitsi kahden itsenäisen valtion myös kahden hyvin erilaisen yhteiskuntajärjestelmän välinen jyrkkä ideologinen raja.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota lopetti Repolan alueella metsänhakkuut vuonna 1939 pitkäksi aikaa. Sota tuhosi suurimman osan Repolan piirin kylistä ja kesti pitkään, ennen kuin alue saavutti sotia edeltäneen asukaslukunsa (Laine 2001). Repola menetti piirikeskuksen hallinnollisen aseman vuonna 1948 ja alue liitettiin Rukajärven piiriin. Siitä huolimatta Repolan nousu alkoi vuonna 1955, kun puukauppa Suomeen taas käynnistyi. Repolan metsätyökeskuksen (*lespromhoz*) toiminta aloitettiin uudelleen ja edessä olivat rajauittojen ja puukaupan vilkkaimmat vuodet. Hakkuista ja uitoista oli tullut repolalaisten tärkein toimeentulon lähde jo vuosisadan alussa, mutta nyt alueen luonnonvarat ja ihmiset kytkettiin palvelemaan yksinomaan metsätaloutta (Rannikko 2011). Samalla industrialismista tuli ainoa luonnonvarojen paikallista käyttöä määrittävä tekijä.

Sosialistinen industrialismi ja neuvostomallinen metsätalous

Sosialistiseen järjestelmään siirtyminen muutti luonnonvarojen hallintaa perusteellisesti. Valtio otti omistukseensa maan ja resurssit, joiden avulla Neuvostoliittoa alettiin suunnitelmallisesti teollistaa ja modernisoida. Stalinin ajan keskeisenä tavoitteena oli saavuttaa länsivaltojen taloudellinen ja yhteiskunnallinen etumatka. Sosialistinen industrialismi piti luontoa ehtymättömänä resurssien lähteenä, eivätkä esimerkiksi metsien tuottoon ja metsätalouden kestävyys kiinnitetty suurempaa huomiota. Vuosikymmenien ajan taiga näyttäytyi loppumattomana raaka-ainelähteenä Neuvostoliiton metsäteollisuuden tarpeisiin.

Metsäteollisuus ei koskettanut kaikkia metsäisiä seutuja samalla tavalla, vaan se keskittyi muutamille alueille. Sosialistiseen industrialismiin kuului suunnitelmallinen alueellisen työnjaon rakentaminen, jossa kunkin alueen oli erikoistuttava johonkin tuotantosektoriin. Karjalan rooliksi muodostui metsäteollisuustuotteiden tuotanto, minkä seurauksena maaseutu kehittyi hyvin yksipuolisesti metsätalouden ja -teollisuuden ehdoilla.

Toisen maailmansodan jälkeen metsien käyttöönottoa tehostettiin, ja laajojen maaseutualueiden ainoaksi tehtäväksi tuli tuottaa puuraaka-ainetta kasvavan tuotannon tarpeisiin. 1950-luvun loppuun mennessä oli Karjalaan rakennettu 340 uutta metsätyökylää (*lesopunktia*) vastaamaan puun korjuusta ja kuljetuksesta (Klementjev & Kozhanov 1988, 17; Klementjev 1990). Metsä- ja uittotyöntekijöiden saamiseksi maatalouskolhoosit lopetettiin joko kokonaan tai yhdistettiin

metsätyökeskusten huoltotiloihin 1950-luvun lopulla. Ne vanhat kylät, joilla ei ollut tehtävää puunkuljetuksessa ja -korjuussa, autioituivat kokonaan. Kolhoosien väki siirtyi uitto- ja metsätöihin ja muutti asumaan metsätyökyliin.

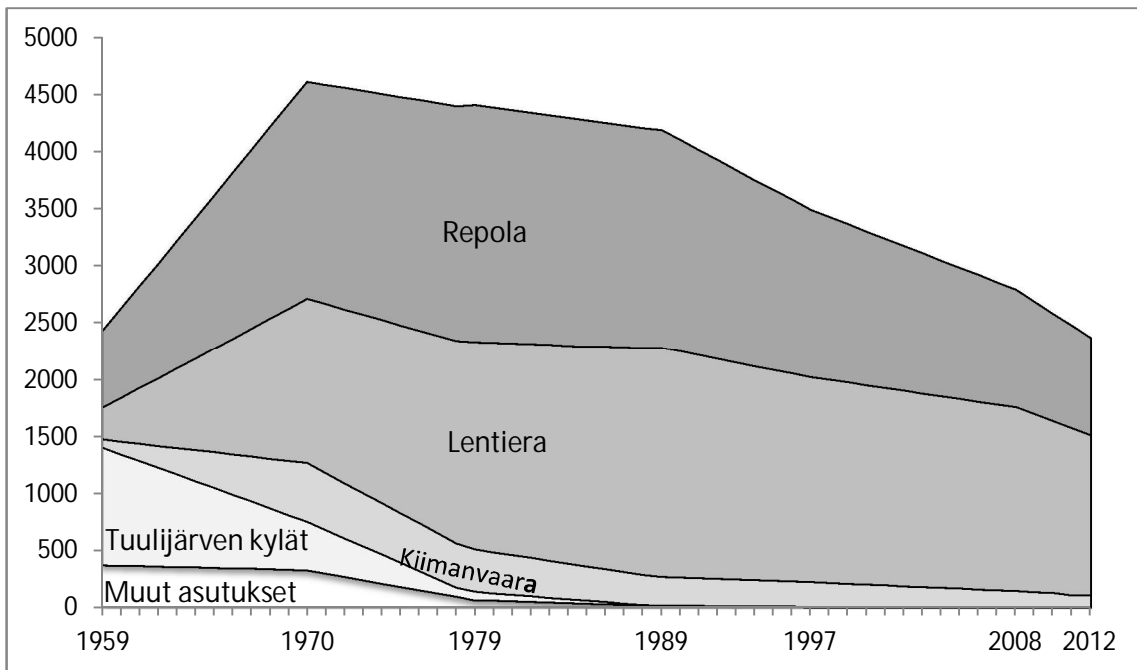
Myös Repolan ympäristössä avattiin 1950-luvun jälkipuoliskolla lukuisia uusia metsätyömaita. Alueelle tuotiin uutta työvoimaa muualta Neuvostoliitosta, mikä muutti väestön etnisen koostumuksen. Neuvostoliiton alkuaikoina vuonna 1926 Repolan piirin asukkaista 93 prosenttia oli karjalaisia (Takala 2001, 250) mutta nykyään enää noin 20 prosenttia (kylän väestötiedot 2008). Karjalaisilla oli kuitenkin tärkeä rooli rajauitoissa välittäjinä, sillä he tulivat toimeen suomen kielellä ja pystyivät näin helpommin ylittämään kieli- ja kulttuurirajan. Heitä työskenteli sen vuoksi paljon rajalla puiden luovutuspaikoissa, jossa ostajien ja myyjien edustajat luokittelivat, mittasivat ja kirjasivat yhdessä puut.

Neuvostojärjestelmä pyrki tiukasti säätelemään tiedon kulkua ja pitämään rajan tiedollisesti niin suljettuna kuin vain mahdollista. Tiukat toimintaohjeet oli iskostettu jokaisen työntekijän mieliin. Keskustella sai vain työasioista ja niistäkin vain, jos se oli ehdottoman välttämätöntä. Puiden luokituksista piti kuitenkin päästä yhteisymmärrykseen. Samalla saatettiin kysellä rajan toisella puolella olevista sukulaisista ja lähettää heille kirjelappusia. Kaupankäyntiä ja vaihtokauppaakin tapahtui, sillä vodka oli Suomen puolella haluttua tavaraa ja puukot Neuvostoliiton puolella (Oksanen 2004, 315–316). Siitä, miten rajan toisella puolella elettiin, tiedettiin kuitenkin hyvin vähän.

Kuvio 2. Lieksanjoen vesistöalue (Saarelainen 2004)

Jo ennen vallankumousta oli Venäjän puolelle muotoutunut puun vientiä palveleva asutusrakenne, mutta 1950-luvulla se viritettiin nopeasti ja suunnitelmallisesti huippuunsa. Asutus keskitettiin uittoreittien varsilla oleviin metsätyökyläin, joiden asukkaita tarvittiin keväällä ja kesällä uitoissa ja talvella hakkuissa. Väkeä siirreltiin myös paikasta toiseen hakkuiden etenemisen tahdittamana. Asutuksen painopiste siirtyi 1950-luvulla länteen, sillä nopeimmin kasvoivat lähellä Suomen rajaa sijainneet Tuulijärven ympäristökylät (ks. kuviot 2 ja 3). Siellä asui 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa lähes tuhat ihmistä, kun ennen sotia asukkaita oli vain noin 200. Sittemmin kylien rooli pieneni puuvarojen vähetessä. Uitot lopetettiin Tuulijoella kokonaan vuonna 1970, eikä alueen kylien pitäminen asuttuna ollut metsätyökeskukselle enää tarpeellista. Kun koulut, kaupat ja muut palvelut suljettiin, oli asukkaiden muutettava metsätöiden perässä muualle.

Kuvio 3. Tutkimusalueen kylien asukaslukujen kehitys 1959–2012 (lähteenä vuosina 1959, 1970 ja 1979 Petroskoin valtionarkisto, vuosina 1989 ja 1997 Laine 2001 sekä vuosina 2008 ja 2012 Lentieran ja Repolan kylähallinnot)

Puun uitto Suomeen kuitenkin jatkui Lieksanjokea pitkin edelleen vilkkaana. Vesistöalueen keskeisten uitto- ja metsätyökylien Repolan ja Lentieran asukasluku kasvoi vielä 1970-luvulla, kun taas pienempien kylien kukoistuskauti alkoi olla ohi (kuvio 3). Syrjäisempien kylien merkitystä vähensi myös puun lähikuljetuksen siirtyminen hevosilta traktoreille ja kuorma-autoille. Lieksanjoen uitot alkoivat nekin vähetä asteittain ja loppuivat kokonaan vuonna 1986. Puut alkoivat olla lopussa uittoyhteyksien varsilta, ja puunkuljetus oli siirtynyt rautateille ja maanteille.

Tutkimusalueen asemassa tapahtui muutos, kun Länsi-Karjalan rata valmistui 1960-luvulla. Se mahdollisti puun kuljetuksen itään päin ja loi kulkuyhteyden venäläisiin tehtaisiin. Puunkorjuun painopiste siirtyi samalla rajan pinnasta idemmäksi lähelle rautatietä (kuvio 1). Samalla puunkuljetuksen logistiikka muuttui ratkaisevasti, kun ratojen varsille perustetuista alavarastoista tuli keskeisiä kuljetuksen solmukohtia. Repola ja Lentierakin siirtyivät neuvostoliittolaiseen järjestelmään, jossa puunkuljetusautot kuljettivat metsureiden kaatamat rungot kokonaisina metsästä alavarastolle. Vasta siellä ne katkottiin ja lajiteltiin, jonka jälkeen ne lastattiin junaan tuotantolaitoksille kuljetettavaksi (ks. Oksa 1998, 156–159). Alavarastot työllistivät pysyvästi satoja työntekijöitä, joten niiden ympärille kasvoi yleensä taajama.

Itään suuntautuvat yhteydet vahvistuivat entisestään uiton loputtua, jolloin puukauppa Suomeen romahti. Uiton tarjoaman kulkuyhteyden kadotessa raja lähes sulkeutui ja puita alettiin kuljettaa junalla Neuvosto-Karjalan omille tuotantolaitoksille. Samalla lähellä rajaa sijaitsevat kylät menettivät sijainnillisen erityisasemansa. Tilanne oli kohtalokas erityisesti kaukana rautatiestä sijaitsevalle Repolalle, jonka metsätyökeskus lakkautettiin vuonna 1986 ja alueen metsätalous siirrettiin uuden Mujejärven metsätyökeskuksen alaisuuteen. Radan varressa olevasta Mujejärvestä tehtiin uusi piirikeskus, joka nopeasti kasvoi yli 4000 asukkaan taajamaksi (kuvio 1). Lentiera oli Repolaa paremmassa asemassa sinne 1960-luvulla rakennetun pistoraitteen ansiosta.

Sodan jälkeisten vuosikymmenten massiivisten hakkuiden seurauksiin alettiin vähitellen kiinnittää huomiota. Hakkuutavoitteita ei ollut aikaisemmin asetettu metsien tuotantokyvyn mukaan vaan keskusjohdon arvioiman kysynnän perusteella, mikä johti liikahakkuihin. Neuvosto-Karjalan hakkuumäärät ylittivät 1960-luvun loppuvuosina useilla kymmenillä prosenteilla puun vuotuisen kasvun (Myllynen & Saastamoinen 1995). Jotta liikahakkuista päästäisiin eroon, pienensi valtio metsätyökeskusten hakkuusuunnitteita huomattavasti. Kun Lentieran lespromhosin vuosittainen hakkuumäärä oli 1970-luvun ennätysvuosina ollut 280 000 kuutiometriä, oli se 1990-luvulla enää noin 150 000 kuutiota (varajohtaja Anatoli Retukovin haastattelu 9.3.2012).

Markkinatalous ja metsätalouden skandinavisointi

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen Venäjällä siirryttiin suunnitelmataloudesta markkinatalouteen. Länsimaisten oppien soveltaminen ei onnistunut suoraan vaan tuloksena oli omintakeinen venäläinen markkinatalous, jossa vielä oli runsaasti suunnitelmataloudesta periytyviä piirteitä. Metsäsektorissa tämä sekoitus näkyi muun muassa siten, että tehtaiden ja puunkorjuuyritysten hallinta siirtyi valtiolta uusille omistajille, mutta monet toimintatavat ja teknologia periytyivät neuvostoajalta. Myös metsät säilyivät valtion omistuksessa.

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeistä politiikkaa hallitsi aluksi vapaan markkinatalouden nimiin vannonut ajattelu. Kuten edellä totesimme, Boris Jeltsinin presidenttikauden alussa Venäjän talousuudistuksen periaatteeksi otettiin shokkiterapian nimellä tunnettu oppi. Tavoitteena oli talouden äkillinen ja perinpohjainen liberalisointi – taloudellinen shokki, jossa nopeaan tahtiin pyrittiin muun muassa yksityistämään tuotantovälineet, vapauttamaan hinnat, avaamaan vapaa

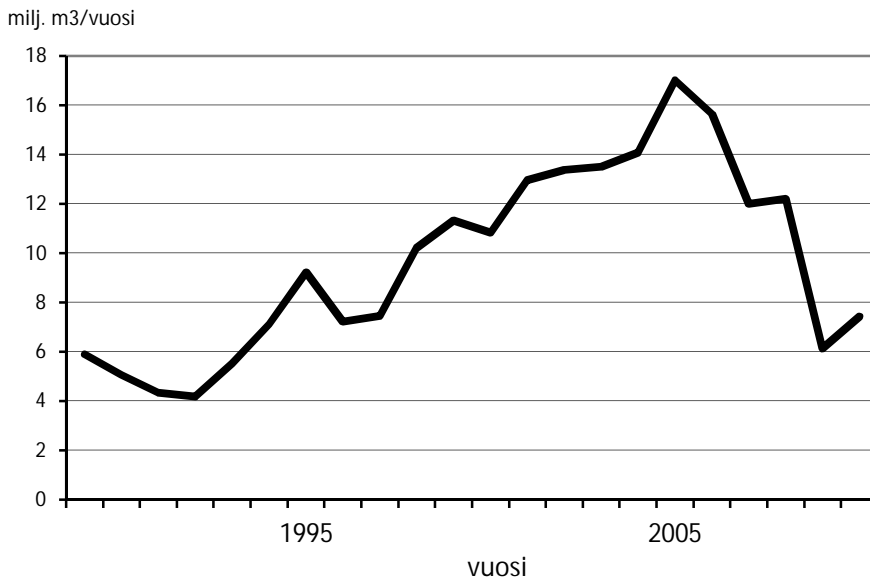
ulkomaankauppa ja tekemään rupla vaihdettavaksi valuutaksi (Desai 2005). Tuotannon rakennemuutoksen näkökulmasta Jeltsinin vapaata markkinataloutta korostava aikakausi voidaan jakaa destruktio- ja rekonstruktiovaiheisiin (Nikula, Granberg & Alanen 2006).

Shokkiterapia levisi nopeasti Venäjän eri osiin, ja myös Karjalan metsissä elettiin tuotantotalouden destruktiivaihetta 1990-luvun alkupuolella. Valtion tuotantokompleksit pilkottiin muutamassa vuodessa paikkakuntaakohtaisiksi yrityksiksi, joiden omistus siirtyi alkuvaiheessa pääosin työntekijöiden haltuun (Kortelainen & Kotilainen 2003). Neuvostoliiton loppuaikoina Karjalan metsäsektorin yritykset kuuluivat valtavan kokoiseen Karellesprom -metsäteollisuusyhtymään (Saastamoinen & Myllynen 1995, 95–96). Yksityistämispolitiikan myötä tämä valtiollinen yhtymä hajosi lukuisiksi itsenäisiksi tehtaiksi ja hakkuuyrityksiksi. Tässä prosessissa myös Lentieran ja Mujejärven lespromhozit muuttuivat osakeyhtiöiksi, joiden osakkeiden enemmistön omistivat työntekijät. Lespromhozien luonne muuttui niin paljon, että niitä ei ole enää tarkoituksenmukaista kääntää metsätyökeskuksiksi vaan puunkorjuuyrityksiksi.

1990-luvun aikana Karjalan metsäteollisuus integroitui osaksi kansainvälistä markkinataloutta. Neuvostoteollisuus oli myynyt lähes pelkästään kotimarkkinoille ja muihin socialistisiin maihin, joiden kysyntä romahti 1990-luvun alussa. Tuotantoa alettiin suunnata yhä enemmän Länsi-Euroopan vientiin. Uudenlaiset yhteydet näkyivät yhdyskuntien ja alueiden eriytyneenä kehityksenä (Kortelainen & Kotilainen 2003; Piipponen 2007). Vientiin keskittyneiden tehtaiden menestys heijastui yhdyskuntiin palkkojen ja yleisen elintason nousuna. Destruktiovaihe harvensi venäläistä metsäteollisuutta, kun monet yksityistetyistä tehtaista ja puunkorjuuyrityksistä osoittautuivat kannattamattomiksi ja ajautuivat konkurssiin

Metsäsektorin rekonstruktio eli uudelleenorganisointivaihe käynnistyi vuosikymmenen puolivälissä vientivetoisesti. Liberaali talouspolitiikka, ulkomaankaupan vapautuminen sekä luonnonvarojen ja luonnonvaroista tehtävien tuotteiden kasvava vienti toivat maahan valuuttatuloja. Vientiin suuntautuneet tehtaot menestyivät ja näyttäytyivät houkuttelevina, jolloin metsäalan omistus alkoi keskittyä yritysostojen kautta joko kotimaisten tai ulkomaisten suuryritysten käsiin. Karjalan tasavallassa metsäsektorin kehitykseen vaikutti vahvasti raakapuun vienti. Suomesta tuli yksi tärkeimmistä venäläisen puun ostajista. Neuvostoliitosta Suomeen myydyin puun määrä oli suhteellisen vähäistä ja pysyi verrattain tasaisesti neljän ja kuuden miljoonan kuutiometrin välillä 1970- ja 1980-luvuilla (Varis 2003, 9). 1990-luvun alun destruktion vaiheessa venäläinen metsäteollisuus joutui sekasortoiseen tilaan, kun tuotteiden kysyntä romahti ja valtion rahahanat

sulkeutuivat (Kortelainen & Kotilainen 2003). Yritysten rahoitusongelmat vaikeuttivat huomattavasti puumarkkinoiden toimintaa. Puun viennistä tuli pelastus monille hakkuuyrityksille, kun ulkomaankaupan vapautumisen seurauksena myös puunvienti helpottui entiseen verrattuna. Suomalaiset metsäjätit huomasivat myös muuttuneen tilanteen ja alkoivat kasvattaa kapasiteettejaan tuontipuun avulla. Niinpä Karjalasta ja muualta Luoteis-Venäjältä Suomeen viedyn puun määrä alkoi kasvaa nopeasti 1990-luvun alkupuolella (ks. kuvio 4).

Kuvio 4. Venäjältä Suomeen tuodun puun määrän (milj. m³/vuosi) kehitys vuosina 1989 – 2010 (lähteenä Metsätalastollinen vuosikirja 2011).

Myös tutkimusalueemme puukaupassa alkoi 1990-luvun puolivälissä uusi vaihe. Puunkuljetukset Lentierasta Karjalan omille tehtaille Kontupohjaan, Pitkärantaan ja Segezhaan jatkuivat yksityistämisen jälkeenkin. Shokkiterapian aiheuttamat ongelmat näkyivät sielläkin, ja tehtailta alkoi olla rahoitusongelmia. Maksatukset puunkorjuuyrityksille viivästyivät, joten ne eivät voineet maksaa työntekijöilleen palkkarahoja. Lentieran pelasti puukaupan viriäminen Suomeen monen vuoden tauon jälkeen.

Rajan läpäisevyys muuttui ja paikallinen metsätalouden uudelleenorganisointuminen alkoi, kun suomalainen Vapo Timber Oy alkoi ostaa puuta Lentieran puunkorjuuyritykseltä vuonna 1995 ja kuljettaa sitä rekoilla Inarin rajanylityspaikan kautta Suomeen (Vapoviesti 2008). Rajanylityspaikka sijaitsee vain 20 kilometrin päästä Lentieran kylästä (ks. kuvio 1). Tukkipuut vietiin pääasiassa lähellä rajaa sijaitseville Vapo Timberin Lieksan ja Nurmeksen sahoille, kuitupuut myytiin läheiselle Stora Enson Uimaharjun sellutehtaalle.

Rajan läpäisevyydessä tapahtui toinenkin muutos, kun skandinaavinen hakkuuteknologia alkoi virrata Venäjän puolelle. Neuvostoliiton aikana valtioiden välinen raja oli puunkorjuujärjestelmien osalta suljettu, ja rajan molemmin puolin teknologiat kehittyivät varsin eri suuntiin. Puun hankintansa yhteydessä Vapo Timber alkoi yhteistyössä Lentieran puunkorjuuyrityksen kanssa uudistaa puunkorjuuta. Neuvostoajalta periytyvistä kokorunkojuonnosta ja puun kuljettamisesta alavaraston kautta luovuttiin. Lentieran metsiin tuotiin Suomesta monitoimikoneita, jotka kaatoivat, karsivat ja pätkivät puut määrämittaan metsässä. Aluksi hakkuista vastasivat suomalaiset metsäkoneyrittäjät omilla koneillaan, mutta vähitellen lespromhoz hankki omat koneet ja työt siirtyivät lentieralaisille. Koneiden lisäksi myös tietoa virtasi rajan yli, sillä Vapo Timber ja suomalaiset koulutusorganisaatiot opettivat Lentieran metsureille uudenlaisia työtapoja ja kuljettajille uuden teknologian käyttöä.

Kaikkia hakkuista ei Lentierassa siirretty koneille. Vielä vuonna 2008 metsurit kaatoivat noin puolet alueella hakatuista puista, ja toisen puoliskon kaatoi lespromhozin kaksi monitoimikonetta. Vaikka uuden teknologian myötä työvoiman tarve olikin vähentynyt, työllisti puunkorjuuyritys edelleen 260 metsuria, korjuukoneiden ja autojen kuljettajaa ja muita työntekijöitä (Vapoviesti 2008). Yritys kantoi yksityistämisen jälkeenkin jonkinlaista vastuuta kylän työllisyydestä. Neuvostoaikaan metsäsektorin yritykset ylläpitivät paikallisyhdyskuntien palveluja ja infrastruktuuria työntekijöilleen ja näiden perheille niin tehdasyhdyskunnissa kuin metsätyöalueillakin (Kortelainen & Kotilainen 2003). Yksityistämisprosessissa näitä tehtäviä siirrettiin yrityksiltä paikallishallinnoille, joilla ei useinkaan ollut resursseja niiden ylläpitämiseen. Monet yritykset jatkoivat sen vuoksi joidenkin palvelujen ylläpitämistä.

Puun viennin elpyminen ja sitä seurannut rekonstruktiovaihe vahvisti Lentieran asemaa, sillä sen sijainti maanteitse tapahtuvan puunviennin saumakohdassa tarjosi kyläläisille työtä ja toimeentuloa. Metsätöissä työskentelevien määrä väheni kuitenkin koko ajan. Neuvostoliiton hajotessa Lentieran lespromhozin henkilöstön määrä oli nelinkertainen vuoteen 2008 verrattuna (Myllynen & Saastamoinen 1995, 96). Huomattavasti nopeammin metsässä työskentelevien määrä supistui kuitenkin Repolassa, joka sijaitsi kaukana rautatie- ja maatienkuljetusten solmukohdista. Mujejärven puukorjuuyritys myi edelleen tukkipuuta Suomeen, mutta kuorma-autot kuljettivat ne raja yli Kostamuksen korkeudelta (ks. kuvio 1). Hakkuut siirtyivät kauemmaksi Repolasta, jossa asuvia tarvittiin jatkuvasti vain vähemmän metsätöihin. Markkinatalouteen siirtyminen viimeisteli Repolassa sen, minkä uiton päättymisen aloitti (Rannikko 2011). Kylän asukasluku on puolittunut

20 vuodessa ja palvelu- ja sosiaalinen järjestelmä lähes romahtanut. Kylän ruokahuollosta huolehtineet huoltotila ja leipomo on lopetettu, samoin sairaala ja monet muut ihmisten arkea tukevat palvelut. Kylän elämä hiljeni entisestään, kun paljon työpaikkoja tarjonnut Repolan rajavartiosto lopetettiin vuonna 1999.

Valtiokapitalismi ja tiukkeneva luonnonvarojen hallinta

Neuvostoliiton hajoamisen jälkeenkin valtion rooli Venäjän metsävarojen hallinnassa säilyi keskeisenä. Valtio omistaa yhä kaikki liittovaltion alueella sijaitsevat metsät, ja luonnonvara- ja ympäristöhallinnot pyrkivät säätelemään niiden käyttöä. Hakkuuyritykset voivat nykyään vuokrata aina 50 vuoteen ulottuvilla sopimuksilla alueellisia hakkuuoikeuksia. Metsähallintojärjestelmä on pitkälti peräisin neuvostoaajan rakenteista. Nykyisin metsävarojen hoidosta ja suojelusta vastaa luonnonvaraministeriö ja metsätaloudesta ja -teollisuudesta huolehtii teollisuus- ja energiaministeriö. Tapa, jolla valtio on ohjannut metsien käyttöä ja hyödyntämistä, on vaihdellut paljon viimeisen 20 vuoden aikana.

Siirtyminen Vladimir Putinin aikaan vuonna 2000 merkitsi muutosta metsien ja muiden luonnonvarojen hallinnassa. Boris Jeltsinin valtakaudelle oli tyypillistä se, että valtiollinen talouden hallinta perustui eri intressejä yhteen sovittavaan neuvottelevaan politiikkaan. Putinin kauden aikana siirryttiin puolestaan vahvemmin keskitettyyn, autoritaarisempaan ja hierarkkiseen järjestelmään, jota on luonnehdittu valtiokapitalismin käsitteellä (Rutland 2011). Tiukentunut ote luonnonvarojen hallinnasta on yksi valtio-ohjauksen keskeisimmistä merkeistä. Putin alkoi korostaa vahvasti sitä, että sellaiset luonnonvarat kuin öljy, kaasu, mineraalit ja metsät tulisi saada enemmän Venäjän yhteiskuntaa hyödyttävään käyttöön (esim. Putin 2007). Metsäsektorin 2000-luvun kehitystä voidaan Nikulan, Granbergin ja Alasen (2006) maataloutta koskevaa jaksottelua mukailien kutsua metsäsektorin konstruktiovaiheeksi, jossa valtio on ottanut aiempaa aktiivisemmän roolin ja pyrkinyt luomaan edellytyksiä tuotantoalan kasvulle ja modernisoinnille. Valtion tavoitteena on ollut luoda edellytyksiä kotimaisten metsäkonsernien synnylle ja saada ulkomaiset yritykset investoimaan Venäjälle.

Kun Karjalan oma metsäteollisuus oli kriisissä, soljui kasvava puuvirta rajan yli suomalaisiin tehtaisiin. Putinin kaudella 2000-luvun puolivälissä Venäjän keskushallinto alkoi suhtautua

kriittisemmin puuraaka-aineen vientiin. Raaka-aineen viennin nähtiin hyödyttävän pääasiassa ulkomaista teollisuutta. Alettiin voimakkaammin vaatia investointeja ja tuotannon siirtämistä Venäjälle sen sijaan, että maata käytettiin vain resurssilähteenä. Ulkomaiset yritykset eivät rakentaneet uusia suurtehtaita, vaikka muutama suurista laitoksista siirtyi ulkomaiseen omistukseen. Suomalaisyrietykset ovat perustaneet Karjalaan sahoja, mutta epävakasta yritysilmapiiiristä johtuen pidättäytyneet suurinvestoinneista.

Valtioviraston silmissä puun vienti alkoi näyttäytyä yhä negatiivisemmässä valossa. Presidentti Putin piti vuonna 2006 jyrkkäsanaisen puheen, jossa hän luonnehti raakapuun vientiä Venäjän luonnonvarojen ryöstöksi ja ulkomaisten rikastuttamiseksi. Venäjän valtio valitsi metsien hallinnan keskeiseksi välineekseen tullipolitiikan, joka on viime vuosina muuttanut ratkaisevasti Karjalan metsien kansainvälistä asemaa. Puun vientitulleja alettiin korottaa nopeasti. Kiristyneen tullipolitiikan tehtävänä oli modernisoida teollisuustuotantoa ulkomaisen teknologian turvin, lisätä venäläisten ja ulkomaisten yritysten tuotannollista yhteistyötä sekä siirtää kansainvälisten yritysten tuotantoa Venäjälle ja suojella kotimaisia markkinoita (Jutila ym. 2010, 5–6).

Samaan aikaan maan metsäteollisuudelle laadittiin vuoteen 2020 ulottuva metsäsektorin strategialuonnos, jossa tarkoituksena oli valtion ohjauksessa uudistaa vanhanaikaiseksi käynyt tuotantjärjestelmä. Toimenpiteinä mainittiin muun muassa investointeihin kannustaminen, edellytysten luominen vertikaalisesti integroituneille kokonaisuuksille ja puutavaran kotimarkkinoiden kehityksen kannustaminen. Lisäksi tavoitteeksi otettiin metsäliiketoiminnan kehitykselle suotuisien lainsäädäntö-, verotus- ja rahoitusolosuhteiden luominen (Venäjän teollisuus- ja energiaministeriö 2008).

Uusi tullipolitiikka toteutettiin eräänlaisena shokkiterapiana, ja se pantiin nopeasti täytäntöön. Puutavaran vientitullit olivat vuonna 2006 noin 2,5 euroa kutakin maasta vietyä kuutiometriä kohti. Venäjän valtio päätti korottaa tullit asteittain niin, että vuonna 2009 vientitullin taso olisi ollut useimpien puutaveralajien osalta lähes 50 euroa kuutiometriltä. Käytännössä korotukset jäivät vähäisemmiksi, sillä vuodesta 2009 alkaen havupuusta ja läpimitaltaan yli 15 cm koivusta maksettiin vientitullia 25 % tai vähintään 15 €/m³. Alle 15 cm läpimittainen koivukuitu oli tullivapaata, mutta lajittelu aiheutti paljon kustannuksia (Metsäteollisuus 2011a).

Tullipolitiikan tarkoituksena oli tehdä kannattamattomiksi niiden puutaveralajien vienti, joita jalostetaan myös Venäjällä. Samalla ajateltiin, että shokkihoito pakottaisi kansainvälisiä yrityksiä

siirtämään tuotantokapasiteettiaan Venäjälle. Valtion otteen kiristyminen ja rajoitukset johtivat välittömästi puun ulkomaankaupan vähenemiseen (Viitanen & Karvinen 2010, 8; Jutila ym. 2010, 7). Varsinainen romahdus tapahtui vuoteen 2009 tultaessa, jolloin puukauppaan vaikutti myös yleismaailmallinen laskusuhdanne. Samalla puun tuonti Suomeen väheni ratkaisevasti, mutta politiikka ei johtanut toivottuihin suurinvestointeihin.

Puukaupan tyrehtyminen johti äkillisiin seurauksiin molemmin puolin rajaa. Rajan ylittävä keskinäinen riippuvuussuhde alkoi purkautua, mikä johti vaikeuksiin puukaupasta riippuvaisilla alueilla ja paikkakunnilla niin Itä-Suomessa kuin Venäjällä. Itäsuomalaiset tuotantolaitokset joutuivat vähentämään kapasiteettiaan ja muuttamaan tuotantorakennettaan. Karjalan metsätyöalueilla hakkuut ja metsätyöt vähenivät. (Pirhonen ym. 2008; Jutila ym. 2010.) Inarin rajanylityspaikan kautta tuotiin vuosina 2002–2006 vuosittain Suomeen noin 250 000 kuutiometriä puuta, minkä jälkeen tuontiluvut romahtivat niin, että vuonna 2009 tuotiin vain 65 000 kuutiometriä (Pohjois-Karjalan rajavartioston tilastot).

Puutullit näyttivät olevan kohtalokkaita erityisesti Lentieran puunkorjuuyritykselle ja kylälle, jotka olivat täysin riippuvaisia rajan ylittävistä puuvirroista. Kun kaikki puut oli viety Suomeen, ei pistorataakaan ollut kunnostettu vuosikausiin, joten sitä ei voitu enää käyttää puunkuljetukseen. Huonokuntoiset tiet eivät olisi kovin pitkään kestäneet puun kuljettamista kuorma-autoilla itään päin. Lentieran puukaupan kanalta keskeinen sijainti oli muuttumassa syrjäisyydeksi.

Vielä puutullejakin konkreettisemmin Venäjän metsäteollisuusstrategian muutos näkyi Lentierassa puunkorjuuyrityksen omistajan vaihtumisena. Vuosina 2007–2008 Lentieran ja Mujejärven puunkorjuuyritykset siirtyivät Venäjän suurimpiin metsäteollisuusyrityksiin kuuluvan ja vuonna 2006 perustetun Investlespromin omistukseen. Tämä merkitsi täyskäännöstä yhteyksien suunnassa, kun aiemmin vientiin suuntautunut ja sieltä tulonsa saanut alue liitettiin Segezhan tehtaan puuhuoltojärjestelmään. Suunta vaihtui lännestä itään.

Täysin venäläisomisteinen Investlesprom on Venäjän suurimpia metsäteollisuusyrityksiä, johon kuuluu yhteensä 60 niin Venäjällä kuin Euroopassakin toimivaa puunkorjuu-, puunjalostus-, sellu- ja paperiteollisuusyritystä (Investlesprom 2012). Jo perustamisvuotenaan sen omistukseen oli siirtynyt Segezhan sellu- ja paperitehdas, jonka puuhuoltoon varten se hankki tutkimusalueellamme toimivien ohella useita muitakin puunkorjuuyrityksiä (Metla 2007). Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen syntynyt pirstoutunut yritys- ja omistusrakenne ei säilynyt metsäsektorilla kovin pitkään,

sillä holding yhtiöiden avulla puunkorjuuyrityksiä ja jalostusyrietyksiä alettiin koota metsäkonserneiksi (ks. Kortelainen & Kotilainen 2003). Kuten edellä kuvattu valtiollinen strategia osoittaa, 2000-luvun konstruktiovaiheessa keskeiseksi tavoitteeksi otettiin tällaisten vertikaalisesti integroitujen kokonaisuuksien rakentaminen ja vahvistaminen.

Investlesprom toimi strategian mukaisesti ja otti tavoitteekseen toteuttaa laajaa tuotantolaitostensa modernisointiohjelmaa. Eräänlaisena lippulaivanaan se on pitänyt Segezhan jättimäistä Jääkarhu-hanketta, jonka tavoitteena on laajentaa sellu- ja paperitehdas 2.5 miljoonaa kuutiometriä puuraaka-ainetta vuodessa jalostavaksi laitokseksi (Jutila ym. 2010, 11). Osana tätä hanketta yhtiö pyrki tehostamaan puunhankintaa ja uudistamaan puunkorjuuyrityksiään. Tavoitteena on siirtyä kokonaan skandinaaviseen teknologiaan: kaataa ja pätkiä puut monitoimikoneilla ja kuljettaa ne kuorma-autoilla suoraan metsästä Segezhan tehtaalle (Mujejärven puunkorjuuyrityksen tuotannollisen johtajan Edvard Sipchitcin haastattelu 2008). Koneellistaminen on vähentänyt huomattavasti työvoiman tarvetta ja ihmisiä on jäänyt suuret määrät työttömiksi.

Tällä hetkellä Investlesprom toteuttaa viimeistä vaihetta puunkorjuun ”skandinavisoinnissa”. Suomessa metsäyhtiöt ovat luopuneet kokonaan omasta puunkorjuusta ja siirtäneet sen metsäkoneyrittäjien vastuulle. Myös Investlesprom on siirtämässä puunkorjuu kokonaan urakoitsijoiden tehtäväksi. Vuonna 2011 se vei Lentieran ja Mujejärven alueelta pois metsäkoneensa ja irtisanoi puunkorjuussa työskennelleet. Lentieran puunkorjuuyrityksen palveluksessa oli maaliskuussa 2012 enää vain kuusi henkilöä. Hakkuista huolehti muualta tullut urakoitsija, joka ei ole kuitenkaan yhdellä koneketjullaan pystynyt hakkaamaan kuin kolmasosan aikaisemmista hakkuumääristä.

Viime vuosien talouskriisi vaikeutti monin tavoin Segezhan tehtaan toimintaa, mutta syvemmät ongelmat tulivat näkyviin alkuvuodesta 2012, kun tehdas keskeytti tuotantonsa rahoitusongelmien vuoksi (Karjalan Sanomat 15.2.2012). Taustalla ovat Investlespromin rahoittajankin johtajiin kohdistuneet petosepäilyt. Tehdas on käynnistymässä uudelleen, mutta ongelmien vuoksi suurimittaiset laajennussuunnitelmat on jäädytetty. Tätä kirjoitettaessa kesäkuussa 2012 Jääkarhu -hankkeen tulevaisuus on hämärän peitossa.

Venäjän valtion otteen tiukentuminen ei ole johtanut toivottuihin tuloksiin. Puutullien uhka johti siihen, että suomalaiset yritykset purkivat puunhankintaorganisaationsa Venäjällä ja jäädyttivät investointisuunnitelmansa. Shokkihoidoksi tarkoitetuista puutulleista näyttää olleen enemmän

haittaa kuin hyötyä kaikille osapuolille. Venäjä onkin joutunut pikkuhiljaa luopumaan puutulleja koskevista jyrkimmistä suunnitelmistaan. Vuoden 2011 lopulla Maailman kauppajärjestö (WTO) päätti hyväksyä Venäjän jäsenekseen 18 vuoden neuvotteluiden jälkeen. WTO-jäsenyys ei poista puutulleja, mutta merkitsee niiden huomattavaa pienenemistä. Lehtipuiden tullit laskevat noin neljäsosaan ja havupuun suunnilleen puoleen nykyisestä (Metsäteollisuus 2011b)

Lentierassa elätellään nyt toiveita puukaupan elpymisestä ja työpaikkojen paluusta. Siellä ei kuitenkaan uskota, että puunkorjuu alueella onnistuu ulkopuoliselta urakoitsijalta. Maaliskuussa metsässä työskenteli vain yksi koneketju, millä ei päästä lähellekään vuoden hakkuutavoitetta. Urakoitsijoita ja kuljettajia on vaikea saada syrjäiselle rajavyöhykkeelle, jossa työolosuhteet ovat vaikeita. Lentieran puunkorjuuyrityksen hakkuuoikeudet ovat voimassa vuoteen 2028 saakka. Lentierassa toivotaan puunkorjuuyrityksen saavan uuden omistajan, joka saa hakkuut taas luistamaan. Ajatusta perustellaan Venäjän WTO-jäsenyyteen liittyvällä puutullien pienenemisellä ja Segezhan selluloosatehtaan ongelmilla. Näiden seikkojen vuoksi uskotaan puukaupan taas aktivoituvan rajan yli Suomeen.

Johtopäätöksiä

Venäjän maaseudun toinen pääelinkeino, metsätalous, näyttää käyneen läpi neuvostokauden jälkeen samantyyppiset dekonstruktion, rekonstruktion ja konstruktion vaiheet kuin maatalouskin.

Dekonstruktiossa metsäkompleksi hajosi ensin hallitsemattomasti yksityisiksi yrityksiksi johtaen taloudelliseen kriisiin eri paikkakunnilla. 1990-luvun puolivälissä alkoi rekonstruktio, kun vientiin suuntautuneet yritykset menestyivät ja järjestelivät metsäsektoria ja sen omistusta uudelleen.

Putinin kaudella käynnistyi konstruktiovaihe, jossa valtion ohjauksessa ja tullipolitiikan tukemana pyrittiin määrätietoisesti uudistamaan ja kasvattamaan Venäjän metsäteollisuutta.

Venäjän Karjalan metsätalous näyttää luopuneen neuvostoaikaisista organisaatiomuodoistaan hanakammin kuin maatalous, jossa suurtuotanto on säilynyt hallitsevana. Uittokauden päättymisen jälkeen puunkorjuujärjestelmä kehittyi Neuvostoliitossa alavarstoinen eri suuntaan kuin Länsi-Euroopassa. Sosialismin jälkeisenä aikana erot ovat metsänomistusta lukuun ottamatta lähes kadonneet. Karjalan puunkorjuussa on siirrytty samanlaiseen teknologiaan ja urakoitsijapohjaiseen töiden organisointiin kuin rajan toisella puolella Suomessa. Siirtymävaihe näkyy metsätyökylissä

parhaillaan suurena työttömyytenä ja epävarmana tulevaisuutena. Epävarmuutta ovat entisestään lisänneet Venäjän keskusvaltion shokkiterapiaan rinnastettavat toimet, joilla se on pyrkinyt kovakouraisesti modernisoimaan Venäjän metsäsektoria.

Teknologian ja työn organisaatiomuotojen samankaltaistumista on edistänyt sosialismin romahtamisen jälkeen tapahtunut rajan läpäisevyyden lisääntyminen. Vielä Neuvostoliiton kukoistuskautena valtioiden välinen raja oli epäluulon ja pelon raja, jota vartioitiin ja kontrolloitiin tiukasti. Tutkimusalueellamme siitä ei mennyt läpi juuri muu kuin puu. 1990-luvulla alkoivat teknologia ja kokemukset erilaisista organisointitavoista yhä helpommin läpäistä rajan. Vaikka ihmistenkin kanssakäyminen rajan yli on postsosialismin aikana lisääntynyt, eivät he läpäise rajaa yhtä helposti kuin puu ja muu materiaali. Tutkimusalueellamme kehitystä on rajoittanut se, että siellä olevan rajanylityspaikan status ei mahdollista matkailijoiden rajanylityksiä.

Tuhon ja shokkihoidon tapaiset kielikuvat sopivat erinomaisesti raja-alueelle, jota on vuosisatoja halkonut valtioiden välinen raja ja joka usein on ollut sotien näyttämönä. Äkillisten muutosten ketju on ollut pitkä ja dramaattinen. Viimeksi sota on tuhonnut lähes kaikki alueen asumukset ja rakennukset 70 vuotta sitten. Myös sotien jälkeisinä vuosikymmeninä kukoistanut neuvostomallinen metsätalous oli kylien ja niiden asukkaiden näkökulmasta eräänlainen shokkihoitojen sarja. Alueelle rakennettiin 1950-luvulla muutamassa vuodessa kymmenkunta metsätyökylää palvelemaan puun korjuuta ja kuljetusta. Työvoimaa siirrettiin paikasta toiseen hakkuiden etenemisen tahdittamana, joten osa kylistä jäi nopeasti tyhjilleen. Kun puun vesikuljetuksista siirryttiin maakuljetuksiin, säilyi asutus enää kolmessa kylässä. Markkinatalouteen ja skandinaaviseen puunkorjuujärjestelmään siirtymisen jälkeen metsätyövoimaa tarvittiin enää vain Lentierassa ja muiden kylien tuhoutumiskierre kiihtyi. Kun puunvienti lisääntyi ulkomaankaupan vapautumisen myötä, sai aivan Suomen rajan tuntumassa sijaitseva Lentiera siinä keskeisen aseman. Viime vuosina sen asemaa puukaupan solmukohtana ovat uhanneet Venäjän johdon pyrkimykset rajoittaa puunvientiä. Valtiollisen politiikan, teknologian ja rajan äkilliset muutokset ovat muokanneet kylien kohtaloita ja heitelleet työpaikkoja ja ihmisiä paikasta toiseen

Puukauppa rajan yli on tuottanut paitsi vaurautta ja elintason nousua rajakylisiin myös riippuvuussuhteen, joka on lisännyt haavoittuvuutta. Kylän asema puunkorjuun alueellisessa työnjaossa on saattanut teknologian tai politiikan muutoksen vuoksi nopeasti muuttua, jolloin asukkaita ei enää tarvita metsätöissä. Markkinatalouteen siirtyminen ja yritysten luopuminen yhdyskuntapalvelujen ylläpitämisestä on lisännyt muutoksen dramaattisuutta. Yksityiset yritykset

eivät kannan enää Karjalassakaan huolta yhdyskuntien ja niiden asukkaiden sosiaalisista tarpeista. Ihmiset ovat rajakylissä jääneet entistä enemmän oman onnensa nojaan.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Lentieran ja Repolan kylähallinnot. Väestömäärät vuosien 2008 ja 2012 asukasluetteloiden mukaan. Petroskoin valtionarkisto. Asuttujen paikkojen luettelot vuosilta 1959, 1970 ja 1979.

Pohjois-Karjalan rajavartiosto. Lieksan rajavartioalue. Inarin RM 618 tilapäisen rajanylityspaikan lukuja vuosilta 1956–2010.

Lehdet

Karjalan Sanomat 15.2.2012, Segezhan paperiteollisuusyhtymä käynnistyy uudelleen.

Vapoviesti 1/2008, Puuta Suomeen – hyvinvointia Lenderyyn.

Haastattelut (haastattelijana Pertti Rannikko)

Hiltunen, Aaro (s. 1945), Vapo Timberin entinen metsäpäällikkö, 7.2.2012.

Ilonen, Albert (s. 1932), Repolan metsätyökeskuksen entinen kirjanpitäjä, 13.7.2008 ja 16.7.2011.

Isajeva, Galina (s. 1946), Lentieran puunkorjuuyrityksen toimistotyöntekijä, 25.11.2008.

Kilin, Juri (s. 1961), Petroskoin yliopiston historian professori, kotoisin Repolasta, 10.–11.8.2010.

Lasarev, Ivan (s. 1928), Repolan metsätyökeskuksen entinen kuorma-autonkuljettaja, 12.7.2008, 26.11.2008 ja 17.7.2011.

Nesterova, Tanja (s. 1933), kolhoosin ja aputalouden entinen karjanhoitaja, 17.7.2010 ja 17.7.2011.

Petrov, Mihail (s. 1953) ja Vasili (s. 1960), Mihail Lentieran entinen miliisi ja Vasili puunkorjuuyrityksen entinen kuorma-autonkuljettaja, 8.3.2012.

Retukov, Anatoli (s. 1949), Lentieran puunkorjuuyrityksen varajohtaja, 25.11.2008 ja 7.–9.3.2012.

Sipchitc, Edvard, Mujejärven puunkorjuuyrityksen tuotannollinen johtaja, 27.11.2008.

Stafejev, Nikolai (s. 1957) ja Valentina (s. 1953), Lentieran puunkorjuuyrityksen entisiä työntekijöitä, 8.3.2012.

Tarasevits, Igor (s. 1967), Lentieran puunkorjuuyrityksen entinen metsuri, 8.3.2012.

Internet-lähteet

Investlesprom (2012). Investlesprom konsernin internetsivut.

<http://www.investlesprom.ru/news/content/view/3/4/lang,en/> (5.6.2012).

Metla (2007). Investlesprom investoi Karjalaan yli 20 miljardia ruplaa.

<http://www.idanmetsatieto.info/fi/?ID=270&news=view&newsID=1405> (3.6.2012).

Metsäteollisuus (2011a). Venäläisen puun vientitullit laskevat WTO-jäsenyyden myötä. Metsäteollisuuden tietopalvelu 22.12.2012. <http://www.metsateollisuus.fi/Infokortit/Tuontipuu/Sivut/default.aspx> (31.5.2011).

Metsäteollisuus (2011b). Venäjä jäädyttää puutullit nykytasolle WTO-jäsenyyteensä asti. Metsäteollisuuden tietopalvelu 3.1.2011. <http://www.metsateollisuus.fi/juurinyt2/tiedotteet/Sivut/Venajajaadyttaapuutullit.aspx> (31.5.2012).

Putin Vladimir (2007). Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. www.kremlin.ru. (31.5.2012)

Venäjän teollisuus- ja energiaministeriö (2008). Venäjän federaation metsäalan kehityksen strategiasuunnitelma vuoteen 2020; Luonnos. http://www.idanmetsatieto.info/fi/document.cfm?doc=show&doc_id=1159 (30.5.2012).

Kirjallisuus

Alanen, Ilkka (2009). Shokkiterapian sosiologista arvostelua. Teoksessa Jouko Nikula (toim.), *Maaseutuaiheita – Rural Motifs*. Essays in honour of Professor Leo Granberg. Aleksanteri Series 5/2009. Helsinki, Aleksanteri Institute, 218–232.

Desai, Padma (2005). Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin. *Journal of Economic Perspectives*. 19:1, 87–106.

Jutila, Lasse, Karvinen, Sari, Leinonen Timo & Välkky, Elina (2010). Venäjän tullipolitiikan vaikutuksista Suomen ja Venäjän väliseen metsäsektorin kauppaan. *Metlan työraportteja* 155, Vantaa.

Klementjev, Jevgeni (1990). Autoituneiden kylien ikävä tarina. *Punalippu* 2/1990, 88–93.

Klementjev, J.I. & Kozhanov, A.A. (1988). *Selskaja sreda i naselenije Karelii 1945–1960 gg*. Leningrad, Nauga.

Kortelainen, Jarmo & Kotilainen, Juha (2003). Ownership Changes and Transformation of the Russian Pulp and Paper Industry. *Eurasian Geography and Economics* 44:5, 384-402.

Laine, Antti (2001). Repola myllerryksessä. Teoksessa Heikki Tarma (toim.), *Aunuksen Repola*. Repola-Seura r.y., Joensuu, 268–286.

Metsätilastollinen vuosikirja (2011). Vantaa, Metsäntutkimuslaitos.

Myllynen, Anna-Liisa & Saastamoinen, Olli (1995). *Karjalan tasavallan metsätalous*. Joensuun yliopisto, Metsätieteellinen tiedekunta, Silva Carelica 29.

Nikula, Jouko, Granberg, Leo & Alanen, Ilkka (2006). Sovhooseista maatalousyrityksiksi – Venäjän maatalouden tie? Teoksessa Jouko Nikula (toim.), *Katse Venäjään – suomalaisen Venäjä-tutkimuksen antologia*. Aleksanteri-sarja 3/2006. Helsinki, Aleksanteri-instituutti, 189–217.

Oksa, Jukka (toim.) (1998). *Koivuselkä – metsätyökylä Venäjän Karjalassa*. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 121.

Oksanen, Minna (2004). Rajauitot – osa Lieksan savotta- ja uittohistoriaa. Teoksessa Asko Saarelainen (toim.), *Hukan hännän mitalla. Rajaseudun historiaa Lieksasta*. Lieksa, Lieksan kansalaisopisto, 309–324.

Piipponen, Minna (2007). *Metsäsektorin rakennemuutos 1990-luvun Lähi-Venäjällä*. Helsinki, Kikimora Publications.

Pirhonen, Ilkka, Ollonqvist, Pekka, Viitanen, Jari, Toropainen, Mikko & Bungov, Vladimir (2008). Income and Employment Effects of Change of Roundwood Use in Eastern Finland and the Republic of Karelia. *Working Papers of the Finnish Forest Research Institute* 70. Vantaa, Metsäntutkimuslaitos.

Rannikko, Pertti (2011). Vaihtelevia hyötyjä luonnosta – sosioekologisen järjestelmän muutos rajantakaisessa Repolassa. Teoksessa Ajan valtimolla – mukana muutoksessa. Professori Tapio Hämysen 60-vuotisjuhlakirja. Joensuu, Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, 98–112.

Rutland, Peter (2011). The business sector in post-Soviet Russia. Teoksessa Graeme Gill & James Young (toim.), *Routledge Handbook of Russian Politics and Society*. Oxon, Routledge, 288–304.

Saarelainen, Asko (2004). Lieksa idän ja lännen rajamailla. Teoksessa Asko Saarelainen (toim.), *Hukan hännän mitalla. Rajaseudun historiaa Lieksasta*. Lieksa, Lieksan kansalaisopisto, 13–245.

Schumpeter, Joseph A. (1942/2009). Luovan tuhon prosessi. *Tiede & Edistys* 34:1, 40–45.

Takala, Irina (2001). Repola 1922–1939. Teoksessa Heikki Tarma (toim.), *Aunuksen Repola*. Repola-Seura r.y., Joensuu, 229–251.

Tshernjakova, Irina (2001). Repolan hallinto, asutus ja elinkeinot. Teoksessa Heikki Tarma (toim.), *Aunuksen Repola*. Repola-Seura r.y., Joensuu, 28–65.

Varis, Jani (2003). *Karjalan tasavallan metsäsektorin tulevaisuus – uhka vai mahdollisuus Suomen metsäteollisuudelle?* Opinnäytetyö. Pohjois-Karjalan Ammattikorkeakoulu, Joensuu.

Viitanen, Jari & Karvinen, Sari (2010). Review on Russian Roundwood Exports into Northern Europe 1993–2008. *Working Papers of the Finnish Forest Research Institute* 148. Vantaa, Metsäntutkimuslaitos.

Wegren, Stephen K. (2002). Russian Agrarian Policy Under Putin. *Post-Soviet Geography and Economics* 43:1, 26–40.

Kansalaisyhteiskunta ja kollektiivisen toiminnan koordinaatit – tarkastelussa ympäristöliike

Esa Konttinen

Ympäristöliikettä ei juuri ole ollut tapana tarkastella kansalaisyhteiskunnan kontekstissa. Väite voi tuntua kummalliselta, kaikkihan tiedämme että yhteiskunnalliset liikkeet ovat osa kansalaisyhteiskuntaa, jopa sen ydinilmiöitä. Mitä siis tarkoitan?

Ympäristöliike osana kansalaisyhteiskuntaa on usein itsestäänselvyytenä tarkoittanut sitä, että tuota yhteyttä ei ole koettu tarpeelliseksi asettaa erittelevän tarkastelun kohteeksi. Niinpä liikkeitä on tutkittu sinänsä. Meillä on liikkeiden erittelyn teoreettisia välineitä, yleistä liikkeiden teoriaa, ja se on ohjannut tutkimusta. Asetettaessa kysymys siitä, millä tavalla liike on osa kansalaisyhteiskuntaa ja sen määrittämä, tarkoittaa näkökulman asettamista toisin. Kansalaisyhteiskunnat poikkeavat tunnetusti toisistaan suuresti ja tarkasteltavaksi tulee se erityinen kansalaisyhteiskunta, jossa tarkasteltava liikemuodostuma esiintyy. Tällainen tarkastelu tuo siis yhteiskunta kohtaista lukutapaa.

Lähtökohdaksi voidaan ottaa seuraava huomio: kokemukset epäkohdista saavat ihmiset ryhtymään toimintaan. Mutta sitä kuinka he kokevat ja muuntavat kokemuksensa toiminnaksi, sitovat jaetut sovinnaiskäsitteet, laajalti omaksutut konventiot ”oikeanlaisesta” ja pätevistä kansalaistoiminnasta, sekä vastaavasti käsitykset epäkelvosta toiminnasta. Kansalaisyhteiskunta on tuollaisten yleisten konventioiden aluetta. Ympäristöliike enempää kuin mikään muukaan yhteiskunnallinen liike ei voi välttää suhdetta vallitseviin konventioihin. Liike voi toki toimia innovatiivisesti konventioihin nähden, ja jopa rikkoa niitä räikeästi. Jälkimmäisessä tapauksessa liike on kuitenkin suuressa vaarassa joutua eristyksiin ja marginaaliin. Tästä meillä on tunnettuja esimerkkejä juuri ympäristöliikkeen alueelta.

Suomalainen kollektiivinen toiminta koki shokinomaisen ravistuksen 1990-luvun puolivälissä radikalisoituneen eläinoikeusliikkeen muodossa. Kun öisten iskujen tekijöitä turkistarhoihin ei tiedetty,

monet kysyivät huolissaan tekikö ekoterrorismi tuloaan rauhalliseen Suomeen. Iskut saivat mediassa valtavan huomion ja aihe säilyi median suosituimpien aiheiden joukossa vuosikaudet.

Iskujen vastaanotolle oli kansan keskuudessa ominaista paitsi hämmennys, myös jyrkän kielteinen suhtautuminen niihin. MieliPIDemittauksen (Iltasanomat 19.12.1998 – Konttinen 1999, 142) mukaan kuusi prosenttia suomalaisista hyväksyi iskut. Vastaavanlaisen, mediajulkisuudessa jyrkän kielteisen vastaanoton saivat Kuokkavierasjuhline tunnetut vuosittaiset mielenosoitustapahtumat Helsingissä sen jälkeen kun mielenosoittajat siirtyivät vuonna 2000 yleistä järjestystä häiritsevään toimintaan (Lindström 2012, 35).

Suomessa hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän toiminnan rajan räikeät ylilyönnit ovat vähäisiä. Keski- ja Etelä-Euroopassa tavattavat katumellakat autojen polttamisineen, poliisin kivityksineen ja kauppojen ryöstelyineen eivät tule kysymykseen nykypäivänväänkään Suomessa. Tilanteen riistäytymistä hallinnasta on varottu myös sinä lähihistorian kautena, jolloin suurempaa karnevalistisuutta ilmentävät kadun- ja talonvaltauksset ovat yleistyneet.

Mainitut Kuokkavierasjuhlat eivät olleet väkivaltaisista, vaan pikemminkin järjestystä häiritseviä. Silti uuteen toiminnalliseen malliin siirtyminen johti kuokkavierasmielenosoitusten hiipumiseen parissa vuodessa. Siihen miksi näin tapahtui, on Risto Alapuro (1997, 52) esittänyt päteväntuntuksen vastauksen. Hänen mukaansa suomalainen kollektiivisen toiminnan kulttuuri tähdentää ennen muuta järjestystä ja kurinalaisuutta; järjestys on lähes pyhä asia mielenosoituksissa, ja järjestyksen ja epäjärjestyksen vastakohtaisuus on erittäin latautunut Suomessa. Tuota järjestyksen normia uusimuotoinen Kuokkavierasmielenosoitus rikkoi.

Järjestyksen sensitiivisyys on Suomessa vanhaa perua eikä mielenosoituskulttuurin uudistuminen 1960-luvulta lähtien ole hävittänyt sitä. Artikkelini aiheina ovat tämä seikka sekä lähihistorian aikaiset jännitteet ympäristöliikkeessä.. Tarkastelen ennen muuta mekanismeja ja rakenteita, jotka ylläpitävät kollektiivisen toiminnan tiettyjen konventioiden jatkuvuutta suomalaisessa ympäristöliikkeessä. Toiseksi tutkin, miten vanha kohtaa uuden, ja kuinka vanhat konventiot toimivat kohtaamissaan jännitteissä.

Tarkasteluni kohteena ovat siis lähinnä rakenteet ja mekanismit. On kylläkin ilmeistä, että sovinnaiskäsitusten jatkuvuus on ensi sijassa kulttuurista jatkuvuutta siten, että konventiot periytyvät sukupolvilta toisille arkielämän vuorovaikutuksessa. Mutta on myös niin, että vanhoja konventioita ylläpitävät tehokkaasti vaikutusvaltaisessa asemassa olevat kollektiiviset toimijat ja niiden ympärille muodostuneet toiminnalliset käytännöt ja rakenteet. Sellaisista olen kiinnostunut. Siksi yhdellä järjestöllä on keskeinen asema tarkastelussa, *Suomen luonnonsuojeluliitolla*. Luonnonsuojeluliitto on toiminut ja toimii edelleen ympäristöliikkeessä keskeisenä *välittäjänä* monessa suhteessa: historiasta nykypäivään, valtion ja vapaaehtoisen ympäristövaikuttamisen välillä sekä myös ympäristöliikkeen sisällä välittäen ja tuottaen sen puitteissa kansallista toimintakulttuuria. Kaikilla noilla alueilla järjestö edustaa ja ylläpitää jatkuvuutta. Kansalliset konventiot toimivat, elävät ja myös muokkautuvat noissa rakenteissa ja vuorovaikutussuhteissa. Liiton asema on vapaaehtoisen luonnon- ja ympäristönsuojelun kentällä vahva, ja liittoa voikin täydestä syystä nimittää suomalaisen ympäristöliikkeen kivijalaksi. Vahvana toimijana liitto kykenee puolustamaan ja ylläpitämään kansallisia konventioita myös kulttuurisen liikkuvuuden ja törmäysten todennäköisyyden kasvaessa nykymaailmassa.

Omaksumaani lähestymistapaa voi nimittää kansalaisyhteiskuntakeskeiseksi. Kansalliset konventiot näet ovat muodostuneet kansalaisyhteiskunnan ja yhteiskunnan tasolla. Kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen ns. *social origins* -teorian lähestymistapaan (Salamon & Anheier 1998) viitaten voidaan sanoa Luonnonsuojeluliiton olevan syvästi sidoksissa, ”uppoutunut” tuohon, itseään paljon vanhempaan taustaan ja prosesseihin. . Onkin luotava katsaus tuohon taustaan.

Järjestäytyneen toiminnan valtioläheinen kansalaisyhteiskunta

Monet kansallista kollektiivista toimintaa koskevat keskeiset konventiot ja niitä ylläpitävät rakenteet kiteytyivät Suomessa 1800-luvun loppuvuosikymmeninä ja 1900-luvun alussa. Perustat oli kuitenkin laskettu jo paljon aikaisemmin. Henrik Stenius (2010) katsoo, että suomalaisen (ja pohjoismaisen) kansalaisyhteiskunnan ominaislaatua valtio-yhteyksineen selittävät jo ennen yhdistyslaitoksemme varsinaista syntykautta pitkään vaikuttaneet historialliset prosessit. Vahva itsenäinen talonpoikaisto ja heikko maa-aristokratia liuduttivat perustoja vahvoilta yhteiskunnallisilta luokka-oppositioilta. Pohjoismainen luterilaisuus tähdensi konsensusta ja konformismia, jota levitti kansan keskuuteen runsas papisto. Vanhaa perua oleva itsenäinen paikallishallinto lievensi osaltaan törmäysten

todennäköisyyttä. Tärkeä yhtenäisyyttä tuottava rakenteellinen tekijä 1800-luvulla oli Steniuksen mukaan suomalaisen yhteiskunnan keskiluokkajohtoisuus sekä kansaa kokonaisuudeksi yhdistänyt kansakunnan rakentamisen tehtävä keskiluokkaisten johtajien johdolla. Heikon maa-aristokratian ja kehittymättömän porvariston yhteiskunnassa johtoaseman otti virkakunnasta ja oppisäädystä muodostunut keskiluokkaistuva säätyläistö.

Muodostuneessa rakenteessa oli olennaista, että kehkeytyneet *kansanliikkeet ja valtio* kytkeytyivät vahvasti toisiinsa omistautuen yhteiselle tehtävälle. Kansanliikkeiden – kuten fennomaaniliike, kansanvalistusliike ja raittiusliike – johtohahmot toimivat myös valtion avainpaikoilla. Johtajat onnistuivat liittämään yhteiskunnan eri tasot toteuttamaan universalistista kansakunnan rakentamisen tehtävää. Jopa pohjoismaisessa katsannossa poikkeuksellisen tiivis valtiokytkeä ja siihen liittyvä kansalaisyhteiskunnan yhdensuuntaisuus valtiollisen toiminnan kanssa ovat suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ominaisimpia piirteitä. Mukaan ottaminen, inklusiivisuus, muodostui hallitsevaksi periaatteeksi (Alapuro & Stenius 1989, 35–36). Sitä edesauttoi pohjoismainen luterilaisuus työnteon ja koulutuksen eetoksineen.

Fennomaanijohtajien hegeliläisessä ajattelussa valtion tuli johtaa epäpoliittiseksi ymmärrettyä yhdistystoimintaa. Snellmanille kansalaisyhteiskunta olikin toiselta nimeltään ”lainkuuliainen yhteiskunta” (Pulkkinen 1989, 66). Sen perustana oli Steniuksen (2010, 32) mukaan kirkon ehdoton auktoriteettiasema aikana, jolloin professionaalinen juristikunta puuttui maasta. Suomen siirryttyä Venäjän yhteyteen juridiikan asema vahvistui muuttuneiden yhteiskuntasuhteiden ja lakimieskunnan korkean statuksen vuoksi (Konttinen 1991, 106–121). Snellmanin hegeliläinen yhteiskuntanäkemyksensä lujitti lainkuuliais-valtiokeskeistä ajattelutapaa. Kansalaistoiminnan piti olla lähinnä sivistyksellistä ja ennen muuta kasvatuksellista (Alapuro 1997, 29).

Muodollisesta yhdistyksestä tuli suomalaisen kansalaisyhteiskunnan perusrakenteensa muiden Pohjoismaiden tavoin (Klausen & Selle 1996, 102) - malli toteutui ja kiteytyi kansanliikkeissä 1900-luvun alkuvuosina. Kansakunnan rakentamisen intomielinen projekti kehitti Suomeen maailman tiheimmän yhdistysten verkoston (Siisiäinen 2009, 87–89). Yhdistykset muodostivat moniportaisen vertikaalisen rakenteen kylä- ja kuntayhdistyksestä piiriorganisaation kautta valtakunnalliseen keskusorganisaatioon. Karl-Henrik Sivesind ja Per Selle (2010, 117) pitävät tämänkaltaista rakennetta

pohjoismaisen kansalaisyhteiskunnan yhtenä keskeisimmistä ominaispiirteistä. Muodostunut vertikaalinen yhteiskunnallinen jatkumo ja sitä tukeva yhdistysrakenne lujittivat järjestäytyneen toiminnan muotoja sekä kansalaisliikkeiden valtiokytkentää. Rationaalisesti toimivissa rakenteissa viestit kumpaankin suuntaan saattoivat kulkea tehokkaasti.

Alapuro (1997) on tähdentänyt, että kansanliikkeet toimivat kansan tosiasiallisina edustuksellisin instituutioina vanhan säätyedustuslaitoksen aikana. Snellmanin ideaalin mukaisesti niiden tuli toteuttaa tätä tehtäväänsä toimimalla järjestäytyneesti ja välttämällä kaikkia yhteiskunnallisia häiriöitä. Snellman vastusti kansalaistoiminnassa mielenosoituksia, katsoen rauhanomaisetkin mielenosoitukset naurettaviksi ”rahvaanhuveiksi” (sama, 29). Samalla tapaa vanhasuomalaisuus hieman myöhemmin tuomitsi ”meluavat mielenosoitukset” (Liikanen 1995, 325).

Konsensushakuinen järjestys, lainkuuliaisuus ja tiukka valtio-yhteys muodostuivat kansalaistoiminnan keskeisiksi ominaispiirteiksi. Nämä snellmanilaishenkiset konventiot ja kehkeytyneen yhdistystoiminnan rakenteet ilmenevät vahvoina vanhoissa suomalaisissa järjestöissä, vaikka järjestöt ja liikkeet vapautuivatkin Snellmanin ja vanhasuomalaisten niille ajattelemista tiukoista alistussuhteista. Konventiot kestivät yhteiskunnan katkoskohdat ja kriisit särkyen niissä pikemminkin osittain ja väliaikaisesti kuin aikaansaaden pysyviä muutoksia.

Suomen luonnonsuojeluliitto kansallisen kollektiivisen toiminnan edustajana

Suomen luonnonsuojeluliitto perustettiin Suomen luonnonsuojeluyhdistys (SLY) – nimisenä vuonna 1938. Liiton alkuperäinen johto lukeutui kansallisen eliitin jatkuvuuden kannalta yhteen tärkeimmistä ryhmistä, yliopiston (luonnontieteelliseen) professorikuntaan (sen jatkuvuudesta kansallisissa eliiteissä, Alestalo & Uusitalo 1972). Liiton sekä myös paikallisjärjestöjen johdon myöhempikin koostumus edustaa vahvaa luonnontieteellistä jatkuvuutta (Nurminen 1968; Kontinen 1999). Tämän koostumuksen kytkentä suomalaisen yhteiskunnan vanhaan ytimeen välittää ja ylläpitää kansallisen kollektiivisen toiminnan kulttuuria tärkeällä tavalla Luonnonsuojeluliitossa. Liitto edustaa perinteistä suomalaista moniportaista joukkojärjestöä ja sen edustusperiaatetta.

Kansalaistoiminnan vanhojen konventioiden jatkuvuus näkyy liitossa selkeästi monella alueella. Ensinnäkin, liitto kunnioittaa ja tähdentää varauksetta *laillisuutta* toiminnassaan. Normi on ehdoton jopa niin, että kun liitto on kerran (vastustaessaan tien rakentamista kansallispuistoon) ryhtynyt suoraan kansalaistottelemattomuustoimintaan, se perusteli toimintaansa lailla kansallispuistosta, jota se katsoi valtion rikkovan päättäessään tien rakentamisesta. Laillisuus on vahva toiminnan perusehto myös perusjärjestöissä (Konttinen 1999, 139–157).

Toiseksi, liiton vaikuttaminen ilmentää kaikkiaan vakavahenkisen *rationaalisen argumentaation* mallia. Kontrolloimattomat tunteenomaiset purkaukset ovat vieraita vaikuttamiselle. Toimintatapaa on leimannut jopa luterilainen vakavuus; karnevalistinen riehakkuus on ollut vierasta liitolle. Sinnikäs perehtyminen ja tutkiminen ovat avainasemassa. Asiapitoiset seminaarit ovat liiton toiminnan ydinaluetta; niiden sisältö koostuu tieteellisistä katsauksista luonnon ja ympäristön tilaan ja ongelmiin. Tutkitaan tarkoin lainsäädäntöä ja viranomaismääräyksiä sen määrittämiseksi, kuinka tulisi toimia ongelmien poistamiseksi. Lähtökohtana on vaikuttaminen laillisissa ja virallisissa käytännöissä. Liitolla on korkeatasoista ja kyvykästä asiantuntemusta omassa jäsenistössään, minkä lisäksi turvaudutaan tarvittaessa ulkopuolisiin asiantuntijoihin. Liitto järjestää nykyisin myös mielenosoituksia vaatimustensa tueksi. Kaikelle toiminnalle ominainen rationaalisuus näkyy niissäkin: viestin selkeä ja vakavahenkisen esittäminen on ensisijaista; tunteisiin vetoavaa pyrkimystä joukkojen mobilisointiin kartetaan. Liitto antaa usein tukensa myös avoimille ympäristökamppailuille, ja rohkaisee itsenäisiä kansalaisryhmiä painostustoimintaan ympäristöongelmien voittamiseksi.

Kolmanneksi, sanoman sisällöllä ja sen esittämisen tavalla on aina ollut vahva *opetuksellinen ja kasvatuksellinen* tehtävä. Tämä ilmenee selvästi liiton jäsenjärjestöjen järjestämissä tieteeseen nojautuvissa seminaareissa, kerhotoiminnassa ja liiton julkaisemissa lehdissä. Yhtä selvästi nämä ominaisuudet esiintyvät paikallisyhdistyksissä (Konttinen 1999, 65–72). Yhteys kansalaistoiminnan snellmanilaiseen perinteeseen on ilmeinen.

Luonnonsuojeliitto valtion kumppanina vapaaehtoisessa ympäristönsuojelussa

Järjestövaikuttamisen kansallista perintöä kantavat osaltaan liiton valtiosuhteet.

Liitto on nauttinut järjestönä tunnustetusta asemasta valtiovallan piirissä perustamisestaan saakka. Kuvattua taustaa vasten on johdonmukaista, että kun sota oli lähes poistanut kansalaisjärjestöjen ja valtion rajat, sodanjälkeisissä olosuhteissa valtiolliset luonnonsuojelutehtävät annettiin Suomen luonnonsuojeluyhdistykselle. Maan ainoa luonnonsuojeluviranomainen, luonnonsuojeluvalvoja rekrytoitiin poikkeuksetta Luonnonsuojeluyhdistyksestä (Ketola 2007). SLY:stä voi tuona kautena, ja osittain myös myöhemmin syystä käyttää nimitystä *edustuksellinen monopoli* (Michelette 1997). Termillään Michelette tarkoittaa kansalaisyhteiskunnan järjestöä, jolle valtiolta on myöntänyt oikeuden edustaa kyseisen yhteiskuntaelämän alueen kansalaisyhteiskuntaa.

Luonnonsuojeluliiton nauttima tunnustettu asema valtiossa on kestänyt liitossa tapahtuneen radikalisoitumisen vaiheen. 1960-luvun ympäristöherätyksessä Luonnonsuojeluliitossa toteutui ”vallankumous” 1967, kun Luonto-Liiton nuoret radikaalit valtasivat johtopaikat. Valtion harjoittama tehometsäntalouden suosiminen sekä puunjalostusyriyten vesistön saastuttaminen joutuivat kärjekkään kritiikin kohteiksi. Vuosikymmenen taitteen ”elohopeasota” sai runsaasti mediajulkisuutta ja kärjekästä väittelyä käytiin liiton johdon ja lääkintöhallituksen kesken.

Suhteet valtioon ja teollisuuteen – ja myös moniin oman järjestön vanhan polven jäseniin – tulehtuivat ja joutuivat testiin. Testi valtioon päin kuitenkin läpäistiin. Siitä on todisteena se, että kun 1970-luvun alussa alettiin rakentaa valtiollista ympäristöhallintoa, liitolla oli itseoikeutetusti edustajansa suunnittelukunnissa (Ketola 2007). Voidaan arvioida, että ratkaisevaa luottamuksen säilymisessä kärjistyneessä tilanteessa oli, ettei toiminnassa loukattu kansallista kollektiivisen toiminnan koodia. Vahvistuneessa radikalismissaankin liitto pitäytyi rationaalisen argumentoinnin mallissa. Vaatimuksia esitettiin rationaalisessa viitekehyksessä porvarillisessa julkisuudessa, mediassa ja seminaareissa. Toinen vahva osoitus läheisestä valtioyhteydestä saatiin, kun ympäristöministeriö perustettiin vuonna 1983. Alueen keskushallintoon professionaalista työvoimaa rekrytoitiin Luonnonsuojeluliitosta, joka tästä syystä poti keskusjärjestössään henkilöstöpulaa (Ketola 2007).

Suomen luonnonsuojeluliitto on koko toiminta-aikansa ollut se keskeinen yhteistyökumppani, jonka puoleen valtiohallinnon instituutiot kääntyvät halutessaan lausuntoa vapaaehtoisesta ympäristösuojelusta tai kansalaisjärjestöjen edustajia

työryhmiinsä ja toimikuntiinsa. Liitto oli pitkään lähes yksinomainen kumppani, jonka puoleen valtion elimet kääntyivät. Viime aikoina myös WWF Finland ja eräät muut tunnustetut järjestöt ovat saaneet edustuksia työryhmissä (Konttinen 2010, 71–74).

Lainkuuliaisuus ja kurinalainen rationaalisuus toiminnan ohjenuorana eivät ole merkinneet kritiikittömyyttä tai haasteen välttämistä. Liitto haastaa valtion harjoittamaa ympäristöpolitiikkaa laajalla rintamalla kansallispuistoista ja luonnon monimuotoisuudesta ilmasto- ja energiapolitiikkaan. Argumentaatio ilmentää sekä tutkimus- ja tiedeperustaista rationaalisuutta että arvorationaalisia näkökohtia (perintö tuleville sukupolville, lajien oikeus olemassaoloon).

Haasteita ympäristöliikkeen sisältä

Suomalaisen ympäristöliikkeen kenttä on moninaistunut 1970-luvulta lähtien. Eläinsuojelujärjestö Animalia oli perustettu jo 1960-luvun alussa, WWF Finland 1972, ja vähän myöhemmin Greenpeace Finland. Vihreä liike sai alkunsa kevään 1979 Kojjärvi-liikkeestä ja järjestäytyi puolueeksi 1980-luvulla. 1990-luku toi mukaan uusia järjestöjä: Maan Ystävät, Ympäristöjärjestö Dodo, Oikeutta eläimille, Vegaaniliitto. Järjestöjen lisäksi ympäristöliikkeen perheeseen kuuluvat lukuisat paikalliset liikkeet ja toimintaryhmät, joita syntyy erityisesti ympäristöliikkeen mobilisointikausina.

Uudet järjestöt ovat syntyneet ymmärryksestä, että vallitsevan kentän kokoonpano ei täytä syntyneitä tarpeita. Osa ryhmistä ja järjestöistä on saanut alkunsa suorana haasteena vakiintuneiden järjestöjen liian maltilliseksi ja byrokraattiseksi koetulle toimintamallille. Haasteille on ollut luonteenomaista kaksi toisiinsa liittyvää asiantilaa: Kärkevää kritiikkiä on esiintynyt ennen muuta mobilisaation huippukausina, ja haasteiden esittäjinä ovat usein olleet nuoret.

Sodanjälkeisessä Suomessa on esiintynyt useita ympäristöprotestin mobilisointumisen tiheyttä (Konttinen & Peltokoski 2004)¹. Niille on ollut ominaista äänenpainon voimistuminen, uusien

¹ Suomessa on sotienjälkeisenä aikana esiintynyt 4–5 ympäristömobilisaation korkeasuhdannetta: 1960-luvun loppu ja 1970-luvun taite (ympäristön saastumisen kritiikki), 1970-luvun loppu – 1980-luvun alku (paikallisten ympäristöjen puolustaminen, ydinvoiman kritiikki), 1980-luvun jälkimmäinen puolisko ja 1990-luvun taite (vanhat metsät, kulttuurirakennusten puolustaminen kaupunkimiljöissä, ydinvoiman kritiikki), 1990-luvun puoliväli ja loppupuoli (eläinten oikeudet, ympäristökysymykset) sekä sen jatkona globalisaatiokriittinen liikehdintä ja ympäristö yhtenä mukana kulkevana teimana. (Konttinen & Peltokoski 2004, 177).

ympäristöryhmien muodostuminen ja verkostoituminen sekä myös uudenlaisten toimintamuotojen käyttöönotto.

Protestiaallot ilmentävät laajaan tietoisuuteen nousevia ongelmia ja aikaan sidottuja kulttuurisia jännitteitä. Nuoret ovat olleet usein mobilisaatioaalloissa keskeisiä toimijoita: he omaksuvat nousevat kulttuuriset virtaukset ja sisällöt ehdottomimmin, sillä heillä ei ole kokemuksen tuottamia hidasteita. Ajankohtaisille vaikutteille alttiit nuoret toimijat ovat koetelleet vakiintuneen kollektiivisen toiminnan herkkää raja-aluetta.

1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun ympäristöherätyksen toimintamuodot edustivat Luonnonsuojeluliiton ulkopuolellakin perinteistä mallia: laadittiin vetoamuksia, järjestettiin seminaareja, kerättiin kansalaisadresseja, vaikutettiin mediajulkisuudessa. Uutta edusti rikas pamflettikirjallisuus, protestilaulut sekä myös mielenosoitukset (esimerkiksi autoistumista vastaan). Suurempi kollektiivisen toiminnan innovaatio tehtiin kymmenkunta vuotta myöhemmin tapahtuneessa mobilisoimisessa, jossa paikalliset ympäristökamppailut esittivät keskeistä osaa (Kontinen 1996). Vuoden 1979 Kojärvi-liikkeen yhteydessä kehitettiin Gandhin väkivallattoman vastarinnan oppia, kun käytettiin avoimta suoraa toimintaa kytkeytymällä kaivinkoneeseen laskuojan kaivamisen estämiseksi. Huolellisesti harkitulla tempauksella tavoiteltiin myös median huomiota. Uutta toimintamallia toteutettiin muuallakin, esim. Lappajärven konfliktissa, jossa lukuisten traktorien voimin kuljetettiin kiviä laskujokeen järven pinnan laskemisen estämiseksi.

Sodanjälkeisessä Suomessa ympäristöliikkeessä oli ensimmäistä kertaa astuttu kansalaistottelemattomuuden alueelle. Sen tuolloiselle sovellukselle oli ominaista pyrkimys viranomaisten määräysten toteutumisen estämiseen avoimella toiminnalla, mutta väkivaltaa välttäen. Malli edusti puolustuksellista orientaatiota. Koetettiin estää luvan saanutta toimenpidettä asian saamiseksi uudelleen harkintaan. Siitä lähtien vastaavanlaista kansalaistottelemattomuutta on harjoitettu toistuvasti ympäristöliikkeessä esimerkiksi vanhojen metsien suojelussa ja rakennusten valtauksessa. Olennaisena osana tähän kansalaistottelemattomuuden muotoon kuuluu mediajulkisuuden tavoittelu kiistakysymykselle. Mediatietoisuus vaikuttamisen keinona nousi keskeiseksi strategiseksi näkökohdaksi viimeistään 1980-luvun taitteessa, joskin mediaa oli käytetty suunnitelmallisesti hyväksi aiemminkin, myös Luonnonsuojeluliitossa.

Koijärvi-liikkeellä oli laaja hyväksyntä kansan keskuudessa, kuten saman ajan eräillä muillakin paikallisilla ympäristöliikkeillä (Järvikoski & Kylämäki 1981, 154). Yli puolet kansalaisista hyväksyi Koijärvi-liikkeen suoran toiminnan, ja vain muutama prosentti vastusti.

1990-luvun radikaali eläinoikeusliike astui ratkaisevasti korkeamman rajamuurin yli ottaessaan käyttöön öiset anonyymit iskut turkistarhoille esikuvanaan useissa länsimaissa toteutuneet vastaavanlaiset aktiot. Iskujen tekijät, kuten liikeaaltoon osallistuneet yleensäkin (Konttinen & Peltokoski 2004, 54), olivat nuoria, monet vasta koululaisia. Myös muita iskuja tehtiin, esimerkiksi teuraskuljetuksia vastaan. Media leimasi liikehännän kokonaisuudessaan iskujen mukaan, vaikka vain kourallinen aktivisteja osallistui niihin. Tosin koko liikeaallon aktivistien asenteet olivat selkeästi aiempaa radikaalimpia. Niin sanotut ”ekotaasit” hyväksyi ehdollisesti (”riippuu tapauksesta”) neljä viidestä uuden aallon aktivisteista, mutta vain kuusi prosenttia suomalaisista. (Konttinen & Peltokoski 2004, 142). Iskut ottivat ennen näkemättömästi etäisyyttä luonnonsuojeluliittolaiseen ympäristötoiminnan malliin. SLL:n paikallisaktivisteista vain runsas kymmenesosa hyväksyi iskut.

1990-luvun protestiaalto oli jyrkän vastakulttuurinen. Sen taustana olivat paitsi tehomaatalouden pahentamat eläinsuojeluongelmat, myös 1990-luvun alun lamakulttuuri, joka herkisti nuoria lukiolaisia ja opiskelijoita eläinten riiston kokemukselle. Protestille oli ominaista vahva pessimismi markkinataloutta kohtaan, jonka katsottiin kulkevan hallinnasta riistäytyneen junan lailla kohti tuhoaan (Konttinen & Peltokoski 2004, 81). Nuoret olivat menettäneet uskonsa järjestelmän kykyyn kohdella ihmisiä ja eläimiä oikeudenmukaisella tavalla. Epätoivoon saakka menevä kokemus oli, että vain suorilla iskuilla oli mahdollista ilmaista hätähuuto eläinten riistolle.

Kävi ilmi, että Suomeen uuden toimintamallin olivat tuoneet ulkomailla opiskelleet vaihto-oppilaat. Ulkomailla nuoret olivat osaksi irtautuneet kansallisten konventioiden otteesta ja saattoivat helpommin omaksua uusia vaikutteita. Samankaltainen kansallisen toimintakulttuurin otteen löystyminen nähtiin Kuokkavierasjuhlien osalta 2000-luvun taitteen jälkeen. Siinäkin mallia otettiin ulkomaisten globalisaatiokriittisten suurmielenosoitusten onnistumisista (Lindström 2012, 35).

Kansalaistottelemattomuuden sensitiivinen alue

Eläinoikeusprotestin haaste vakiintuneelle kansalliselle toimintakulttuurille oli ennen näkemättömän radikaali: näytti siltä, että tähän saakka rikkumattomat sovinnaiskäsitykset heitettiin syrjään niistä lainkaan piittaamatta. Ei ole yllättävää, että Suomen luonnonsuojeluliitto reagoi voimakkaasti ja tuomitsi iskujen tekijät ehdoitta. Iskujen vuoksi 1990-luvun radikaali liike-aalto sai laajemminkin tiukan kielteisen vastaanoton Luonnonsuojeluliitossa.

Järjestyksen ja laillisuuden rajan piittaamaton ylittäminen oli helppo tuomita Luonnonsuojeluliitossa, mutta paljon suurempaa sensitiivisyyttä on edellyttänyt kannan ottaminen siihen kansalaistottelemattomuuden muotoon, jossa selkeällä viestillä ja avoimella toimenpiteellä pyritään estämään virallisessa julkisen hallinnon elimessä päätetty toimenpide, jonka katsotaan vahingoittavan ympäristöä. Tämäkin kansalaistottelemattomuuden muoto torjuu elävien olentojen vahingoittamisen, mutta voi puolustautumisen nimissä kajota fyysiseen omaisuuteen. Kojjärvi-liikkeen tapauksessa jo kaivettua laskuojaa padottiin uudelleen, samoin Lappajärvi-konfliktissa. Metsäkamppailuissa tyydyttiin usein kiipeämään puuhun puunkaadon estämiseksi.

Luonnonsuojeluliitto joutui ongelman eteen kun se ei halunnut väheksyä uuden militanttimman toiminnan tavoitetta, mutta pyrki säilyttämään statuksensa lakia kunnioittavana, vakavasti otettavana kansalaisjärjestönä. Liitto valitsi varovaisen toimintalinjan. Se ei avoimesti tukenut konflikteja, mutta antoi apuaan asiakysymyksissä protesteille. Sen toimiston työntekijät antoivat Kojjärvi-liikkeen aktivisteille toimistonsa välineistöä käytettäväksi yhteydenpitoon ja tiedottamiseen (Laulujoutsenen perintö 2008, 53).

Kuten sanottu, tuon kauden monet protestit nauttivat huomattavan laajaa hyväksyntää kansalaisten keskuudessa. 1980-luvun taitteen protestiaalto oli siis paljolti valtakulttuurinen. Se oli sitä avoimuudessaan, vahingonteon välttämisessään ja järjestäytyneisyydessään. Niinpä samat aktivistit, jotka päivällä kytkeytyivät Kojjärvellä kaivinkoneeseen, vartioivat sitä tihutöiltä yöllä. Poliisiin luotiin tarkoituksellisen ystävälliset suhteet.

Jos Luonnonsuojeluliitto itse oli varovainen suhteessa nousevaan liikehdintään, niin liitolla oli läheinen kytkentä aivan liikkeen ytimeen. Liiton nuorisjärjestön, Luonto-Liiton aktivistit olivat synnyttämässä paikallisia kamppailuja, myös Kojjärvi-liikettä (Luonto-Liiton historia, 140, 146–153). Järjestön historia kuvaa liiton edustaneen ”nousevaa uudenlaista ympäristövaikuttamista, ei-virkamiesmäistä kansan puoleen kääntymistä ja suoraa toimintaa”. Myös Pohjanmaan jokiliikkeet ja Lappajärvi-konflikti ovat tästä toimintamallista puhtaita esimerkkejä. Tuon aikaiselle ympäristöprotestille oli luonteenomaista paikallinen toiminta, paikallisten ympäristöjen puolustaminen. Luontoliittolaisia oli mukana useissa 1980-luvun jälkipuoliskon, kuten myöhemmissäkin vanhojen metsien suojelukamppailuissa.

Juuri järjestys ja rationaalisuus sekä häiriöiden välttäminen ovat Kojjärvi-liikkeen ja vastaavanlaisten tempausten ratkaiseva ero esimerkiksi Kuokkavierasjuhliin. Suomalainen kollektiivinen toiminta edellyttää näitä toimintamalleja tullakseen laajojen joukkojen hyväksymäksi. Niinpä Kuokkavierasjuhlien siirryttyä provosoivampaan toimintatapaan 2000-luvun alussa jäi alkuvaiheessa mukana ollut ay-liike sivuun. Mediassa uhan diskurssi vahvistui, liike esitettiin väkivaltaisena nujakkana ja mellakkana (Lindström 2012, 38). Tavoitteena oli marginalisoida toiminta legitiimin kansalaistoiminnan ulkopuolelle ja muutamassa vuodessa liike joutuikin neutraloidun liikkeen tilaan. Järjestyksen säilymisen sensitiivisyyttä Suomessa kuvaa hyvin se, että globalisaatioliikkeen ulkomaisiin mielenosoituksiin verrattuna Kuokkavierasjuhlat olivat radikaalissakin vaiheessaan varsin rauhallisia tapahtumia: haastaminen jäi symboliselle asteelle (sama, 43; myös Lindholm 2005, 61–67).

Luonnonsuojeluliitto ja kollektiivisen toiminnan sääntely ympäristöliikkeessä

Liikkeiden näkökulmasta kansallisen mielenosoituskulttuurin konventioiden symbolinenkin rikkominen on Suomessa helposti merkinnyt jyrkkää tuomiota ja marginaaliin joutumista. Järjestystä rikkova toiminta saa kyllä runsaasti huomiota osakseen, mutta huomio siirtyy itse asiakysymyksistä järjestystä uhkaaviin häiriöihin.

Ympäristöliikkeen kentällä Suomen luonnonsuojeluliitto muodostaa kollektiivisen toiminnan kansallisten konventioiden perintöä edustavan ja ylläpitävän ydinrakenteen. Sen asema on niin vahva,

että järjestö kykenee sääntelemään ja osin sulauttamaan itseensä huomattavan osan kansallisesta ympäristöliikchedinnästä. Tämä tapahtuu useiden mekanismien kautta.

Ensinnäkin, paikalliset kamppailut kääntyvät usein juuri Luonnonsuojeluliiton puoleen etsiessään tukea vaatimuksilleen. Liitto kykenee tarjoamaan asiantuntija-apua, järjestämään asiapitoisia seminaareja, rakentamaan yhteysverkostoja ja antamaan julkisuutta kamppailuille. Saatavilla oleva apu ja tieto siitä tuovat paikallisia kamppailuja lähelle liittoa, jonka edustama toimintakulttuuri vahvistuu kamppailuiden toimijoissa. Voidaan arvioida, että tämänlainen verkostojen rakentuminen toistuu Suomessa valtaosassa vähänkin merkittäviä paikallisia kamppailuja. (Jotkin kamppailut tosin välttävät leimautumista liiton toiminnaksi, koska sillä on paikallisesti tai alueellisesti kielteinen maine sen tuettua Natura-verkoston rakentamista.).

Rakenne lujittuu myös sen kautta, että Luonnonsuojeluliitto itse aktivoi paikallisia ryhmiä painostustoimintaan ympäristön puolesta. Liitto kuitenkin pikemminkin välttää vertikaalista johtosuhdetta, kuin rakentaa sellaisia ympäristökamppailuissa. Liiton resurssit eivät riitä yksittäisten kamppailujen johtotoimintaan, joka edellyttää vahvaa ja eriytynyttä sitoutumista. Lisäksi toimintaryhmäkeskeinen malli on suomalaisen paikallisdemokratian perinteen mukainen.

Luonnonsuojeluliitto on perinteisesti ollut luonnonsuojelun alueella ylivoimainen valtion yhteistyökumppani muihin ympäristöryhmiin nähden ja on sitä paljolti vieläkin (Konttinen 2010). Pienillä ryhmillä ei ole asiaa julkisen vallan toimikuntiin ja työryhmiin, mutta hyvin toimivat suhteet Luonnonsuojeluliittoon ja toiminta sen piirissä voi avata teitä vaikuttamiseen ja lobbaukseen – vallan kabineteista saatu tieto on liiton kautta myös pienten ryhmien käytettävissä. Liiton edustajat valtion toimikunnissa voivat siis toimia välittäjinä. Vahvan valtion Suomessa näillä yhteyksillä voi olla erityistä merkitystä.

SLL:n paikallisyhdistykset toimivat myös kansallisen kansalaisyhteiskunnan muihin lohkoihin päin. Tavanomaisia paikallisyhdistysten yhteistyökumppaneita ovat asukas- ja kylätoimikunnat sekä kotiseutuyhdistykset. Kumppaneihin kuuluvat myös Martat, SPR ja 4H-yhdistykset (Konttinen 1999, 81–92). Nämä yhteydet ilmentävät kytkeä kansalliseen kansalaisyhteiskuntaan ja osaltaan rakentavat sitä.

Päinvastoin kuin Luonnonsuojeluliiton yhdistykset, 1990-luvun ympäristömobilisaation aallon uudet ryhmät olivat toiminnallisesti käytännöllisesti katsoen erillisiä perinteiseen yhdistyskenttään nähden (Konttinen & Peltokoski 2004, 73, 134–136). Vastakulttuurisen liikerintaman ryhmät jäivät pieniksi ja ne verkostoituivat lähinnä vain protestiaallon muiden osallisryhmien kanssa.

Myöskään ylikansalliset, toimintakulttuuriltaan suomalaisen kansalaisyhteiskunnan perinteestä poikkeavat liikkeet eivät ole nousseet valta-asemaan. Suomen Greenpeacen näyttävät ja militantit julkisuusiskut olivat etenkin aluksi vieraita suomalaiselle toimintakulttuurille. Greenpeaciin suhtautumiseen vaikutti järjestön huipulta ohjattu suunnittelu ja toimintamalli. Se oli vierasta paikallisdemokratiaan tottuneille suomalaisille.

Kuten tiedetään historiasta, radikalismien purkauksia on tapahtunut muuttuvissa tilanteissa Suomessa ympäristöliikkeen ulkopuolellakin. On ilmeistä myös, että globaalistuvassa maailmassa haasteet kansallisille konventioille lisääntyvät. Vanhan jättämisen ja haastamisen toiminnallisuus tuottaa ennalta arvaamattomuuden stimuloimaa uudistumista ja avauksia myös ympäristöliikkeeseen. Silloin myös kollektiivisen toiminnan alueella koetellaan raja-aitoja.

Asenteiden tasolla muutoksia näyttää tapahtuneen suomalaisessa koulunuorisossa viimeisen kymmenen vuoden aikana radikaalimpaan suuntaan lain rikkomisen lisääntyneenä alttiutena (Suutarinen & Törmäkangas 2012, 75). Nyt se näyttää toteutuneen maahanmuuttajakriittisyyden sisällöissä. On kylläkin huomattava, että tutkimuksessa laitton toiminta määriteltiin (sama, 74) kriteerein, jotka viittaavat lähinnä kansalaistottelemattomuuteen ilman ihmisiin kohdistuvaa väkivaltaa.

Ympäristöliikkeessä tuolle alueelle astuttiin yli 20 vuotta sitten. Silti vanha järjestyksen kulttuurinormi näyttäisi olevan edelleen vankkaa tekoa. Vakavat rajanylitykset ovat jääneet ympäristöliikkeessä ohimeneviksi tai kokonaisuuden näkökulmasta suhteellisen marginaaleiksi ilmiöiksi.

Kirjallisuus

Alapuro, Risto (1997), *Mielenosoitukset*. Teoksessa R. Alapuro, *Suomen älymystö Venäjän varjossa*, 25–54. Helsinki: Tammi.

Alapuro, Risto ja Stenius, Henrik (1989), Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*, 7–52. Helsinki: Kirjayhtymä.

Alestalo, Matti ja Uusitalo, Hannu (1972), Eliittien sosiaalinen tausta ja yhteiskunnan muutos Suomessa. *Sosiologia* 9 (5).

Ketola, Tarja (2007), Kansalaistoimintaa Luonnonsuojeluliitossa. Julkaisematon käsikirjoitus.

Klausen, Kurt and Selle, Per (1996), The third sector in Scandinavia. *Voluntas* 7 (2): 99–122.

Konttinen, Esa (1991), *Perinteisesti moderniin. Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Konttinen, Esa (1996), Ympäristön muodostuminen yhteiskunnalliseksi kysymykseksi 1980-luvun taitteen murroksessa. *Sosiologia* 33 (4), 270–284.

Konttinen, Esa (1999), *Ympäristökansalaisuuden kyläsepät*. Jyväskylä: SoPhi.

Konttinen, Esa (2010), Suomalaisen ympäristöliikkeen valtiosuhteet. Teoksessa Esa Konttinen ja Jukka Peltokoski (toim.), *Verkostojen liikettä*, 58–79. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali <http://kans.jyu.fi> (viitattu 7.5.2012), Jyväskylän yliopisto.

Konttinen, Esa ja Peltokoski, Jukka (2004), *Ympäristöprotestin neljäs aalto. Eläinoikeusliike ja uuden polven ympäristöradikalismi 1990-luvulla*. Jyväskylä: SoPhi. .

Laulujoutsenen perintö. Suomalaisen ympäristöliikkeen taival. 2008. Helsinki: WSOY.

Liikanen, Ilkka (1995), *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Historiallisia tutkimuksia 191. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Lindholm, Arto (2005), *Maailman parantajat. Globalisaatiokriittinen liike Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Lindström, Samu (2012), Kuokkavierasjuhlat ja kuokkavierasjulkisuus. Mielenosoitustapahtuman yhteiskunnallisia tulkintoja. *Sosiologia* 49 (1), 32–46.

Luonto-Liiton historia 1943–1998 (1999), Toim. Jyrki Heimonen ja Jani Kaaro. Helsinki: Luonto-Liitto.

Michelette, Michele (1997), *Civil Society and State Relations in Sweden*. Sydney: Avebury

Nurminen, Aarno (1968), Suomen luonnonsuojeluyhdistys r.y.:n jäsenistö. *Suomen luonto* n:o 2–3, 26–28.

Pulkkinen, Tuija (1989), Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*, 54–69. Helsinki: Kirjayhtymä.

Salamon, Lester M. ja Anheier, Helmut K. (1998), Social Origins of Civil Society: Explaining the Nonprofit Sector Cross-Nationally. *Voluntas* 9 (3), 213–247.

Siisiäinen, Martti (2009), Differentia specifica of Voluntary Organizing in Finland. Teoksessa Annamari Konttinen (toim.), *Civic Mind and Good Citizenship*, 87–113. Tampere: Tampere University Press.

Sivesind, Karl-Henrik ja Selle, Per (2010), Civil Society in the Nordic Countries: Between Displacement and Vitality. Teoksessa Risto Alapuro ja Henrik Stenius (toim.) *Nordic Associations in a European Perspective*, 89–120. Baden-Baden: Nomos

Stenius, Henrik (2010), Nordic Associonational Life in a European and Inter-Nordic Perspective. Teoksessa Risto Alapuro ja Henrik Stenius (toim.), *Nordic Associations in a European Perspective*, 29–88. Nomos: Baden-Baden.

Suutarinen, Sakari ja Törmäkangas, Kari (2012), Nuorten laittomaan aktivismiin valmiuden yhteys maahanmuuttajakriittisyyteen ja osallisuuskokemuksiin koulussa. *Nuorisotutkimus* 18 (1), 70–89.

Iikka Alanen Marxin ja Engelsin patsaalla Petroskoissa.

Iikka Alanen in front of the statue of Marx and Engels in Petrodzavodsk.

JÄLKIÄ KLASSIKOISTA

Traces of Classics

Vaihteeksi materialismista, sosiaalisesta ja teoriasta - hajahuomioita

Jukka Laari

Mikään ei ole ikuista: Kustannusyhtiö Valistukselle tuli loppu vuonna 1979 Amer-yhtymän ostaessa sen. Kymmenkunta vuotta myöhemmin natisi liitoksissaan Neuvostoimperiumi, joka oli kannatellut Edistys-kustantamoita. (Sekin lienee menneen talven lumia. Ainakaan siitä ei ole niin sanotusti kuulunut mitään.) Tämä puolestaan julkaisi vuonna 1984 hurmaavan pikku teoksen, jota myös eräs Ilkka Alanen on suuresti kunnioittanut. Kyse on Evald Iljenkovin kirjasta *Dialektinen logiikka*. Propedeuttisena teoksena se ei aivan ole G. W. Fr. Hegelin *Hengen fenomenologian* veroinen, mutta auttoi ainakin tämän kirjoittajaa suhteuttamaan eräitä metafysisiä ideoita sekä laajempaan aatehistorialliseen yhteyteen että konkreettisiin ajatusrutiineihin. Iljenkov heitteli sopivankokoisia täkyjä meille, joita kiinnosti materialistiseksi sanotun ajattelun historia.

Edustiko Iljenkov koulumarxismia? En sanoisi, mutta ajoittain hän oli sen kyljessä kiinni. Näin jälkeinpäin on helppoa osoitella Iljenkovin kirjaseen dogmaattisia kömmähdyksiä ja tarkoituksellisia esikantilaisen ajattelun yksinkertaistuksia. Nekään totuudet eivät kuitenkaan jääneet voimaan, joten mitäpä näistä.

Kyseen jaetun dialektiikka-ihastuksen innoittamana olen läpikäynyt eräitä materialismiksi kutsutun ajatusmuodon perusteita, hämmästellyt joidenkin näennäisen vastakkaisten ideain tai ajatusmotiivien yhteenkääymistä. Toisinaan hyvinkin läheiset kuin sisarkäsitteet ovat osoittautuneet melkein pä vastakohdiksi. Marxismien historiaa tuntevat osaavat Marxin nimeen vannoneiden piiristä osoittaa tällaisia esimerkkejä paljonkin. Itse en tunne sitä pintaraapaisua paremmin.

Marx on mielestäni sopiva kestokiinnostuksen kohde: mikä oli hänen todellinen suhteensa Kantin ja Hegelin teoreettisiin saavutuksiin? Voidaanko perustellusti sanoa, että hänen myöhemmistä, poliittisen taloustieteen kritiikin projektin töistään löytyy teoreettista ainesta? Vai onko niin, kuten helposti saa vaikutelman, että Marxin ainoat missään määrin filosofisesti relevantit huomautukset ryvästyvät lähinnä nuoruuskirjoituksiin? Olen eräin varauksin

jälkimmäisen hypoteesin kannalla. Katson silti aiheelliseksi pidättäytyä pidemmälle menevistä teeseistä, sillä se edellyttäisi täyttä kierrosta Marxin tuotantoon eikä moiseen ole mahdollisuutta. Ennen Marxia vilkaisemme kuitenkin metafysiikkaa ja sen kritiikkiä. Tekstiä ei leimaa altruismi eikä puhdas järki, vaan lähinnä puhdas itsekkyytensä: saan korjata ja tarkentaa aiempia tulkintojani ja siten todistella sitkasta totuudentahdosta eräälle tärkeälle opettajalleni.

Alustavia selvennyksiä

On syytä suhtautua jyrkän kriittisesti projekteihin, joissa modernia ajattelua pyritään vesittämään, degeneroimaan esimoderniin metafysiikkaan. Transsendentaalilogiikan kumous ja saavutukset, joihin sen pohjalta on päästy ovat riittävä peruste torjua sekä positivismi että marxismi-leninismi kvasiteoreettisina vaihtoehtoina: edellinen oli pikemminkin taantumaa kuin edistystä viedessään esikantilaisuuteen (ks. Juntunen & Mehtonen 1982, 68), eikä jälkimmäinenkään kovin vahvasti tulevaisuuteen viittoillut samaistaessaan "transsendentaali-idealismia" metafysiiseen idealismiin ja tuomitsi molemmat Historian roviolle. Frankfurtin koulun marxilaisuus on tässä asiassa ollut selkeämmin valistushenkistä. Jonnekin niiden välimaastoon kuului jugoslavalainen praxis-marxismi, jonka toimin syntyivät *Praxis*-lehti ja kansainväliset fenomenologian ja marxismin liittymäkohtia kartoittaneet symposiumit, joiden satoa purettiin *Phänomenologie und Marxismus* -sarjan (Waldenfels ym. 1977–1979) kaltaisissa julkaisuissa. Oma lukunsa taantumuksen historiassa on Wienin piiristä siinnyt uuspositivismi. Sekin suhtautui avoimella vihamielisyydellä kaikkeen teoreettiseen.

Tässä yhteydessä on syytä antaa muutama keskeinen termimääritelmä (Hoffmeister 1955): (a) 'metodi' (kr. *méthodos*) tarkoittaa ajattelun tieteellisiin perusteisiin valitsemaa tietä; tutkimustapaa; (b) 'teoreettinen' (kr. *theoretikós*) tarkoittaa tarkastelevaa, ja (c) 'teoria' (kr. *theoria*) tarkoittaa tarkastelua; henkistä ei-aistimellisesti havaittavan kohteen tutkailua; kontemplaatiota; spekulatiota (vrt. Hegel, joka kieltäytyi käyttämästä teoria-sanaa ja korvasi sen 'spekulaatiolla') eli 'ajattelun ajattelu' (Aristoteles).

Kun siis totean positivismin vihamieliseksi suhteessa kaikkeen teoreettiseen, niin tarkoitan myös kysymisen kieltoa: älä kysy, miten sinulle on tämä-tai-tuo havainto, sillä kokemuksen

tosiasioina (eli mielteinä [lat. representatio, saks. Vorstellung]) ulkomaailman olioita ja asiantiloja tajunnassa edustavat entiteetit ovat ehdoton, josta on lähteminen. Näin siksi, että positivismia määrittää usko siihen, että ulkomaailman oliot ja asiantilat ovat kokemuksessa positiivisesti annetut – minussa kokevana subjektina ei ole eikä tarvita mitään aktiviteettia kokemuksen ehtona. "Annettua" ei ole syytä epäillä, joten teoreettisuutta ei tarvita.

Jyrkimmän kannan mukaan ei tarvita selityksiä eikä hypoteeseja: pelkkä kokemuksen kuvaus riittää (analyysiksi, tieteeksi). Metodisuuskin näyttää joutavan romukoppaan. Tieteellisyyttä ja tieteellistä metodisuutta mittatikkunaan pitänyt positivismi on joissain versioissaan päätyntä näennäisen ei-metafyysiseen metafyyssyyteen asettaessaan jumalan sanan lailla arkikokemuksessa annetun ehdottomaksi eli absoluutiksi.

Jos on nähdäkseni syytä suhtautua kriittisesti antimoderneihin projekteihin, niin samoin on syytä olla varovainen metafyyssisen ajan käsitteiden kanssa: ainakin idealismi, materialismi, realismi ja ir-/rationalismi ovat vahvan metafyyssisen latauksen ilmauksia, joiden tarinat ovat yhtä mutkikkaat kuin pitkätkin. Niillä ei nähdäkseni edes ole käyppyttä empiiris-tieteellisissä metodikeskusteluissa. Koetan perustella epäilystäni käänteisesti:

Ottakaamme joitakin modernin ajan käsitteitä ja koettakaamme hyödyntää niitä konkreettisissa metodikeskusteluissa: miten esimerkiksi transsendentaaliminän käsite auttaisi ymmärtämään paremmin vaikkapa poliittisen kausaation kysymyksiä mietittäessä keinoja väitetyn ilmastomuutoksen pysäyttämiseksi tai finanssipääoman terrorin lopettamiseksi? ('Transsendentaaliminä' on karkeasti sanottuna empiirisen minän kokemusmaailmaa strukturoiva "matriisi".) Se ei nähdäkseni auttaisi minua orientoitumaan aineistoa koskevissa pohdinnoissa kuten ei myöskään ontisessa pohdinnassa koskien sosiaalimaailman toimijoita ja niiden erityislaatuja. Elämänmaailma-käsitettä (Lebenswelt) koskee nähdäkseni sama varaus. Husserlin tarkoittama elämänmaailma on lyhyesti sanottuna transsendentaalilooginen rakenne, joka osaltaan strukturoi kokemusta ja erityisesti kokemuksen mieltä. Onttis-empiirisestä kohteesta onkin sekaannusten välttämiseksi parasta puhua elämämaailmana, kun tarkoitetaan esimerkiksi tietyn tarkasteltavan ryhmän tai toimijajoukon jotakuinkin "välitöntä" ympäristöä. Molemmista käsitteistä (transsendentaaliminä, elämämaailma) on kyse käsitteistä, joiden toiminto ajattelun ajattelussa korvaa esimoderneja, metafyyssisiä käsitteitä. Ne ovat tarkasteltavia teoreettisia kysymyksiä paremmin (kohdentuneemmin, osuvammin, tarkemmin) hahmottavia ja eritteleviä kuin vanhat metafyyssiset käsitteet. (Peruskirjallisuutta asiaan liittyen: Eisler 1989 [1930]; Gander

2010; Hoffmeister 1955; Irrlitz 2002; Jaeschke 2010; Vetter ym. 2004) Voitaisiin mennä niinkin pitkälle, että todettaisiin transsendentaalilogiikan ja transsendentaalifilosofian kokonaisuudessaan (eli transsendentaalikäsitteiden – tai kantilaisemmin: puhtaan järjen periaatteiden – järjestelmänä) korvaavan esimodernin metafyyssisen filosofian. Yleistysten kanssa on aina syytä olla varovainen, joten todettakoon edellisen virkkeen väitteen olleen heuristisen. Termi 'transsendentaalinen' (transzendental) ei kuulu sosiaalitieteiden metodiikan sanastoihin, joten sanon sen koskevan tässä teoreettisessa yhteydessä kokemuksen tai kokemuksellisuuden ehtoja. Ei ole mitään "transsendentaalimaailmaa" täällä eikä "tuolla jossakin", koska (a) kokemuksen mahdollisuusehtojen pohdinta on vain ja ainoastaan loogista puuhaa, ja (b) tajunnansisäisyyden eli immanenssin vastakohta on lähinnä transkendentssi tai transkendentti (Transzendent), kokemuksen rajat ylittävä, tai rajojen tuonpuoleisuus (fyysiset oliot ovat transkendentteja) – näissä kysymyksissä ajattelemme eri tavoin kuin uskantilaiset tai Husserl sata vuotta sitten ja ratkaisevasti eri tavoin kuin Kant kauan ennen heitä.

Vielä yksi tarkennus koskien metafysiikan ja modernin teorian eroa: yksi olennainen periaate modernissa on, että teoreettiseen käsitteistöön ei hyväksytä ainesta, joka ei läpäise "ego cogito -kriteeriä" (pohjaa karteesiolaiseen cogito, ergo sum/ajattelen, siispä olen -päätelmään). Tämä tarkoittaa, että periaatteessa jokaisen transsendentaalilogiikan käsitteen on oltava loogisesti kestävässä suhteessa itsetietoiseen kokemuksellisuuteen. Kääntäen: mukaan ei saa ottaa fantasmaattista/poliittista/teologista käsitteistöä, jolle ei pystytä johtamaan tai osoittamaan perusteluyhteyttä itsetietoisesta kokemuksellisuudesta. Tällä kriteerillä puhdistetaan pöytä, pyyhkäistään syrjään kaikki uskomuksellinen aines, jota ei voida todistaa loogisesti eikä kokemuksellisesti. Olemme alustavasti varustetut materialismi-orientoituneelle käsitehistorialliselle katsaukselle, joka vie metafysiikan vaarallisille vesille.

Metafysiikasta ja sen kritiikistä

Vilkaistaanpa paria historiallisesti merkittäväksi osoittautunutta, postkantilaista Spinoza-tulkinnointia: Hegelin ja Friedrich Nietzschen käsityksiä. Hegeliä lukiessa alkaa näyttää, että hänen mielestään Spinozan teorian kaikkien ongelmien lähde on väärä metodi. Väärä ainakin filosofiaa ajatellen. Mitä Hegel sanoo on kuitenkin myös jotain muuta. Nietzschen kirjoituksista löytyviä suhteellisen substantiaalisia teoreettisia asioita koskevia

huomioita on niitäkin aika helppoa tulkita Spinoza-kritiikkinä. Osa on suunnattu suoraan päin Spinozaa, osassa Spinozan nimi on muiden merkkihenkilöiden joukossa.

Jos Hegel fokusoi Spinoza-kritiikkinsä metodisista lähtökohdista, niin Nietzsche puolestaan iskee substantiaalisiin kysymyksiin, kuten tajunnan luonteeseen ja erityispiirteisiin. Hegelin ja Nietzschen kritiikeillä ei ole käytännössä mitään yhteistä, joten niiden voi katsoa täydentävän toisiaan ja yhdessä esittävän suuren osan oletettavasti ei-metafyysisestä Spinoza-kritiikistä (Hegel on transsendentaaliloogikko, Nietzsche filologi-psykologi). Ne ovat myös toimineet myöhempienkin Spinoza-kritiikkien pohjina, joten niitä ei voi pitää vain historiallisina kuriositeetteina. Hegelin "Filosofian historian luennot" eivät ole hänen ainoa Spinoza-käsittelynsä. Systemaattisempaa ja "syvällisempää" Spinoza-käsittelyä on *Logiikan tieteessä*, mutta "Filosofian historian luennot" esittävät selkeästi Hegelin kritiikin pääkohdat. Lähdemme Descartesista, joka on tarpeellinen tausta Spinozalle.

Descartesia on Hegelin mukaan kiittäminen siitä, että vuosisataisen henkisen pimeyden jälkeen avautui aidon teorian mahdollisuus: metodinen epäily mahdollisti sen, että itsetietoisuus nousi teoriassa jälleen keskeiseksi huomion kohteeksi. (Hegel 1986, Bd. 20, 123 alk.) Descartes alkoi hyödyntää kreikkalaisten saavutuksia asettaen itsetietoisensa ajattelun, ajattelun ajattelun, filosofiaprojektin keskiöön. Siihen hänen antinsa kuitenkin jäi, sillä karteesiolaisuuden dualistisuus ja metodi eivät Hegelin mukaan kestä kritiikkiä. Oli pyrittävä monistiseen näkökantaan ja ankaran johdonmukaiseen todisteluun. (Hegel 1986, Bd. 20, 153.) Arvostuksestaan huolimatta ('Descartesin myötä alkoi uusi filosofinen ajanjakso') Hegel kritisoi Descartesia, vaikka huomioikin, että 1600-luvun ajattelun kehittymättömyys oli osasyynä, ettei Descartes voinut nousta aidon spekulatiiviseen (teoreettiseen) kantaan. Ajattelun ja olemisen dualismin ylitys ei onnistunut siksikään, että ajan käsitteellisyyteen liittyneet ajatusmääreet pitivät Descartesin tieteen ajatusmaailmassa. Descartesin anti matematiikalle ja tieteelle onkin huomattavampi kuin filosofialle. (Hegel 1986, Bd. 20, 126–127.)

Descartes totesi, että ajattelun on aloitettava itsestään, mutta jäi abstraktin ymmärryksen vangiksi, eikä pystynyt dedusoimaan sisältöjä ymmärryksestä, vaan "otti ne vastaan empiirisesti" (Hegel 1986, Bd. 20, 126). Descartes ei pystynyt antamaan filosofiansa välttämätöntä todistusta. Spekulaatiivinen tieto, käsitteen johtaminen, käsitteen vapaa, riippumaton kehitys, kävi mahdolliseksi vasta J. G. Fichten myötä, mikä liittyy Immanuel

Kantin osoittamaan subjektiviteetin periaatteen asemaan ja tärkeyteen. (Hegel 1986, Bd. 20, 126–127) Spinoza on Hegelin mielestä Descartesin perillinen, joka realisoi karteesiolaisuuden loogisesti. (Hegel 1986, Bd. 20, 157) Spinoza kykeni ohittamaan karteesiolaisuuden dualistisuuden ja kohottamaan sen monismiksi. Tästä kuuluu osin kiitos Spinozan juutalaiselle taustalle, sillä juuri "itämaiset" ovat harjoittaneet absoluuttisen identiteetin ajatusta, totesi Hegel (1986, Bd. 20, 157–158). Hän huomaa spinozismia pohjimmiltaan yksinkertaiseksi, helposti omaksuttavaksi kannaksi. Ongelmat koskevat metodisia rajoituksia ja esityksen rajoittuneisuutta. Niiden vuoksi *Etiikka*-teoksen esitystä ei voi hyväksyä. (Hegel 1986, Bd. 20, 161)

Spinozan systeemi on karteesiolaisuutta, joka on objektivoitu ehdottoman totuuden muodossa: tosi on ainoastaan substanssi, jonka attribuutit ovat ajattelu ja ulottuvuus ja vain tämä ehdoton ykseys on todellinen (vrt. Descartesin epäilyn tulos: en voi epäillä epäilyäni). Huomataan myös, että oleminen on vastakohtien ykseyttä, ja on olennaista, ettei vastakohtaisuutta pyritä hävittämään, sillä siitä käynnistyy Hegelin arvostamien välitysten ketju. (Hegel 1986, Bd. 20, 161–162.) Spinoza siis sovittaa ajattelun riippumattomuuden (*ego cogitō*) ja sen vastakohtaan, ruumiillisuuden/ulottuvuuden ja yhdistää nämä substanssissa, yhdessä ehdottomassa olevuudessa. Näennäisille vastakohtille esitetään välitys ja tehdään niiden vastakohta siten tyhjäksi. Tämä on Hegelille spinozistinen ajatus.

Hegel kääntyy tarkastelemaan Spinozan filosofianhistoriallista merkitystä, missä yhteydessä hän esittää kuulun luonnehdinnan Spinozan kannasta kaiken todellisen filosofian lähtökohtana: itäisen ykseys-ajatuksen esitti lännessä ensin Spinoza ja kaiken filosofian on lähdettävä spinozismista, ajattelijan on päädyttävä kaiken erityisen kieltoon. (Hegel 1986, Bd. 20, 165) Spinozan substanssi on kuitenkin vain universaali ja abstrakti määre: sitä ei ole vielä ajateltu elävänä ja toimivana. Siksi ei ole kehitystä, toimintaa, substanssi jää ajatelluksi vain ulkoisuutena, oliomaisuutena. (Hegel 1986, Bd. 20, 166). *Logiikan tieteessä* Hegel painottaa, että Spinozalla substanssilla ja sen ehdottomalla ykseydellä on jäykkyyden ja liikkumattomuuden muoto: absoluuttinen ykseys ei välitä itseään itsessään, Spinozalla ei ole subjektiviteetin, itsen eikä negatiivisen ykseyden käsitettä. (Hegel 1986, Bd. 5, 291) Spinozismista puuttuu liikkumattoman substantiaalisuuden paluu itseensä. (Hegel 1986, Bd. 5, 388)

Hegel antaa tunnustusta Spinozan käsitteelle 'oman itsensä syy', jota pitää tärkeänä – se on

tyyppiesimerkki spekulatiivisesta käsitteestä. Itsen asettaminen toisena on menetys ja samalla tämän menetyksen negaatio. Hegelin mukaan ajattelemme, että syy aiheuttaa jotain itselleen tai itsestään erillistä, vaikutuksen. Mutta 'oman itsensä syyssä' syyn ulkoinen vaikuttavuus ehkäistään, jolloin 'oman itsensä syy' aiheuttaa vain itsensä. Kyse on äärettömästä syystä, kun syy ja vaikutus ovat identtiset. Hegel uskoi, että Spinoza olisi kehittänyt dynaamisen substanssikäsitteen, jos hän olisi työstänyt 'oman itsensä syytä' pidemmälle. (Hegel 1986, Bd. 20, 168.)

"Logiikan" lopulla Hegel viittaa Spinozan metodiin esimerkkinä vastuuttomasta metafysiikasta. Hegelin mukaan (Hegel 1986, Bd. 6, 539–540) Kant osoitti metafysiikan vievän aina vain uusiin ristiriitoihin, sitten Jacobi osoitti tämän johtuvan väärän käsitejärjestelmän käytöstä. Ulkomaailman fyysisiä asioita koskevilla käsitteillä ei päästä relevanttiin teoreettisten asiain käsittelyyn. Ne sopivat vain äärellisten, esinemäisten asiain käsittelyyn, mikä estää mahdollisuuden ajatuksen vapauden mietintään ('Käsite' Hegelillä). Metafyysiseen tiedostukseen kuului riippuvuuksien ja ehdollisuuksien ajattelu, joten Kantin käynnistämän transsendentaaliloogisen vallankumouksen myötä teoreettinen keskustelu nojasi subjektiviteetin periaatteeseen ja suhtautui metafysiikkaan kriittisesti.

Positiiviset huomiot koskien spinozismia olivat, että siinä dualismi pannaan sivuun ja että spinozismi on filosofian lähtökohta, joten Spinoza on "modernin filosofian pääkohta" (Hegel 1986, Bd. 20, 163), "joko spinozismi tai ei filosofiaa" (Hegel 1986, Bd. 20, 163–164). Toisaalla ovat kriittiset huomiot: "geometrinen metodi" on metodisesti rajoittunutta, pelkkiin määritelmiin tyytymistä (Hegel 1986, Bd. 20, 161); saavutukseksi jäi jäykkä, liikkumaton substantiaalisuus eikä ääretön muoto (Hegel 1986, Bd. 20, 170); spinozismissa on myös "liiaksi jumalaa" (Hegel 1986, Bd. 20, 163) – spinozismi pitäytyy äärettömyydessä, josta ei päästä subjektiviteettiin ehdottomana itsetietoisuutena: kun negatiivisuus käsitetään pelkäksi ohimeneväksi toviksi eikä itsessään, niin itsetietoisuus ymmärtyy pelkkänä yksilöllisenä itsetietoisuutena. Lyhyesti sanottuna Hegel kritisoi Spinozaa kahdesta asiasta: väärästä, spekulatiivisesta kieltävästä metodista, ja kyvyttömyydestä ratkoa fundamentaaliteoreettisia ongelmia. Siten substanssi ei Spinozalla koskaan tule subjektiksi.

Nietzschekin on dynaamisten ensimmäisten periaatteiden kannalla. Hän painottaa tuleamista, virtaavaa tapahtumaluonnetta koskien sekä subjektia että maailmaa. Hän päätyykin toteamaan, että "on vain tulemisen maailma" ja fiksoidut identiteetit (tai oliot, otaksun) ovat

fiktioita (Nietzsche 1988, Bd. 11., 44). Myöhemmin hän selventää, että olevan oletus on meille välttämätön, koska logiikkamme pystyy käsittelemään vain pysyvyyksiä, samana pysyvää (Nietzsche 1988, Bd. 12, 382). Olennaista meille on, että Nietzsche hylkää illusorisina käsitteet 'subjekti', 'henki' ja 'minä' kieltäytyen ajattelemasta, että on perusteita myöntää niille varauksellinen, rajoitettu käyppöys.

Usein Nietzsche'n kritiikki koskien käsitteitä 'subjekti' tai 'minä' on helppo tulkita Spinozan ajatteluun kohdistuvaksi. Edelläolevan Hegelin Spinoza-tulkinnan referoinnin perusteella tämän pitäisi olla melko helppoa. Nietzsche ei tosin suinkaan aina mainitse Spinozaa näissä yhteyksissä ja joskus maininta on tyystin joutava. Mainittuna Spinoza saattaa olla toisten historiallisesti keskeisten hahmojen joukossa. Nähdäkseni nämä tapaukset ovat tulkittavissa Nietzsche'n yleiseksi metafysiikan kritiikiksi, joka kohdistuu filosofien yleisimpiin ja sitkaimpiin uskomuksiin.

Nietzsche väittää ensinnäkin, että tietoisesta ajattelumme logiikka on vain yksinkertaistettu muoto kokonaisorganismimme substantiaalisesta ajattelusta, jossa on käynnissä ja tapahtuu viljalti enemmän kuin tietoisuudessa huomaamme. (Nietzsche 1988, Bd. 11, 462) Tietoisuuden pinnan alla on jatkuvasti paljon käynnissä – tuon sanominen ei tänään hätkäyttäne ketään. 1800-luvulla tilanne lienee ollut toisin. Nietzsche meni vieläkin pidemmälle todetessaan tietoisesta tahtomme, tuntemisemme ja ajattelumme olevan joidenkin syvemmällä toimivien prosessien palveluksessa. Ajatuksella on kauaskantoisia seuraamuksia, jos väitetään käsitteellisen ajattelunkin, loogisen järjestyksen, olevan vaikutusta jostakin älyllisesti ja eettisesti sokeasta toiminnasta. Lisäksi Nietzsche asetti itsensä outoon valoon: hän ei vain väitä henkisiä toimintojamme joidenkin tunnistamattomien ja todistamattomien ruumiillisten toimintojen vaikutukseksi vaan myös vetää maton itsensä ja omien käsitysten alta väittäessään subjekti- ja minäkäsitteitä illusorisiksi. Lyhyesti: mikä oikeastaan esitti kyseisiä väitteitä? Perinteisestä järjen metafysiikan vinkkelistä Nietzsche onkin luultavasti merkittävin irrationalismin edustaja termin molemmissa merkityksissä.

Pohjimmiltaan Nietzsche hylkäsi arvioivan toiminnon, sen joka punnitsee esitettyjä eettisiä, esteettisiä, faktisia ja älyllisiä käsityksiä. Jos 1800-luvulla olisi haluttu kyseenalaistaa perinteisiä järjen metafysiikan ja uudempia postkantilaisia subjektiteoreettisia käsityksiä, niin tämän arvioivan toiminnon olisi kuitenkin voinut ajatella ihmisen eräänlaiseksi minimitoiminnoksi, vaikkei metafysisesti perusteltua järjen kaikkivaltaa eikä modernia

subjektin substantiaalisuuden oppia hyväksyisikään. Nietzsche meni kritiikeissään hämmästyttävän pitkälle väittäessään ihmispäässä vaikuttavan lähinnä vain mielettömien ja merkityksettömien voimien. Eräänlainen varhaispsykologistinen vastine 1900-luvun sosiologismeille, joiden mukaan sosiaalinen prosessi tulostuu muutamista sosiaalisista rakenteista tai toiminnoista.

Sanottu ei merkitse, etteikö Nietzscheä voisi pitää filosofisesti merkittävänä. Hän on suurelesten teesien ohella esittänyt myös tarkkaa ja osuvaa käsitteekritiikkiä, mitä osaavalta filologilta voi odottaakin. Kuten huomautuksessa subjektikäsitettä koskien, jossa hän lystikkäästi osoittaa tietynlaisen "idealistisen" puheen ongelmia todetessaan subjektin modukseksi esittää, että 'objekti' on vain subjektin vaikutusta itseensä:

*Das Subjekt allein ist beweisbar: **Hypothese**, daß es nur Subjekte giebt – daß "Objekt" nur eine Art Wirkung von Subjekt auf Subjekt ist... ein modus des Subjekts* (Nietzsche 1988, Bd. 12, 396)

Keskeistä on, että Nietzschen mukaan syiden tosi maailma on meiltä piilossa (Nietzsche 1988, Bd. 11, 434): Tunteminen, haluaminen ja ajattelu näyttäisivät olevan pelkkiä loppupään ilmiöitä piiloisille syille. Syyt lisäksi saattavat kietoutua toisiinsa siten, että meille syntyy mielikuva loogisesta tai psyykkisestä sidoksesta, vaikka todellisuudessa sekä yksinkertaiset oliot/olevat että sidokset saattavat olla olematta: voi olla, että ihmisen henkinen koneisto vain on sellainen, että voimme käsitellä vain yksinkertaistuksia. Että ollakseen järkeenkäyvän on maailman oltava yksinkertainen.

Nietzsche on tietoinen erosta metafysiikkojen ja itsensä välillä. Syvimmin Nietzschen oman käsityksensä mukaan erottaa metafysiikoista se, että "minä" ei hänen mukaansa ajattele, koska hänen mukaansa "minä" on pikemminkin ajattelun luomus kuten ovat "aines", "olio", "substanssi", "yksilö", "päämäärä" ja "luku". Ne ovat regulatiivisia kuvitelmia, joilla tulemisen ja muutoksen maailmaan runoillaan jonkinlaista pysyvyyttä ja tunnistettavuutta. Metafysiikit ovat menneet kieliopin halpaan, uskossaan projisoineet kieliopilliset subjektin, objektin ja teonsanat kokemus- ja ulkomaailmaan. Moisesta pitäisi hänen mukaansa viimein luopua. (Nietzsche 1988, Bd. 11, 526; ks. myös "Hyvän ja pahan tuolle puolen", Nietzsche 1988, Bd. 5, § 12, jossa Nietzsche hyökkää "sieluatomistiikkaa" vastaan, jonka mukaan sielu on ikuinen, jakamaton ja tuhoutumaton, joka näyttää kuuluvan samaan metafysiseseen

kompleksiin kuin "minä".)

Nietzsche samaistaa yhtäällä 'hengen' (Geist), 'sielun' (Seele) ja subjektin (Nietzsche 1988, Bd. 11, 565), toisaalla 'yksilön' (Individuum) ja 'henkilön'/'persoonan' (Person) (Nietzsche 1988, Bd. 11, 631). "Hyvän ja pahan tuolle puolen" -teoksessa (Nietzsche 1988, Bd. 5, § 16–17) hän jatkaa reflektiivisten käsitteiden, joilla viittaamme itseemme ja henkisiin ulottuvuuksiimme, kielioppiin perustuvan kuvitteellisen luonteen pohdintaa. Hän yksinkertaisesti kieltäytyy pohtimasta kyseisten termien (henki, sielu, yksilö jne.) käsitteellisiä suhteita, vaikka toisaalta vihjaakin mahdollisista "intensiteetin asteista" henkilössä (Nietzsche 1988, Bd. 11, 631). Hän viisaasti muistuttaa, että asiat voivat olla mutkikkaammat kuin miltä näyttävät, että konstituutiologisesti jokin meitä koskeva tai ilmentävä käsillä oleva ('Vorhandene') olisi tulosta kehitysprosessista, jonka eri vaiheilla olisi eri "intensiteetin asteet". Näyttää mahdolliselta tulkita Nietzscheä siten, että vasta viimeinen kehityssaskel, päällimmäisin kerros, on se, mitä voidaan luonnehtia esimerkiksi persoonaksi. Mutta Nietzsche ei ole yksiselitteinen. Paitsi kieltäessään kysymästä muun muassa hengen, sielun ja subjekti käsiteryväksen termien merkityksiä.

Itse asiassa hän näyttää oletavan 'subjektin' merkityksen annetuksi, mikä käy selväksi tästä 'subjektien moninaisuuden' -lainauksesta:

Die annahme des Einen Subjekts ist vielleicht nicht nothwendig; vielleicht ist es ebensogut erlaubt, eine Vielheit von Subjekten anzunehmen, deren Zusammenspiel und Kampf unserem Denken und überhaupt unserem Bewußtsein zu Grunde liegt? (Nietzsche 1988, Bd. 11, 650)

Siis että olisi eräänlainen "freudilainen tilanne", jossa tajunnassa olisi useita toimijoita? Ehkä. Etenkin kun muistetaan, että 'subjekti' tarkoitti vielä hieman ennen Nietzschen aikaa, 1700-luvulla, 'alamaista'. Tätä kautta ei kuitenkaan päästä käsitteellisiin selvittelyihin koskien henkeä, sielua, subjektia. Eikä siinä kaikki, Nietzsche vielä huomauttaa, että "minä" on lähinnä "käsitteellinen synteesi", joka "ei ole yhtä olemuksemme systemaattisen hallinnon kanssa" (Nietzsche 1988, Bd. 12, 32). Tätä itsekseeni kutsumaani psykofyysistä organismia ei hallitse itsetietoisuuteni toiminto, joka nimittää itseään minäksi. Minä ei ole valtiias. Kaiketikin jotakuinkin samoin subjekti on jonkinlaista illuusiota, tai kuten Nietzsche letkauttaa ettei ole tiettyä 'egoa' jota egoismista puhuttaessa tarkoitetaan (Nietzsche 1988, Bd. 12, 398).

Kun subjekti käsitetään pelkäsi fiktioksi, väittää Nietzsche, joksikin joka ei varsinaisesti voi aiheuttaa asiantiloja (ei kausatiivista voimaa), niin myös usko kausaatioon häviää. Näin siksi että oliomaisuus (Dinglichkeit) on subjektin mukaan mallinnettu keksintö. (Nietzsche 1988, Bd. 12, 383) Hän on myös epäluuloinen järjen käsitteen suhteen ja hylkää järjen metafysiikan ajatuksen maailmasta aina läsnäolevan järjen konstituoina. Asia selviää huomioissa koskien olemista ja tulemista, joissa Nietzsche sanoo järjen kehittyvän aistimelliselta pohjalta, aistien esiarvostelmista, ja ikään kuin aistiarvostelmiin uskoen. Hän väittää "sielun" ja "minän" olevan asetetut alkuperäisinä tosiasioina ja tulleen levitetyiksi kaikkialle, missä on tulemista. (Nietzsche 1988, Bd. 12, 369) Kritiikin kohde on metafyyminen rationalismi (kuten Spinozan) sikäli kuin ajattelemme 'rationalistin' (kuten Spinozan) tarkoittavan henkilöä, joka ajattelee maailman "rationaaliseksi konstruktiksi".

Nietzschen kritiikki on pohjimmiltaan yksisilmäistä ja yksinkertaistavaa. Siihen voidaan kohdistaa sekä metodista kritiikkiä hakien mallia Hegelin Spinoza-kritiikistä. Ja sitä voidaan kritisoida käsitteellisesti, koska aina voidaan kehittää uusia järjen ja järjellisyuden käsityksiä ja käsitteitä ja huomioida niissä ihmisen praktisten kokemusten ja Nietzschen "aistiarvostelmien" vuorovaikutus järjen kehityksessä.

Siinä kaksi erilaista suhtautumista raskaaseen, esimoderniin metafysiikkaan. Hegel pitäytyy ankaran transsendentaaliloogisessa käsitteen työssä, jossa käsitteet arvioidaan sellaisinaan sekä suhteessa käsitteellisyyteen yleensä. Nietzsche puolestaan liikkuu jossain puhtaan käsitteellisyyden, psykologismien ja metafysiikkaan degeneroitumisen jännitekentässä.

Vertailun vuoksi: mitä sanottavaa Iljenkovilla on teemasta? Hänen mukaansa Spinoza ajattelun attribuutiksi nimittämällä ilmaisi "aikansa kielellä, että ainoana järjestelmänä, jonka sisällä ajattelu esiintyy välttämättömästi eikä sattumanvaraisesti, ei ole mikään yksityinen kappale eikä edes tällaisten kappaleiden mielivaltaisen laaja piiri, vaan *luonto kokonaisuudessaan*." (Iljenkov 1984, 45) On ilmeistä, ettei diskurssi liiku enää teoreettisella. Iljenkov venyttää tulkinnan rajoja ja liu'uttaa spinozismien esittelyyn vierasta ainesta.

Ainoa "kappale", joka ajattelee sen erityisestä "luonteesta" (ts. sen spesifisestä rakenteesta) johtuvalla välttämättömyydellä, ei ole suinkaan yksityiset aivot eikä edes kokonainen ihminen (...) kaikkine anatomisesti synnynnäisine piirteineen. Spinozan mukaan substanssi yksin

ajattelee välttämättömästi. Ajattelun välttämättömänä edellytyksenä ja välttämättömänä ehtona (conditio sine qua non) on luonto kokonaisuudessaan. (...) Työ, yhteiskuntaihmissen suorittama luonnon muutosprosessi, onkin se "subjekti", jolle ajattelu "predikaattina" kuuluu. Luonto, yleinen luonnon materia, on sen substanssi, joka ihmisessä on muodostunut kaikkien muutostensa subjektiksi, josta on tullut itsensä syy (causa sui). (Iljenkov 1984, 64)

Tämä on kaukana Marxin (1981 [1932]) kannasta "Feuerbach-teeseissä", joiden mukaan, ensinnäkään, metafyyminen idealistisen ja materialistisen problematiikan erilliskehittely ei vie kovinkaan pitkälle, ja toiseksi, Marx ei rajoittanut toimeliaisuus-horisonttia "työksi" – edes laajassa luonnon muuttamisen mielessä. Näin siksi, että Marxin horisonttina jo nuorena oli praxis, "aistimellis-inhimillinen toiminta" (§1), jossa metafyyminen idealismin propagoiman ajattelun toimintaluonteen ja metafyyminen materialismin propagoiman pelkän ulkois-passiivisen havainnoinnin jako on ylitetty. Praksikseen Marx viittaa seitsemässä teesissä yhdestätoista: praxis-termi ei esiinny teeseissä §6–7, joissa kokee esitellä Ludwig Feuerbachin kantaa, eikä teeseissä §10–11, jotka ovat yhteenvedonomaaisia. Praxis osoittautuu käsitteeksi, johon Marx ankkuroi modernin teorian.

"Mystifiointi" ei ole sana, jota Iljenkovin tulkinnoinnin yhteydessä käyttäisin. Kyse on kuitenkin valistukselle vieraasta asenteesta, jossa lukijalle ei pyritä viestimään mahdollisimman eksaktisti, mitä Spinoza oikeasti sanoi: 'obskurantismi' tarkoittaa hämähäyttävää diskurssia, jonka tarkoituksena on jonkinasteinen harhauttaminen. Praxis-käsitteen siirtäminen Marxin ajattelun keskiöstä oli 1900-luvun obskurantistinen projekti. Teoriassa praxis-käsitteen merkitys on lähtökohtaisesti siinä, että (Marxille tuttu) transsendentaalilogoisesti selvennettyjen käsitteiden juuri on jo logiikan eikä vain ulkois-passiivisen havainnoinnin tasolla osoitettava 'aistimellis-inhimilliseksi toiminnaksi'.

Sosiaaliajattelun jäsentymisestä

Marxia on pidetty ja pidetään nähdäkseni suhteellisen hyvin perustein eräänä sosiologian klassikkona. Hän ei kuitenkaan ole "perustajaisä", koska toiminut tieteellisen sosiologian perustamisen eteen Durkheimin, Simmelin eikä Weberin lailla. Voidaan silti kysyä, oliko klassikko-Marxilla sosiaalisen käsite? Miten kävi Marxilta sosiaaliajatus?

Bernhard Waldenfelsin (1982) mukaan sosiaalifilosofialle on tapahtunut samaa, mitä tapahtui satakunta vuotta sitten kielifilosofialle. Se rikkoi ahtaita erityisalarajojaan. Pohjimmainen ajatuksellinen "saumaaminen" ('Prinzipienfüge'), joka kerran oli 'ensimmäinen filosofia', metafysiikkaa, osoittautui kielelliseksi ja sosiaaliseksi ja näyttää tänään toisenlaiselta. Ihmisen määre 'animal sociale' omaa nyt uudenlaista mieltä. Modernin tietoisuusfilosofian Waldenfels määrittelee filosofiaksi, "joka uskoo tajuavansa suoraan elämyksen merkityksen" (Waldenfels 1982, 222). Hänen mukaansa käsillä on "tietoisuuden desentroidi" suhteessa merkitykseen: "sosiaalinen ei ole enää pelkkä konstituutti, vaan merkityksen konstituution välttämätön perusta" (Waldenfels 1982, 223). Tietoisuudesta ei Waldenfelsinkään mukaan ole merkityksen selittäjäksi. Waldenfels ei ole käsityksessään yksin. On toinen kysymys, onko hänen edustamansa kannan kritiikin kohteessa, "tietoisuusfilosofiassa" kuten transsendentaalilogiikassa, varsinaisesti ollut kyse pelkän tietoisuuden kaikkivallasta Waldenfelsin edellä vihjaamassa mielessä. Epäilen.

Sitten Kurt Röttgers (1997, 23) toisti Waldenfelsin teesin toisessa muodossa:

Kuten kielifilosofia ennen, sosiaalifilosofia antaa tänään filosofian perusperspektiiville ylipäänsä ilmaisun, nimittäin että ihminen on perustavanlaatuisesti animal sociale (...) Näin sosiaalifilosofia tulee prima philosophiaksi, perus- ja johtodisipliiniksi, joka luopuu uuden ajan tietoisuusorientoituneen filosofian perinteestä sosiaaliseen perspektiivoinnin hyväksi.

Röttgers kuitenkin muistutti, että sosiaalifilosofia ei korvaa kielifilosofiaa, vaan sen on integroitava tämä itseensä, jolloin sosiaalinen esittäytyy symbolisena – sen 'medium' on "kommunikatiivinen teksti", joka avautuu kielen, ajan ja sosiaalisen ulottuvuuksissa. Sosiaalisen ulottuvuus ei Röttgersin mukaan perustu egon ja alterin binäriteetille, vaan siihen liittyy 'kolmas'. Sosiaalifilosofian kohde ei ole 'toinen' vaan pikemminkin "kommunikatiivinen teksti", jonka yksi ulottuvuus (Dimensionierung) 'toinen' on – on edellytettävä 'kolmas', jotta sosiaalista olisi. (Röttgers 1997, 24) Röttgersin hämärästä muotoilusta voi olla montaakin mieltä, mutta siinä on etu, että se siirtää huomion kaksinapaisesta (ego & alter tms.) intersubjektiivisuudesta laajempaan sosiaaliseen yhteyteen.

Röttgers (Röttgers 1997, 16–20) pyrki myös paikallistamaan sosiaalifilosofian syntyä hahmottamalla mielekkään sosiaalifilosofiasta puhumisen kriteereitä: ensinnä on oltava

sovelias yhteiskunnan käsite – 'yhteiskunta' on erotettava yhtäältä 'valtiosta', toisaalta varhemmista 'poliksesta' ja 'imperiumista'. Tämä ei ollut mahdollista ennen Hegelin filosofiaa. Toiseksi, filosofian on käsitettävä itsensä tämän yhteiskunnan osaksi, eli sen on kyettävä refleктоimaan itseään sosiaalisena. Tämä ei ollut mahdollista ennen Fichten ja varhaisromantiikan reflektiokäsitteen kehittämistä. Kolmanneksi, filosofian on kyettävä antamaan tai esittämään sosiaaliselle itsereflektiolleen historiallinen jatkuvuus ja siten nimen 'sosiaalifilosofia' avulla mahdollisuus itseidentifikaatiolle. Sosiaalifilosofialla on oltava sosiaalifilosofian käsite ja tälle on voitava esittää historia. Tämä kolmas ehto siis riippuu sosiaalifilosofian käsitteen kehityksestä. Röttgers koetteli erilaisia teorioita valistusajoista alkaen ja paikallisti sosiaalifilosofian synnyn 1890-luvulle, Georg Simmelin, Rudolf Stammelerin ja Ludwig Steinin teksteihin.

Minusta on kiinnostavaa tunnustella tuota hieman aiempaa yhteiskunnallista ajattelua ikään kuin sosiaalifilosofian esihistoriana. Marx keskittyi varhaisen, puhtaanfilosofisen vaiheensa jälkeisissä ei-poliittisissa kirjoituksissa jäsentämään talousteoreettista ajatteluaan systemaattiseen muotoon. Taloudellisten kirjoitusten tulva alkoi 1850-luvun jälkipuolella käsikirjoitukseksi jääneellä vuosien 1857–58 kirjoituksella *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* ("Grundrisse") ja sen johdannolla ("Grundrissen Johdanto"). Tällöin Marx koetti ensimmäistä kertaa esittää systemaattisesti käsitystään kapitalistisesta taloudesta (ja sen vaikutuksista inhimilliselle elämälle).

Parinkymmenen sivun mittaista luonnosta teoksen johdannoksi on nimitetty "Grundrissen johdannoksi". Teksti oli intensiivisen opiskelun ja kiistelyn esine uusmarxilaisissa piireissä 1960–70 luvuilla, sillä siinä Marx esitti tarkemmin ja pelkistetympin kuin missään muualla käsityksensä poliittisen taloustieteen kritiikin metodista. Sitä siis luettiin metodologisena avaintekstinä. En kiinnitä huomiota tekstin mahdolliseen metodologiseen antiin. Tarkastelen sitä toisesta näkökulmasta: haen Marxilta eriytynyttä sosiaalisen käsitettä tältä murroskaudelta, jolloin Marx kohdensi tarkasteluaan yleisestä historiateoreettisesta perspektiivistä ('materialistinen historiakäsitys') modernin yhteiskunnan taloudellisten prosessien ja rakenteiden hahmotukseen.

"Grundrissen johdannossa" Marx kirjoittaa kahdesta teemakokonaisuudesta: (a) taloudellisten peruskategoriain hahmottamista kapitalistisen talouden peruskysymyksistä, ja (b) taloustieteen metodista. Metodirefleksion aate- ja oppihistoriallinen anti on ollut, että Marxin

nimeen vannoneiden erääksi riidan aiheeksi muodostui kysymys 'historiallisesta' ja 'loogisesta'. Hieman rakentavampi anti on ollut dialektiikkaa koskeva keskustelu, jossa on esimerkiksi hahmotettu vuorovaikutusta koskevien käsitteiden loogisia ongelmia.

"Johdannossa" on myös huomioita, jotka koskevat poliittisen ajattelun historiaa ja auttavat paikallistamaan Marxin ajattelua poliittisen filosofian puitteissa. Itse asiassa hänen koko tarkastelunsa kiinnittyy poliittisen filosofian käsitteistöön yhdessä erityisessä mielessä: sen kritiikkinä.

Heti johdannon alussa Marx viittaa Rousseau'n 'yhteiskuntasopimukseen' siinä missä Adam Smithin ja David Ricardon taloudellisiin käsityksiin. Jonain kritisoitavana, siis peruuttamattoman erheellisenä. Näiden käsitysten erhe on siinä, että ne olettavat yhteiskunnallisista siteistä 'vapaan yksilön', joka sitten käy poliittiseen tai taloudelliseen yhteyteen toisten kanssa. Rousseau'n 'contrat social' ennakoi 'kansalaisyhteiskuntaa', vapaan kilpailun modernia yhteiskuntaa, joka kypsyy vasta Rousseau'n jälkeen. Samoin Smith ja Ricardo ajattelevat yksilöä ihanteena, "jonka olemassaolo kuuluu menneisyyteen" (Marx, 1986 I, 34). Marxin lähtökohdaksi osoittautuu Hegelin *Oikeusfilosofian* mukainen käsitys, jossa jo on kategoriaalinen kansalaisyhteiskunnan ja valtion ero. Ricardon, Rousseau'n ja Smithin käsitykset kuuluvat hänen näkökulmastaan yhteiskunnallisen ajattelun aristoteeliseen esihistoriaan, jossa 'oikonomia' on yksityisasia, kodin piirin asia, ja 'politeia' julkista, yhteisten asiain käsittelyä. Uuden ajan ensimmäisinä vuosisatoina 'yhteiskunta-aristotelismi' problematisoitui uudenlaisen tuotannon ja uudenlaisten taloussuhteiden kehittyessä ja vahvistuessa. Problematisoitumisen eräs indeksi oli taloustieteilijöiden ilmaus 'poliittinen taloustiede', jossa kuin alleviivaten sanotaan 'oikoksen' kuuluvan 'poliksen' piiriin; poliittisuus polikseen kuuluvana käsitettiin tällöin talouden olennaiseksi määreeksi. Hegel systematisoi tämän huomion teoreettiseen asuun, jossa yhteiskunnallinen kokonaisuus koostuu kahdesta toiminnallisesti ja rakenteellisesti eriytyneestä tekijästä, taloudesta ja valtiosta.

Tämä on yhteys, jossa Marx sanoo, että taloustieteilijä koettaa todistaa sosiaalisten olojen ikuisuutta:

Tuotantoa ylipäätään koskevat määreet on nimenomaan otettava erilleen, jotta yhteisyyden takia (...) ei unohdeta olennaista erilaisuutta. Tässä unohtamisessa on esim. niiden modernien taloustieteilijöiden koko viisaus, jotka todistelevat vallitsevien sosiaalisten suhteiden ikuisuutta ja sopusointia. (Marx, 1986 I, 37)

Myöhemmin, tuotannon ja jakaantumisen suhdetta tarkastellessaan Marx kirjoittaa: "Ricardo (...) pyrki käsittämään nykyaikaisen tuotannon sen määrätyn sosiaalisen järjestelyn mukaisesti" (Marx, 1986 I, 47). Mihin 'sosiaalinen' tässä liittyy? 'Historialliseen' vai 'ikuisen'? Ei ainakaan 'ikuisen', koska kyse on 'sen määrätystä sosiaalisesta järjestelystä', ts. nimenomaan historiallisesti erityisestä muodosta. Muutamaa sivua myöhemmin Marx vastaakin kysymyksiin:

Kuten ylipäänsä jokaisen historiallisen, sosiaalisen tieteen kohdalla, on taloudellisten kategorioiden kulussa pidettävä aina kiinni siitä, että kuten todellisuudessa niin myös ajatuksissa subjekti, tässä moderni porvarillinen yhteiskunta, on annettu, ja että kategoriat tästä syystä ilmaisevat tämän määrätyn yhteiskunnan, tämän subjektin Dasein-muotoja, eksistenssimääreitä, usein vain tämän määrätyn yhteiskunnan yksittäisiä puolia, ja ettei tämä yhteiskunta näin ollen suinkaan ala myöskään tieteellisesti vasta siitä, mistä siitä sellaisena on ensimmäistä kertaa puhe. (Marx, 1986 I, 55–56)

Tässä Marxin kanta on 'sosiaalisen ongelman' suhteen selkeä: inhimillistä todellisuutta tutkiva tiede on historian ja sosiaalisen tiedettä, inhimillinen todellisuus on alustavassa määreisytydessään historiallis-sosiaalista. Toisin sanoen se on olennaisesti ajallisella jatkumolla kehittyvää ja se on olennaisesti ihmisten välistä kanssakäymistä.

Johdannon lopulla työnsä suuria linjoja hahmotellessaan Marx toteaa:

Materiaalisen tuotannon kehityksen epäsuhde esim. taiteelliseen nähden. Ylipäänsä ei edistyksen käsitettä ole ymmärrettävä tavanomaisena abstraktiota. Taiteen etc. kohdalla tämä epäsuhde ei ole vielä niin tärkeä eikä sitä ole vielä niin vaikea ilmaista kuin itse käytännöllis-sosiaalisten suhteiden puitteissa. (Marx, 1986 I, 58)

Tässäkin yhteydessä Marx päätyy puhumaan 'sosiaalisesta', koska hän tarvitsee viittausta yleiseen – sitä edellyttää jo lainassa käytetty edistys-termi, viittaaminen positiivisesti arvotettuun ajalliseen (so. historialliseen) kehitykseen, joka ylittää määrätyn aikakauden tai ajanjakson konkreettisuuden. "Grundrissen Johdanto" on keskeisin tekstinpala 'sosiaalisen' ongelmaan Marxilla. Tämän enempää ei "Grundrissesta" 'sosiaalista' löydy.

Vuonna 1859 Marx julkaisi kirjasen *Zur Kritik der politischen Ökonomie* (suom. *Poliittisen taloustieteen arvostelua*). Tässä teoksessa Marx käyttää termiä 'sosiaalinen' muutamaankin otteeseen. Ilmenee pian, ettei Marxilla ole loppuun ajateltua, teoreettista sosiaalisen käsitettä.

Näiden tuotantosuhteiden kokonaisuus muodostaa yhteiskunnan taloudellisen rakenteen, sen reaali-perustan, jolle kohoaa juridinen ja poliittinen päällysrakenne ja jota vastaavat määrätyt yhteiskunnallisen tajunnan muodot. Aineellisen elämän tuotantotapa ehdollistaa sosiaalista, poliittista ja henkistä elämää ylipäätään. Ihmisten tajunta ei määrää heidän olemistaan, vaan päinvastoin heidän yhteiskunnallinen olemisensa määrää heidän tajuntansa. (Marx 1979, 9)

Marx tekee eron materiaallisen, elämän jatkumista turvaavan työn ja muiden inhimillisen elämän muotojen kesken. Tässä 'sosiaalinen' viittaa ylimalkaisesti vain yhteisöllisyyteen. Se on spesifioimatonta. Sillä ei ole tärkeämpää teoreettista merkitystä. Lainassa Marx on niin sanoakseni taantunut "Grundrissen sosiaali-teoriasta". Voidaan tosin pohdiskella, onko (ja jos on, niin miten on) merkityksellistä, että Marxilta löytyy lainassa tietty jaottelu: yhtäällä on aineellinen tuotanto, toisaalla ovat poliittinen, sosiaalinen, henki ja tajunta. Tuotanto on ehto inhimillisen yhteiselämän kehitykselle ja sen immateriaalisille käytännöille. Kyseisen kehityksen ilmenemismuotoja ovat mainitut poliittinen, sosiaalinen, henki ja tajunta.

Myöhemmin hän kuitenkin operoi sosiaalisen termillä tavalla, jota voi pitää hänen sosiaali-ajattelunsa käsittämisen kannalta antoisana:

Tavaroiden omistajat astuivat kiertokulkuprosessiin yksinkertaisesti tavaroiden kaitsijoina. He astuvat kiertokulkuprosessin sisällä toisiaan vastaan ostajan ja myyjän vastakkaisessa muodossa, toinen henkilöityneenä sokeritoppuna ja toinen henkilöityneenä kultana. Samoin kuin sokeritopasta tulee nyt kultaa, siten myyjästä tulee ostaja. Nämä tietyt sosiaaliset karakterit/luonteet eivät siis suinkaan johdu inhimillisestä yksilöllisyydestä yleensä, vaan tuotteitaan tavarain määrätyssä muodossa tuottavien ihmisten vaihtosuhteista. (Marx 1979, 86)

Lainassa Marx luonnehtii yhteiskunnallisen elämän yksilöille antamia määreitä termillä 'sosiaalinen karakteri' (eli 'luonne'; ilmausta on hankala suomentaa luontevasti). Katkelmassa käsitellään taloudellisen vaihtosuhteen problematiikkaa tilanteessa, jossa vaihdolla on

apuväline, tässä kulta. Marx yksinkertaisesti toteaa, että yksilöihin liittämämme heitä luonnehtivat määreet ovat juureltaan sosiaalista, eivätkä ilmausta yksilön yksilöllisyydelle. Yksilöllä voi olla paljonkin erilaisia 'luonteita', riippuen hänen aktiviteeteistaan, ja jotkin niistä voivat olla persoonakohtaisia eivätkä sosiaalisia.

Lopulta Marx käyttää sosiaalisen termiä vielä siinäkin mielessä, että 'sosiaalinen' on alaltaan kattavin mahdollinen käsite, siis alaltaan laajempi kuin kulttuuri, oikeus, politiikka tai talous: "Suuri sosiaalinen vallankumous, jonka aiheutti Euroopassa tapahtunut jalometallien arvon lasku, on yhtä tunnettu tosiasia kuin päinvastainen vallankumous, jonka aiheutti antiikin Rooman tasavallan varhaiskautena kuparin arvon nousu..." (Marx 1979, 143) Marx saattaa itse asiassa muistuttaa monestakin asiasta. Poliittisen filosofian ja historian tuntija liittäisi lainan varmaankin yhteyksiin, joissa Marx käsittelee Ranskan suurta vallankumousta (v. 1789). Marxilaisittain se oli vain poliittinen eikä kehittynyt laajemmaksi vallankumoukseksi. Se toisin sanoen jäi vain poliittisten muotojen kumoamiseksi eikä kehittynyt laajemmaksi yhteiselämän kumoukseksi eli sosiaaliseksi kumoukseksi (ts. se ei muuttanut esimerkiksi yhteiskunnan taloudellisia järjestelyjä). Näin se epäonnistui lopulta myös poliittisena kumouksena.

Samoin lainasta ilmenee Marxin käsitys taloudellisen toiminnan keskeisyydestä historiallis-sosiaaliselle kehitykselle: ns. jalometallin arvon muutoksella saattaa olla niin nopeita, kauaskantoisia ja laaja-alaisia vaikutuksia, että voidaan puhua suorastaan vallankumouksesta, jossa lisäksi eivät muutu yksin taloudelliset vaan myös muut sosiaaliset rakenteet ja laitokset. Ilmenee, että Marx ajatteli 'sosiaalista' yleiseksi ja 'poliittista' sekä 'taloudellista' (ym. muotoja) sen erityisiksi alatapauksiksi. Hän ei tehnyt käsitteestä erillistä selvennystä saati systematisointia, joten sosiaalifilosofian isänä häntä ei voi pitää. Sosiaalijattelun, mahdollisesti, kylläkin. Toisella kerralla näemme, miten perustajaisät ovat työstäneet tätä sosiaalisen käsitettä sosiologian peruskäsitteeksi.

Kirjallisuus

Eisler, Rudolf 1989 [1930]. *Kant Lexikon. Nachschlagewerk zu Kants sämtlichen Schriften, Briefen und Handschriftlichem Nachlass*. 10. unveränderter Nachdruck der Ausgabe Berlin 1930. Hildesheim – Zürich – New York: Georg Olms Verlag.

Gander, Hans-Helmuth (hrsg.) 2010. *Husserl-Lexikon*. Darmstadt: Wissenschaftliche

Buchgesellschaft.

Hegel, G. W. Fr. 1986. *Werke in zwanzig Bänden*. Red. Moldenhauer, Eva; Michel, Karl Markus. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Hoffmeister, Johannes (hrsg.) 1955. *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*. 2. Auflage. Hamburg: Felix Meiner.

Iljenkov, Evald 1984. *Dialektinen logiikka. Esseitä historian ja teorian alalta*. Suom. Robert Kolomainen. Moskova: Edistys.

Irrlitz, Gerd 2002. *Kant Handbuch. Leben und Werk*. Stuttgart – Weimar: J.B. Metzler.

Jaeschke, Walter 2010. *Hegel Handbuch. Leben – Werk – Schule*. 2., aktualisierte Auflage. Stuttgart – Weimar: J.B. Metzler.

Juntunen, Matti; Mehtonen, Lauri 1982. *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. 2. tark. painos. Jyväskylä: Gummerus.

Marx, Karl 1979. *Poliittisen taloustieteen arvostelua*. Teoksessa Marx, Karl; Engels, Friedrich: *Valitut teokset 4*, 7–197. Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Edistys. (Käännöksiä korjannut J.L. alkutekstin mukaan.)

Marx, Karl 1981 [1932]. "Thesen über Feuerbach". Teoksessa Marx, Karl; Engels, Friedrich: *Werke*, Bd. 3, 5–7. Berlin: Dietz Verlag.

Marx, Karl 1986. *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset 1–2* ("Grundrisse"). Suom. Antero Tiusanen. Moskova: Kustannusliike Progress 1986. (Käännöksiä korjannut J.L. alkutekstin mukaan.)

Nietzsche, Friedrich 1988. *Kritische Studienausgabe. Bde. 1–15*. 2., durchgesehene Auflage. Hrsg. von Colli, Giorgio; Montinari,azzino. München – Berlin – New York: Deutscher Taschenbuch Verlag – de Gruyter.

Röttgers, Kurt 1997. *Sozialphilosophie. Macht – Seele – Fremdheit*. Essen: Die blaue Eule.

Vetter, Helmuth; Ebner, Klaus; Kadi, Ulrike (hrsg.) 2004. *Wörterbuch der phänomenologische Begriffe*. Hamburg: Felix Meiner.

Waldenfels, Bernhard 1982. "Sozialphilosophie im Spannungsfeld von Phänomenologie und Marxismus", teoksessa: *Contemporary philosophy. A new survey. Vol. 3: Philosophy of action*, ed. by G. Fløistad, 219–242. The Hague – Boston – London: Martinus Nijhoff Publishers.

Waldenfels, Bernhard; Broekman, Jan M.; Pazanin, Ante (hrsg.) 1977–1979. *Phänomenologie und Marxismus 1–4*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Pitirim Sorokin's heritage in rural sociology

Leo Granberg

In the early years of Sociology, rural poverty, rural-urban migration, peasant revolts and land ownership questions demanded research. When sociology was established as an academic discipline, also these rural phenomena became a focus of the new science. A lot of empirical studies and several readers for students were published during the first decades of the 20th century both in the United States and in Europe. One of the founding fathers of rural sociology was Pitirim Sorokin (1889-1968), who in 1929, together with Carle C. Zimmerman, published a synthesis of previous research on rural – urban relationships, a book which became the cornerstone of academic rural sociology for several decades.

Who was Sorokin? He was an immigrant from Russia, who had studied and written his thesis in the University of St. Petersburg during the Russian revolution. He participated in the Revolution, at first on the side of Bolsheviks against Tsarist rule and, thereafter, on the side of Social Revolutionaries and Prime Minister Alexander Kerensky (1881-1970) against the Bolsheviks, and escaping finally to Berlin and Prague, from where he was later invited to the United States.

Sorokin is a mediator in many ways: his life and works connect peasant communities and urban society; he collected and transmitted early fragments of sociological thinking into academic sociology; and he personally bridged European and American sociology. In the following, the main phases of Sorokin's life will be introduced and the main outcomes of his scientific production listed. Thereafter, the establishment of the Chair of Sociology in Harvard is described, and some of Sorokin's main outcomes in rural sociology are presented. Finally, his achievements in the history of rural research will be discussed, taking up his role as a mediator between scientists of two continents.

Episodes of Sorokin's life, Russia

Pitirim Sorokin was born in 1889 in a village called *Turyia* in Northern Russia. His mother was a Komi peasant daughter, who died when he was only three years old. His father was a Russian “master of gilding, silvering, and icon-making”, who used to move from one village to another

because of work, forming a working team with two of his three children. His father's periodic alcoholism caused Pitirim to run away from home with his elder brother. At that time they had learnt enough to continue their father's work. Pitirim got an opportunity to study in village schools and he turned out to be a talented pupil. He was supported by teachers and advanced in studies step by step. For some periods he lived with his aunt on a peasant farm, in a peasant community, which was organized around the traditional Russian village administration, *MIR*. (Sorokin 1956, 4-17.) In these territories land was the property of the state and peasants had more freedoms than in Central Russia. According to Sorokin's memoirs:

The Komi and the Russian population of this region had never known slavery nor serfdom and democratically managed their local-political and economic-affairs by way of direct self-government of the village community similar to the German Gemeinschaft or to the Russian "mir," obschina. Village communities had their land in common possession, equitably distributed and redistributed among the individual peasant families (according to their size and increase or decrease in the course of time). A Gemeinschaft-spirit of mutual aid was still vigorous and manifested itself in many forms... . (Ibid. 17.)

The Russian revolution changed Sorokin's life. In 1904 he studied in the Khrenovo Teachers School, controlled by the Russian Orthodox Church. The school was close to the industrial town Kineshma where he met political activists. The atmosphere was totally different from what he was used to. These activists were supporters of different political and ideological movements: social democrats, anarchists, monarchists, and social revolutionaries. Until then, Sorokin had had a religious world view. Now he became interested in the philosophy of natural sciences and evolutionary theory. He started to participate in political actions against the Tsar. For him the closest political group was the social revolutionary party, which declared to represent all groups in society – peasants, proletariat and intellectuals – and whose ideological position was against materialism (ibid. 21-22). Political activity caused his first imprisonment. These five months became a very important studying period for him because of the study circle in prison – which was able to hold meetings quite openly.

There I met other political prisoners among whom there were several notable Social-Revolutionaries and Social-Democrats. Together we soon turned the prison into the safest place for keeping the revolutionary literature. The prison guards volunteered to serve as our messengers, and the warden offered his office, with its telephone and other facilities, for our use. During some five months of my imprisonment, the political prisoners had daily discussions of philosophical, social,

and politico-economic problems. These discussions, plus my reading of the works of Marx, Mikhailovsky, Lavrov, Plekhanov, Lenin, Kropotkin, and Tolstoi, as well as those of Darwin, Hegel, and other evolutionists and philosophers, acquainted me fairly well with some of the basic works of the revolutionary thinkers, and of a few philosophers and scientists. (ibid. 22)

Sorokin's experiences in Russian prisons continued later and raised his interest in criminology: his first book in 1913 was titled *Crime and Punishment, Service and Reward* (ibid. 23). Before this he had moved to St. Petersburg in 1907, finished his school studies in two years and earned his living with manual work. He started to write articles in journals, study at the university and in 1914 he became a lecturer in the Psycho-Neurological Institute and Private Docent at the University of St. Petersburg. After two years he graduated as Master of Criminal and Administrative Law and in 1920 as Doctor of Sociology. Sociology was introduced into the curriculum of the university in 1918. But during these years everything changed in Russia and in his life.

Sorokin learnt to know many of the leading revolutionaries and became the chief editor of the social revolutionary journals *Delo Naroda* and *Volia Naroda*. During the revolution he assisted in Prime Minister Kerensky's Cabinet. Sorokin was one of the organizers of the all-Russian Peasant Soviet and worked as a professor in the University. These activities brought him to struggle against Lenin and Bolsheviks, which culminated 1918 in an attempt to support the counter revolution in Archangelsk Region. The attempt was totally unsuccessful - he did not even succeed to find the counter revolutionary troops - and lead him to hide in forests over the summer, and finally to be imprisoned and condemned to death. The six weeks of waiting for the execution ended happily, because his earlier friendship with Bolshevik students saved him. They succeeded to persuade Lenin to release him.

[Lenin] *simultaneously published his first complimentary article about me in Pravda. Later on he published three uncomplimentary articles about me, calling me "the foremost ideologist of reaction", "the defender of slavery and serfdom", "our implacable enemy", and so on. (Sorokin 1924, 27.)*

Thereafter Sorokin returned to the University to his previous work, giving lectures and starting to rewrite his doctoral dissertation. The manuscript of the dissertation had been almost ready in 1918, but it was confiscated and he had to start it from scratch. Soon he was forbidden to give lectures and could, thereafter, concentrate on his thesis. The outcome was *Sistema soziologii* (System of Sociology). This work made him the leading sociologist in Russia in utmost contradictory circumstances. (Ibid.; 1950, 224-5.)

To the West

Difficulties increased in Russia's academic life and Sorokin decided to leave the country with his wife. They succeeded to get passports and to move in September 1922, first to Berlin and soon to Czechoslovakia, thanks to the invitation by the first president of the country, sociologist Tomáš G. Masaryk (1850-1937). In Prague Sorokin started to work again, writing about the Russian revolution and agrarian questions in Russia. (Ibid. 8-9.)

Sorokin stayed for nine months in Prague and moved on to the United States in November 1923. He was invited to give lectures on the Russian Revolution in the Universities of Illinois and Wisconsin. Then he was offered a professorship at the University of Minnesota, which became the main institutional environment for him to study rural sociology. After "six years of happy work", as he describes the time, he was invited to Harvard, with the aim to organize teaching and research of sociology there. He moved in 1929 and stayed at Harvard until the end of his long career. There he continued his studies on general sociology and on the history of civilizations. He organized large empirical studies in order to understand the disappointing experiences of world history in the first half of the 20th century. Later, his interest turned to altruism. In 1948, he was offered considerable funding for studies "on how to make human beings less selfish and more creative." Then he established the *Harvard Research Centre on Creative Altruism*, and directed it until his retirement in 1959. (Ibid. 9.)

Sorokin's science

Sorokin had already written 35 books and 90 articles before 1963 (table 1). The complete list is presented in the Anthology *Pitirim A. Sorokin in Review*, edited By Philip J. Allen (1963, 497-506). In his own biography Sorokin describes the strong impact of his own life experiences on his scientific activities: having been imprisoned six times sparked his interest in the phenomena of crime, criminals and punishment; having participated in two revolutions prompted him to study and teach about the experiences and consequences of revolution and great famines; and "being born and reared among peasants and remaining in deep sympathy with rural people – with their way of life, culture, and values – largely accounts for my studying these problems". Furthermore, Sorokin expresses, referring to his two major works in rural sociology that "The same existential factors, processed, tested, and enriched by the existing scientific knowledge in this field, explain most of my theories and conclusions embodied in these volumes." (Ibid. 31.)

Sorokin became a sociologist both by learning to know society from inside, during Russian revolutions, and also by intensive studies in scientific literature. The scope of his studies is demonstrated by his own three works on sociological theories (1920, 1929 and 1966). In these works he collected, listed and analysed different fragments of social sciences. He presented his own theoretical synthesis in two major works: *Social and Cultural Dynamics I-IV* (1937-41) and *Society, Culture and Personality* (1947).

Table 1. A Selection of Sorokin's publications (Allen 1962, 497-506)

1913	Crime and punishment: service and reward (in Russian)
1921	Hunger as a factor. (In Russian; edition terminated)
1922	System of Sociology (in Russian). St. Petersburg
1924	Leaves from a Russian diary. New York.
1925	Sociology of revolution. Philadelphia and London.
1927	Social mobility. New York.
1928	Contemporary sociological theories. New York.
1929	With C.C. Zimmerman, Principles of rural-urban sociology. New York.
1930-32	With Zimmerman and Galpin, A systematic source book in rural sociology. Minneapolis.
1937-41	Social and cultural dynamics. New York.
1941	Crisis of our age. New York.
1947	Society, culture and personality. New York
1950	Altruistic Love: A study of American good neighbours and Christian Saints. Boston.
1957	The American sex revolution. Boston.
1964	Contemporary sociological theories through the first quarter of the twentieth century.

Sorokin's interests were very wide. He studied anything from philosophy to mathematics and biology, psychology and social sciences. He participated in political life but was also enthusiastic in following cultural life in St. Petersburg. Sorokin characterizes his own *Weltanschauung*, system of thinking, at that time as follows:

Philosophically, this system was a variation of an empirical neo-positivism or critical realism, based on logical and empirical scientific methods. Politically, it was a variety of socialistic ideology, founded upon the ethics of co-operation, mutual aid, and freedom. My sociological views represented a sort of synthesis of Comtean-Spencerian sociology of evolution-progress, corrected and supplemented by the theories of Russian ...and Western scholars... (1963, 27)

Sorokin mentions from Russia among others Mikhailovsky, Lavrov, De Roberty, Petrajitsky, Kovalevsky, Rostovtzeff, Pavlov, Tolstoi, Dostojevsky and Jakov and from Western Europe Durkheim, Simmel, Weber, Stammler, Pareto and Marx. Among the classical thinkers of sociology,

Vilfredo Pareto had a special place for Sorokin, who paid much attention to System Theory.¹ The “prevalent world view” of these thinkers was optimistic, mentions Sorokin, and this was reflected in the texts they wrote. The decade in question was the last before the catastrophes of the First World War and the Russian revolution broke out. (Ibid. 28.)

Before the revolution Russian thinkers had active connections to Western Europe and quite a few of them had influence on intellectuals abroad. Pjotr Lavrov (1823-1900) was one of the leading theoreticians among Russian populists (*narodnichestvo*, or friends of the people). After Lavrov’s emigration to Paris and later to London, Nikolai Konstantinovich Mikhailovsky (1842 – 1904) took over his role. Lavrov and sociologist Eugene De Roberty (1843 - 1915) lived and influenced thinking in Paris. Sorokin followed French and German sociology also and published articles in both languages. He was able to use Latin, French and English, and, to a lesser extent, German and Slavic languages. (Ibid, 11.)

Young Sorokin was among the first Academic generation, which analyzed and synthesized sociology’s special characteristics. He made it to the bottom and in a systematic way. Table 2 presents a shortened version of the contents in his book, *Contemporary Sociological Theories*. In this classification he includes many elements of other disciplines in his wide concept of sociology.

Empiricism was a strong feature in Sorokin’s research. He had an influence on the empirical school of rural sociology, which dominated American rural sociology in the first half of 20th century and was also strong in Europe. When the critical school of rural sociology emerged in the 1970s this empiricist tradition and, accordingly, Sorokin’s own works were strongly criticized. The prominent British rural sociologist Howard Newby described 1980 this tradition as atheoretical, even as antitheoretical (Newby 1980, 6, 22-23; here from Alanen 1991, 138).

Sorokin had theoretical visions also. His challenge was to integrate existing scientific knowledge in order to form a philosophical way of thinking, which he called “integralist philosophy” (Sorokin 1963, 372-374; Ford 1963, 41). When the First World War and Russian revolution were over, Sorokin started working to find a new way of analysing the totality of human and society. After these catastrophes, optimism disappeared from science. Sorokin’s sociologic theory is to be found at its clearest in *Social and Cultural Dynamics* (1937-41)². In that research project Sorokin worked with his idea of the history of civilizations. He analysed empirical socio-cultural systems and how

¹ He mentions in *Leaves from a Russian Diary* to have been reading Pareto’s new book in his apartment when the February Revolution broke out in St. Petersburg (Sorokin 1950).

² This is what Sorokin’s colleagues in Harvard, Robert Merton and Bernard Barber think (1963, 332-368)

integration takes place. Some of the key concepts in this theory are system, interrelations in social systems, meanings on which these relations are constructed, objectifying of meanings, and cultural manifestation of different systems. Sorokin analyzed empirical facts and methods of integration, and he synthesized his theory by creating a picture of three great phases in the history of civilisations. This attempt is characterized by Merton and Barber (334) as follows:

Sorokin has explicitly adopted an idealistic and emanationist theory of the sociology of science. Unlike the theories of a Marx or a Mannheim, which seek primarily to account for the character and limits of knowledge obtaining in a particular society in terms of its social structure, Sorokin's theory tries to derive every aspect of knowledge from underlying "culture mentalities".

Table 2. Classifying of sociological schools, a shortened version of contents in Sorokin's *Contemporary Sociological Theories 1928*.

<p>Mechanistic School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Social mechanics, Social physics - Social energetics, Mathematical sociology of Pareto <p>Synthetic and Geographic School of Le Play</p> <p>Geographical School</p> <p>Biological School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bio-organismic branch... - Sociological Darwinism and Struggle for Existence theories <p>Bio-Social School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Demographic sociology <p>Bio-Psychological School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Instinctivists' sociology <p>Sociologistic School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Neo-positivist branch (De Roberty, H. Cooley...) - Durkheim's branch, Gumplowicz's branch 	<ul style="list-style-type: none"> - Formal sociology (Ferdinand Tönnies, Georg Simmel) - Economic interpretation of history (Max Weber, Karl Marx, Nikolai Kondratieff, also Durkheim, Malinowski, Marcell Mauss) <p>Psychological School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Behaviourists - Instinctivists (Sigmund Freud) - Introspectivists of various types (Gabriel Tarde) <p>Psycho-Sociologistic School</p> <ul style="list-style-type: none"> - Various interpretations of social phenomena in terms of culture, religion, law, public opinion, folkways, and other "psycho-social factors" (Max Weber's sociology of religion) - Experimental studies of a correlation between various psycho-social phenomena
---	---

Two existing culture-mentalities are "ideational" and "sensate". An "ideational" mentality conceives of reality as non-material, ever-lasting being, which adopts the truth of faith. A "sensate" mentality limits reality to what can be perceived through the senses. (ibid. 335) Their position to the world is opposite, while, as far as satisfaction of physical needs are concerned, the first one calls for modification of self, and the other one for modification of the external world. Intermediate to these two is a mixed type of culture mentality, the "idealistic" one. (ibid. 335)

In his later book, *Society, Culture and Personality* (1947) Sorokin clarifies his idea on the distinction between culture, social structure and personality. They are all abstracted aspects of human action. Although he attends to all three aspects, Sorokin asserts the dominance of culture over the other two aspects of human action. “Cultural mentality is regarded as fundamental; social structure and personality as producing, at most, minor variations on culturally embedded themes.” (ibid. 337)

Sorokin and Parsons in Harvard

Sorokin had a strong academic position and certainly quite some influence on the development of sociology as a science. His younger colleague in Harvard, Talcott Parsons (1902-1979), referred to Sorokin’s work on the Italian system theoretician Pareto in a review article, pointing out that “Professor Sorokin, [is] perhaps the most eminent sociologist who has written on Pareto...” (Parsons 1936; from Camic 1991, 140). However, Sorokin’s theoretical outcomes were not included into mainstream sociology. Parsons himself, however, did make such a scientific breakthrough. Parsons developed a theory, which is characterized among others by Swingewood as the first coherent theory of society as a whole, instead of antitheoretical empiricism, which dominated at the time. (Swingewood 1991, 228.)

The meaningful and controversial encounter of these two scholars took place in the early 1930s, when Pitirim Sorokin was invited to become the first professor of sociology at Harvard. There Sorokin chaired the University Committee with an aim to reorganize sociological activities in the university, and young Parsons worked as the secretary of this Committee. Sociology was not yet regarded fully as a science, because it lacked unique methods of its own, as was said. Sorokin and Parsons were successful and the bases for a new Department of Sociology were laid down. (Camic 1991, xxxvi.) Parsons took an active role in the Committee and continued to do so after it was abolished. His mission was to reformulate the field of sociology in general, to redefine the division of scientific fields between different social sciences and to give sociology a key position among them. This was accomplished, not only in Harvard but all over the world (Joutsenoja 2011, 86-89).

In spite of their joint success on the committee, the relation between Sorokin and Parsons was problematic and Parsons’s position in Harvard was questioned because of Sorokin’s stance. He first supported Parsons to be nominated to the new Department but, later on, problems emerged in their relationship. Sorokin did not support later nominations and criticized research outcomes of

Parsons. Finally, in his third theory book Sorokin makes a serious attack against him. In these circumstances Parsons had many worries during the very creative phase of his early career, in the 1930s, when his young family was also growing. Camic mentions his heavy burden in teaching, uncertain position and small salary, as well as the strong pressure to publish more. (Camic 1991, xlii; Joutsenoja 2011, 75.)

An interest in European traditions in sociology was a point in common for Sorokin and Parsons. Sorokin knew well many of the European researchers Parsons was interested in, all individuals who had, at that time, very limited influence in American science. Sorokin acquainted American sociologists with an inventory of diverse schools of sociological theory. His pluralist account – as the science historian Donald Levine calls it – distinguished nine major schools and their numerous branches (table 2). Parsons argued against such a theoretical pluralism, suggesting that divergent theoretical traditions in sociology should be unified behind a single theoretical scheme. (Levine 1991, 187-8.)

An additional difference between Sorokin and Parsons was in their style of research. Sorokin was at that time an empiricist, and did not value the abstract building of theories. According to Sorokin, a scholar's primary task is "to deal with facts rather than theories" (ibid.), while Parsons was a theoretician who mainly used scientific literature as his source. Additionally, taking into consideration the dramatic life experiences of Sorokin, the difference between these two scholars was perhaps not only a matter of theoretical dispute, but also a matter of their different life history and cultural backgrounds.

To summarize the possible reasons for discord between Sorokin and Parsons, they had different attitudes on the role of empirical vs. theoretical knowledge; a very different style of research: the pluralism of Sorokin opposed to Parsons's endeavour to construct grand theory, and their life experiences differed greatly. Whatever the reason was, the culmination of their theoretical crises is documented in Sorokin's third theory book (1964). There he makes a furious attack on Parsons's works, arguing that *Structure of Social Action* (1937) did not bring much new to the theory of Polish sociologist, Florian Znaniecki, and furthermore, that Parsons's *Social Systems* (1951) reminded strongly of Sorokin's own theoretical work in 1920-1947. Sorokin also criticizes Parsons for his indefiniteness when using certain basic concepts, such as 'society' or 'role expectations'. Furthermore, Sorokin presents a long list of defects, which in his mind renders the cognitive value of Parsons's theory limited (Sorokin 1964, 439-40).

Sorokin's rural sociology

Rural researchers know Sorokin first and foremost for his *Principles of Rural – Urban Sociology* (1929), written together with Carle C. Zimmerman, an Assistant Professor of sociology and rural sociology at the University of Minnesota. Another important outcome of their cooperation was the three-volume handbook, *A Systematic Source Book in Rural Sociology* (1930, 1931, and 1932). The third editor of this work, Charles J. Galpin, had already in 1926 written a book on rural sociology and was at the time the Head of Department in the *U.S. Department of Agriculture*, which helped in getting the work published.

As mentioned, Sorokin's strong motivation to study in the area of rural sociology was based on his own life experiences (Sorokin 1963, 31). Professor T. Lynn Smith, who has analyzed Sorokin's role in rural sociology, points out that Sorokin kept this research question in mind already when he traveled to the United States for the first time. He wanted to learn about the cultural and economic system of organizing agriculture in America, above all in order to prepare Russian emigrants to reorganize agriculture in Russia after communism would be over. (Smith 1963, 189-190.)

At the turn of the 20th century, rural research in Europe and America had been looking at the reasons for poverty, migration, land ownership questions, small farmer's characteristics and analyzed differences and interdependence between town and countryside. Much attention was paid to structural changes in agriculture both in political debates and in science. In the United States the government, church and universities had funded rural research, and a similar process with varying intensity took place in European countries. (Buttel & Newby 1980; Granberg 2008, 44-6; Majerova 2009, 118-9.)

Americans J.M. Gillette (1926), N.L. Sims (1928), Carl C. Taylor (1926), C.J. Galpin (1926) and others wrote books for students about rural sociology. Sorokin and Zimmerman accepted the challenge to write a synthetic work of previous studies (Smith 1963, 194-5). The main theme for them was the relation between town and countryside. The *Source book* summarizes research from the old and the new continent. On the whole, a global way of thinking was typical for Sorokin. The first chapters of the book cover ancient Mesopotamia, and then come in turn India, Japan, China, Latin America etc. Sorokin also chose texts by Alexander Tsajanov (1888-1937), a Russian scientist, who had been forgotten but was rediscovered in the 1960s as an important contributor to the question of agricultural production modes. Sorokin and Tsajanov became classical rural sociologists; both of them also were given the death penalty in Russia. Sorokin managed to survive and emigrate in 1922, whereas Tsajanov continued his research in Moscow for ten years, working

in a responsible position, but was sentenced to a labour camp in the beginning of the 1930s and later executed.

Sorokin's publications during his period in Minnesota contributed to rural research in many ways. According to Smith, Sorokin applied quite a few theories and concepts of general sociology into rural sociology and furthermore, he paid attention to special concerns of rural sociology (ibid. 195-203). Among the first type of contributions are such themes as

- Vertical and horizontal social mobility,
- Social stratification,
- Social group,
- Gemeinschaft and Gesellschaft (from Tönnies),
- Mechanistic and organic social solidarity (from Durkheim),
- Migration theories (from Rawenstein and Liwi).

Contributions to rural sociological in particular were, among others

- Theory on the psychosocial status of farmers, which according to Sorokin is fundamentally different from that of any of the urban social classes,
- The experience world of farmers, which is "direct" compared with the "indirect" one, typical in urban environments,
- Rural-urban incidence of crime,
- The city as the innovator and the country as the preserver of national culture,
- The nature of rural radicalism,
- Livi's law, which concerned the question if migration from country to cities was connected to bodily differences between rural and urban populations. Sorokin summarized his studies that no such differences could be found and that more important than selection from among the population was the distance factor between city and countryside.

The writing of *Principles* contributed to rural sociology becoming an independent scientific discipline in the United States, oriented at the specific problems of farmers as well as the whole rural population, while in Europe rural research did not step out of the wide stream of sociology (Majerova 2009, 115). Combining American and European scientific outcomes promised and also made a breakthrough in rural research. *Principles* and *Source Book* were written during the few years of Sorokin's tenure in Minnesota in 1924-29. Afterwards he only rarely returned to rural sociology.

Rurbanism

Sorokin, Zimmerman and Galpin conclude their theory with a vision of the future society in the last pages of the *Source book III* (1932). They see the future to be in rurbanism, instead of ruralism or urbanism.

Our general conclusion must be that all the principal differences between rural and urban societies – differences in means of communication, in mobility, occupation, total population, and density – are tending to diminish. Rural and urban societies... are approaching a type of rurban society..... Under the influence of steam-power civilization, the two societies became radically different. The use of electricity, however, and such recent inventions as the radio and the automobile have begun to produce a rapprochement that in all probability will develop. (ibid. 642)

It is fascinating how 70 years ago these researchers took up similar issues as the pioneers of the information society research half a century later. Sorokin et al. saw cars and radios as the new, revolutionary technology. Theoreticians of the information society added mobile phones and computers to the list. For Sorokin et al. rurbanism characterized a changing society, in which the modern way of life was spreading to the deepest pockets of the countryside, levelling out permanent differences between workers and peasants, and town and countryside in general. This conclusion was, however, premature: cars and radios could not outweigh the differences between town and countryside, so why would computers and mobile phones succeed in doing so?

However, speculation with the prognoses does not take us far. More useful would be to follow Sorokin's own method and empirically study what is taking place. Overbeek & Terluin 2006 analyzed, in a comparative European context, the interaction between rural and urban actors near urban centres. Their results verify the existence of differences between rural and urban, even in the places close to urban centres. Furthermore, they illustrate new forms of rural–urban interaction emerging.

Empiricism, determinism or constructionism?

Let us still return to Sorokin's methodology. While his empiricism was criticized by Parsons, and later also by scholars of the critical school – who also opposed Parsons's sociology – it is interesting to note that Sorokin himself later turned to constructing a theoretical synthesis, “an integral theory of truth and reality” (Sorokin 1937-41; here from Ford 1963, 49). And also, already

in his rural research period he accepts quite strangely a strong determinist aspect into his work, namely the mentioned effect of new technology on the rural – urban relationship.

It is a paradox that Sorokin proposed that the diffusion of cars and radios should change such a basic dimension of society as the rural–urban relationship. It seems to run counter to the conscious idealism of his early years. Also, in his later research he wanted to produce a total view of material and ideal realities, an integral conception of total reality, i.e. a philosophy, which is an alternative to Marxist and Leninist materialism and also to Hegel’s absolute idealism (Allen 1963, 377-379).

Just to stay on the issue of rurality, the problem is what one means with rural. Sorokin’s focus is on objective criteria, which dominated rural studies until the 1980s. The above-mentioned research project by Overbeek chooses a promising methodological alternative, by separating objective and subjective (constructionist) criteria and by taking both into concern when analysing “rural”. Rural is composed of farms, animals and nature in their material forms, but in the same time also of mental conceptions. Such conceptions vary between different persons according to their personal experiences and views, which are related to the circumstances where they live. (Overbeek 2008, 28.)

Critical evaluation

Sorokin and his colleagues had the idea to clarify first and foremost the difference between town and countryside. They were convinced that this difference has been a crucial factor in social life. This difference was also the basis for the existence of the separate scientific branch of rural sociology. This latter point of view was the explicit reason for Finnish sociologist Ilkka Alanen to focus his research on the contradiction between town and countryside (Alanen 1979, iv). Choosing to use the concept “contradiction” instead of “continuum” by Sorokin, describes well the difference between Alanen’s neomarxist and Sorokin’s empiricist orientation to research. Alanen worked independently of, but in the same direction, as the emerging critical school in rural sociology.

In the 1970s the American Frederick H. Buttel and British Howard Newby among others started a strong criticism against Sorokin’s followers in rural sociology. Theoretical debate among rural sociologists was active and the critical school grew in strength. Newby was even elected as the President of the European Society of Rural Sociology. Empirical research was now criticized for endlessly repeating similar research projects, without being able to draw theoretical conclusions. Newby also remarked that *Rural-urban continuum* reflected a general understanding of life in the

countryside in the 19th century, with such pastoralist characteristics normally only found in literature or the fine arts. Buttel and Newby spoke for a new rural sociology, which should focus on agrarian structures in developed capitalism, governmental agricultural policy, social circumstances of agrarian workers, regional unevenness and environmental connections of agriculture. The basic concept for their research program was mode/form of production. Theoretically, the critical school was connected to neomarxist and neweberian orientations. It went not only against Sorokian methodology but also joined the wider front, attacking Talcott Parsons's functionalist modernization theory.

This school had its proponents in Finland; see e.g. the anthology *The Peasant State* (Granberg & Nikula 1995). A clarifying in-depth analysis of 20th century rural sociology was made by Alanen in his dissertation (1991). This most comprehensive, philosophically and sociologically oriented analysis is probably the deepest analysis on the topic not only in Finland but also world-wide. In this work, *On the conceptualization of petty production in agriculture* (1991), in order to solve the problem of agricultural mode/form/type of production, Alanen constructs (for rural sociology) an original research framework and divides the contemporary approaches of agricultural sociology into three groups: modernization theory, structural Marxism and neweberian subjectivism. On a philosophical level he concludes that the crisis in rural sociology was rooted in an ontological and epistemological dualism, shared by all of these three approaches; and on a theoretical level he underlines that agricultural petty production cannot be conceptualized in terms of family farms, because it is not a true scientific concept but an ideological fiction, characteristic of the hegemonistic discursive formation of Western capitalist societies.³ Instead, says Alanen, the varying forms of petty production must be analyzed as the phenomenal relations of the essential relations of capitalism. (Alanen 1991, abstract.)

Buttel's, Newby's and Alanen's critical studies were very much needed. Rural studies were too far isolated from mainstream academic research to its own professional community, and too strongly empirical. The meanings of different kinds of agricultural structures were not much considered, which was a great weakness and hindered scientific progress. In real life, the on-going connecting of local production to world markets opened the way to new thinking. Rural research took on its agenda different types of organizing agrarian production, food production chains, the social system

³ For many, this outcome might be easier to accept today than it was 20 years ago, when saving family farming was still high on the political agenda in both Western countries and in postsocialist countries, which were adopting de-collectivisation politics. Today, the talk about family farms has almost disappeared from the media, and global investments on land acquisitions are demanded and supported by national and global organizations, whatever the price might be for "family" farmers and villagers.

which regulated each type of production, as well as ecological and social consequences of farming. All these questions were especially acute in developing countries, but they were not much studied by rural sociology before the 1970s.

On the other hand, the themes raised by the new critical rural sociology could not cover all the objectives of rural sociology. Research of local society and its various actors, as well as the meaning of countryside, beyond its production function, became increasingly important issues for rural researchers in the time of the information society. The decreasing importance of agriculture is also manifested in the fresh discussions about the countryside as a source of “ecosystem services”, of which food is just one “service” – even if still an important one.

Returning to Sorokin, his thoughts about the psychosocial status of farmers might have opened more theoretically oriented research on agriculture than what took place. And the articles by Tsajanov in the *Systematic source book* really opened such research, because they helped to find Tsajanov’s important contributions on the petty mode of agriculture. As often happens, the reason for neglecting these themes from the 1940s to 1960s was not only up to Sorokin, but his followers too, and naturally, also due to the circumstances where they worked.

European heritage in American rural sociology

In the European Congress of Rural Sociology in Vaasa (2009), the President of the European Society ESRS, Philipp Lowe returned in his lecture to Professor E.W.Hofstee’s opinions on the influence of American rural sociology on European research. Hofstee was professor in the Agricultural University of Wageningen and the first President of the *European Society for Rural Sociology* (1957-70). He valued American rural sociology greatly, stating that “European rural sociology is heavily indebted to American rural sociology” (Hofstee 1963). Hofstee’s argument is based on the rapid development of research methods in United States after the Second World War as well as professionalization of rural sociology in the country.

“By careful gathering of data by means of fieldwork and by an equally careful processing of these data by statistical methods, the Americans introduced a new type of research which changed the face of sociology drastically” (ibid.).

And when the so-called Marshall Aid programs after the War were directed from America to European countries, one part of these programs was addressed to scientific cooperation, which

facilitated visits over the Atlantic and the import of these new methodical innovations into European academic institutes. “Perhaps in the end this mental Marshall Aid will be as effective as the material one has been”, continues Hofstee (ibid.). In the following 20 years, European mainstream rural sociology was growing as an empirical science. As presented, after the 1960s, in the United States and in Europe a series of challenges emerged to the dominant empiricist epistemology. (Newby 1980; Lowe 2010.)

The argumentation by Lowe leaves some open questions. His argument that “US rural sociology was an antecedent of European rural sociology” (Lowe 2010) bypasses the role of European scientists like Sorokin and Znaniecki in establishing American rural sociology, as well as the role of American sociologists like Parsons when they intensively studied thoughts of European sociologists. Parsons travelled to Europe and became a theoretician while he studied first in the *London School of Economics* and thereafter in *Heidelberger Universität*.

Lowe does not take up the question of how institutional and societal circumstances have impacted rural sociology in different continents and in different times, which was carefully discussed by Newby. In Europe rural sociology never became an integrated part of agricultural faculties and universities to a greater extent, neither an important partner of extension services for farmers, as the case was in the United States. European rural research was more academic and less resourced than its American counterpart. Structural changes were rapid all over Europe after the wartime but rural sociologists could not much contribute to explain the reasons and consequences of such changes. And when global protests against the Vietnam War and imperialism emerged in the 1960s, empiricist rural sociology had not much to say. It was up to a new discipline, development studies, to pay attention to rural population in developing countries.

In the 1960s rural sociologists had widely rejected Parsonian modernisation theory, and were not willing to focus on new critical theories in social and political sciences. A thoroughgoing paradigm change was needed to renew rural sociology, and it also took place. Later on other changes took place, but they go beyond the scope of this study. The criticism in the 1970s and 1980s against the empiricist research orientation seems today still relevant, in spite of the limited focus of the new rural sociology. Setting the focus on agriculture, other relevant topics were paid less attention, for instance other industries (forestry, mining and tourism) and new functions of countryside (leisure and ecological functions). Thereafter, thirty years of structural change from agriculture to other activities has taken place, and it is clear that agricultural sociology cannot cover the whole field of rural research.

Conclusions

Pitirim Sorokin was a central sociologist of his time, establishing two sociological chairs on two continents, one in the University of St. Petersburg and the other one in the University of Harvard. He made a long and productive career in research. During his early phase the greatest contribution may have been in introducing the classical roots of sociology both to the Russian and to the English-speaking academic world. Later he tried to build on this basis his own “integral” theory, but no greater success has been acknowledged. He had to follow from the side how his younger colleague, Parsons, engaged the academic world with his Grand Theory.

Sorokin describes his early sociological thinking as a sort of synthesis of Comtean-Spencerian sociology of evolution-progress, corrected and supplemented by the theories of different Russian scholars and also by many Western scholars, who belong to the classical scholars in social sciences. In his youth, Sorokin adopted a world-view, which was a variety of socialistic ideology, founded upon the ethics of co-operation, mutual aid, and freedom (Sorokin 1963, 27). His world view was, to the end, strongly impacted by values and way of life among peasantry in his northern home districts.

He contributed many areas of research. His role was remarkable especially in rural research. His intensive period with this topic lasted only 3-4 years, which was, however, very important for the maturation of rural sociology as a scientific discipline. Also his role as an intermediary person is worth noting. He collected and analysed early roots of sociology to scholars of his own time; he was a mediator of research between different continents, not least as mediator of Russian scientific traditions; and he transmitted sociological theories to empirical rural sociology. Shortly, Sorokin was a many-sided researcher and cultural person. In spite of his global interests – covering almost anything – the countryside had a special meaning for him.

In Sorokin we find a feature common for great thinkers, and I am not referring to the feature which he mentions in his memories – that most great thinkers have been imprisoned. I mean simply, that his scientific career has different periods, and it is problematic to say how much his integral theory has in common with his early orientation to strong empiricism. It is well known (and discussed in this work by others) that the young Marx was different to the old Marx and that the action theory of the young Parsons does not fit together well with the system theory of the older Parsons. Newby ended his active research work in rural sociology after his critical phase, and therefore we do not know, at least so far, what kind of phase he could have had after it.

However, many scholars from the critical school have turned from theoretical to empirical research. This is almost true concerning Ilkka Alanen. His two large theoretical works on rural-urban conflict and on petty commodity production in agriculture were preceded by a couple of small empirical studies on the countryside in Eastern Finland. Again in the early 1990s he returned to empirical work, launching a major research project concerning rural transition in Estonia, Latvia and Lithuania. This research is theoretically informed, naturally, but first and foremost it is empirical work in a research area where no (convincing) theories exist.

The analysis of rural – urban relationships was since the 1920s based on experiences of industrializing but still very rural societies. In contemporary society the role of agriculture in society has become marginalized and, during the last decades, a transformation has taken place from “productionist” countryside to “leisure countryside” (Andersson in this volume; Overbeek & Terluin 2006). Today, this transformation seems to continue towards “climate change countryside”. In all these changes, it does matter, if one lives in a city or in the countryside. Life in the postsocialist countryside is different than life in the cities. The role of countryside as the supplier of ecosystem services is different to the role of cities as demanders of these services. The research objective of Sorokin et al. to analyse spatial dimensions, rural – urban relations in the society is still actual. Paradoxically, this fact might surprise Sorokin himself, who forecasted that the differences between rural and urban would diminish and disappear, while industrialism progressed and commodities like cars and telephones became widespread.

References

Alanen, I. (1991), *Miten teoretisoida maatalouden pientuotantoa*. (On the conceptualization of petty production in agriculture. In Finnish.) Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Alanen, I. (1979), *Maaseudun ja kaupungin ristiriita maaseutusosiologian teoreettis-metodologisena perustana*. (The contradiction between countryside and town, as the theoretic-methodological basis of rural sociology, in Finnish) Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 36, 1979. Tampere: Tampereen yliopisto.

Andersson, K., Eklund, E. & Lehtola M. (2006), Finland. I Overbeek, Greet and Ida Terluin (Eds., 2006), *Rural areas under Urban Pressure, case studies of rural-urban relationships across Europe*. The Hague: Agricultural Economics Research Institute (LEI) Wageningen UR.

Allen, J. A. (ed. 1963), *Pitirim A. Sorokin in review*. Durham. M- C: Duke University Press.

- Buttel, Frederick H. and Howard Newby (1980), *The Rural society of the advanced societies*. N.J. and London: Allanheld, Osman & Co. Publishers and Croom Helm Ltd. Montclair.
- Camic, C. (1991 ed.), *Talcott Parsons The early essays*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ford, J. B. (1963), Sorokin as philosopher. In Allen, J. A. (1963), *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham. M- C: Duke University Press.
- Granberg, L. (2008), Tilattoman väestön kysymyksestä maaseudun kehittämiseen. In S. Kurki and Riitta Kaipainen (red.), *Tieteestä tekoja*. Ruralia Institute, Julkaisuja 14. p. 43-56. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Granberg, L. & J. Nikula (ed. 1995), *The peasant state. The state and rural questions in 20th century Finland*. University of Lapland Publications in the Social Sciences B.20. Rovaniemi: University of Lapland.
- Hofstee, E.W. (1963), *Rural sociology in Europe*. *Rural Sociology* 28 pp. 329–341
- Joutsenoja, M. (2011), Talcott Parsons and the system of social sciences, 1934. In E. Kahla (red.), *Between utopia and apocalypse, Essays on Social Theory and Russia*. Aleksanteri Series 1/2011. University of Helsinki. Helsinki: Bookwell.
- Levine, D.N. (1991), Simmel and Parsons reconsidered. Robertson, R. & Turner B.S. (eds.), *Talcott Parsons Theorist of Modernity*. London: SAGE Publications. Pp. 187-204.
- Lowe, P. (2010), Enacting Rural Sociology: Or what are the creativity claims of the engaged sciences. *Sociologia Ruralis* (50):4, 311-330.
- Majerová, V. (2009), Metamorphoses of rural sociology during the Times: Czech case of iterative renewal. In J. Nikula (ed.): *Maaseutuaiheita Rural Motifs*. Aleksanteri Series 5/2009. pp. 113-136. Helsinki: University of Helsinki.
- Merton, R. K. and B. Barberg (1963), Sorokin's formulations in the sociology of science. In Allen, J. A. (ed.), *Pitirim A. Sorokin in Review*. Durham. M- C: Duke University Press.
- Newby, H. (1980), Trend report: rural sociology. *Current Sociology*. Vol. 28, No 1.
- Overbeek, G. & Terluin I. (Eds., 2006), *Rural areas under urban pressure, case studies of rural-urban relationships across Europe*. Agricultural Economics Research Institute (LEI). The Hague: Wageningen UR.
- Parsons, T. (1936), Pareto's central analytical scheme. In *Journal of Social Philosophy* 1, 244-62. From reprint in Camic (1991), 133-150.
- Pitirim A Sorokin Collection. <http://library2.usask.ca/sorokin/about/bibliography> (taken 25.6.2011)
- Smith, T. L. (1963), Sorokin's rural-urban principles. In Allen, J. A. (ed.), *Pitirim A. Sorokin in review*. Durham. M- C: Duke University Press.
- Sorokin, P. (1963), Reply to my critics. In Allen, J. A. (ed.), *Pitirim A. Sorokin in review*. Durham. M- C: Duke University Press.
- Sorokin, P. (1963), Sociology of my mental life. In Allen, J. A. (ed.), *Pitirim A. Sorokin in review*. Durham. M- C: Duke University Press.

Sorokin, P., Zimmerman C.C. and Galpin C.J. (eds. 1930-32) *A Systematic source book in rural sociology* (1932, 642). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Sorokin, P. (1950; original 1924), *Leaves from a Russian diary*. New York: E. P. Button & Co.

Swingewood, A. (1991), *A Short history of sociological thought*. London: MacMillan.

Suunnitellut markkinat

Tuukka Kaidesoja & Ilkka Kauppinen

Johdanto

Markkinat ja valtiollinen taloussuunnittelu nähdään usein toistensa vastakohtina. Hieman kärjistäen voi väittää, että siinä missä reaaliosialismissa markkinat pyrittiin pitkälti eliminoimaan valtiojohtoisen suunnitelmatalouden tieltä, nykyisessä uusliberalistisessa ajattelussa talouden valtiollisen suunnittelun ja sääntelyn minimoimisen nähdään vapauttavan autonomiset, spontaanit ja itsesääntelevät markkinat toimimaan tehokkaasti ja ratkaisemaan kaikki taloudelliset ja yhteiskunnalliset ongelmat. Tässä kirjoituksessa esitämme molempien näkemysten perustuvan virheelliseen oletukseen markkinoiden ja valtiollisen suunnittelun yhteensovittamattomuudesta. Väitämme myös, että suurta osaa nykyisistä markkinoista voidaan pitää, ei ainoastaan erottamattomasti kytkeytyneinä sosiaalisiin suhteisiin, verkostoihin ja instituutioihin, vaan myös kollektiivisen suunnittelun kautta syntyneinä ja osittain myös ylläpitäminä. Oman tutkimusaiheensa muodostavat siten kysymykset, kuinka toimivia ja järkevästi suunniteltuja erilaiset markkinat ovat tai millaisia tarkoittamattomia seurauksia markkina-suunnitelmien toteuttamisella on ollut. Emme tässä kirjoituksessa juurikaan puutu näihin kysymyksiin muuta kuin toteamalla, että niitä on mahdollista analysoida ja tutkia empiirisesti vasta kun markkinoiden ja valtiollisen taloussuunnittelun käsitteellinen vastakkainasettelu on purettu.

Vaikka markkinoista puhutaan jatkuvasti paitsi yhteiskunta- ja taloustieteissä myös julkisessa keskustelussa, niin käsitteelle ei kuitenkaan ole olemassa mitään yleisesti hyväksyttyä määritelmää – ei edes minkään yksittäisen tieteenalan, kuten vaikkapa sosiologian, sisällä. Nojaamme tässä kirjoituksessa pitkälti intuitiiviseen ymmärrykseen markkinoista rahavälitteisen vaihdon näyttämönä ja tuotteiden hinnan määräytymisen mekanismina, emmekä siis lähde erittelemään erilaisia määritelmiä markkinoille. Tarkoituksenamme on enemminkin pyrkiä kyseenalaistamaan tuota edellä mainittua markkinoiden ja valtiollisen suunnittelun väitettyä vastakohtakohtaisuutta. Aloitamme esittelemällä 1900-luvun erään merkittävimmän taloustieteilijän, nobelisti Friedrich von Hayekin argumentteja markkinoiden autonomisuuden ja spontaanisuuden puolesta. Hayek oli (uus)itävaltalaisen talousteorian yksi keskeinen kehittäjä, ja siten uusliberalististen *oppien* yhden

taustahaaran edustaja (esim. Lagerspetz 2004)¹. Näiden argumenttien kritiikissä tukeudumme taloushistorioitsija Karl Polanyin ideoihin, jotka hän teki tunnetuksi teoksessaan *The Great Transformation* (suom. Suuri murros). Esimerkiksi Block (2001) on nostanut esiin, että Polanyi reagoi tuotannossaan muun muassa juuri Hayekin ideoihin. Polanyin ajatuksia täydennämme tieteenfilosofi Mario Bunge näkemyksillä talouden kollektiivisen suunnittelun luonteesta ja merkityksestä moderneissa yhteiskunnissa. Sen jälkeen jäsenämme markkinoita poliittisten kamppailujen tilana ja moraalisesti merkityksellisinä mekanismeina. Lopuksi hahmottelemme miten nykyiseen uusliberalistiseen ajatteluun – joka on saanut vaikutteita muun muassa juuri Hayekilta – voi nähdä sisältyvän suunnitelman rakentaa ja ylläpitää tiedon myymiseen ja ostamiseen perustuvia markkinoita tähän oppijärjestelmään liittyvästä valtiollisen taloussuunnittelun vastaisesta retoriikasta huolimatta.

Hayek: markkinoiden ja suunnittelun yhteensovittamattomuus

Kenties tunnetuimmat argumentit markkinoiden spontaanisuuden ja autonomisuuden puolesta on esittänyt Friedrich von Hayek. Hän tunnetusti vastusti paitsi sosialistista suunnitelmataloutta myös hyvinvointivaltiota, koska katsoi molempien johtavan vääjäämättä totalitarismiin (esim. Hayek 1995 [1944]). Hayekin argumentaatio nojaa oletuksiin markkinoiden autonomisesta ja spontaanista luonteesta, jotka on sittemmin pitkälti omaksuttu osaksi uusliberalistista tai markkinaliberalistista ajattelua (ks. Harvey 2005, luku 1; Ilmonen 2007, luku 2). Aiheemme kannalta nämä oletukset ovat kiinnostavia, koska niissä spontaanit ja autonomiset markkinat asetetaan kollektiivisen suunnittelun vastakohtaksi ja tämän vuoksi kaikenlaista valtiollista puuttumista markkinoiden toimintaan pidetään itsesääntelevien markkinoiden tehokkaan toiminnan kannalta paitsi tarpeettomana myös vahingollisena.

Hayekin ajattelun perustana on näkemys, jonka mukaan moderni monimutkainen markkinayhteiskunta muodostaa ”spontaanin järjestyksen”. Spontaaneja järjestyksiä ovat hänen mukaansa kaikki sellaiset sosiaaliset kokonaisuudet, joiden toiminta ei perustu mihinkään ennalta laadittuun suunnitelmaan tai niille asetettuun päämäärään, mutta noudattaa kuitenkin joitain niitä

¹ Tässä kirjoituksessa emme pureudu uusliberalististen talousoppien erilaisiin filosofisiin lähtökohtiin, vaan puhumme uusliberalismista tietyn tyyppisenä poliittis-taloudellisena ajattelutapana, jonka eri suunnista tulevia edustajia yhdistää ajatus esimerkiksi julkisen vallan minimoimisesta, sekä keynesiläisen suhdannepolitiikan ja tuloerojen tasaukseen tähtäävän verotuksen kritiikki. (ks. Lagerspetz 2004)

koossapitäviä sääntöjä ja moraalisia periaatteita. Hayek katsoo spontaanien järjestysten ilmaantuvat pääasiassa kolmen prosessin yhteisvaikutuksen tuloksena: (i) yksilöt tavoittelevat esteettömästi omia päämääriään, (ii) tietyssä ympäristössä toimivien useiden yksilöiden toiminnan ja vuorovaikutusten ei-aiottuna seurauksena syntyy heidän vuorovaikutustaan ja sopeutumistaan ympäristöön ohjaavia sääntöjä ja (iii) kulttuurievoluutioon liittyvät valintaprosessit valikoivat ajan mittaan ympäristöön sopeutumista parhaiten edistävät sääntöjärjestelmät eli spontaanit järjestykset. Keinotekoiset organisaatiot voidaan puolestaan Hayekin mukaan tulkita spontaanien järjestysten vastakohtiksi, koska ne on perustettu joltain tietystä tarkoitusta varten ja niiden toiminta pohjautuu tietoiseen suunnitteluun. Organisaatioita luonnehtii myös keskusjohtoinen ja tiukan hierarkkinen rakenne. (Hayek 1995 [1944]; 1988; ks. myös Saastamoinen 1998, 183-185)

Tämän käsitteellisen erottelun pohjalta Hayek (1995 [1944]; 1988) esittää sosialismin perustuvan oletukseen, jonka mukaan yhteiskunta kokonaisuutena olisi organisaation kaltainen entiteetti, jonka toimintaa voidaan rationaalisesti ohjata keskitetyn suunnittelun avulla. Tämä oletus on Hayekin mielestä virheellinen siksi, että tosiasiasa modernit monimutkaiset markkinayhteiskunnat ovat spontaaneja järjestelmiä, joilla ei ole mitään erityistä päämäärää tai tarkoitusta. Niiden spontaanin luonteen ja monimutkaisuuden vuoksi markkinayhteiskuntien toimintaa ja kehitystä ei myöskään ole mahdollista ohjata rationaaliseen suunnitteluun tukeutumalla. Lisäksi Hayek esittää, että valtiollinen suunnittelu, olipa se toimivaa tai ei, edellyttää aina vallan keskittämistä, keskusjohtoisuutta ja byrokratiaa, mikä taas merkitsee suunnittelun kohteena olevien yksilöiden vapauden kaventamista ja siten sisältää totalitarismin idun. Koska nimenomaan spontaanit, itsesäätävät ja kilpailulliset markkinat takaavat Hayekin ajattelussa modernien markkinayhteiskuntien koossapysymisen ja tuotantoresurssien tehokkaan käytön, hänen käsitystensä taustalta voi tietysti löytää Adam Smithin ”näkymättömän käden”. Hayek tosin heikkoina hetkinään myönsi, että myös markkinayhteiskunta tarvitsee välttämättä valtiota muun muassa oikeusjärjestelmää ylläpitämään sekä joidenkin julkisten palveluiden, kuten puolustusvoimien ja peruskoulutuksen, tuottamiseen ja ylläpitämiseen. Valtio keskitettyyn suunnitteluun perustuvana organisaationa muodostaa markkinayhteiskunnalle kuitenkin ongelman, koska sen laajeneminen oikeutetun toiminta-alueensa ulkopuolelle uhkaa alati paitsi yksilöiden vapautta myös markkinoiden spontaania ja hajautunutta järjestystä (ks. myös Saastamoinen 1998, 186-193).

Spontaanien järjestysten ja organisaatioiden väliseen jaotteluun liittyy myös Hayekin (esim. 1945; 1988; ks. myös Sayer 1995 ja O’Neill 1998) esittämä ns. episteeminen argumentti, joka

kyseenalaistaa keskitettyyn suunnitteluun ja ohjaukseen perustuvien sosialistisen suunnitelmatalouden periaatteellisen mahdollisuuden. Argumentti lähtee liikkeelle huomiosta, että modernissa työnjaollisesti organisoituneessa markkinayhteiskunnassa tieto yksilöiden muuttuvista tarpeista (tai preferensseistä) ja niitä tyydyttämään valmistettujen tuotteiden tuotantomahdollisuuksista on hajautunut ympäri yhteiskuntaa. Jotta taloudellisen tuotannon ja jakelun keskitetty suunnittelu toimisi, niin suunnittelijoilla tulisi olla Hayekin mukaan päätöksentekonsa pohjaksi käytössään tarpeeksi tietoa edellä mainituista seikoista. Hän jatkaa argumenttiaan huomauttamalla, että suuri osa yksilöiden hallussaan pitämästä, suunnittelun kannalta relevantista tiedosta on luonteeltaan paitsi tilannesidonnaista myös siinä mielessä käytännöllistä, että sitä ei ole mahdollista verbalisoida abstraktein käsittein yleisten väitteiden muotoon tai kääntää jäännöksettä taloudellista toimintaa koskeviksi tilastoiksi. Tämä tieto nimittäin koskee yksilöiden vaihtelevia tarpeita ja heidän muuttuvien toimintaympäristöjensä erityispiirteitä sekä sisältää yksilöiden taitoihin ja osaamiseen liittyvää ”know-howta”. Näin ollen yhteiskuntaan hajautuneen tiedon kokoaminen yhteen paikkaan keskitetyn taloussuunnittelun mahdollistamiseksi on Hayekin mukaan periaatteessakin mahdotonta. Tältä pohjalta hän esittää, että keskitettyä taloudellista suunnittelua toteuttamaan pyrkivä sosialismi perustuu rationalistiseen utopiaan ja konemaiseen käsitykseen yhteiskunnasta, jossa ei oteta huomioon inhimillisen järjenkäytön rajoituksia ja samastetaan kaikki tiedon muodot yleisten väitelauseiden muodossa ilmaistuun tieteelliseen tietoon (O’Neill 2006). Hayekin esittämää epistemistä argumenttia voidaan pitää hänen tuotannon kenties vakuuttavimpana elementtinä, vaikka hänen siitä tekemiä talouspoliittisia johtopäätöksiä ei hyväksyttäisikään (ks. myös Sayer 1995; O’Neill 1998; Lagerspetz 2004).

Toisin kuin kollektiivinen taloussuunnittelu, spontaanit markkinat Hayekin (1945; 1988) mukaan tarjoavat ratkaisun tuotannon ja kulutuksen koordinaatio-ongelmaan. Ne tekevät sen hintajärjestelmän välityksellä, sillä edellytyksellä että markkinoiden annetaan toimia esteettä vapauttamalla ne valtiollisesta sääntelystä. Näin on siksi, että kysynnän ja tarjonnan vaihteluiden pohjalta määräytyvät hinnat välittävät informaatiota kaikille markkinatoimijoille, jota he voivat käyttää oman (ja yritystensä) taloudellisen toimintansa suunnittelun ja päätöksentekonsa perustana. Tästä prosessista, erityisesti siihen liittyvästä yritysten välisestä kilpailusta, puolestaan seuraa se, että kansantalouden kokonaisuuden tasolla tarkasteltuna tuotantoresurssit päädytään käyttämään hintasignaalien ohjaamana tehokkaimmalla mahdollisella tavalla. Markkinat eivät siten edellytä, että kenelläkään toimijalla olisi käytössään keskitetyn suunnittelun edellyttämää kattavaa tietoa kaikkien kuluttajien tarpeista ja eri tuotteiden tuotanto-, osto- ja myyntimahdollisuuksista. Niiden toimintaan ja itsesäätelyyn riittää kun taloudelliset toimijat yhdistävät paikallisen ja käytännöllisen

tietonsa hintojen välittämään informaatioon markkinoiden tilasta. Hayekin ajattelussa eräänlaisia markkinoiden avaintoimijoita ovat kuitenkin keskenään kilpailevat yrittäjät, jotka ovat parhaiten perillä markkinoiden tarjoamista mahdollisuuksista voiton tavoitteluun ja epäröimättä tarttuvat niihin (O'Neill 2006, 59).

Näillä argumentilla Hayek ja hänen seuraajansa siis puolustavat markkinoiden valtiollisen sääntelyn purkamista, koska valtio voi epätäydelliseen tietoon perustuvilla interventioillaan vain häiritä anonyymien markkinamekanismin toimintaa. Tässä mielessä markkinat ovat Hayekin ajattelussa autonomisia suhteessa valtioon, vaikka edellyttävätkin minimalistisen valtion olemassaoloa.

Polanyi: markkinoiden sääntelyn ja suunnittelun välttämättömyys

Hayekin argumentit markkinoiden spontaanisuuden ja autonomisuuden puolesta eivät ole jääneet haastamatta. Esimerkiksi hänen aikalaisensa Karl Polanyi (1944) vastusti voimakkaasti hayekilaista, ja yleisemmin aikansa talousliberalistista ajattelua. Liberalistisesta ajattelusta poiketen Polanyi (1944) tunnetusti korosti yhtäältä sitä, että markkinat, ja talous yleisemmin, ovat aina kiinnittyneet politiikkaan, uskontoon, sosiaalisiin tapoihin, normeihin, arvoihin, ja sosiaalisiin suhteisiin. Tässä mielessä mitään sellaista kuin (muusta yhteiskunnasta) ”vapaat markkinat” ei ole koskaan ollut, eikä myöskään voi olla olemassa. Toisaalta Polanyi kuitenkin ajatteli, että valtiollisesta sääntelystä ”vapautettujen” markkinoiden rakentamisen tuloksena ei ole koskaan ilmaantunut hayekilaista yksilöllisen valinnan vapauden maksimoivaa ihanneyhteiskuntaa vaan ennemminkin yhteiskunnallisesti kestävä tila, jossa ”markkinoiden saatanallinen” mylly alkaa jauhaa perustuksiaan rikki tuottaen yhteiskunnallisen ja ekologisen katastrofin. Tästä syystä markkinoiden asteittainen ”vapauttaminen” tyypillisesti aiheuttaa vastaliikkeen, jossa eri toimijat, kuten ammattiyhdistykset, yhteiskunnalliset liikkeet ja poliittiset puolueet, nousevat yhteistoiminnallisesti (mutta ei tietenkään välttämättä samoin tavoittein) puolustamaan yhteiskuntaa pyrkien suitsimaan markkinoiden toimintaa valtiollisen sääntelyn kautta. Polanyiin ajattelussa markkinat siis tarvitsevat välttämättä toimiakseen modernin kansallisvaltion tukea paitsi omistusoikeuksien takaajina ja monien yhteiskuntaa ylläpitävien peruspalvelujen tuottajina, myös taloudellista toimintaa sääntelevien normien ja lakien asettajina sekä niiden noudattamisen valvojina (ks. Ilmonen 2007, luku 2). Esimerkkeinä jälkimmäisistä voidaan mainita vaikkapa työsuojelu-, ympäristö-, monopoli- ja kilpailulainsäädäntö. Nykyään näiden normien ja lakien asettamisesta vastaa tietysti laajenevissa

määrin monet kansainväliset organisaatiot, kuten esimerkiksi Maailman Kauppajärjestö ja ylikansalliset entiteetit kuten EU.

Samanaikaisesti Polanyi muistutti, että itsesääntelevät markkinat eivät suinkaan ole suunnitelmallisuuden vastakohta vaan päinvastoin. Hän mukaansa *laissez-faire* -taloudenpito ja markkinoihin nojautuvan yhteiskunnan rakentaminen perustui nimenomaan suunnitelmallisuuteen. Polanyi (1944, 141) esittääkin kiinnostavasti, että vaikka 1800-luvun Englannissa muotoutunut ”*laissez-faire* oli harkitun valtiollisen toiminnan tulos, sitä seuranneet *laissez-fairen* rajoitukset alkoivat spontaanisti. *Laissez-faire* perustui suunnitteluun; [sitä seurannut] suunnittelu ei.” Toisin kuin Hayek antaa ymmärtää, markkinayhteiskunta ei siis Polanyin historian tulkinnan mukaan alun perin syntynyt spontaanin kulttuurievoluution tuloksena, vaan ”itsesäätelevien” markkinoiden pystyttäminen edellytti monenlaista valtiollista suunnittelua (eli valtion ”näkyvää kättä”) ja poliittisia kamppailuja. Tässä tietoisien askelten kautta edenneessä prosessissa maasta, työvoimasta ja rahasta tehtiin pitkälti lainsäädännön välityksellä markkinoilla myytävissä ja ostettavissa olevia kauppatavaroita. Polanyi määritteli maan, työvoiman ja rahan ”kuvitteellisiksi kauppatavaroiksi”, koska niitä ei ole alun perin, tai lähtökohtaisesti, tuotettu markkinoilla vaihdettavissa oleviksi hyödykkeiksi. Näin syntynyt markkinayhteiskunta kuitenkin aiheutti (ei-aiottuna seurauksenaan) spontaanisti alkaneen vastaliikkeen markkinoiden aiheuttamien sosiaalisten ongelmien (esim. turvattomuuden ja epävarmuuden lisääntyminen, sosiaalisten suhteiden purkautuminen, sekä ympäristön köyhtyminen ja pilaantuminen) korjaamiseksi.

Näin ollen tunnettua Polanyi-tutkija Fred Blockia (2001, xxv) mukaillen markkinoiden suunnitelmallisessa autonomisuuden lisäämisessä, ja ylipäättään markkinoiden levittämisessä yhä uusille sosiaalisen elämän alueille, on kyse ikään kuin ”suunnattoman kuminauhan venyttämisestä”, joka lisää yhteiskunnallisia jännitteitä. Tämä venyttäminen voi johtaa joko kuminauhan katkeamiseen, joka siis kuvaa yhteiskunnan, tai sosiaalisten suhteiden, hajoamista. Toinen vaihtoehto on, että liiallinen venyttäminen pysäytetään ”vastaliikkeen” muodossa ennen kuminauhan katkeamista kestävämmän tasapainon aikaansaamiseksi markkinoiden ja laajemman yhteiskunnan välille. Normalisoituessaan spontaanisti alkanut vastaliike puolestaan institutionalisoituu markkinoiden toiminnan suunnitelluksi sääntelyksi ja ohjailuksi, ellei markkinoiden vapauttamista vaativa markkinaliberalismi saa taas uudelleen jalansijaa poliittisessa päätöksenteossa. Nykyisessä historiallisessa sosiologiassa Polanyin tulkintaa suuresta murroksesta pidetään varsin pätevänä ja monet tutkijat ovat myös soveltaneet Polanyin teoreettisia ideoita

globalisaation viimeaikaiseen kehitykseen, jossa globaaleja markkinoita on pyritty luomaan talouden kansallista sääntelyä purkamalla (esim. Saari 2006).

Bunge: talouden suunnittelun tasot ja muodot

Polanyiltä voimme siis oppia sen, että markkinoiden ja taloudellisen suunnittelun asettaminen toistensa vastakohtaksi on ongelmallista. Tämä seikka sopii hyvin yhteen tieteenfilosofi Mario Bunge (1998, 414) toteamuksen kanssa, jonka mukaan moderneissa yhteiskunnissa ”[k]ysymys ei ole siitä tarvitsemeko lainkaan taloudellisia suunnitelmia, vaan siitä millaiset suunnitelmat ovat parhaita ja kenen ne tulisi laatia.” Bunge jatkaa, että ”[v]astaus riippuu tietenkin siitä, millaista sosio-ekonomista järjestelmää suosimme tai tavoittelemme” (mt., 414). Näin ollen, luovuttuamme markkinoiden ja talouden kollektiivisen suunnittelun vastakkainasettelusta, voimme ryhtyä tarkastelemaan talouden suunnittelua monitasoisena ja monimuotoisena prosessina (mt. luvut 7.8. & 9.3).

Tällöin paljastuu, että yksilöiden suunnitelmien ja yhdestä keskuksista johdetun valtiollisen suunnittelun välille ja yläpuolelle mahtuu myös muita taloudellisen suunnittelun tasoja (ks. myös O’Neill 1998). Tällaisia ovat esimerkiksi valtion taloushallinnon alemmilla tasoilla tapahtuva talouden suunnittelu; keskuspankkien suunnitellut markkina-interventiot (esim. ohjauskorkojen muutokset, rahan määrän säätely); taloudellista toimintaa koskevien lakien säätäminen parlamenteissa; EU:n taloutta koskeva lainsäädäntö ja sopimukset; sekä erilaisten kansainvälisten organisaatioiden (esim. WTO, Maailmanpankki, IMF ja OECD) laatimat sopimukset, suositukset ja interventiot kansantalouksien toimintaan. Jälkimmäisistä esimerkkinä voidaan mainita Maailmanpankin, IMF:n ja OECD:n vaikutus Baltian maiden maatalouden dekollektivisointiin, joka tapahtui maiden siirtyessä Neuvostoliiton hajottua reaalismielisistä kapitalismiin (Alanen 2004). Unohtaa ei myöskään sovi monopoliasemassa olevien poikkikansallisten yritysten, kuten esimerkiksi Microsoftin, kykyä vaikuttaa kauppaamiensa tuotteiden hinnanmääräytymiseen sekä puuttua suunnitelmallisen toiminnan välityksellä siihen, millaisten sääntöjen, standardien, ja normien välityksellä yrityksen kannalta relevantteja markkinoita säännellään. Sääntely ei tässä siis tarkoita pelkästään toiminnan rajoittamista, vaan myös (tapauksesta riippuen) markkinatoimijoiden toimintamahdollisuuksien laajentamisesta, kuten oli kyse esimerkiksi immateriaalioikeuksien suojausta vahvistaneessa ja laajentaneessa WTO:n TRIPS-sopimuksessa (ks. Kauppinen 2008).

Markkinoiden suunnittelu voi olla paitsi monitasoista myös monimuotoista. Toisin kuin Hayek antaa ymmärtää, niin keskitettyyn suunnitteluun perustuvien reaaliosialististen maiden jäykkien, yksityiskohtaisten, autoritaaristen ja epädemokraattisten taloussuunnitelmien ohella on mahdollista laatia myös joustavampia, luonnosmaisempia ja demokraattisesti laadittuja suunnitelmia (Bunge 1998, erityisesti luvut 7.8. & 9.3). Tällaiset suunnitelmat talouden toiminnan sääntelemiseksi voivat myös olla teknisesti toteuttamiskelpoisia, osallistaa toimijoita suunnitteluun mukaan sekä pohjautua monipuolisesti saatavilla olevaan tieteelliseen tietoon – eikä siis ainoastaan taloustieteilijöiden abstrakteihin, idealisoiuihin ja yksinkertaistettuihin malleihin. Tällä tavoin talouden suunnittelussa voidaan hyödyntää myös toimijoiden paikallista ja käytännöllistä tietoa, jonka merkitystä Hayek keskitetyn suunnittelun kritiikissään oikeutetusti painotti.

Bunge (1998, 348-350; 414-417) esittääkin, että järkevät talouden suunnittelijat tunnustavat tietonsa rajallisuuden ja epätäydellisyyden, pyrkivät ottamaan kaikkien relevanttien osapuolten näkemykset huomioon sekä huomioivat mahdollisuuden toimintaympäristön odottamattomiin muutoksiin.

Lisäksi järkevät suunnittelijat seuraavat suunnitelmiansa toteuttamista ja ovat valmiita muokkaamaan niitä, jos suunnitelmien toteuttaminen tuottaa sellaisia tarkoittamattomia seurauksia ja sivu-vaikutuksia, jotka joko vaarantavat suunnitelmille asetettujen päämäärien saavuttamisen tai ovat muuten yhteiskunnallisesti tai ekologisesti tuhoisia. Vaikka Bunge (mt. Osa B) katsookin Hayekista poiketen, että edellisessä mielessä järkävä talouden valtiollinen ja kansainvälinen suunnittelu on periaatteessa mahdollista, niin hän kuitenkin tiedostaa että suuri osa nykyisestä talouden suunnittelusta on kaukana järkevästä, mikä johtuu muun muassa uusliberalistisen talousajattelun suosiosta talouspolitiikan tekijöiden keskuudessa. Tässä yhteydessä emme kuitenkaan lähde erittelemään taloudellisen suunnittelun tasoja ja muotoja tämän enempää.

Edellä esitetyn pohjalta Hayekin ajattelun perustavana ongelmana voidaan siis pitää sitä, että hän ei nähnyt keskitetyn, jäykän ja epädemokraattisen taloudellisen suunnittelun ja yksilöiden tietoiseen päätöksentekoon perustuvan taloudellisen toiminnan välillä lainkaan muita talouden suunnittelun tasoja ja muotoja. Hayek myös oletti pulmallisesti, että onnistunut valtiollinen taloussuunnittelu voisi perustua ainoastaan täydelliseen tietoon ja että markkinoiden hintamekanismi ratkaisisi vapaasti toimiessaan ongelmattomasti tuotannon ja kulutuksen koordinaatio-ongelmat sekä johtaisi yhteiskunnallisesti suotuisaan kehitykseen.

Markkinat kamppailujen tilana ja moraalit

Markkinoiden ja talouden suunnittelun vastakkainasettelun taustalla näyttää monesti olevan pyrkimys erottaa talous ja politiikka toisistaan. Sikäli kun markkinat eivät kuitenkaan toimi ilman valtiollista suunnittelua ja talouden suunnittelu perustuu joidenkin tavoittelemisen arvoisena pidettyjen päämäärien asettamiselle taloudellisille järjestelmille, niin voidaan sanoa, että markkinat, ja talous yleisemminkin, sisältävät aina poliittisia ja moraalisia aspekteja.

Tästä näkökulmasta markkinoita ja niiden suunnittelua voidaan ajatella kamppailujen tilana, tai ”strategisen toiminnan kenttänä” (Fligstein & McAdam 2010) siinä mielessä, että markkinoiden suunnitteluun, rakentamiseen, ylläpitämiseen, ja muokkaamiseen osallistuu eri toimijoita erilaisin intressein. (Myös valtio on mahdollista käsitteellistää strategisen toiminnan kamppailukentäksi, mutta emme kehittele tätä ajatusta tämän pidemmälle.) Tiedon monimutkaista jakaantumista, ja saatavissa olevan tiedon epätäydellisyyttä voidaan pitää yhtenä syynä sille, miksi markkinoista, niiden rajoista, ja sääntelytavoista käydään jatkuvasti kamppailuja. Nämä toimijat kamppailevat keskenään siitä, millaiset säännöt, normit, ja lait sääntelevät (sekä mahdollistamisen että rajoittamisen mielessä) markkinoilla tapahtuvaa toimintaa.

Tässä ei ole kuitenkaan kyse ainoastaan siitä, että markkinoiden suunnittelu, rakentaminen, ylläpitäminen, ja muokkaaminen on poliittinen kysymys. Poliittisuuden lisäksi markkinoihin kytkeytyy myös moraalinen ulottuvuus. Voidaan siis ajatella, että markkinoiden kehittämissuunnasta käytäviä kamppailuja ohjaa osaltaan se, millaisia moraalisia käsityksiä näihin kamppailuihin osallistuvilla toimijoilla on esimerkiksi markkinoiden ja hyvinvoinnin, tai hyvän elämän, välisestä suhteesta. Näitä kysymyksiä voidaan lähestyä esimerkiksi moraalitalouskäsitteen (esim. Sayer 2004; Kauppinen 2008) kautta. Esimerkiksi työ- ja elintarvikemarkkinoita sääntelee koko joukko normeja ja lakeja, joilla tähdätään työntekijöiden ja kuluttajien oikeuksien turvaamiseen heidän hyvinvoinnin, ja/tai oikeudenmukaisten olosuhteiden turvaamiseksi (esim. kuluttajasuojalainsäädäntö). Nämä normit ja lait on nähtävissä moraalitaloudelliseksi instituutioiksi.

Lisäksi esimerkiksi globaaleja rahoitusmarkkinoita säänteleviä instituutioita oikeutetaan moraalitaloudellisia ulottuvuuksia sisältävillä argumenteilla, jotka vetoavat esimerkiksi mahdollisimman vapaasti toimivien rahoitusmarkkinoiden, talouskasvun, ja ihmisten lisääntyvän hyvinvoinnin väliseen positiiviseen yhteyteen. Mutta tässä kohtaa on syytä muistaa, että moraalisia argumentteja voidaan suunnittelussa käyttää myös pelkästään vallitsevien valtasuhteiden

legitimoinnin välineinä, kuten esimerkiksi Sayer (2004) on nostanut esiin moraalitalouskäsitteensä konstruoinnin yhteydessä.

Muodollisten sääntöjen, normien, ja lakien rakentaminen on aina siis enemmän tai vähemmän suunnitelmallista toimintaa, ja usein siihen sisältyy myös moraalisten kysymysten huomioonottaminen (esimerkiksi seurausetiikan mielessä) vähintäänkin implisiittisesti.

Markkinoiden luonnetta ei voi palauttaa kuitenkaan ainoastaan muodollisiin instituutioihin, sillä markkinoilla tapahtuvaan toimintaan toki vaikuttavat myös monenlaiset epämuodolliset säännöt ja normit, jotka ovat kehittyneet ja muokkautuvat pitkälti siten, ettei niiden luonnetta voi selittää viittaamalla ainoastaan suunnitteluun. Tältä osin markkinoihin siis sisältyy elementtejä, jotka muistuttavat Hayekin ideaa spontaaneista järjestyksistä.

Uusliberalismi tietoon kohdistuvana suunnittelutaloutena

Uusliberalistisen ajattelun julkilausuttuna tavoitteena on useimmiten taloudellisen toiminnan valtiollisen sääntelyn purkaminen ja markkinoiden vapauttaminen. Tämän vuoksi uusliberalististen poliittisten ohjelmien toteuttaminen nähdään usein siirtymänä pois suunnittelutaloudesta. Edellä sanotun pohjalta kuitenkin esitämme, että vastoin tämän poliittisen liikkeen julkisuuskuvaa ”uusliberalismin lyhyt historia” (Harvey 2005) on itse asiassa mahdollista nähdä vahvan suunnittelutalouden aikakautena, mikä näkyy esimerkiksi tiedon tavaroiden luomisessa ja tietotavaroiden markkinoiden luomisessa.

William Robinson (2004) on kutsunut 1970-luvun jälkeisiä vuosikymmeniä ”kapitalismin intensiivisen laajentumisen” aikakaudeksi, James Boyle (2003) käyttää tästä ajanjaksosta taas nimitystä ”toinen aitaamisliike”, ja David Harvey (2005) on puolestaan kutsunut sitä ”omaisuuden poisottamiseen pohjautuvan kasautumisen” aikakaudeksi. Näiden lisäksi voidaan nostaa esiin myös Bob Jessop (2002), jolle tässä aikakaudessa on kyse ”aineettoman omaisuuden alkuperäisestä kasautumisesta”. Näiden kuvausten välillä on tietysti merkittäviä eroja, mutta ne sisältävät ainakin yhden merkittävän yhtäläisyyden. Kaikissa niissä tunnistetaan vähintäänkin implisiittisesti se, että nykyistä aikakautta kuvastaa aiempaa systemaattisempi tiedon tavaroiden eli tiedon kääntäminen kauppatavaraksi, jota voidaan ostaa ja myydä (kvasi)markkinoilla (esimerkiksi tutkimustulosten ja koulutuspalveluiden tavaroiden muodossa [esim. Kauppinen 2012]).

Tätä ”aitaamisliikettä”, jossa on kyse samalla markkinoiden rakentamisesta ja laajentumisesta, ei voi ymmärtää ottamatta huomioon suunnitelmallista toimintaa. Esimerkiksi Jessop (2002) on korostanut voimakkaasti valtioiden roolia sen osalta, miten tiedon aitaamista yksityisomaisuudeksi ja kauppatavaraksi kääntämistä on institutionaalisesti mahdollistettu ja edistetty eri puolin maailmaa. Polanyin termein tässä on ollut kyse markkinoiden luomisesta ”uudelle kuvitteelliselle kauppatavaralle” eli tiedolle ja informaatiolle esimerkiksi immateriaalioikeuksien välityksellä. Tähän prosessiin on kytkeytynyt tietysti kansallisvaltioiden ohessa myös muita toimijoita, kuten esimerkiksi WTO erityisesti TRIPS-sopimuksen muodossa.

Polanyin näkökulmasta tiedon tavarointamisessa on kyse sellaisen sepityksen rakentamisesta, jonka välityksellä lähtökohtaisesti ei-markkinahyödykkeestä tuotetaan vastoin sen perusluonnetta (ei-niukka resurssi) niukka kauppatavara. Muista erimielisyyksistään huolimatta, tämä on asia, jossa Polanyi ja Hayek eivät olleet kovinkaan kaukana toisistaan. Hayek (1948) muun muassa kirjoitti, että ”mekaaninen omaisuuskäsitteen laajentaminen [tiedon alueelle]...on luonut ei-toivottavan ja haitallisen [monopolistisen] etuoikeuden”. Ja myöhemmin, juuri hieman ennen kuolemaansa, hän totesi seuraavasti: [kirjallisia tuotoksia ja teknologisia keksintöjä] ”voidaan monistaa loputtomiin, ja ne voidaan tehdä niukoiksi ainoastaan lain avulla, joka pyrkii luomaan kannustimen kyseisten ideoiden tuottamiseksi. Mutta ei ole mitenkään itsestään selvää, että tällainen pakotettu niukkuus olisi kaikkein tehokkain keino stimuloida inhimillistä luovaa prosessia” (Hayek 1988, 35).

Polanyin ”kaksoisliike” käsitteen kautta tarkasteltuna immateriaalioikeuksien välityksellä tapahtuvaa tiedon tavarointamista voidaan pitää ”ensimmäisenä liikkeenä”, jonka myötä markkinatoimijat ovat kyenneet kasvattamaan kontrolliaan poikkikansallisten kulttuuristen virtausten, tiedon ja kommunikaation suhteen. Tämän ”vastaliikkeenä” on syntynyt monenlaista aktiviteettia esimerkiksi ”piraattipuolueen”, ”infoanarkismin” ja erilaisten ei-valtiollisten organisaatioiden kuten ”Universities Allied for Essential Medicines” ja ”Students for Free Culture” muodossa. Yleisesti ilmaistuna tässä vastaliikehdinnässä on kyse moraalisesti motivoituneesta kamppailusta koskien sitä, mikä on oikeutettu tapa säännellä tietopohjaista taloutta esimerkiksi tiedon tuottamisen ja jakaantumisen osalta.

Tämän vastaliikehdinnän eri haarat pyrkivät siis edistämään tiedon ja informaation vapaata saatavuutta ja liikkuvuutta. Tämä on ilmennyt esimerkiksi nykyisenkaltaisen globalisoituvan patenttijärjestelmän moraalitaloudellisena kritiikkinä, ja toimivien vaihtoehtojen etsimisestä sille (ks. Kauppinen 2008). Teema on tärkeä muun muassa siksi, että määräämisiä monopoleja

mahdollistava vahva patenttijärjestelmä tekee köyhille ihmisille heille elintärkeiden monopolihinnoiteltujen lääkkeiden hankinnan vaikeaksi. Vastaavasta syystä kehitysmaiden on hankala ottaa käyttöön ympäristöystävällisiä teknologioita. Nähtäväksi jää, eteneekö tämä uusia vastaliike niin pitkälle kuin Polanyin analysoimaa suurta murrosta seurannut vastaliike.

Yhteenveto

Tässä kirjoituksessa tarkastelimme ja arvioimme Hayekin esittämää, talouden valtiollisen suunnittelun suotavuuden ja mahdollisuuden kieltävää argumentaatiota. Erityisesti Hayekin episteeminen argumentti on reaalisosialistisissa maissa harjoitetun keskitetyn ja jäykän suunnitelmatalouden suhteen mielenkiintoinen ja ilmeisen pätevä. Nostimme kuitenkin esiin erään Hayekin ajatteluun liittyvän perustavan ongelman, joka koskee hänen valtiollisen suunnittelun käsitteensä kapeutta ja yksipuolisuutta. Tämä ongelma puolestaan kytkeytyy Hayekin spontaanien järjestysten ja organisaatioiden väliseen yksinkertaistavaan dikotomiaan, jossa markkinat edusti edellistä kategoriaa ja valtio jälkimmäistä. Mainitsimme niin ikään Polanyin tulkinnan markkinayhteiskunnan historiallisesta muotoutumisesta ja markkinoiden valtiollisen sääntelyn purkamisen seurauksista. Esitimme tämän tulkinnan poikkeavan olennaisesti Hayekin kulttuurievoluutioteoriaan perustuvasta käsityksestä spontaanin markkinayhteiskunnan muotoutumisesta ja olevan sitä historiallisesti uskovampi.

Aiheemme kannalta olennaista Polanyin ajattelussa on, että hän osoittaa markkinayhteiskunnan rakentamisen ja markkinoiden ylläpitämisen pitkällä aikavälillä edellyttävän valtiollisesti suunniteltua toimintaa markkinoiden ylilyöntien ja haittavaikutusten hillitsemiseksi muun muassa niiden toimintaa sääntelevien lakien ja normien asettamisen ja valvomisen muodossa. Esitimme näihin monitasoista ja monimuotoista talouden suunnittelua sisältäviin prosesseihin, ja sitä kautta myös suunniteltuihin ja säänneltyihin markkinoihin, liittyvän aina poliittisia ja moraalisia Aspekteja. Lopuksi ehdotimme, että Polanyin kaksoisliikkeen käsite tarjoaa kiinnostavan näkökulman pyrittäessä hahmottamaan kapitalismin viimeaikaiseen kehitykseen liittyvää tiedon tavaroistamista markkinoilla myytäväksi hyödykkeeksi, joka voidaan tulkita pitkälti uusliberalistisen ideologian tukemaksi, suunnitelluksi prosessiksi. Toisin kuin Hayek esitti, suunnitellut markkinat ovat siis paitsi mahdollisia myös aktuaalisia – vaiikkeivät suunnitelmat koskaan täysin toteutuisikaan alkuperäisessä muodossaan.

Lähteet

- Alanen, I. 2004. (toim.) *Mapping the Rural Problem in the Baltian Countryside: Transition Processes in the Rural Areas of Estonia, Latvia and Lithuania*. Ashgate: Aldershot.
- Block, F. 2001. Introduction. Teoksessa: K. Polanyi, *The Great Transformation*. Beacon Press: Boston.
- Boyle, J. 2003. The Second Enclosure Movement and the Construction of the Public Domain. *Law and Contemporary Problems* 66, 33-74.
- Bunge, M. 1998. *Social Science under Debate: A Philosophical Perspective*. University of Toronto Press: Toronto.
- Fligstein, N. & McAdam, D. 2011. Toward a General Theory of Strategic Action Fields. *Sociological Theory* 29 (1), 1-26.
- Harvey, D. 2005. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press: Oxford.
- Jessop, B. 2002. *The Future of the Capitalist State*. Polity: Cambridge.
- Hayek, F.A. 1995 [1944]. *Tie orjuuteen*. Gaudeamus: Tampere.
- Hayek, F.A. 1945. The Use of Knowledge in Society. *The American Economic Review*, XXXV(4): 519-530.
- Hayek, F.A. 1988. *The Fatal Conceit: The Errors of Socialism*. University of Chicago Press: Chicago.
- Ilmonen, K. 2007. *Johan on markkinat: Kulutuksen sosiologista tarkastelua*. Vastapaino: Tampere.
- Kauppinen, I. 2008. *Tiedon omistaminen on valtaa. Globalisoituvan patenttijärjestelmän poliittinen moraalitalous ja globaali kapitalismi*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 338. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.
- Kauppinen, I. 2012. Academic Capitalism and the Informational Fraction of the Transnational Capitalist Class. *Globalisation, Societies and Education*. DOI: 10.1080/14767724.2012.678763
- Lagerspetz, E. 2004. Talouden moraalit, moraaliton talous ja F. A. Hayekin uusliberalismi. Teoksessa: I. Kauppinen (toim.) *Moraalitalous*. Vastapaino: Tampere.
- O'Neill, J. 1998. *The Market. Ethics, Knowledge, and Power*. Routledge: London.
- O'Neill, J. 2006. Knowledge, Planning, and Markets: A Missing Chapter in the Socialist Calculation Debates. *Economics and Philosophy*, 22: 55-78.
- Polanyi, K. 1944. *The Great Transformation*. Beacon Press: Boston.

Robinson, W. 2004. *A Theory of Global Capitalism*. The Johns Hopkins University Press: Baltimore.

Saari, J., 2006. Samankaltainen tilanne, samanlainen toiminta – globalisoimisen kaksi aaltoa vertailussa. Teoksessa: J. Saari (toim.) *Historiallinen käänne: Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*. Gaudeamus: Helsinki.

Saastamoinen, K. 1998. *Eurooppalainen liberalismi*. Atena: Jyväskylä.

Sayer, A. 1995. *Radical Political Economy: A Critique*. Blackwell: Oxford (UK) & Cambridge (US).

Sayer, A. 2004. Moraalitalous ja poliittinen talous. Teoksessa: I. Kauppinen (toim.): *Moraalitalous*. Vastapaino: Tampere.

Marx, kriisit ja kapitalismi

Pertti Jokivuori – Tapio Litmanen – Petri Ruuskanen

Nykyisin Karl Marx lukeutuu sosiologian suurklassikoihin Durkheimin, Weberin ja Simmelin ohella. Näin ei ollut ennen 1960-lukua, jolloin radikalisoituvaa opiskelijanuorisoa alkoi nähdä Marxin kapitalististen yhteiskuntasuhteiden analyysissä laajoja sekä käytännön yhteiskunnallisia että teoreettis-tieteellisiä mahdollisuuksia. Teoria antoi välineitä suhtautua vallitsevaan yhteiskuntaan kriittisesti, ja samalla se onnistui selittämään niin suomalaisessa yhteiskunnassa kuin globaalissa maailmanjärjestelmässä esiintyvät ongelmat, kriisit ja kehityskulut. Käytännön politiikan osalta Marx nähtiin profeettana, joka teoriallaan tarjosi vision sekä toivottavasta yhteiskunnallisesta kehityksestä että keinot, joilla kehitystä edistää. Tässä näkemyksessä tiede ja edistys liittyivät saumattomasti toinen toisiinsa.

Marx-vaikutteinen sosiologia koki lakipisteensä 1970-luvulla. Sen asema alkoi kuitenkin nopeasti hiipua seuraavalla vuosikymmenellä. Myöhemmin sosialismin romahdettua jotkut olivat valmiit sijoittamaan paitsi Marxin poliittisen vision myös hänen sosiologisen teoriansa lopullisesti ihmiskunnan ideoiden antikvariaattiin. Sosialismin romahdus saattoi merkitä Marxin poliittisen vision romahdusta, mutta merkinä Marxin yhteiskuntateorian täydellisestä toimimattomuudesta sitä tuskin voidaan pitää. Marxin keskeisin sosiologinen kontribuutio – taloudellinen historian tulkinta – on osoittautunut hyvin sitkeähenkiseksi. Ajatus siitä, että historiallisesti muodostuneet tuotannollis-taloudelliset ehdot ja yhteiskunnalliset ajattelu- ja puhutavat liittyvät kiinteästi toisiinsa, on sosiologiassa ja institutionaalisessa taloustieteessä laajasti hyväksytty lähtökohta. Samoin kuin käsityksen ja höyrymyllyn kehittyminen vaikuttivat aikakautensa yhteiskuntaan, niissä vallitsevaan työnjakoon ja sosiaalisiin suhteisiin, vaikuttaa esimerkiksi informaatioteknologian kehitys nyky-yhteiskunnassa sosiaalisiin suhteisiin ja ihmisten mielekkäiksi kokemiin valintoihin ja toimintamalleihin.

Taloudellisen historian tulkinnan keskeinen lähtökohta oli ajatus taloudellisten kriisien merkityksestä yhteiskunnan sisäsyntyisessä muutosprosessissa. Historia ei ole päättynyt ja myös myöhempien aikojen kapitalismin historia on sisältänyt kriisejä. Kuten Marxin analyysi, myös kapitalismi on osoittautunut sitkeähenkiseksi ja säilynyt hengissä toistuvista kriiseistä huolimatta. Vuonna 2008 alkanut finanssikriisi ja vuosituhannen vaihteen ympäristökriisit ovat nostaneet Marxin teoriat jälleen kerran ajankohtaisiksi. Seuraavaksi ryhdymme tarkastelemaan sitä, mitä

sanottavaa Marxilla on nykyisistä globaaleista talouskriiseistä ja miten marxilainen ympäristösosiologia on tulkinnut viime vuosikymmenten ympäristökriisiä.

Kriisit Marxin teoriassa

Nykyihminen seuraa modernia kapitalismia tiedotusvälineistä erityisesti pörssi uutisten välityksellä. Yritysuutisia sekä pörssiosakkeiden hintojen nousuja ja laskuja seurataan kuin urheilu-uutisia – entistä enemmän reaaliaikaisesti Internetin välityksellä.

Marxilla ei ollut käytössään Internetiä. Tämä ei kuitenkaan estänyt hänen kiinnostustaan kapitalistista tuotantomallia kohtaan, vaan Marx lähestulkoon hautautui 17 vuodeksi British Museumin kirjastoon. Erityisesti Pääoman kolmas osa antaa käsityksen siitä perinpohjaisuudesta, jolla Marx kapitalistista talousjärjestelmää intohimoisesti analysoi. Keskeisiä teemoja ovat mm. voitto, lisäarvo, voiton suhdeluku, pääomat, voiton suhdeluvun laskutendenssin laki, korko, yrittäjätulo ja pörssi. Marxin suorittamien analyysien jälkeen koko valtava kapitalistinen talousjärjestelmämosaiikki alkaa saada loogisen hahmon.

Marx oli erityisen kiinnostunut kapitalismiin liittyvästä voitosta. Samalla hän näki, että kapitalistisessa kilpailussa jatkuva voittotason ylläpito on yrityksille erittäin vaikeaa. Marxin mukaan kapitalismissa pääoman omistaja on pakotettu jatkuvaan voittojen tavoitteluun. Marx puhuu toisinaan pääomasta kuin se olisi itsenäinen olento, jota ei kiinnosta sen enempää ihmisten työllistäminen kuin yritysten omistaminenkaan. Ainoa asia, joka pääomaa todella liikuttaa on pääoman tuotto, arvonlisäys. Kuitenkin Marxin mukaan tällä voiton määrällä on sisäänrakennettu taipumus pienentyä ajan myötä. Pääoman voittoasteen – tai modernimmin ilmaistuna pääoman tuottoasteen – pienentyminen on useimpien ekonomistienkin kannattama näkemys. Se, joka ottaa ensimmäisenä käyttöön uusia, entistä tehokkaampia koneita, tuotantovälineitä ja teknologiaa tai uudistaa tuotantoaan ennen kilpailijoitaan, saa tietysti ensin suuremman osan markkinoilla jaettavista voitoista. Tällainen yritys pystyy tuottamaan tavaroita muita tehokkaammin. Ajan myötä kuitenkin kilpailijat eli toiset kapitalistit omaksuvat uuden teknologian ja pian ollaan tilanteessa, jossa teknologiaan käytetty osuus tuotantoon käytetystä kokonaispääomasta on suurempi kuin aikaisemmin, ja näin ollen voittoaste jää pienemmäksi. Kiinteän pääoman (koneet, laitteet) lisääntyminen ja vastaavasti elävän työn vähentyminen johtaa voiton suhdeluvun laskutendenssiin. Lisääntynyt kilpailu myös laskee hintoja ja voittomarginaaleja.

Liikkeenjohto ja yritysconsultit puhuvat mielellään siitä, miten markkinataloudessa vain muutos on todellista eikä mikään ole pysyvää. Myös Marxin mukaan kapitalistisen järjestelmään kuuluu olennaisesti epävakaus. Tämän Marx kertoo omalla tyyllillään seuraavasti:

Porvaristo ei voi tulla toimeen aiheuttamatta jatkuvasti mullistuksia tuotantovälineissä, vallankumouksellistamatta tuotantosuhteita, siis yhteiskunnallisia suhteita kokonaisuudessaan /.../ Jatkuvat mullistukset tuotannossa, kaikkien yhteiskunnallisten suhteiden alituinen järkkäminen, ainainen epävarmuus ja liikunta erottavat porvariston aikakauden kaikista muista. Kaikki piintyneet, ruosteiset suhteet ja niihin liittyvät vanhastaan arvossa pidetyt käsitykset ja katsantokannat liestyvät, kaikki vasta muodostuneet vanhenevat ennen kuin ehtivät luutua, kaikki säätyperäinen ja pysyväinen katoaa, kaikkea pyhää häväistään, ja ihmisten on lopulta pakko tarkastella asemaansa elämässä ja keskinäisissä suhteitaan avoimin silmin. (Marx & Engels 1848, 339–339.)

Marxin teoria sisältää ajatuksen väkivaltaisten purkausten eli kriisien merkityksestä kapitalistisessa järjestelmässä. Niiden avulla tai niiden kautta vanha tuotantotapa mullistetaan, hajotetaan. Marxin mukaan kapitalistiseen järjestelmään olennaisesti kuuluva epävakaus johtaa ajan myötä järjestelmän tuhoutumiseen.

Marx sai Pääomassa esittämilleen ajatuksille kriisien myötä tapahtuvasta yhteiskunnan kehityksestä inspiraatiota Charles Darwinin kehitysteoriasta. Samalla hän toimi eräänlaisena välittäjänä evolutionäärisen taloustieteen kehitykselle. Marx nimittäin toimi yhtenä evolutionäärisen taloustieteen perustajista pidetyn Joseph Schumpeterin keskeisenä innoittajana. Marxin mukaanhan voiton suhdeluvun laskutendenssi ja kapitalististen investointimahdollisuuksien hiipuminen johtavat järjestelmän toistuviin kriiseihin. Kriiseistä selviäminen pakottaa talousjärjestelmän jatkuviin tuotannollisiin mullistuksiin ja sosiaalisten suhteiden uudelleenmuotoiluihin, joissa kaikki aiempi kyseenalaistetaan. Schumpeterin mukaan Marxin kuvaama porvarilliselle aikakaudelle ominainen tuotantovälineiden ja tuotantosuhteiden uudelleenmuovaaminen ei kuitenkaan johda järjestelmäkriisiin, vaan tuottaa kapitalistiselle taloudelle sen ylivertaisen dynaamisuuden. Schumpeterin (1911; 1939; 1942) mukaan taloudellisten toimintamallien uudistukset – innovaatiot – toimivat näiden uudelleenjärjestelyjen moottorina.

Kommunistisessa manifestissa Marx ja Engels (1848) kirjoittavat siitä, kuinka porvaristo laajentaa globaalisti tuotteidensa markkinoita. Koska kapitalismi edellyttää eksponentiaalista kasvua, yritysten täytyy verkostoitua, tuottaa uusia yhteyksiä ja laajeta globaaliksi. Tuotannon ja kulutuksen

laajenemisen seurauksena markkinat ovat kaikkialla. Marx ja Engels kuvaavat, kuinka teollisuus ei käytä ainoastaan kansallisia, lähellä olevia resursseja, vaan hyvinkin kaukaisilta alueilta tuotettuja raaka-aineita. Vastaavalla tavalla teollisia tuotteita kulutetaan jokaisessa maailman kolkassa.

Schumpeter näki tämän markkinoiden laajentamisen eräänä innovatiivisuuden keskeisenä osana: Hänen mukaansa innovaatioita olivat kyllä uudet tuotteet, uudet tuotantomenetelmät, kokonaan uudenlaiset tuotantopanokset ja organisaatiomallit. Samalla hän sisällytti innovaatioiden piiriin myös markkinoiden laajentamisen. Tämä saattoi merkitä esimerkiksi tuotantopanosten tai hyödykemarkkinoiden laajentamista uusille maantieteellisille että sosiaalisille alueille: yritykset ottivat käyttöön uutta työvoimaa, laajensivat raaka-aineidensa hankintaa ja etsivät uusia kuluttajia tuotteilleen. (Schumpeter 1911, 66–68.)

Tuodessaan markkinoille uusia liiketoimintamalleja, uusia resursseja ja markkinamahdollisuuksia yritykset luovat itselleen uuden voiton mahdollisuuksia. Ennen kuin kilpailijat ehtivät omaksua vastaavat uudistukset, innovaatiot tarjoavat yrittäjille hetkellisen monopoliaseman. Näin ne mahdollistavat innovaattoreille voittojen kasvun yli markkinatasapainon. Samalla innovaatiot tuhoavat vanhoja kilpailukyvyttömiä toimintamalleja. Tätä prosessia hän kuvaa käsitteellään ”luova tuho” (*creative destruction*). (Schumpeter 1942.) Juuri kapitalismi tarjoaa Schumpeterin mukaan otollisen institutionaalisen ympäristön luovan tuhon prosessille, sillä kapitalistisessa järjestelmässä sekä taloudelliset että sosiaaliset kannusteet rohkaisevat ihmisiä suuntaamaan energiansa liiketoimintaan. Samalla se hänen mukaansa takaa järjestelmän ainutlaatuisen kyvyn tuottaa jäsenilleen hyvinvointia. (Schumpeter 1942, 73.)

Vaikka Schumpeter jakoi Marxin analyysin kapitalismista toistuvia kriisejä sisältävänä prosessina, hän siis kiisti ajatuksen voiton suhdeluvun laskutendenssistä. Kun Marxille kriisit sisälsivät ajatuksen kapitalismin kehityksestä kohti tuhoa, Schumpeterille samat kriisit mahdollistivat järjestelmän uusiutumisen ja elinvoiman. Marx kirjoitti teoriaansa 1800-luvun loppupuoliskolla, jolloin tuotannon mekanisoinnin, höyryvoiman ja kuljetusteknologian – rautateiden ja meriliikenteen – kehittymiseen liittyvät talouden kasvujaksot olivat menettämässä voimaansa ja uusien tuotantomuotojen aiheuttamat sosiaaliset ongelmat olivat käyneet ilmeisiksi. Schumpeter puolestaan – omaa näkemystään muodostaessaan – oli nähnyt sähkö- ja kemianteollisuuden kehittymiseen sekä halpaan energiaan ja fordistisen massatuotannon varhaiseen kehittymiseen liittyvät kapitalismin kasvujaksot, minkä myötä hän suhtautui kapitalismin tulevaisuuteen selvästi Marxia optimistisemmin. Ainoana merkittävänä kapitalismin uhkana hän näki byrokratisoitumisen,

liiallisen taloudellisen liberalisaation ja siitä seuraavan kapitalismiin liittyvän konservatiivisen talousetiikan murenemisen (Schumpeter 1942).

Uusmarxilaisessa keskustelussa on pitkään kiistelty siitä, onko voiton suhdeluvun laskutendenssi empiirisesti havaittavissa oleva olotila. Pitkälle kehittyneiden teollisten kansantalouksien hidas talouskasvu on saanut jotkut marxilaiset taloustieteilijät esittämään, että voiton suhdeluvun lasku on havaittavissa empiirisesti esimerkiksi amerikkalaisilla aineistoilla (esim. Kliman 2011). Toisaalta on varsin vakuuttavasti argumentoitu, että informaatioteknologian kehittyminen ja sitä hyödyntävien globaalien tuotantoverkostojen kehittyminen on tuottanut kapitalismiin dynamiikkaa, joka ei ilmene yksittäisten kehittyneiden kansantalouksien tarkasteluista (ks. esim. Castells 1996).

Samalla valtioiden rooli globaalien markkinoiden laajenemisen takuumiehinä on kasvanut. Esimerkiksi hyvinvointivaltion kehittyminen ja siihen liittyvät hoivajärjestelyt ovat mahdollistaneet markkinoiden laajenemisen, kun naiset on mobilisoitu työmarkkinoiden käyttöön. Markkinoita on laajennettu valtioiden välisillä kauppasopimuksilla, joilla on pyritty saattamaan uusia tuotannonaloja (esim. maatalous) ja maantieteellisiä alueita – kuten postsosialistiset valtiot sekä Kiina ja Intia – aiempaa elimellisemmin markkinoiden piiriin.

Voidaankin tulkita, että Marxin ja Schumpeterin tulkinnoista valtiot ovat omaksuneet schumpeterilaisen politiikan, jossa valtiot pyrkivät toiminnallaan edistämään etenkin markkinoiden laajenemista ja talouden innovaatio- ja kilpailukykyä, eivät niinkään ole keskittyneet esimerkiksi sosiaalisesti tai ekologisesti kestävä tuotannon kehittämiseen. Usein tätä politiikkaa kutsutaan uusliberalistiseksi voittosuhteen palautukseksi (esim. McNally 2011). Samalla kyseiseen politiikkaan on Schumpeterin hengessä liittynyt voimakas uskonservatiivinen ulottuvuus. Etenkin kehittyneissä teollisuusmaissa on korostettu, että talouden dynaamisuuden tehostamiseksi olisi panostettava yksilöiden yrittäjähengen ja suoriutumiseetoksen kasvattamiseen. Samalla on kritisoitu sosiaalipolitiikan aiheuttamia kannustinloukkoja erityisesti niiden mahdollisesta demoralisoivasta ulottuvuudesta. Näin sosiaali- ja hyvinvointipolitiikka on aiempaa selvemmin alistettu markkinoiden laajenemisen ja talouskasvun tavoitteille (ks. Jessop 2002).

Globaalilla tasolla tarkasteltuna näyttääkin siltä, että teknologiset, sosiaaliset, poliittiset ja alueelliset muutokset ovat tuottaneet 1980-luvulta viime vuosiin saakka kestäneen uuden kasaantumisjakson, joka on ylläpitänyt yritysten voittoja globaalilla tasolla tarkasteltuna (McNally 2011). 1900-luvulta uudelle vuosituhannele tultaessa näyttikin siltä, että teknologioiden kehitys ja markkinoiden laajeneminen tuottavat jatkuvasti uutta taloudellista hyvinvointia. Viimevuosien

finanssi- ja ympäristökriisit ovat kuitenkin nostaneet kriisien ja kapitalismin suhteen jälleen kerran ajankohtaiseksi.

Talouskriisi

Marx perustelee Pääoman kolmannen kirjan 27. luvussa (Luoton rooli kapitalistisessa tuotannossa) luottojärjestelmän muodostumisen välttämättömyyden kapitalistisessa tuotannossa, koska, kuten edellä on esitetty, voiton suhdeluvulla on väijäämätön taipumus pienentyä. Luottojärjestelmällä on Marxin mukaan kaksinainen luonne, ”kun se toisaalta kehittää kapitalistisen tuotannon liikkeellepanevan voiman” ja ”toisaalta muodostaa siirtymämuodon uuteen tuotantotapaan” (PO III, 438). Marxin mukaan:

Kun luottojärjestelmä osoittautuu ylituotannon ja liiallisen keinottelun pääasialliseksi vipusimeksi kaupassa, tämä johtuu vain siitä, että uusintamisprosessi, joka on luonnostaan joustava, kiihdytetään äärimilleen ja kiihdytetään siksi, että yhteiskunnallisen pääoman suurta osaa käyttävät ei-omistajat, jotka tämän vuoksi panevat aivan toisella tavalla toimeksi kuin omistaja, joka, sikäli kuin hän itse toimii, punnitsee arasti yksityispääomansa rajoitettuja mahdollisuuksia. Tämä osoittaa yksinkertaisesti sitä, että kapitalistisen tuotannon ristiriitaiselle luonteelle perustuva pääoman arvon lisääminen sallii todellisen, vapaan kehityksen ainoastaan tiettyyn pisteeseen asti, muodostaa siis tosiasiaissa tuotannon sisäiset kahleet ja rajat, jotka luottojärjestelmä alituisesti rikkoo. Näin ollen luottojärjestelmä nopeuttaa aineellisten tuotantovoimien kehitystä ja maailmanmarkkinoiden aikaansaamista, joiden saattaminen tietylle kehitystasolle onkin kapitalistisen tuotantotavan historiallinen tehtävä. Samanaikaisesti luotto nopeuttaa tämän ristiriidan väkivaltaisia purkauksia, kriisejä, ja siten voimistaa vanhan tuotantotavan hajoamisen aineksia. (PO III, 437–438).

Syksystä 2008 lähtien on talousuutisten vakioaiheena ollut globaali talouslama, joka oli alkuaan juuri finanssikriisi. Yhdysvaltain asuntoluotto-ongelmista vyörymään lähtenyt kriisi kiristi nopeasti niin kulutus- kuin asuntolainoitusta sekä heikensi yritysten mahdollisuuksia saada lainoitusta investoinneilleen. Finanssikriisin alkusyyt on monissa analyyseissa jäljitetty USA:n asuntomarkkinoiden holtittomaan luotonantoon. Taustana kriisille olivat 2000-luvun alun tapahtumat, joissa Yhdysvaltojen keskuspankki pumppasi valtavasti rahaa pankkeihin ja alensi samalla korkoja nostaakseen talouden informaatioteknologiakuplan ja vuoden 2001 terrori-iskujen jälkeisestä lamasta. Tämän seurauksena pankit saivat käsiinsä runsaasti halpaa rahaa, jonka ne halusivat saada sijoitettua markkinoille mahdollisimman tuottavasti. Tämä edellytti uusia

innovatiivisia keinoja laajentaa luottomarkkinoita. Kun keskiluokan luottomarkkinat olivat kylläntyneet, edellytti tämä keinoja laajentaa markkinoita uusille alueille. Tämä merkitsi palvelujen laajentamista niiden kuluttajien keskuuteen, joiden lainanmaksukykyä oli aiemmin pidetty rajallisena ja heidät siksi suljettu luottomarkkinoiden ulkopuolelle. Nyt kiinteistölainayhtiöt alkoivat rakentaa uudenlaisia lainoja köyhiä talouksia varten. Nämä niin kutsutut ”subprime-lainat” oli suunnattu luottokelpoisuudeltaan kyseenalaisille kuluttajille. Samalla pankit alkoivat palkita asuntojen välittäjiä siitä, että nämä saivat asuntokauppojen yhteydessä markkinoitavat luotot kaupaksi mahdollisimman korkeakorkoisina.

Korkeariskiset subprime-lainat arvopaperistettiin eli ne paketoitiin laajemmiksi kokonaisuuksiksi ja myytiin pääomamarkkinoilla eteenpäin erilaisina strukturoituina sijoituskohteina, joille oli tyypillistä niihin liittyvä korkea tuotto, mutta samanaikainen korkea riski. Vuonna 2006 jo 28 % kaikista Yhdysvaltojen kiinteistölainoista oli näitä heikon maksukyvyyn omaaville asiakkaille suunnattuja paketoituja lainasopimuksia (Panitch & Konings 2011). Löyhä luotonanto kasvatti Yhdysvaltojen asuntomarkkinoille kiinteistökuplan, ja kun lopulta asiakkaiden maksuvaikeudet alkoivat laajentua sekä asuntojen vakuusarvot että subprime-lainojen jälkimarkkinat romahtivat. Samalla ongelmat levisivät myös talouden muille sektoreille. Pankkien ja muiden rahoitusmarkkinoiden toimijoiden välille syntyi syvä epäluottamus, kun ei ollut tietoa siitä, keiden vastuulla asuntomarkkinoiden hintojen jyrkän laskun takia maksukyvyttömyksi joutuneiden asiakkaiden luotot viime kädessä olivat. Tämä johti pankkijärjestelmän lamaan ja koko taloutta koskevaan luottolamaan, joka levisi myös Eurooppaan. Marx kuvaa globaalin talouslaman perusdynamikkaa seuraavasti:

Niin pian kuin tulee lamaannus viivästyvien palautusten, liaksi täytyneiden markkinoiden, alentuneiden hintojen seurauksena, on teollisuus pääoman liikarunsaus käsillä, mutta muodossa, missä se ei voi toteuttaa tehtäväänsä. On olemassa suuret määrät tavarapääomaa, mutta se ei mene kaupaksi. On olemassa suuret määrät kiinteätä pääomaa, mutta uusintamisen lamaannuksen vuoksi se on suurimmaksi osaksi toimetonta. Luotto supistuu: 1. koska pääoma on toimetonta, ts. on pysähtynyt erääseen uusintamisprosessinsa vaiheeseen, sillä se ei voi toteuttaa muodonmuutostaan; 2. koska luottamus uusintamisprosessin keskeytyksettömyyteen on rikkoutunut...(PO III, 479)

Rahahan ei laman myötä katoa maailmasta mihinkään. Pääomaa on Marxin käsittein kuitenkin ”tuhoutunut” siinä mielessä, että sekä fyysisen pääoman ja finanssivarallisuuden arvot laskevat, kun niiden tuotto-odotukset laskevat. Voidaankin esimerkiksi kysyä, miksi finanssipääomaa eivät

kiinnosta lamassa huomattavasti halventuneet pörssiosakkeet. Vastaus tähän löytyy pääoman peruslogiikasta, – joka tulee selvimmin näkyviin juuri finanssipääomassa – sillä ”kapitalistisen tuotannon perustarkoituksena on aina sijoitetun arvon lisääntyminen” (PO II, 146). Finanssipääomaa ei siis kiinnosta yritysten omistaminen *itseensä* (vaikka tuotantovälineiden omistaminen on Marxin yhteiskunta-analyysin peruskivi), vaan sitä kiinnostaa ainoastaan tuotto, sijoitetun pääoman arvon lisääntyminen. Niinpä arvopapereiden hinnan lasku johtaa ostohalukkuuteen lamaoloissa vasta kun hinnat ovat laskeneet riittävästi, jotta pääoman tuotto on laskeneen kysynnän olosuhteissakin sijoittajan näkökulmasta riittävä (Kliman 2011).

Marx ennakoï myös osakeyhtiömuotoisen yritysomistuksen laajentumisen sekä valtion yritysten liikelaitostamisen: ”Tuotannon mittakaavan valtava laajeneminen, ja sellaisten yritysten synty, jotka ovat mahdottomia erillisille pääomille. Samoin sellaisista yrityksistä, jotka olivat hallituksen yrityksiä, tulee julkisia yrityksiä.” (PO III, 433). Patruunakapitalismista, jossa yrityksen omistaminen ja tuotantoprosessin johtaminen olivat samojen, lihaa-ja-verta-olleiden henkilöiden hallussa, siirrytään Marxin mukaan globaaliin, ”kasvottomaan” pääomaan, ja tässä prosessissa tapahtuu ”todella toimivan kapitalistin muuttuminen pelkäksi vieraan pääoman johtajaksi, hoitajaksi ja pääomanomistajien muuttuminen pelkiksi omistajiksi, pelkiksi rahakapitalisteiksi”.

Koska omaisuus on olemassa osakkeen muodossa, sen liikkeestä ja luovuttamisesta tulee pelkkä pörssipelin tulos. Tässä pelissä haikalat nielevät pikkukalat ja pörssisudet syövät lampaat. (PO III, 436).

Kun sijoitusten riskejä ja tuottoja arvioivat aiempaa enemmän palkatut omaisuudenhoitajat, ”vieraan pääoman johtajat”, joiden palkkiot riippuvat heidän tuotoistaan, johtaa tämä helposti tuottojen tavoitteluun ylisuurella riskillä. Modernissa kapitalismissa luottomarkkinoiden keskeisyys talouden verenkiertona johtaa siihen, että julkisen vallan on kaikissa olosuhteissa yritettävä turvata rahoitusmarkkinoiden toiminta. Tämä johtaa helposti niin kutsuttuun moraalikato (*moral hazard*) – ilmiöön ja ylisuureen riskinottoon. Kun korkeat riskit eivät toteudu niiden tuottamat ylisuuret tuotot siirtyvät vieraan pääoman johtajille erilaisten optioiden ja bonusten muodossa. Samalla ylisuurten riskien vaarat on kollektivisoitu julkiselle vallalle ja veronmaksajakansalaisille rahoitusmarkkinoiden pelastuspakettien ja yksityiset velkojen kollektivisoinnin muodossa.

Ympäristökriisi

Yhteiskunnan rakenteita ravisuttelevien talouskriisien lisäksi omaa aikaamme luonnehtivat erilaiset ympäristökriisit ja globaali huoli ilmaston lämpenemisestä. Uutisotsikot eri puolilla maapalloa tapahtuvista, ekosysteemejä runtelevista tulvista, tornadoista ja hurrikaaneista ovat lähes jokapäiväisiä.

Kuten edellä kuvattiin, Marxin mukaan kapitalistinen järjestelmä omaa sisäsyntyisen taipumuksen kasvaa ja laajentua uusille markkinoille ja ottaa uusia alueita markkinoiden piiriin. Tämä pitää sisällään laajenevan luonnonvarojen markkinaehtoisen hyväksikäytön. Samalla laajenemistendenssin yksi kiusallinen seuraus ovat laajenevat ympäristöongelmat. Perusongelma on tietenkin se, että maapallo on rajallinen biofyysinen resurssi hyödynnettäväksi. Hieman pienempiä markkinoiden kasvua häiritseviä ongelmia ovat maapallon ilmakehän lämpeneminen, lajirikkauden lasku, vesistöjen saastuminen, kemikalisoitumisen aiheuttamat ympäristö- ja terveyshaitat ja monokulttuurin aiheuttamat muutokset luonnonympäristöissä. Kasvava talous nykymuodossaan tuottaa vakavia ongelmia planeettamme biologisille, geologisille ja kemiallisille prosesseille siten, että näistä puolestaan aiheutuu ongelmia kapitalistiselle järjestelmälle.

Marx oli aikaansa edellä osoittaessaan luonnon ja yhteiskunnan kohtalonyhteyden.

Uusmarxilaisessa ympäristösosiologiassa onkin esitetty, että luontosuhteen uudelleen muotoilu tulisi nostaa aiempaa keskeisempään asemaan marxilaisesta traditiosta ponnistavassa politiikassa. Esimerkiksi Panitchin ja Leysin (2006) mukaan olisi kehitettävä uutta demokraattista ja osallistuvaa ympäristöpolitiikkaa mieluummin kuin markkinavetoisia ympäristöratkaisuja. He pitävät tärkeänä tavoitteena ekologisesti elinkelpoisen sosialistisen yhteiskunnan kehittämistä.

Kysymys tietenkin kuuluu, miten päästä tähän tavoitteeseen. Yksi lähtökohta on kehittää oikeansuuntaista ympäristösosiologista teoriaa, joka yhdistää ekologisia kysymyksiä oikeanlaisiin poliittisiin valtakelijöihin. Ekologisten kysymysten parissa työskenteleminen ei siis yksin riitä, vaan on kyettävä erittelemään luonnon ja yhteiskunnan keskinäissuhteita, kuten Marx aikanaan osoitti.

Vaikka ympäristösosiologinen tutkimus on alkanut verraten myöhään ja vaikka sosiologian klassikoiden edustamat modernisaatioteoriat on leimattu kyvyttömiksi hahmottamaan yhteiskunnan ympäristösuhdetta, klassikoidenkin teksteistä on löydettävissä kiinnostavia huomioita ihmisen, luonnon ja yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta (ks. esim. Järvikoski 1995; Sutton 2004, 3–6).

Yksi merkittävä ympäristösosiologisten teorioiden linjaerimielisyys perustuu siihen, kuinka talousjärjestelmä nähdään suhteessa ympäristöongelmiin. Uusmarxilaisessa teoretisoinneissa katsotaan, että kapitalistinen talousjärjestelmä on pääasiassa vastuussa ympäristöongelmista, kun taas ekologisen modernisaation teoriaan kuuluu liberalistinen usko markkinatalouden innovatiivisuuden itseään korjaaviin mekanismeihin (Barbosa 2009, 31–40; Mol & Spaargaren 2000, 19). Tämän myötä myös ympäristöongelmia on aiempaa enemmän siirretty markkinoiden piiriin esimerkiksi päästökaupan välityksellä.

Uusmarxilaisissa teorioissa, kuten Schnaibergin teoriassa ”tuotannon oravanpyörästä”, painottuvat kriittisyys teollista kapitalismia kohtaan ja materialistinen näkemys ihmisyhteisöihin (esim. Schnaiberg 1980). Kapitalistisen talousjärjestelmän sisäinen logiikka on pyrkiä luonnonvaroja hyödyntämällä tuottamaan tavaroita yhä tehokkaammin ja yhä enemmän. Uusmarxilaiset tosin painottavat, että yksinkertaisesta ”pääomaa omistava luokka vastaan työväenluokka” -konfliktista on siirrytty monimutkaisempaan konfliktimalliin. Nykyaikainen hyvinvointivaltio on kehitetty lieventämään kapitalistisen talousjärjestelmän kärjekkäimpiä ongelmia. Kapitalismiin kytkeytyvät sosiaaliset instituutiot ovat kietoutuneet yhteen tuotannon oravanpyörän kanssa. Instituutiot ikään kuin voitelevat kapitalistisen yhteiskuntakoneen hammasrattaita ja laakereita. Hyvinvointivaltio kerää osan tuotannollisen koneiston luomasta taloudellisesta ylijäämästä, jotta olisi mahdollista luoda suojaverkkoja ja hillitä kapitalistisen talousjärjestelmän tuhoisia sosiaalisia ja ympäristöseurauksia. Tämän ajattelun mukaan valtio on sitoutunut edistämään talouskasvua, koska se lopulta palvelee myös sosiaalista hyvinvointia ja vakautta. Esimerkiksi kun talouskasvu uhkaa pysähtyä, valtio ryhtyy elvytystoimiin ja edistää markkinoiden elpymistä. Myös ammattiyhdistysliike on hyväksynyt kapitalistisen hyvinvointivaltiollisen talousjärjestelmän ja siihen liittyvän talouskasvun, koska se tuo tullessaan työtä ja toimeentuloa. Voidaan kysyä, missä määrin lukuisten ristiriitaisia arvoja edistävien instituutioiden kiinnittyminen markkinakasvua edistävään regiimiin kykenee tuottamaan uutta ja innovatiivista ekologista modernisaatiota edistävää ajattelua.

Lopuksi

Marxin kapitalismianalyysissä kuvataan miten kapitalistisessa yhteiskunnassa sekä yhteiskunnalliset suhteet että ihmisen luontosuhde rakentuvat rahan ja markkinamekanismien välittämällä ja miten tällä on sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia inhimillisen kulttuurikehityksen kannalta. Se on modernin yhteiskunnan kehitystä, sen sisältämän dynamiikan

toimintaperiaatteita, kuvaava teoria, jossa tuodaan esille se miten talouden muutos ja pääoman arvonlisäys toimivat jatkuvasti yhteiskunnallisia oloja mullistavana voimana. Teoria on edelleen relevantti kuvaus siitä, miten ihmisten toiminnan yhteisvaikutuksena syntyy sellaisia yhteiskunnallisia olosuhteita ja järjestelmiä, jotka alkavat hallita ihmisiä.

Marx on sosiologian klassikoista kiistanalaisin ja hänen vaikutuksensa on historian kuluessa vaihdellut lähes totaalista unohduksesta tai torjunnasta aina kirkkaimpiin parrasvaloihin. Valtiokeskeinen sosialismi on kuopattu, mutta markkinatalouteen nojaavan globaalien kapitalismin ymmärtämiseen Marxin 1850-luvulla suorittama kapitalismianalyysi tarjoaa edelleen toimivia ja käyttökelpoisia välineitä. Tämä näkyy mm. siinä, että Marxilta peräisin oleva taloudellinen historian tulkinta on viime vuosina saanut kannatusta niin uuden vasemmiston kuin uuskonservatiivien keskuudessa.

Kapitalismi saattaa toisinaan tuntua ja näyttäytyä ikään kuin teräksenlujana talousjärjestelmänä. Käynnissä olevan finanssikriisin aikana tiedotusvälineet esittävätkin tavan takaa arvuutteluja siitä, milloin talous jälleen palaa ”normaaliin”, rauhallisen ja vakaan kehityksen tilaan. Kuitenkin erilaiset kriisit, niin taloudelliset kuin ympäristöön liittyvät, kuuluvat tähän järjestelmään elimellisenä osana ja ovat järjestelmän uusiutumisen ehto. Ne voivat sisältää myös järjestelmän tuhon siemenet. Kriisit nostavat oikeutetun kysymyksen siitä miten vakaa ja tarkoituksenmukainen järjestelmä oikeastaan onkaan. Ne luovat myös maaperän kriittiselle ajattelulle ja vaihtoehtojen etsimiselle.

Lähteet

Barbosa, Luiz, C. (2009) Theories in environmental sociology. Teoksessa Gould, Kenneth, A. & Lewis, Tammy L. (toim.). *Twenty lessons in environmental sociology*. New York: Oxford University Press, 25-44.

Buttel, Frederick, H & Humbrey, Craig, R. (2002) Sociological Theory and the Natural Environment. Teoksessa Dunlap, Riley, E. & Michelson, William (toim.). *Handbook of Environmental Sociology*. Connecticut: Greenwood Press, 31-69.

Castells, Manuel (1996), *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 1*. Cambridge (Mass.): Blackwell.

Jessop, Bob (2002), *The Future of Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.

- Järvikoski, Timo (1995) Sosiologian klassikot ja 'luonto'. Teoksessa Järvikoski, Timo, Jokinen, Pekka & Rannikko, Pertti (toim.) *Näkökulmia ympäristösosiologiaan*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A: 33, 15–38.
- Kliman, Andrew (2011), Ilmiasu ja olemus. uusliberalismi, finansialisaatio ja kapitalistisen tuotannon kriisi. Teoksessa Kallinen, Yrjö, Koivisto Juha, Lahikainen, Lauri & Ronkainen, Antti (toim.) *Kurssi kohti konkurssia. Taluskriisin syyt ja seuraukset*. Tampere: Vastapaino.
- Marx, Karl (1976), *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 3: Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi* [PO III]. (*Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie: Dritter Band: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion*, 1894.) Valmistanut painoon F. Engels. Moskova: Edistys.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich (1848), Kommunistinen manifesti. (*Manifest der kommunistischen Partei*, 1848.) Teoksessa Marx, Karl & Engels, Friedrich (1978–1979), *Valitut teokset*. 6 osaa. Moskova: Edistys.
- McNally, David (2011), Finanssisektorin epävakaus ja globaali ylikasautuminen. Alustava analyysi suuresta lamasta. Teoksessa Kallinen, Yrjö, Koivisto Juha, Lahikainen, Lauri & Ronkainen, Antti (toim.) *Kurssi kohti konkurssia. Taluskriisin syyt ja seuraukset*. Tampere: Vastapaino.
- Mol, Arthur, P.J. & Spaargaren, Gert (2000) Ecological modernisation theory in debate. A review. Teoksessa Mol, Arthur & Sonnenfeld, David (toim.). *Ecological modernization around the world. Perspectives and critical debates*. London: Frank Cass, 17–49.
- Panitch, Leo & Konings, Martijn (2011), Myytit uusliberaalista deregulaatiosta. Teoksessa Kallinen, Yrjö, Koivisto Juha, Lahikainen, Lauri & Ronkainen, Antti (toim.) *Kurssi kohti konkurssia. Taluskriisin syyt ja seuraukset*. Tampere: Vastapaino.
- Panitch, Leo & Leys, Colin (2006) Preface. Teoksessa Panitch, Leo & Leys, Colin with Harriss-White, Barbara, Altvater, Elmar & Albo, Gred (toim.). *Socialist Register 2007: Coming to terms with nature*. 43 vsk. Lontoo: The Merlin Press, ix-xv.
- Schnaiberg, Allan (1980) *The Environment. From Surplus to Scarcity*. New York: Oxford University Press.
- Schumpeter, Joseph (1911), *Theory of economic development*. New York: Oxford University, 1961.
- Schumpeter, Joseph (1939), *Business cycles: a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process*. New York: McGraw-Hill.
- Schumpeter, Joseph (1942), *Capitalism, socialism and democracy*. London: Georg Allen & Unwin Ltd, 1976.
- Sutton, Philip (2004) *Nature, Environment and Society*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Luokat ja eriarvoisuus

Raimo Blom ja Harri Melin

Johdanto

Tässä artikkelissa pohdimme eriarvoisuutta suomalaisessa yhteiskunnassa. Lähestymme eriarvoisuutta sosiologisen luokkatutkimuksen näkökulmasta. Yhteiskuntaluokka on ollut se keskeinen käsite, jonka avulla sosiologiassa on jäsennetty yhteiskunnallisia jakoja ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta modernissa yhteiskunnassa. Niin Marx kuin Weberkin pitivät yhteiskuntaluokkaa kaikkein tärkeimpänä yhteiskunnallisia jakoja tuottavana tekijänä. Suomalaisessa keskustelussa yhteiskuntaluokka yhdistettiin pitkään politiikan alueelle ja poliittisiin kamppailuihin. Luokan käsitettä on käytetty sosiologisena jakokäsitteenä meillä vasta runsaan 30 vuoden ajan.

Suomessa on ollut pitkään vallalla ajatus, että yhteiskuntaluokka on jotakin joka kuuluu ennen muuta teolliseen yhteiskuntaan ja sen tuottamiin jakoihin. Yhteiskuntaluokka kuvaa osuvasti teollisen yhteiskunnan valtasuhteita ja rakenteita. Sen sijaan aikamme jälkiteollisessa yhteiskunnassa – tai palveluyhteiskunnassa – yhteiskunnalliset jaot määräytyvät toisin perustein. Runsas 20 vuotta sitten katsottiin, että me suomalaiset olemme kaikki yhtä suurta keskiluokkaa. Kymmenen vuotta sitten sanottiin, että luokkajaoilla ei ole enää lainkaan merkitystä Suomessa. Tuolloin oltiin niin ikään sitä mieltä, että yhteiskunnassa saattaa kyllä olla eriarvoisuutta, mutta eriarvoisuuden syyt eivät perustu mihinkään rakenteellisiin tekijöihin. Sen sijaan eroja on haettava yksilöistä ja heidän tekemistä ratkaisuista. Sosiologiassa monet puhuivat luokan kuolemasta. Monien näkemyksen mukaan 1980-luvun lopun post-modernissa yhteiskunnassa yhteiskunnallisia jakoja ei enää selittänyt luokka vaan muut tekijät kuten esimerkiksi sukupuoli, etnisyys tai sukupolvi (ks. Nikula 1998). Kaikkein vilkkaimmin luokan kuolemasta keskusteltiin 1990-luvulla.

Nyt ääni kellossa on muuttunut. Kansainvälinen talouskriisi, globaali palkkatyöläistyminen ja yhteiskunnallisten erojen nopea kasvu länsimaissa ovat saaneet tutkijat kiinnittämään uudelleen huomionsa yhteiskuntaluokkiin. Luokalla näyttää olevan taas väliä. Yhteiskuntaluokista puhutaan laajemminkin kuin akateemisissa piireissä. Myös media on kiinnostunut luokista ja luokkaeroista. Seuraavassa keskustelemme eriarvoisuuden tutkimisesta ja analysoimme suomalaisen yhteiskunnan

luokkarakenteen muutosta 1980-luvulta aina 2010-luvulle. Empiirisinä aineistoina hyödynnämme Luokkaprojektin aineistoa vuodelta 1981 ja European Social Survey-tutkimuksen aineistoa vuodelta 2010.

Eriarvoisuuden ja luokkarakenteen tutkimus

Eriarvoisuuden tutkimuksessa on monia vaikeita ongelmia. Ehkä kaksi suurinta ovat eriarvoisuuden ala ja eriarvoisuuden ajallinen muutos. Ensiksi mainitussa kyse on ensisijaisesti muusta kuin taloudellisiin tekijöihin liittyvän eriarvoisuuden merkityksestä. Jälkimmäisessä tärkein ongelma on eriarvoisuuden ja köyhyyden periytyvyys ja sukupolvien väliset erot. Sosiaalista deprivatiota ja köyhyyttä on tutkittu jo pitkiä aikoja laajempaan ilmiönä kuin pelkkänä taloudellisena asiana. Nyttemmin kodin kulttuurinen perimä erityisesti koulutukseen liittyen ja laajemminkin sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman merkitys on saanut eriarvoisuustutkimuksessa merkittävän aseman. Vahvasti yleistäen eriarvoisuuden pitkäaikaistutkimukset viittaavat siihen, että kehittyneiden markkinatalousmaiden välillä on huomattavia eroja eriarvoisuudessa ja eriarvoisuuden periytyvyudessa. Ääripäitä edustavat USA ja osittain Englanti ja toisaalta Pohjoismaat. Tulokset viittaavat myös siihen että laajasti ottaen ja usein koulutuksen kautta välittyen kodin kulttuurisella pääomalla on tärkeä merkitys huono-osaisuuden ja köyhyyden sukupolvien välisessä jatkuvuudessa. (Esping-Andersen 2005).

Kysymys luokkaeroista on merkittävä osa eriarvoisuuden rakenteellista tutkimusta. Kuitenkin eriarvoisuuteen liittyvät myös monet muut tekijät. Niitä on tutkimuksissa tarkasteltu sosiaalisten jakojen käsitteellä. (esim. Piirainen – Saari 2002).

Nykyisin usein käytetty käsite on intersektionaalisuus. Esimerkiksi Sylvia Walbyn (2009, 60-68) luettelossa moninaisten eriarvoisuuksien joukkoon kuuluvat seuraavat: luokka, sukupuoli, etnisuus, rotu, uskonto, kansallisuus, kieliyhteisö, toimiva ruumiillisuus, sukupuolinen suuntautuneisuus ja ikä. Walby korostaa, että kaikissa tapauksissa on kyse monimutkaisesta eriarvoisuuden ja erilaisuuden yhdistelmästä. Walbyn ensisijainen tarkoitus ei ole kaikkien mahdollisten sosiaalisten jakojen tarkastelu, vaan sodankäynti luokan ensisijaisuutta vastaan eriarvoisuuden aiheuttajana. Luokkaa tärkeämmäksi hän pyrkii todistelemaan sukupuolen. Tässä tarkoituksessa hän tarkastelee erilaisten kansainvälisten tilastotietojen avulla luokka- ja sukupuoliregiimejä eli vahvasti tiivistäen sitä, kuinka erilaiset yhteiskunnalliset ja poliittiset prosessit muodostavat luokan tai sukupuolen

ympärille kietoutuvia monimutkaisia rakenteita, joilla on yhteiskunnallista vaikutusta. (Walby 2009, 250-255).

Walbyn tarkastelussa on monia tärkeitä asioita. Eriarvoisuuden ja erilaisuuden suhteiden analyysi on olennainen asia. Eriarvoisuuden tutkimuksen täytyy ottaa huomioon myös se, että eri tekijät vaikuttavat toisiinsa. Samaa mieltä voi olla myös siitä, että eriarvoisuuksien empiirinen analyysi ei vielä riitä. Kompleksisten eriarvoisuuksien tarkastelu täytyy tuoda myös yhteiskuntateorian ytimeen.

Tuodessaan regiimin käsitteen eriarvoisuuden analyysiin Walby käsittää sen järjestelmäksi, eriarvoisuuden regiimiksi, kuten eriarvoisuuden luokka- tai sukupuoliregiimi.

Eriarvoisuusjärjestelmät tulee erottaa institutionaalisista alueista järjestelminä. Walbyn analyysissä keskeiset institutionaaliset alueet ovat talous, politiikka, väkivalta ja kansalaisyhteiskunta. (Walby 2009, 64-65). Walbyn tarkastelu tarkastelee vain epäsuorasti luokan merkitystä eriarvoisuuden lähteenä. Siksi tarvitaan yksityiskohtaisempaa luokka-analyysyä.

On selvää, että tarkasteltaessa luokkaeroja järjestelmänä tutkimuksen tulee edetä vaiheittain. Tässä keskiössä on luokkateorian alalooginen ajattelu. Eri vaiheet vaativat erilaista käsitteistöä ja erilaista analyysyä. Suomen projekti kehitti luokkatutkimuksen alaloogisen teorian Erik Olin Wrightin johtaman kansainvälisen luokkaprojektin yhteydessä (Blom et al. 1992). Alaloogisessa lähestymistavassa erotetaan luokka-analyysin eri tasot toisistaan. Seuraava kuvio tiivistää tämän lähestymistavan pääpiirteet.

Kuvio 1. Luokkatutkimuksen tasot

Luokat ja yhteiskunnallisten voimien muodostuminen
Tietoisuus ja organisoituminen
Luokkatilanne: työolot, työ- ja vapaa-aika, uusintaminen
Luokka-asema

Ks. Luokkaprojekti 1984, 36 – 38.

Analyysi ja tulosten esitys kulkee ideaalityyppisesti tasolta toiselle, luokka-asemien tutkimuksesta luokkien ja yhteiskunnallisten voimien muodostumisen tarkasteluun. Tasojen välillä tarvitaan synteesejä aikaisemmista vaiheista. Myöhempiä tasoja ei ole mahdollista käsittää ilman edeltäviä

vaihteita. Teorian ydin on, että tasojen välillä on **katkoksia**. Tämä on keskeinen asia. Kun siirrytään luokka-asemasta ja luokkarakenteesta luokkatilanteeseen tarvitaan uusia käsitteitä, kuten uusintaminen tai työtilanteen rakenteistuminen. Sama koskee siirtymistä työtilanteesta tietoisuuteen ja organisoitumiseen tai viimeiseen vaiheeseen luokkien merkityksestä yhteiskunnallisten voimien ja hegemonian muodostumisessa. Alalooginen teoreettinen lähestymistapa luokkatutkimukseen eroaa kaikista yksinkertaistavista teorioista mukaan lukien monet uusmarxilaiset tai uusweberiläiset teorit (ks. Blom et al. 1992, 31- 36).

Sosiologiassa luokan käsitettä on käytetty monessa eri merkityksessä. Käsitteellä yhteiskuntaluokka on vastattu moneen eri kysymykseen. On kysytty muun muassa: 1) Millä tavoin ihmiset sijoittavat itsensä ja muut yhteiskunnan (eriarvoisiin) rakenteisiin? Tällainen kysymys kartoittaa ihmisten subjektiivista näkemystä omasta asemastaan. 2) Miten ihmiset sijoittuvat objektiivisesti yhteiskunnallisen varallisuuden (eriarvoisessa) jaossa? Kysymys viittaa luokkaan objektiivisena asema jakosuhteiden järjestelmässä. 3) Mikä selittää yksilöiden ja perheiden välistä eriarvoisuutta taloudellisesti määritellyissä elinmahdollisuuksissa ja elintasossa? Nyt luokan käsite saa uuden vivahteen. Se ei vain kuvaa ihmisen asemaa, vaan pohtii yhteiskunnallisten suhteiden vaikutusta asemaan. 4) Miten voimme kuvata ja selittää eriarvoisuutta ja sen yhteiskunnallista rakentumista historiallisesti? Tässä tarkastelu siirtyy mikrotasolta (yksilöt ja perheet) makrotasolle (kokonaiset yhteiskunnat). Samalla luokan käsite kytkeytyy yhteiskunnallisen muutoksen analyysiin. 5) Millaisia yhteiskunnallisia muutoksia tarvitaan taloudellisen alistamisen ja riiston lakkauttamiseksi kapitalistisissa yhteiskunnissa? Nyt luokka käsitetään taloudellisen alistamisen ja riiston keskeiseksi tekijäksi. Samalla kyse on normatiivisesta kannanotosta. (vrt. Wright 2004).

Eriarvoisuuden luokka-analyysi riippuu paljolti lähtökohtana olevasta luokkateoriasta. Teoreettiset lähtökohdat eivät ole viattomia. Ne määräävät paljon luokkien ja luokkaryhmien välistä eriarvoisuutta koskevaa lopputulosta. Wright (2009) on erottanut kolme keskeistä luokka-asemien tutkimukseen liittyvää teoreettista perinnettä.

1. Stratifikaatioteorit, joissa tarkastellaan erilaisten taustatekijöiden mukaisia yksilöiden ominaisuuksia ja elinolosuhteita. Luokat nähdään näiden tekijöiden muodostamiksi klustereiksi.
2. Weberiläiset lähestystavat, joissa keskeisellä sijalla ovat mahdollisuuksien metsästäminen ja poissulkemisen mekanismit. Keskeisellä sijalla weberiläisten teorioiden mukaan on erityisesti

sellaisten keskiluokkaisten ja työväenluokkaisten ammattien erojen ylläpitämisen mekanismit kuten sosiaaliset sulkeumat ja keskiluokan etuoikeuksien uusintaminen.

3. Marxilainen lähestymistapa, jossa keskeisiä prosesseja ovat taloudellinen riisto ja hallinta ja dominaatio. Riisto merkitsee taloudellisten hyötyjen saamista niiden työstä, jotka ovat alistetussa asemassa. Hallinta taas merkitsee mahdollisuutta kontrolloida muiden toimintoja.

On selvää, että niin weberiläisten kuin marxilaisten teorioiden sisällä on toisistaan paljonkin poikkeavia tulkintoja. Esimerkiksi *Wirtschaft und Gesellschaft*'in suorien yhteiskuntaluokkaa käsittelevien jaksosten ohella (vrt. Giddens) Weberin luokkateoriaa on pyritty etsimään hänen sosiaalisen sulkeuman käsitteensä kautta (Parkin 1979 ja Murphy 1986). Weberiä koskevia luokkateorian tulkintakirjoituksia on arvioitu kriittisesti artikkelissa *Weber, luokat ja toimintateoria* (Blom 1987).

Samoin Marxiin pohjaavien luokkateorioiden koko kirjo on ollut suuri ulottuen esimerkiksi Wrightista pääomalogikkoihin ja Poulatzasiin (ks. Blom et al 1992,23-62 ja Blom 1992,15-32). On selvää, että luokkarakenteen tulkinnat tuottavat eri teorioiden pohjalta melko paljon toisistaan poikkeavia tuloksia.

Luokkaeroja on pyritty ymmärtämään kulttuurierojen kautta. Usein on vaarana, että luokka-asemiin perustuvat rakenteelliset erot poistuvat kuvasta ja myös luokkaerojen yksilöllistäminen. Kulttuuritulkinnoissa lähtökohtana on se, ettei eriarvoisuus ole vain taloudellinen asia, jonka tuottaa ja uusintaa ainoastaan markkinavoimat. Tämä on ollut lähtökohtana uusissa keskusteluissa ja ehdotuksissa luokkateorian laajentamiseksi. Stephanie Lawler (2005, 797) toteaa tämän lähtökohdan seuraavasti: He (siis uudistajat) eivät pidä luokkaeriarvoisuutta vain taloudellisena eriarvoisuutena asiana, vaan myös asiana, joka liikkuu symbolisten ja kulttuuristen muotojen kautta – siten esimerkiksi se miten eriarvoisuus arvioidaan moraalisesti merkittäväksi tai kuinka sen katsotaan edustavan oikeata tietoa tai makua.”

Suhteellisen uusi toimijoiden intresseihin ja identiteettiin liittyvä teoreettinen avaus on kysymys tunnustamisesta (*recognition*), Ajattelua ovat kehitelleet ja siitä myös debatoineet mm. Honneth, Fraser ja Sayer (Honneth 1995; Fraser 2008; Fraser – Honneth 2003; Sayer 2005). Tunnustamisessa on lähtökohtaisesti kyse sosiaalisen elämän mahdollisuudesta ja sen syväkerrostumana on oikeudenmukaisuus, tunnustamisen puuttuminen tai sen väärät tavat joidenkin yhteiskunnallisten

ryhmien kohdalla. Tässä suhteessa vaarallinen jatkuva trendi on yhteiskunnallisrakenteellisten asioiden muuntaminen henkilöilliseksi seikoiksi, jotka perustuvat pelkästään sosiaalisten toimijoiden subjektiviteettiin. Tällöin heikot henkilöt tai ryhmät käsitetään sellaisiksi, joilta puuttuu joitain tärkeitä ominaisuuksia. Lempeä versio tästä teoriasta on sosiaalisen syrjinnän teoria ja kovempi versio taas on teoria alaluokasta. (Lawler 2005, 798). Kysymys puutteellisuudesta nähdään työväenluokan asiana. Kyse ei ole vain taloudellisesta köyhyydestä, vaan myös oletetusta tiedon ja maun puuttumisesta. Yhteenvetona voidaan sanoa, että luokka tulee käsitetyksi ja nimetyksi symptomiensa perusteella ”Yhteiskunnallinen eriarvoisuus muuntuu maagisesti yksilölliseksi patologiaksi ja luokkayhteiskunnan ongelmasta tulee työväenluokan ongelma”. (Lawler 2005, 800).

Kuvattu kulttuuriteoreettisen yksilöinnin ja patologisoinnin ajatus ei ole millään tavalla vieras suomalaisessa keskustelussa. Paras esimerkki tästä on Jyrki Kataisen ja Kokoomuksen, osana vastuunalaisuusideologiaansa, köyhille ja työttömille antama neuvo: ottakaa vastuu itsestänne ja pankaa asianne henkilöinä kuntoon; etsikää työtä ja luopukaa köyhyydestänne. Sellaista on rock and roll nyky-Suomessa.

Marxille eriarvoisuuden perusta kapitalismissa johtui nimenomaan kapitalismin rakenteesta. Kyse oli riistosta, jolla on rakenteellinen perusta ja joka on samalla myös kapitalismin toiminnan ja uusiutumisen perusta. Kyseessä on maksamattoman lisätöön riisto. Tämä riisto mahdollistaa lisäarvon ja kapitalistien voitot sekä pääoman kasautuvan uusiutumisen. Riistoa ei voida paaluttaa myöskään epäoikeudenmukaiseen eriarvoisuuden edellytysten ja varantojen jakoon markkinoilla, kuten Erik Wrightin oppi-isä John Rohmer ajattelee. (Blom-Kivinen 1989; Callinicos 2000, 66).

Riistoon perustuvan taloudellisen eriarvoisuuden ja -tunnustamisen puuttumiseen perustuvan - sosiaalis-kulttuurisen eriarvoisuuden välinen suhde on myös synnyttänyt runsaasti keskustelua. Nancy Fraser esimerkiksi teki aikoinaan laajaa keskustelua herättäneen erottelun taloudelliseen uudelleenjakoon ja toisaalta tunnustamiseen perustuvaan epäoikeudenmukaisuuteen. Jälkimmäistä epäoikeudenmukaisuuden lajia hän kutsuu kulttuuriseksi tai symboliseksi (Fraser 1995). Sinänsä eriarvoisuus ja epäoikeudenmukaisuus eivät palaudu toisiinsa.

Tämä asia on synnyttänyt myös laajaa ja ansiokasta keskustelua luokkateorian ja hyvinvoinnin näkökulmista. Siirtymään eriarvoisuuden ja uudelleenjaon ongelmasta kysymyksiin erilaisuudesta ja tunnustamisesta liittyi myös Giddensin tunnettu uuden politiikan lanseeraus teoksessa *The Third Way* (2000). Muutoksen luokkateoreettinen ydin oli liikkuminen tulosten eroista mahdollisuuksien

eroihin. Tähän perustuvien poliittisten strategioiden, ennen kaikkea Blairin New Labour ideologian, läheinen samanlaisuus (uus)weberiläiseen teoriaan on helppo havaita. Uusweberiläinen ajatteluhan näkee toimijoiden kapasiteettien, mukaan lukien heidän taitonsa ja lisääntymisensä, määräävän heidän elinmahdollisuutensa markkinayhteiskunnissa. (Tonkiss 2006, 159). Meidän näkökulmastamme ajatus siirtymästä tulosten eriarvoisuudesta mahdollisuuksien eriarvoisuuteen on pidettävä tiukasti erillään tärkeästä rakenteellisen eriarvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden ja tunnustamisen välisen suhteen tarkastelusta.

On selvää, että kansainvälisen taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kasvu vaikeuttaa tilannetta. Toisaalta globalisaation vastaiset liikkeiden ja vastarintafoorumien kasvu kertoo myös globaalin kapitalistisen hegemonian vastustamisen mahdollisuuksista. Globalisaatio on yhteiskuntateoriassa otettu huomioon monesta näkökulmasta. Taloudellisen (ks. Tonkiss 2006) ja poliittisen globalisaation ohella globalisaatiokriittinen organisoituminen ja vastarinta samoin kuin kysymys globaalista kansalaisuudesta ovat tärkeitä hegemoniateorian kannalta. (ks. Blom 2011, 135-139).

Yksi mahdollinen kokoava näkökulma tämän hetken hegemoniateorian kannalta on kysymys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Nancy Fraserin ajattelun muita kulmakiviä ovat olleet *redistribution and recognition*. Tunnettu on hänen väittelynsä Honnethin kanssa *recognition*'in merkityksestä (Honneth 1995; Fraser-Honneth 2003; Allen 2010). Selvää on, että oikeudenmukaisen taloudellisen jaon ohella yhä tärkeämmiksi ovat tulleet kysymykset ihmisarvosta ja sen tunnustamisesta eli *recognition*. Tätä problematiikkaa lähelle luokkanäkökulmasta tulevat myös Andrew Sayerin (2005) maallikkomoraalin merkitystä problematisoivat kontribuutiot.

Perusajatus edellä esitettyjen teoreetikkojen tutkimusten tärkeydestä hegemoniateorian kehittymisen kannalta perustuu siis kahteen asiaan: yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta koskevat kysymykset tulevat yhä tärkeämmiksi globalisoituvassa maailmassa ja näissä tutkimuksissa yhdistyy tärkeällä tavalla luokkanäkökulma *recognition*'in ja moraalien tarkasteluun. Globalisaatio siis lisää eriarvoisuuden alaa, mutta tuottaa samalla uusia vastarinnan mahdollisuuksia. Uusissa vastarinnan muodoissa yhdistyvät taloudellisen eriarvoisuuden ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kysymykset. Eriarvoisuuden ala samalla laajenee.

Luokat Suomessa

Moderni yhteiskunta on jatkuvan muutoksen yhteiskunta. Tässä mielessä globalisaatioksi kutsumamme prosessi on vain yksi muutoksen uusista piirteistä. Yhteiskuntatieteissä on väitely vilkkaasti siitä, johtuuko muutos pääsoin yhteiskuntien ulkoisista vai sisäisistä tekijöistä. Yleensä katsotaan, että muutos on pääsääntöisesti lähtöisin yhteiskunnan sisältä. Perinteisesti lähes ainut ulkoista muutosta synnyttänyt tekijä on ollut sota. Tänään emme voi välttää globalisaation vaikutuksia, mutta on syytä korostaa, että myös globalisaation takaa löytyy toimivia ihmisiä omine intresseineen. Yhteiskunnan sisältä lähtenyttä muutosta on useimmiten voitu selittää yhteiskunnallisten etujen jakamisesta käydyillä kamppailuilla.

Menneisyys on aina vahvasti läsnä muutoksessa. Niin perinteinen maatalousyhteiskunta kuin oman aikamme tietoyhteiskuntakin ovat rakentuneet niitä edeltäneiden yhteiskuntien perustalta. Yhteiskunnallisen muutoksen suunta puhumattakaan sen lopputuloksesta ei ole koskaan ennalta määrätty. Päämääriä muotoilevat toimivat ja identifioitavissa olevat ihmiset. Lisäksi sattumalla on aina sijansa muutoksessa. Vaikka voimmekin paikantaa eri muutosprosesseissa yksittäisiä toimijoita ja prosesseihin vaikuttaneita tahoja, niin muutoksen lopputulos ei välttämättä ole kenenkään yksittäisen toimijan aikaansaannos.

Yhteiskunnalliseen muutokseen liittyy aina kriisejä. Kaikkein kärjekkäimpinä kriisit näyttäytyvät nopean yhteiskunnallisen muutoksen aika. Esimerkiksi niin kutsutun uuden talouden synnyttämä nopea talouskasvu runsas 10 vuotta sitten ja sen synnyttämää vauhtisokeutta seurannut romahdus ei suinkaan ole mikään ainutkertainen ilmiö kapitalismin taloushistoriassa. Höyry, rautatiet tai sähkö tuottivat kukin omana aikanaan samanlaisen huuman ja talouskriisin.

Kaikki yhteiskunnat ovat enemmän tai vähemmän jatkuvassa muutoksen tilassa. Jotkut tutkijat katsovatkin, että jatkuva muutos on suorastaan välttämätöntä. Toiset taas esittävät, että muutos on pikemminkin sattumanvaraista ja katkoksellista. Viime vuosisadan kokemus osoittaa, että yhteiskunnalliseen muutokseen liittyy sekä jatkuvuutta että katkoksellisuutta. Kiistatonta on ollut esimerkiksi palkkatyön ja markkinasuhteiden jatkuva laajentuminen. Sen sijaan voimme olla montaa mieltä siitä ovatko eurooppalaiset yhteiskunnat kehittyneet jatkuvasti paremmiksi paikoiksi ihmisen elää, kuten valistusajattelun ideaalit meille jo 1700-luvulla opettivat

Modernien luokkasuhteiden kehitys Suomessa juontaa 1800-luvun puoliväliin. Palkkatyö juurtui ensin puuta jalostavaan teollisuustuotantoon ja sitten muihin teollisen tuotannon aloihin. Tosin vielä viime vuosisadan alussa vain noin 10 prosenttia ammatissa toimivista sai toimeentulonsa teollisuudesta. Väestön valtaosa työskenteli edelleen maataloudessa, ja suurin osa maataloudessa toimineista oli maataloustyöläisiä. Erilaisten palveluiden osuus oli jokseenkin yhtä suuri kuin teollisuuden.

Suomi oli elinkeinorakenteeltaan pitkään hyvin maatalousvaltainen. Teollisuuden kasvu oli pitkään varsin vitkaista. 1900-luvun alussa tärkeä muutos oli maataloustyöväestön määrän lasku. Pian itsenäistymisen jälkeen itsenäisen maatalousväestön osuus kasvoi nopeasti niin kutsutun torpparilainsäädännön hyväksymisen jälkeen. Suomi säilyi maatalousvaltaisena yhteiskuntana aina 1960-luvun alkuun saakka. Yhteiskunnallisia jakoja ja eriarvoisuutta säätelivät palkkatyön ohella talonpoikaisen tuotannon valtasuhteet.

Toisen maailmasodan päätyttyä Euroopassa tapahtui nopea rakennemuutos. Maatalouden merkitys laski nopeasti ja teollisuus vastaavasti kasvoi. Luokkarakenteessa tämä merkitsi talonpojiston pienenemistä ja teollisuustyöväestön kasvua. Suomi ei kuitenkaan noudattanut tätä mallia. Sodan jälkeen Suomessa lisääntyi itsenäinen pienviljely. Tämä johtui siitä, että luovutetusta Karjalasta muuttaneille evakoille perustettiin yli 100 000 uutta pientilaa. Aina 1960-luvun alkuun saakka noin puolet kaikista ammatissatoimivista sai toimeentulonsa maataloudesta.

Suomen luokkarakenne koki nopean muutoksen 1960- ja 1970-lukujen aikana. Suureksi muutoksi kuvatun rakennemuutoksen seurauksena Suomi muuttui maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta palkkatyön yhteiskunnaksi vajaan 20 vuoden aikana. Rakennemuutoksen seurauksena teollisuustyöväestön osuus ei kuitenkaan meillä noussut samalla tapaa hallitsevaksi kuin monissa muissa Euroopan maissa. Teollisuudesta sai toimeentulonsa enimmillään noin kolmannes ammatissa toimivista. Rakennemuutoksen aikana palvelut kasvoivat yhtä ripeästi kuin teollinen tuotanto, etenkin julkisen sektorin kasvu oli merkittävää..

Olemme tutkineet Suomen luokkarakenteen muutosta jo yli 30 vuotta. (Luokkaprojekti 1984). Ensimmäinen laaja tutkimusaineistomme on vuodelta 1981, jolloin Suomi oli luokkarakenteeltaan hyvin samankaltainen kuin muutkin Pohjoismaat. Analysoimme luokkia Erik Olin Wrightin (1978) alkuperäisen luokkarakennetyypologian mukaan. Siinä Wright erottaa kahdentyyppisiä luokka-asemia. Ensiksi hän puhuu perusluokka-asemista. Näitä ovat porvaristo ja työväenluokka. Toiseksi

hän puhuu ristiriitaisista luokka-asetuksista. Näistä tärkeimmän muodostaa puoli-itsenäisten työntekijöiden ryhmä. Työväenluokka oli suurin luokkaryhmä. Siihen kuului noin puolet ammatissa toimivista. Maanviljelijöitä oli runsas 12 prosenttia. Suurin ero muihin Pohjoismaihin olikin juuri viljelijäväestön määrä. Kokonaisuudessaan Suomen luokkakuva oli seuraava (Suomalaiset luokkakuvassa 1984, 74):

Yrittäjät 3 %
 Yksityiset ammatinharjoittajat 18 %
 Johtajat 10 %
 Välitön työnjohto 8 %
 Puoli-itsenäiset työntekijät 12 %
 Työväenluokka 48 %

Runsas 30 vuotta sitten Suomi oli jo leimallisesti palkkatyön yhteiskunta. Ruotsiin verrattuna suurimmat erot muodostuivat viljelijäväestön suuren osuuden lisäksi siitä, että erilaisissa johtotehtävissä työskenteli meillä vähemmän työvoimaa. Myös työväenluokan koko oli meillä Ruotsia pienempi. Ruotsissa työväenluokkaan sijoittui melkein 60 prosenttia ammatissa toimivista.

Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana suomalainen kapitalismi on muuttunut monin tavoin. 1980-luvun hyvinvointivaltiollinen kapitalismi on muuttunut omistajaintressiä korostavaksi uusliberalistiseksi kapitalismin muodoksi. Myös ammatissa toimivan väestön rakenne eroaa melkoisesti 1980-luvun alusta, palkkatyöläistyminen on edelleen jatkunut. Oheisessa taulukossa on kuvattu Suomen ja Ruotsin luokkarakenne vuosina 2004 ja 2010.

Taulukko 1. Suomen ja Ruotsin luokkarakenteet vuosina 2004 ja 2010

	Suomi 2004	Ruotsi 2004	Suomi 2010	Ruotsi 2010
Yrittäjät	5	5	6	7
Yksityiset ammatinharjoittajat	9	7	9	7
Johtajat	9	7	7	11
Välitön työnjohto	19	19	19	22
Puoli-itsenäiset työntekijät	26	29	29	30

Ammattitaitoiset työntekijät	14	14	14	10
Ammattitaidottomat työntekijät	18	15	15	14

Millainen sitten on Suomen luokkakuva nykyään? Oheinen taulukko kertoo, että yrittäjien ja yksityisten ammatinharjoittajien osuus on laskenut viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana. Yrittäjänä toimii joka kuudes. Yrittäjien määrän laskua suurempi muutos on ollut ryhmän sisäinen muutos. Aina 1980-luvun alkuun maanviljelijät muodostivat selvästi kaikkein suurimman osan yrittäjistä. Nyt Maanviljelijöitä on enää noin kolme prosenttia kaikista ammatissa toimivista. Yrittäjäyys on kasvanut etenkin erilaisilla palvelualoilla, Tässä suhteessa Suomi ei eroa millään tavalla Ruotsista. Kansainvälisessä verrannossa Pohjoismaissa on vähän yrittäjiä. Monissa kehittyvissä talouksissa yrittäjien osuus on yli puolet kaikista. Tulevaisuudessa yrittäjäyden voisi ennakoida kasvavan. Tätä ennakointia selittää maahanmuutto. Tyypillisesti suuri osa nykyaikana Euroopan Unioniin tulevista maahanmuuttajista aloittaa yrittäjänä tai yksityisenä ammatinharjoittajana. Tulo työmarkkinoille tapahtuu yrittäjäyden kautta.

Johtotehtävissä työskentelevien määrä on kasvanut selvästi. Tällä hetkellä runsas neljännes työskentelee esimiestehtävissä. Ruotsissa on hieman enemmän johtotehtävissä toimivia kuin Suomessa. Johtajien määrän kasvun taustalla on organisatorinen muutos. Sekä yksityisissä että julkisissa organisaatioissa ovat selvästi lisääntyneet asemat, joissa on jonkin asteen päätösvaltaa ja esimiestehtäviä. Voidaan jopa sanoa, että työelämä on managerialisoitunut. Näyttää siltä, että etenkin niin kutsutut lähiesimiesasemat ovat yleistyneet paljon.

Kaikkein eniten on kasvanut puoli-itsenäisten työntekijöiden ryhmä. Vuonna 1981 joka kymmenes ammatissa toimivista lukeutui puoli-itsenäisiin työntekijöihin, tämän vuosikymmenen alussa osuus oli noin neljännes. Nyt ryhmään sijoittuu melkein joka kolmas. Muutosta selittävät ainakin työorganisaatioiden toimintatapojen muutokset ja työvoiman rakenteen muutos.

Jäykistä ja byrokraattisista rakenteista ja käytännöistä on siirrytty yhä useammin joustaviin työjärjestelyihin. Oma tutkimuksemme vuodelta 2005 (Mamia-Melin 2006, 249-250) kertoo, että valtaosassa suomalaisia työpaikkoja käytetään jonkinlaista ryhmätyöskentelyä. Oman arvionsa

mukaan noin kaksi kolmesta suomalaisesta palkansaajasta työskentelee tiimeissä joissa he voivat monin tavoin vaikuttaa oman työnsä tekemisen tapoihin.

Tämän päivän palkansaajien koulutustaso on tyystin erilainen kuin 30 vuotta sitten. Koulutustason yleinen nousu, etenkin korkeakoulutetun työvoiman osuuden kasvu näkyy myös luokkarakenteessa. Työorganisaatioissa on yhä enemmän erilaisia asiantuntija-asemia, Wrightin termein siis puoli-itsenäisiä työntekijöitä. Taustalla on myös teknologinen muutos ja tietotyön yleistyminen (vrt. Blom, Melin ja Pyöriä 2001).

Työväenluokan osuus Suomen luokkarakenteessa on laskenut. Noin kolmekymmentä vuotta sitten melkein puolet ammatissa toimivista kuului työväenluokkaan ja – täsmälleen samojen kriteerien mukaan – nyt vain 29 prosenttia. Ruotsissa työväenluokan koko on jokseenkin sama kuin meillä ja työväenluokan supistuminen on tapahtunut samaa tahtia.

Työelämän valta- ja auktoriteettisuhteiden, siis luokkasuhteiden, näkökulmasta työväenluokan koon romahtaminen ei ole aivan niin dramaattinen, kuin mitä edellinen taulukko kertoo. Omassa teoriassaan Wright on määrittänyt myös laajan työväenluokan käsitteen. Tähän hän lukee varsinaisen työväenluokan ohella puoli-itsenäiset työntekijät. Vuonna 1981 näin määritettyyn työväenluokkaan kuului noin 60 prosenttia ammatissa toimivista ja nyt 58 prosenttia. Tätä muutosta ei ole syytä pitää mitenkään järisyttävänä.

Kaiken kaikkiaan Suomen luokkarakenteen muutos viimeisen 30 vuoden aikana on ollut melko vähäistä (vrt. Melin 2010). Kuva suomalaisesta yhteiskunnasta on keskiluokkaistuneempi kuin aiemmin. Keskiluokkaistumisen tahdistu voidaan keskustella. On kiinnostavaa kysyä merkitseekö asiantuntijatehtävien määrän kasvu itsessään keskiluokkaistumista, vai olisiko muutoksen mittarina käytettävä johtotehtävissä työskentelevien määrää.

Yhteenveto

Vaikka luokka-asetat ja luokkatilanteet eriytyvät edelleen, ovat rajat hämärtyneissä. Tekniset ja organisatoriset muutokset merkitsevät uudelleenjärjestelyjä työnjaossa, työtehtävissä ja vallankäytössä. Tässä mielessä monet työväenluokkaistuneet työt ovat keskiluokkaistuneet ja monissa

keskiluokkaisissa töissä tehdään itse tehtäviä, joista aikaisemmin huolehti esimerkiksi konekirjoittaja tai sihteeri. Rajojen hämärtyminen koskee myös kulutusta ja vapaa-aikaa. Keskiluokan ja työväenluokan rajaa ei voida enää määrittää yhtä varmasti kuin vielä 20 vuotta sitten. Yhteiskuntaamme on muodostumassa vyöhyke, jossa keskiluokkaiset ja työväenluokkaiset ryhmät lähestyvät toisiaan ja sulautuvat yhteen.

Millaiseksi luokkarakenne ja luokkasuhteet ovat muovautumassa, mitkä ovat muutoksen suunnat tulevaisuuden suhteen? Julkisessa keskustelussa ovat nousseet voimallisesti esiin kannat, jotka korostavat sitä, että luokka ei enää ole tärkeä yhteiskunnallisen eriarvoisuuden lähde. Näkemysten mukaan luokka on käsite, josta aika on ajanut ohi, ihmisten asema määrittyy kokonaan muutoin kuin tuotannollisesti. Tämän vastapainona korostetaan luokan uutta tuleamista ja tarvetta analysoida luokkasuhteita aikaisempaa moniulotteisemmin. Tässä on syytä korostaa esimerkiksi sitä, että keskiluokkaistumiseen tiukasti kytkeytyneet uraliikkuvuuden ja sosiaalisen kohoamisen malli näyttää olevan tiensä päässä. Tärkeitä tulevaisuuden haasteita on muun muassa sen tutkimista miten varallisuuden uusjako talouskriisin jälkeen on vaikuttanut Suomessa, tai voidaanko meillä jo puhua köyhyyden ja huono-osaisuuden periytymisestä. Tutkimuksessa on tärkeää huomioida myös se, että työelämään kiinnittynyt luokka-analyysi tavoittaa vain puolet aikuisväestöstä. Näin eriarvoisuuksien lähteitä ja prosesseja rakentuu myös luokkasuhteiden ulkopuolella.

Tulkintamme mukaan nykyinen Suomi on edelleen luokkayhteiskunta, ja luokkatutkimuksella on oma tärkeä sijansa sosiologiassa. Omistussuhteilla ja palkkatyöhön liittyvillä asemilla on olennainen merkitys ihmisten elämän ehtojen muotoutumiseen. Globaalisti tarkasteltuna yhteiskuntaluokkia käsittelevä tutkimus on niin ikään hyvin ajankohtaista. Modernit luokkasuhteet ovat vasta muotoutumassa esimerkiksi Intiaan tai Kiinaan. Meillä ei ole mitään perusteltua syytä haudata luokkatutkimusta. Luokkatutkimus on tärkeä sosiaalisten jakojen kuvaaja, mutta sen rinnalle on kuitenkin tarpeen ottaa muidenkin eriarvoisuutta tuottavien yhteiskunnallisten prosessien analyysi (sukupuolijärjestelmä, ikäpolvet, etnisyys ja alueelliset erot). Moderni yhteiskunta eriytyy yhä enemmän ja enemmän, ja yhteiskunnallisten jakojen sosiologisen tutkimuksen merkitys näyttää korostuvan uuden vuosituhaten alussa.

Lopuksi on tärkeää palata eriarvoisuuteen syrjäytyneiden näkökulmasta. Eriarvoisuudessa ja oikeudenmukaisuudessa ei heidän kohdallaan ole kyse vain taloudellisesta tuesta, vaan laajemmasta muutoksesta. Päämääränä tulee aina olla mahdollisuus elää yhteiskunnassa valitsevien normien ja elämäntavan mukaan. Tähän ei kuulu yksilöiden syyllistäminen. Kokonaistavoitteeksi ei tästä

näkökulmasta riittä edes hokema työpaikkojen lisäyksestä. Sekin on liian taloudellisesti määräytynyt näkökulma, jossa ei vielä olla syrjäytyneiden arjen ongelmien kokonaisuudessa.

Kirjallisuus

Blom, Raimo (1987), Weber, luokat ja toimintateoria. Teoksessa *Aiheita Weberistä*, toim. Hietaniemi, Tapani. Helsinki, Tutkijaliitto.

Blom, Raimo & al. (1992), *The Scope Logic of Approach to Class Analysis*. Aldershot, Avebury.

Blom, Raimo (1992), Luokat ja yhteiskunta Teoksessa Blom Raimo & Siisiäinen Martti: *Politiikan sosiologia*. Jyväskylän yliopiston Sosiologian laitoksen julkaisuja 52, 1992.

Blom, Raimo (2011), Classes and Hegemony. In *Between Utopia and Apocalypse. Essays On Social Theory And Russia* (toim. Elina Kahla). Helsinki, Aleksanteri Series 1/2011.

Blom, Raimo, Melin, Harri ja Pyöriä, Pasi (2001), *Tietotyö ja työelämän muutos*. Gaudeamus, Helsinki.

Blom, Raimo ja Kivinen, Markku (1989), Analytical Marxism and Class Theory. In *Organization Theory and Class Analysis*, (ed): Stewart Clegg. Routledge, London.

Callinicos, Alex (2000), *Equality*, Cambridge, Polity.

Esping-Andersen, Gosta (2005), Inequality of Incomes and Opportunities. In *The New Egalitarianism*. (eds.): Anthony Giddens and Patrick Diamond. Polity, Cambridge.

Fraser, Nancy (1995), From Redistribution to Recognition. *New Left Review* 212, 1995: 68-93.

Fraser, Nancy (2008), *Scales of Justice*, Polity, Cambridge.

Fraser, Nancy and Honneth, Axel (2003), *Redistribution or Recognition*. Verso, London.

Honneth, Axel (1995) *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts.*, Polity, Cambridge.

Luokkaprojekti (1984), *Suomalaiset luokkakuvassa.*, Vastapaino, Tampere

Mamia, Tero ja Melin, Harri (toim. 2006), *Kenen ehdoilla työ joustaa? Johtajien ja henkilöstön näkökulma*. Työpoliittinen tutkimus 314, Työministeriö Helsinki.

Melin, Harri (2010), Tarvitaanko vielä luokkatutkimusta? Teoksessa Eerola, Jani (toim.), *Luokaton Suomi?*, Gaudeamus, Helsinki. ss 211- 230.

- Murphy, Raymond (1986), The Concept of Class in Closure Theory: Learning Rather Than Falling Into The Problems Encountered By Neomarxism. *Sociology* 2 1986.
- Nikula, Jouko (1988), The Death of Classes: Concrete or Symbolic? Teoksessa Melin, Harri and Blom, Raimo (eds.): *Class and Social Divisions: Evaluating Theoretical Transformations*. Working Papers B:38. Department of Sociology and Social Psychology, University of Tampere.
- Parkin, Frank (1979) *Marxism and Class Theory: A Bourgeois Critique*. London
- Piirainen, Timo and Saari, Juho (2002), *Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö?* Gaudeamus Helsinki.
- Sayer, Andrew (2005), *The Moral Significance of Class*. Cambridge, Cambridge University Press. 2
- Tonkiss, Fran (2006), *Contemporary Economic Sociology. Globalisation, Production, Inequality*. Routledge, London.
- Walby, Sylvia (2009), *Globalization and Inequalities*, Sage, London.
- Wright, Erik Olin (1978), *Class, Crisis and the State*. London, New Left Books.
- Wright, Erik Olin (2004), Social Class. In Georg Ritzer (ed.) *Encyclopedia of Social Theory*. London, Sage.
- Wright Erik Olin (2009), Understanding Class. *New Left Review* 60, 2009: